

საქართველო

თავისუფალი საქართველო

წელიწადი მეოთხე

№ I

თბილისი, 1897

თბილისი

შ ი ნ ბ რ ს ი

I	სამანიშვილის დედინაცვალი — მოთხრობა და გ. კლდია- შვილისა	83- 1
II	სარდლის აზრები. — გეუ დე-მეჩასანისა (ფრანგულით) S—სი	43
III	თუშური ლექსები. — შეკრებილი დ. როსტომიშვი- ლის-მიერ	50
IV	მრლივულ გზაზე. — მოთხრობა ენ. კნის რავისა (გაგრ- ძელება)	51
V	მგონის ჩანები. — ლექსი გრ. აბაშიძისა	89
VI	ვლახი-კაცის ისტორია — ნაწილი პირველი. — ერკმან- შატრანისა, თარგმანი ი. მაჭავაძისა	91
VII	სამურჯანაძე. — მგზავრის წერილები, თ. სახაკიასა.	1
VIII	რა არის ომი? — შ. კულისა	23
IX	ვედგოგონური განმარტება სრულიად რუსეთის განმარტების ნიშნით-ნოვოროსი. — ლ. ბოტკოვი- სა (გაგრძელება)	41
X	პოეზია, როგორც ხელოვნება. — (ნაწევრი ერთის თხზუ- ლებიდან) ი. შ—სი	67

მ რ ა მ გ ე

თვიური ქუთხალი

წელიწადი მეოთხე

№ I

თბილისი, 1897

ტფილისი

შვებულა ცენზურაჲ. ტიფლისი, 31 დეკაბრა 1896 გ.

244
~~144~~

საქართველოს
ბიბლიოთეკის
განყოფილება
საქართველოს

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ბბ.

I	სამანიშვილის დედინაცვალი.—მოთხრობა დავ. კლდის- შეიღისა	1
II	სარდლის აზრები.—გოუ-დე-შოპასანისა (ფრანგულით) S—სსა	43
III	თუშური ლექსები.— შეკრებილი დ. რასტომაშვი- ლის-ძიერ.	50
IV	მომღიპულ გზაზე.—მოთხრობა ან. ერასთავისა (გაგო- ძელება)	51
V	მგონის ჩანები.—ლექსი გრ. აბაშიძისა	89
VI	გლახი-კაცის ისტორია.—ნაწილი პირველი.—ერკმან- შატრანისა, თარგმანი ი. მჭავჭავაძისა	91
VII	სამშურაშანო.—მგზავრის წერილები, თ. სახეკასა	1
VIII	რა არის ომი?—შ. ეულისა.	23
IX	პედაგოგიური განყოფილება სრულიად რუსეთის გა- მოყვინისა ნიჟნი-ნოვგოროდში.— ჯ. ბეცკაძისა (გაგრძელება)	41
X	პოეზია, როგორც ხელმოწევა.—(ნაწყვეტი ერთი თხზუ- ლებიდან) ი. მ—სსა	67

XI	თ-დი ნიკოლოზ ტარიელის-ქე დადიანი.—(ნეკროლოგიური მონაწილეობის შესახებ)	77
	გ) დუტუ შეგტელისა	
XII	უცნაური საწამლაპი, — ი. შ—ანისა.	85
XIII	ახალი წელიწადი (კალანდა) სამეგრელოში.—(ეტიმოლოგიური სურათი) თ. სახოკისა	91
XIV	ქუთაისის ხათვად-აზნაურო ბანკი და მისი მოქმედება.—გ. შაიაშვილისა	111
XV	ბანცხადებანი	

სამანიშვილის დედინაცვალი

მოთხრობა

ბეკინა სამანიშვილი, რასაკვირველია, ღარიბი აზნაური იყო, გვარიანი ღარიბიც. აბა რა სიმდიდრეს მოასწავებდა ოც და ათი ურემი სიმინდი, ორმოცი ჩაფი ღვინო და ათიოდე ბათმანი ლობიო, რაც მის მამულს შემოჰქონდა და რათაც თავს ირჩენდა წლიდან-წლამდინ ბეკინას ოჯახი, მაგრამ ბეკინას კი თავისი თავი მდიდრებში მოჰქონდა და ვინ იქნებოდა, რომ თავის სიღარიბეზედ ერთი სიტყვა წამოეცდევინებინა ბეკინასათვის. ერთობ „გადაპრანჭული“ აზნაური იყო, როგორც იმერეთში ამბობენ.

როცა შინაურობაშიაც ლაპარაკს გააბამდა თავის გამოუღვევლ სარჩოზედ, ღონიერ ლუკმაზედ, მის ერთად-ერთს, ცოლ-შვილიან ვაჟი-შვილს პლატონს თუმცა ტრაბახობად მიაჩნდა მოხუცებული მამის სიტყვა, მაგრამ ამაზედ არას ეუბნებოდა და მხოლოდ პირჯვრის გამოსახვით იტყუოდა ხოლმე:

— ამაზედაც გამდლობ, უფალო! ამაზედაც გამდლობ, უფალო!

ამ წამოძახილში პლატონი თან თავის გულითად მადლობას უცხადებდა ზეციერ მამას, რომ შემცილებელი არავინ გაუჩინა მის ღარიბ ლუკმაშიც და ამ ცოტაზედაც კმაყოფილი, ამ მკირედითაც ბედნიერი, იგი გულმოდგინებით ურტყავდა თოხს მიწას. ოჯახში სრული კმაყოფილება სუფევდა. თუ რამ საწყენად ჰქონდათ აქ—ეს პლატონის ცოლის მეღანოს ხშირი შეი-

ლოსნობა. ყოველ საოჯახო საქმეში მარჯვე მეღანომ, შეიღწა-
ნობაშიაც არ დააგდო თავისი სიმარჯვე და სულ მოკლე ხანში
ოთხი შვილი შეჰძინა ოჯახს. ხშირად უხუმრია ამხედ რძლი-
სათვის ბეკინას და უთქვამს ღიმილით:

— შე ქალო, ზოგ საქმეში სიმარჯვე მარგებელი კი არა
მაგნებელიცაა... ე შენი ქმარი შეიბრაღე, შე კარგო ქალო!—და
ამასთან ბეკინა გულიანად გაღიხარხარებდა...

— არაფერია... შიშს გულში ნუ შოუშობ... ღმერთი მოწ-
ყალეა, თავის გაჩენილს უმოწყალოდ არ დააგდებს, ვენაცვალე
მის ძლიერებას... ყორიფელი მისი ნებაა!.. ალბათ ჰსურს, რომ
სამანიშვილები მოამრავლოს!.. მასაც ქვეყნად მხოლოდ რჩეუ-
ლები უნდა, რომ ყავდეს! ხა, ხა, ხა!..

არც პლატონს ჰქონდა სასიამოვნოდ, რასაკვირველია, ბევ-
რი შვილები, მაგრამ რას იზამდა, მხოლოდ თავს გააქნევდა,
როცა მათ თვალს გადაავლებდა ხოლმე.

ამ გარემოების გარდა სხვებრ სწორედ ბედნიერად სთვლი-
დნენ სამანიშვილები თავიანთ თავს. დროებამ ისე მოიტანა, რომ
ეს მცირე ქონებაც კი სიმდიდრედ ითვლებოდა, და მის მქო-
ნებელს არა თუ აკმაყოფილებდა, არამედ ბედნიერად აგრძნო-
ბინებდა თავის თავს და მადლობას წარმოათქმევინებდა უფლი-
სადმი.

რა შესაშურებელი უნდა ყოფილიყო ასე ცოტახედ დამ-
ყარებული კმყოფილება და ბედნიერება?!. რა სასარგებლო
უმდა ყოფილიყო კაცის მოუთხოვნელობით მოპოვებული გუ-
ლის სიმშვიდე?!. მაგრამ ბედნიერება რავგარიც უნდა იყვეს, ვის
შერჩენია ბოლომდის, რომ სამანიშვილისას ფეხი მოედგას მქიდ-
როდ? ან კი რა საფიქრებელი იყო, რომ ასე ცოტათი შემო-
ტყუებული, ისევე ცოტა მიზეზითვე ხელიდან არ გვეცლებო-
დათ! ბიროტს ამნაირი კმაყოფილების დარღვევა გაუქირდე-
ბოდა?! უსათუოდ ამის დასაწყისად მან მოუსპო დღე საწყალ
მარიკას, ბეკინას ცოლს.

დედის სიკვდილი თავისთავადაც შვილისათვის მწარე იყო,
რომ სხვაფრივაც სამწუხარო არ ყოფილიყო პლატონისათვის.

ბეკინა მეტად ჭარმაგი მოხუცებული იყო და ამის გამო საშიშარი იყო, უცნაური სურვილი გულში არ ჩასვლოდა; დედინაცვლის დანახვის შიშმა, და დედინაცვალთან „თან-მომყოლის“ თავზარს სცემდა აქამდისინ გულდამშვიდებით ყოფილ აზნაურს; აი მაშინ იქნებოდა სწორედ „ძმა-ძმისათვისო შევდლისთვისო“.

ორივე ცოლ-ქმარმა გააორკეცეს მოხუცებული მამის პატივისცემა და მოვლა; ორივე გაფაციცებით თავს დასტრიალებდნენ დაქვრივებულ ბეკინას და თავგამოდებით ემსახურებოდნენ, თვალში შეჭყურებდნენ, რომ ყოველი მისი სურვილი და საწადელი მისგან გამოთქმამდინ დაესწროთ, მიმხედარიყვნენ და იმ წამსვე აესრულებინათ. ერთი სიტყვით, პლატონიც და მელანიაც დღე-ღამე იმის მეცადინობაში იყვნენ, რომ მოხუცებულის გული მოეგოთ და თავიანთი თავი შეეყვარებინათ, რაც შეიძლებოდა, მეტად. ამაში კიდევაც მიაღწიეს თავის წადილს. ბეკინა მეტად აფასებდა რძალ-შვილისაგან მასზედ ყურადღებას, მეტად მადლიერი იყო მათი და გრძნობაში მოსრული კიდევაც იტყოდა ხოლმე. მათთანაც და სხვებთანაც:

— ეჰ, ერთი ჩემს მარიკასაც დასცლოდა ამისთანა ყოფნა, ამათანა ღვთისნიერი შვილების მზერა! ჰეი, ჰეი! — თან ამოიოხრებდა ამ სიტყვებთან ბეკინა.

ამის გამგონთ იმედი ეძლეოდათ, რომ ბეკინა მეტად დაშორებული უნდა ყოფილიყო რაიმე მათ საწყენ საქციელთან და დაბოლოს კიდევ სრულიად გული დაიმშვიდეს. მაგრამ ბეკინას ამ კმაყოფილებაში და განცხრომაში, შვილების სიყვარულთან, სხვა-და-სხვა-ნაირი ნატვრებიც გულში ებარებოდნენ და დროთა განმავლობაში ეჯინებოდნენ. იმ სასიამოვნო მღგომარეობაში, მას რომ ეღირსა, უფრო სიამოვნებით, უფრო ტკბილად იგრძნობდა თავის თავს, თავისი შესაფერისი ამხანაგიც რომ ჰყოლოდა ვინმე. ასე ფიქრობდა გუნებაში ბეკინა და ეს აზრი, შემდეგ სურვილად გადაქცეული, ბოლოს აუცილებელ წადილად გაუხდა — მის გუნებაში, ასე რომ მოაგვაროს, ბედნი-

ერთა უბედნიერესი კაცი იქნებოდა. მისი აზრით, ეგ მისი წადი-
 ლი მის მოსიყვარულე შვილებს არც კი უნდა სწყენოდათ.

— განა ჩემს კარგად ყოფნაზედ არ მეცადინებენ?!... რა-
 საკვირველია, არ ეწყინებათ! — აჯერებდა თავის თავს ბეკი-
 ნა.— ან კი რაზედ უნდა ეწყინოთ... ცუდი მამა ვიყავი მათთვის
 თუ?... საცხოვრებელი არა აქვთ ჩემგან ჩაბარებული თუ? სულ
 ხომ მათ ვერ შევწირავ ჩემს თავს, თუმცა, ღმერთია მოწამე, რა
 რიგად მაგენი მე მიყვარან!.. არც ეწყინებათ, არა... არ შეიძ-
 ლება, რომ ეწყინოთ!.. მე რომ იმათ უყვარვარ!..:

ასე ფიქრობდა ბეკინა და იმით გაათავა, რომ ერთ დღეს
 კაცი მიუგზავნა შვილს და გამოუცხადა თავისი სურვილი ცო-
 ლის თხოვაზედ.

ადვილი წარმოსადგენია, რა რიგად მოხვდებოდა პლატონ-
 ნას გულს ამის გაგონება.

— მღუპავ, მამა? — მივიდა იგი ბეკინასთან — მღუპავ?!... დანას
 მიყრი ყელში?... რატომ მიმეტებ, შენი ჭირიმე?!... ძლივს წარ-
 მოსთქვა პლატონმა, და ხმა ჩაწყვეტილმა უნუგეშოდ ხელები
 გაშალა.

— გღუპავ?!.. რათა, შვილო, რათა?... შენისთანა შვილი
 უნდა დაღუპოს მამამ?!..

— აბა რაა?... — და ისევ სიტყვა გაუშრა პლატონს.

— კარგი, თუ გიყვარდე, კარგი! — მხიარულად შესძახა
 ბეკინამ. — შე კარგო კაცო, მე ერთი ბებრუხანა მოვათრიო, შენ
 რატომ უნდა დაიღუპო, შვილო?!... რა დაგღუპავს, თუ გი-
 ყვარდე?

— შვილი გეყოლება...

— ხა, ხა, ხა! — გადინახარხარა ბეკინამ და სიტყვა გააწყვე-
 ტინა პლატონს. — შვილი გეყოლებაო?!... ხა, ხა, ხა!... რაღა
 დროს ჩემი შვილია, შე კაცო!?!... ხა, ხა, ხა!

— მამა... შენ ნუ მომიკვდები, სიკვდილის მსგავს საქმეს
 მიპირებ... შენ ნუ მომიკვდები!...

— ერთი შენ დაჯინებულათ ლაპარაკობ დღეს, პლატონ!..
 დედაბერმა რაღა უნდა შეგაშინოს, შე გლახაკო!?!... ასე აუნდა

შეწუხდე?!... ეგ შენი შიში, მამაშვილობას, სრულიად უსაფუძ-
 ლოა... რამე გვენებათ კი არა, სასარგებლო იქნება, თუ დამი-
 ჯერებ: საწყალ მელანოს ცოტა შეღავათი მაინც მიეცემა,
 თვარა აღარაა ქალი!... უჭირს ერთ აღამიანს—თელი ოჯახი
 კისერზედ აწევს!...

— ბატონო, მელანოს ჯაფას რას დეცეძებ, შენ ნუ...

— რატომ რას დევეძებ?!...—გააწყვეტინა სიტყვა ბეკინამ.

— რატომ არ დევეძებ... ისიც შვილი არაა ჩემი?...

— ბატონო, შენ სხვებზე შეგვიბრალებ და ჩვენს ჯაფას ნუ
 კითხულობ, ნუ დარდობ... ღმერთს ჯაფისათვის ვყავართ გაჩე-
 ნილი!..—ეუბნებოდა პლატონი.—მამა, შენი ქირიმე, გადათქვი
 ცოლის თხოვა და რა გინდა ჩემგან!...

— ნუ ხარ ჯინიანი, შვილო!..—შეუტია ბეკინამ.—მარტო
 შენს თავზედ კი არ უნდა იფიქრო აღამიანმა, შვილო!

პლატონს ეწყინა ეგ უკანასკნელი სიტყვა მამისაგან და
 კუშტად უთხრა:

— ბატონო, დროც კი აღარაა შენი ცოლი თხოვის!

ბეკინამ ქორწულად გადახედა შვილს და წელში გაიმართა.

— ერიჰა!—შესძახა მან,—ერიჰა! რა მოსხლექტილი დამი-
 ნახე?!. თქვენისთანა ახალგაზდებს კიდევ ერთ ათს ერთად ვა-
 ჯობებ ჯანიშაც, სიმრთელითაც, შეხედულობით და ვაჟაკო-
 ბითაც!.. არა, შვილო, მაგი სულ ტყვილია!.. სულ ტყვილია!..
 რაში შემატყვე დაძაბუნება!.. ჰმ!..—და ბეკინამ მარჯვენა ხე-
 ლით შეიბერტყა თავისი გრძელი გაქალარებული წვერი და მე-
 რე თავმოწონებით გადიგრიხა თავისი ლამაზი უღვაშები.

— არა, შვილო!—მიუახლოვდა ბეკინა შვილს და მხარზედ
 ხელი დაადო.—არა, შვილო, მაგისთანა ლაპარაკს თავი დაანე-
 ბე... ღმერთმა იცის, და მან ისე ჩემი სული შეგიყვაროს, რა-
 ვარც მე თქვენ მიყვარდეთ და მან იცოდეს, თუ მე თქვენთვის
 ცუდი რამე გულში მედვას!... არც იფიქროთ, რომ ჩემგნით თქვენ
 რამე დასაკლისი საქმე კი არა უბრალო წყენაც შეგხვდეთ!...
 მაგრამ ნურც თქვენ გაჯიუტდებით, ნურც თქვენ აჯინდებით,
 შვილებო!.. ღმერთმა იცის და ყველაც ხედავს, რომ არა გი-

ჭირთ-რა: მიწაც საკმაოდ გაქვთ, თუ სხვაზედ მეტი არა, წყალიც, სახლიც, კარიც... ტყეც და ველიც!.. — (ეს კი მეტი წამოსცდა ბეკინას — ტყე სრულიად არა ჰქონებია მას)... სამწუხარო რა გაქვთ?! ღმერთი უფრო მეტს მოწყალებას მოგცემსთ, უფრო გიწინამძღვრებთ, თუ მეც მომხედავთ, შემინახავთ და ჩემი უკანასკნელი ღღეების გამწარებას არ ინდომებთ... რა ვქნა, შვილო... მეც კაცი ვარ... მეც ადამიანი ვარ!.. მყოლებოდა დედა-შენი ცოცხალი, ჰეი, შვილო, ჩემისთანა ბედნიერი ქვეყანაზედ კაცი არ იქნებოდა!... მაგრამ რას იზამ... უფალმა ასე ინება და დღეს ნუ ამიტყდებით, ნუ ამეშლებით, თქვენ რომ კარგები ხართ — სხვას, გარეშეს ნუ ათქმევინებთ, მოხუცებული მამა შეაწუხესო... ისე მომექვით, როგორც ქე ხართ, კაი, მშობლის მოსიყვარულე შვილები!.. ღმერთი დაგიფასებთ და ამისათვის კიდევ დაგაჯილდოვებთ, ყოველ განსაცთელ აგარიდებს!.. კარგის ღმერთიც კარგი მწყალობელია, შვილო!.. ნუ მეწინააღმდეგები! გარწმუნებ, პატიოსან სიტყვას გაძღვევ, თქვენ არაფერი დაგიშავდეთ, წაგისტეთ, ერთი ხნიერი დედა-კაცი სახლში შემოვიყვანო... ცოტა ხანს ვიცხოვრებთ ტკბილად, სიამოვნებით ერთად და მერე ღმერთმა კეთილად მოგახმაროთ ეს ოჯახიც, ეს სახლიც, ეს კარიც... ყორიფელი, რაც რამ გაგვანჩია, შვილო!

— ბატონო, შვილი გეყოლოს, შვილი... მაშინ? — დაატანა პლატონმა.

— შენ დღეს კაცი ვერ გელაპარაკება, შვილო, ისთე გაქვს მხარი მოქცეული! — წყენით უთხრა ბეკინამ... — თუ კაცის სიტყვას არ გეიგონებ, აბა რაღა მოგიხერხო, შვილო?! მეტი დაჯერება მე არ შემიძლია და ღმერთმა შვიდობა მოგცეს!.. ჯინიანი კაცი გარეშეც სასიამოვნო არაა, თვარა შვილი რა!?

ვერ გადაათქმევინა პლატონმა ბეკინას მისი სურვილი და ამან მეტად გულამღვრეულად გახადა. სხვაც მიუგზავნა მამას ამის თაობაზედ, მაგრამ ბეკინა გაჯიუტებაში ართმევდა შვილს მის საქციელს და არ იშლიდა თავის განზრახულებას. იგი დარწმუნებული იყო და ყველას არწმუნებდა, რომ შვილი არ მიე-

ცემოდა მისგან მოყვანილ დედა-კაცს, რომ ღმერთი მის მოსიყვარულე შვილებს არა თუ დააკლებდა რამეს, — შეჰმატებდა უსათუოდ კიდევ. პლატონი ამ შემატებაზედ ძალიან უარს ამბობდა, ოღონდ კი თავისი, რაც ხელში ეჭირა, მჭიდროდ ჰკავებოდა; მაგრამ ბეკინა თვისას იმეორებდა და მტკიცედ იღვა თავის სიტყვაზედ.

ერთი სიტყვით, ამ მხრით საქმე წაგებული იყო, გამოუბრუნებლად. საქირო იყო რამე ისეთი ხერხის ხმარება, რომ ბეკინას გულის წადილის ასრულებასთან, პლატონი იმედიანად ყოფილიყო, რომ თავის მიწის ორიოდ ნაფლეთი, მთლად შერჩებოდა, დღესაც გასაძღმომად მის სუსტ ლუკმას ორად არ გააყოფინებდნენ.

— დევილუბე... წმინდათ დევილუბე! — იძახდა პლატონი — წმინდათ დევილუბე, თუ რამ არ ვისაშვა თე, რამე არ ვიღონე!..

გამწარებული ყმაწვილი-კაცის გულში ცეცხლი ტრიალებდა. მისი ტვინი წისქვილის ბორბალსავით მოუსვენრად ბრუნავდა, რომ რამე ხერხი გამოეგონა, „ძმურად“ არ გაეყოთ მისი „სიმდიდრე“, რომ ახლანდელ მწირ ლუკმაზედ შეჩვეულ კუქს უფრო დამკირებულ ლუკმაზედ შეჩვევა არ დასჭირვებოდა.

— იფიქრე, ქალო! იფიქრე, შენც გამოიგონე რამე... ე ოხერი თავი აღარ მუშაობს!.. ბრუ მესხმის მხოლოდ!.. — გამწარებით ეტყოდა ხოლმე პლატონი ცოლს.

— მე რა უნდა მოვიგონო!.. რა უნდა გირჩიო? — მოწყენით მიუგებდა ქმარს მელანო.

— რა მოვიგონო?!. ჰმ!.. სხვას რას გეიგონებს თქვენგან კაცი! — გულმოსულად წაილაპარაკებდა პლატონი და ისევ თავის ფიქრებში გაეხვევოდა გაყუჩებული.

ქართული ანდაზაა: გაჭირება მიჩვენეო და გაქცევას განახეებო. პლატონა სამანიშვილი ქართველი კაცი იყო და ამასთან იმერელი აზნაური.

— მამა! — მივიდა რამოდენიმე დღის შემდეგ იგი ბეკინასთან, — მამა, რაკი ინებე ცოლის შეროვა და აღარ იშლი, ნება შენია . .

მე რაღა გითხრა... მაგრამ ერთი სათხოვარი მაქვს და ამბავად არ გამაწბილებ იმედია... უარს არ მეტყვი!...—პლატონს ზედ ეტყობოდა, რომ იგი წინანდელ ცუდ გუნებაზედ აღარ იყო.

— რა იყო, შვილო?... ღრთის მაგიერად ორი მითხარი!

— მომანდევ ეგ საქმე მე... მე მოგინახავ ქალს!

ბეკინა გაკვირვებით მიაჩერდა შვილს.

— ღმერთმანი... მაშვალს თავი დანებებ და საშენო ქალს მე მოგინახავ!.. შენ ნუ მომიკვდები!...

— შე კაცო, უწინ თავს იკლავდი... ნებას არ მაძლევდი და ახლა მაშვლათაც კი მიდგები!—ლიმილით მიმართა ბეკინამ შვილს და უნდობლად დაუწყა ცქერა. — რას მივაწეროთ ახლა ეგ, პლატონ?!...—გაიცინა ბეკინამ.

— რას უნდა მიაწეროთ?

— მაინც, მაინც!... მამაშვილობას, გამაგებზე! თუ გიყვარდე!—ჩაცვივებით უთხრა დაინტერესებულმა ბეკინამ.

— ბატონო, თქვენი გულის წადილი ხომ აგისრულდებოდა—და!

— კა მარა მაინც!... მამაშვილობას, მითხარი! ჰა! შენს ცოლ-შვილს გაფიცებ!... რა გამოიგონე ახლა შენ?!...

— არაფერი, შენ არ მომიკვდე, იმისთანა, რომ შენი საწყენი იქნეს...

— ჰო!

— ქალს მოგინახავ იმისთანას რომ არც შენი დასაწუნებელი იქნება და არც ჩემთვის საზნიანო....

— ჰო, ჰო!—აჩქარებდა გახალისებული ბეკინა,—ჰო!

— ახალგაზდა, ყმაწვილი ქალი, რასაკვირველია, შენი საქმე არაა...

— რასაკვირველია... მარა არც უკბილო დედაბერი ივარგებს, შე კაცო!—გაიცინა ბეკინამ.

— უკბილო დედაბერი ვის რად უნდა! ასე ხნიერი დედაკაცი რომ იქნეს, არავინ გაგეცინოს...

— ჰო, ჰო!—ეთანახმებოდა ბეკინა.

— ქვრივი...

— მაგასაც არა უჭირს-რა!..

— ქერივი... ორ ნაქმარები!

ამ უკანასკნელ სიტყვაზედ პლატონიც შეჩერდა, მამას შეხედა და ბეკინაც მიაშტერდა გაკვირვებით შვილს.

— ჰო, ორ ნაქმარები!..— განიმეორა სიტყვა გაგრძელებით პლატონმა— რა უნდა უჭირდეს!.. შენ არ მომიკვდე, არაფერი!

— რას ცუდლუტობ, შე კაი კაცო!?...— თვალი თვალში გაუყარა ბეკინამ შვილს.— რას ცუდლუტობ შენ, ვაჟ-ბატონო?

— შენ არ მომიკვდე, შენთან მე არ ვცუდლუტობდე და არც გატყუებდე!... შენ სრულიად წაგებული არ იქნები, დედის სული არ წამიწყდეს!... ის კი არა, მოგებული დარჩები... მე მხვდება მეტი შრომა, თვარა შენ ქეც დამიმაღლი მერე!... გიამება, ბატონო, ახლა რომ შენმა ცოლმა ბავშვის ქყვირილით გამოგვიქექოს ყურები?...

— ეჰ... შენ კიდევ შენსას მოჰყვები!...

— ვინ იცის, ბატონო, ვინ იცის! ის არ ჯობია, რომ უფრო დაიმედებულად რომ იქნება ადამიანი?!...

— ორ ნაქმარები დედა-კაცი რაღა იმედია?

— რა იმედია და აი მოგახსენებთ!... შენ ცოლი გინდა; მე მინდა, რომ მამულის გამყოფელი არ დეინახოს ჩემმა თვალებმა... თვითონ ამბობ, ყმაწვილი ქალი არ მინდაო... მოგინახავ სწორედ რიგიან ქალს, რომ ვერავინ დაგვცინოს, შენ ნუ მომიკვდები. ორ ნაქმარებს იმიტომ გეუბნები, რომ ქვრივებში ამოვარჩევ, გამოვნახავ იმისთანას, რომ ორ ქმარს ყოლოდეს და არც ერთთან შვილი არ მიცემოდეს... ორივე ქმრის ხელში რომ უშვილო დარჩენილიყოს... ამისთანა დედა-კაცი სწორედ საიმედო იქნება შვილის უყოლობაზედ!... თუ ორ ქმართან შვილი არ მიცემია, შენთან რაღა ღმერთი გოუწყობა... ამრიგად შენც მოსვენებული იქნები, მეც იმედიანად ვიქნები და ვიცხოვრებთ ისე, რავარც ვვიცხოვრო... ამ ჩვენ წუთისოფელს ჩვენს წესაზედ ამგვარადვე გავატარებთ და ჩვენს მემრე რაც იქნება, ის ღმერთმა იცის და ჩვენმა მამავალმა!.. ესა ჩემი თხოვნა... შენ არაფერი გაკლდება და ჩემთვის კი ისეთი საქმე

იქნება, თუ გინდ ჩემი მამულის ნახევარი ხელ-ახლად შემქმნინოს!.. მაინც ამით თუ შევინარჩუნებ, თვარა სხვა რა ძალა მაქვს, რა ღონე შემწევს? ამიტომ გთხოვ, მომანდო ეგ საქმე, მაშვალს თავი დაანებო!.. შრომა მე შემხვდება, მართალია, მარა რავე დევერიდო?! ქალს კი უხეიროს არ შემოვიყვან, ამაში პატიოსან სიტყვას გაძლიე!

ბეკინამ აცალა თავის შვილს, რომ ეთქვა თავისი სათქმელი, ყურადღებით მოისმინა მისი სიტყვა, მას ახლა კიდევაც ეცინებოდა პლატონის ნაღაპარაკებზედ და უკვირდა საიდან სად, რა გამოიგონა ამ კაცმაო. შვილის თხოვნაზედ, წინადადებაზედ, იგი კიდევაც თანახმა გახდა დაბოლოს, თუმცა ესეც კი დაატანა:

— ნება შენი იყოს, პლატონ ჩემო, მაგრამ ახლა შენ მიჩქარი სიკვდილს, შეულო!—სიცილით უთხრა მან შვილს.

— რავე, ბატონო?

— ი წყეულმა მეც რომე გამაყოლოს წინანდლებს, რას მიპირობ მაშინ? ა?... ხა, ხა, ხა! ავი სანდობია მაგისთანა მთვარეზედ დაბადებულე დედა-კაცი!..

— შენისთანა ღონიერ აღამიანს ის ვერაფერს გიზამს, ამას რა ღაპარაკი უნდა! შენ არ მომიკვდი!..

— კარგი, კარგი, შვილო!—იმა ბეკინას შვილის სიტყვა, —კარგია, შვილო... ასე ქენი, მარა შორს საქმეს ნუ გადადებ, თვარა!..

— არა, ბატონო, ამ დღეებშივე შევუდგები... რალაზედ გავაქიანურო... საქნარი მოლეთუ... არ ჯობია!..

— ჰო, ჰო! რასაკვირველია, რასაკვირველია!... მარა გახსოვდეს, შვილო, უხეირო ვინმეს არ შემეყარო... თორემ სირცხვილს გაქმევ—მიგიტოვებ ქალს და სხვას მერე მე თვითონ ამოვიჩრევე!.. მამაშვილობას გეფიცები!—ღიმილით უთხრა ბეკინამ.

— ბატონო, მეგ რა საკადრისია!.. რატომ ეიზამ მეგ საქმეს!..—მიუგო პლატონმა.—ამაზედ მეტად არ გჯერათ ჩემი?!...

— ჰო და აბა ჰე!.. აბა ჰე!.. აწი შენ იცი—მე თანაზმად ვარ... ოღონდ არ დააგვიანო, ესეც გახსოვდეს!.. მეტი რაღა მომეთხოვება—ყორიფელი შენს ნებაზედაა და ეგ არი!.. აწი მაინც ვერაფერში მისაყვედურებ, შვილო!

სასაყვედურო კი ჰქონდა პლატონს, მაგრამ რა გამოვიდოდა მასზედ სიტყვის განახლებით. ისიც კარგი იყო მისთვის. რომ მამა ამ უკანასკნელ თხოვნაზედ დაიყოლია და ამით იმედი ეძლეოდა განსაცდელი თავიდან აეცილებინა. ახლა საჭირო იყო მხოლოდ ნაფიქრი საქმის ასრულება; საჭირო იყო, მოენახა მისი მხსნელი ორ ნაქმარევი უშვილო ქალი, რომ ქმრებთან სამსამ წელიწადი მაინც ნამყოფი ყოფილიყო, რომ არც ბებერი ყოფილიყო მაინც და მაინც და არც მახინჯი; განსაკუთრებით უშვილობაზედ საიმედო ყოფილიყო.

საქმე არც ისე ადვილი იყო, რომ უცბად თავი მოჰბოდა და ამიტომაც პლატონი იმ დღესვე შეუდგა მას, რა დღესაც მამა-მისმა ამაზედ მზრუნველობის ნება დართო. წყალ-წალღებულის ხავსს ეკიდებოდაო,—ასე იყო პლატონის საქმეც.

დატრიალდნენ ორივე ცოლქმარი. დღე-და-ღამე მხოლოდ იმაში იყვნენ გართული, რომ ეგებ თავიანთ ნაცნობებში მოეგონათ ყოველი უშვილო ქვრივი დედა-კაცი, ეგებ მათში გამოჩენილიყო მათი სასურველი, მათთვის სანატრელი რომელიმე.

— არქიბო ქვაშავაძის ნაცოლები... უშვილო არ იყო!.. ქე არ გათხოვდა იგი... ქმართანაც ბარე ხუთი წელიწადი იყო!.. ნეტავი თუ ცოცხალი ყავს მეორე ქმარი?.. ა, არ იცი, მელანო?

— რაფა არა... მარა იმას, შე კაცო, პირველი ქმრის ხელ-შეიაც ქე ყავდა ერთი შვილი!..—მიუგო მელანომ.

— შვილი სად ყავდა იმას... შენ არ მომიკვდე! ნატალიას შვილი სად ყავდა!?

— ყავდა, შვილებს გეფიცები... შენ ნუ მომიკვდები! გავიწყდება, თვარა შვილი რაფა არ ყავდა... დიდ ხანს კი იყო უშვილო!

— ოჰ! აბა ეგ მახსოვდა მე!.. და პლატონი გაჩუმებული ახლა სხვებს იგონებდა და იხსენებდა.

— გოჯასპირ ხასიშვილის ნაცოლები?.. საწირეთელი ხასიშვილის?.. კი იცნობ შენ იმას, ჰო, ჰო! ის, მგონია, ისე მაგონდება ვითომც ხასიშვილმა იგი ქვრივი ითხოვა... უშვილო იყო მაშინაც!..

— აჰ!.. გოჯასპირ, ხასიშვილმა ქვრივი კი არ შეირთო, შეკაცო... დედ-მამის სახლიდან წეიყვანა და ქვრივად მას დარჩა... უშვილოა კი... მარა რაი! ჩვენთვის ის არაფერი გამოსადგვია: ერთ ქმრის ნაყოლია!—წუწუნით გაათავა სიტყვა მელანომ.

ბევრს ეწვალნენ ამრიგად ცოლიც და ქმარიც, მაგრამ ვერას გახდნენ.

— ჩემ დასთან წავალ... ეგებ დარკომ მიმასწავლოს სადმე და ქეც ამომარჩევოს!... ა, რას იტყვი, მელანო?—დაეკითხა პლატონი ცოლს, როცა მისმა მეცადინეობამ ტყუილად ჩაუარა.

— ძალიან კარგს იზამ, ღმერთმანი!—მიუგო მელანომ—ძალიან კარგს იზამ!.. უნდა მიიკითხ-მოიკითხო, აბა რაფა იქნა?!..

— წავალ... ხვალვე წავალ!..—ამოიოხრა პლატონმა, — ეგებ ცხენი გამოვართვა ვისმეს და წავალ... თუ დევიგვიანე, მაგ დალოცვილი მე აღარც კი მიყურებს და თავისას იზამს!... ჰეი, ჰეი!—ნაღვლიანად წამოიძახა მან და მეზობლებში წავიდა ცხენის სათხოვარად.

დილა იყო აღრიანი, მეორე დღეს რომ პლატონმა ძალზედ გამხდარი, ზურგ-დაშავებული ცხენი გადმოიყვანა ეზოში, მიაბა სამზარეულო სახლის გვერდით მდგარ კვინცხასთან და კმაზა დაუწყო.

— ამაზედ შეგდომა რაფა შეგიძლია?—უთხრა მელანომ.

პლატონმა რომ ცხენს უნაგირი შეადგა, ამ უკანასკნელს ტანი აუძივდიგდა.

— აბა ფეხით ვისთან მივიდე, შე ქალო!?

— კი მარა, სულ არ მოგჯება საცოდავს ზურგი?

— ფებ-ფება მივყვები, ბატონო, ფებ-ფება მივყვები!... სირ-ცხვილისათვის მიმყავს თვარა-რა!... შენ ეგ მოსართავი მომეცი და ამის ჯაფრი ნუ გაქვს!..

მელანომ მოსართავი მიაწოდა.

— აი ამოგივარდა პატრონი!—მიადახა პლატონმა, მოსართავს რომ ხელი მოჰკიდა.—მეიტა მელანო, ჩხრინკი იქნება რამე... ენა კი არ ქონებია ანზინდს!... მეიტა, მეიტა მალე, თუ ქალი ხარ!

დაამაგრა მოსართავი ჩხინკით პლატონმა, დაიხურა ქული, გადიგდო ბეჭებზედ ყაბალახი, მოხსნა თავისი თეძოებ-ამობუესკული და თითქმის წაათრია უგულოდ მიმყოლი ცხენი ჭიშკრისკენ.

სწორედ ამავე დროს ბალკონზედ გამოვიდა ახალუხის ამარა ბეკინაც და, რა დაინახა მიმავალი შვილი, გადასძახა:

— მიხვალ, პლატონ?

— მივდივარ, ბატონო, მივდივარ... რავარცა მხედავთ!— მიუგო პლატონმა.

— აბა ჰე, შენ იცი!.. ღმერთმა კეთილად გამგზავროს!— მიატანა სიტყვა ბეკინამ.

პლატონმა გადიარა ეზო, გავიდა ჭიშკარში და მალე ორ-ლობებში მიმავალი, გზას იქით-აქეთ მიმყოლ ხეებში მიიმალა.

— ე ბედოური ვის გამოართვა, მელანო ჩემო?—მიმართა ბეკინამ ჭიშკრიდან უკან გამობრუნებულ რძალს.

— პავლია ღომიაშვილს გამოართვა, ბატონო!—მიუგო მან.

— არ დოუვარდეს გზაში, შე ქალო!—გაიცინა მოხუცებულმა.

— სხვის შესახედავთ წეიყვანა, ბატონო...—სასირცხვილსანამუსოთ, თვარა სხვებრ რას არგია!

— არაფერია... არაფერი... პლატონი მარჯვე კაცია... მოხერხებულა, იმას არაფერი გოუქირდება, — ჩაიცინა ბეკინამ და იქით დაიწყო ცქერა, საითაც ის იყო პლატონი გზას დაადგა.

გულჯაერიანი მიუძღოდა თავის გახრეკილ ცხენს ერთხანაზედ, მაგრამ ბოლოს ამასაც დეეკარგა მოთმინება მუდამ აღვირით ქაჩვისაგან და შეძახებისაგან.

— შენც ჯინაზედ მიდგები, შე ოხერო!?.— გააჩერა მან ცხენი და გულმოსული რომ მოაჯდა ზურგზედ, წკნელი გადაჰკრა და ფერდებ გამობზეკილი ცხენი ააძუნძულა.— შენ მაინც მოგერევი, სხვასთან თუ ვერაფერი გავაწყე!.. კიდევ გამიდგები ჯინაზედ?!.— და მან შეუბრალებლად გადუქირა კიდევ ორიოდვეჯერ. მაგრამ პლატონის გასაჯავრებლად და თითქო მისი დაქადნების გასამტყუნებლად ამ პირუტყვმა მალე იძულებული გახადა მხედარი ჩამოექვეითებინა. გულდამწვარი ამ ყველასაგან დაჯბნებით, პლატონმა გაიგდო ეს გახრეკილი პირუტყვი და, უკან ფეხ-და-ფეხ მიმყოლი, გრძელი წკნელის ცემით მისდენიდა წინ.

ნახევარზედ მეტი გზა გაიარა პლატონმა თავისუფლად, ისე რომ არც მძიმავალი და მომავალი კაცი მას არ შეხვედრია; ასე თავისუფლად მიმავალი თავის ფიქრებში იყო გართული; თავის მგზავრობის მიზნის აღსრულების მოსაზრებით იყო გაბრუებული. უეცრივ ცხენის ფეხის ბაკი-ბუკი მოესმა პლატონს. მიიხედა უკან და უკმაყოფილებით პირი ისევ გამოიბრუნა. ვილაც ხანში შესული კაცი მოათოხარიკებდა მაღალ ცხენს.

— ჰეი, თქვენი, თქვენი!..— თავისუფლად წაიდუღუნა პლატონმა. მას ახლა ყოველი მოხუცებული კაცის დანახვა ეჯავრებოდა. ეგებ ესეც მასსავით აწვალებდეს თავის შვილს!..

— გამარჯობა, ყმაწვილო!— გადმოსძახა წამოწეულმა ცხენოსანმა.

— ღმერთმა გაგიმარჯოთ, ბატონო!— მიუგო პლატონმა და დარცხვენით შეაჩერა თავისი ცხენი.

მან ახლა კი იცნო, ვინც იყო ეს ჩასუქებული, წვერებ-მოპარსული, კაზიროკ-ქუდიანი, ქოლგით ილლიის ქვეშ, წითური სახის კაცი და იმიტომაც დაატანა თავის პასუხს: „ბატონო“. ეს იყო თავის კუთხეში ცნობილი, სახელის მექონე აზნაური ივანე გვერდევანიძე, სოფლის ადვოკატი.

— სად მიხვალთ, ყმაწვილო? — შეეკითხა გვერდევანიძე პლატონს.

— აგერ გიხლებით, ბატონო, მალლაშენში!—და პლატონი შეჯდა ცხენზედ.

— კაი დაგემართოთ... აბა მგზავრები ვყოფილვართ ამ ერთ ხანაზედ!..

ეწყინა ეს პლატონს, მას ათასწილად ერჩია მარტოდ, თავისუფლად მგზავრობა, მაგრამ ახლა მეტი გზა არ ჰქონდა, ხათრს ვერ გაუტეხაედა ამ მოსახათრებელ კაცს, უნდა ერბენინა თავისი ძვალ-ტყავ-გადაკრული ცხენი გვერდევანიძის თოხარკთან.

— რა ხანია მოვდივარ და ერთი კაცი არ შემხტომია... მოვდივარ ასე მუნჯათ!—ამბობდა გვერდევანიძე.

— სად ბრძანებულხართ აქეთ, ბატონო?—რომ ხმა ამოეღო, შეეკითხა პლატონი.

— ქველურეთში ვიყავი... ბრეგაძეები არიან, აზნაუშვილები... შენი მტერი იქნა დამსილი და დაგლახავებული... ისინი დამსილი არიან... და რავარც იცით ახლანდელი ჩვენი აზნაუშვილების ამბავი, გაყოფა უნდათ, მაგრამ ვასაყოფი რომ აღარაფერია, ერთი მეორეს წაგლეჯაზეა გამაცადინებული, რამე ხერხით მეტი უნდა რომ ირგოს, ერთმანეთს აღარაფერს ანებებენ და ჭიჭყინობენ, დავიდარაბობენ, ჩხუბობენ დილიდან საღამომდინ, ჰკლავენ ერთმანეთს...

— ცუდი დრო მოვიდა ბატონო, ერობ ცუდი დრო!.. ხალხიც მომრავლდა!.. ჩხუბი თუ გაწმენდს ცოტაზედ მაინც თვარა... მაგრა ეგ თქვენ უკვეთ მოგეხსენებათ, რასაკვირველია!—შენიშნა თავის მხრით პლატონმა.

— შეიძლება, შეიძლება!—დაატანა გვერდევანიძემ.—ჰო და იმას ვამბობდი, ამ ბრეგაძეებმა მთხოვეს შუაში ჩამოვარდნილიყავი და მომერიგებინა!.. ხელის მოსაკიდებელი საქმე არაა, არც გვეწრევოდი, მართალი გითხრა, ნამეტანი შეუხმენელი და დოუჯერებელი ხალხია, მაგრამ უფრო უარი ვეღარ ვუთხარი, იმიტომ რომ ჩემი ნათესავი ქალია იმ ოჯახში... დედინაცვალა ამ ბრეგაძეების და მათ ჩხუბში და უწესურობაში საწყალი ქვრივი დედა-კაციც ნამეტანი შევიწროებაში ყავთ!.. სიცოცხლე გოუმწარეს უბედურს!..

— თუ შეილი ყავდა მაინც ამ დედინაცვლობაში?! — დაატანა პლატონმა.

— აჰ! შეილი არც უწინდელ, პირველ ქმრის ხელში ყოლია და არც ამ მეორე ქმრის ხელში! უბედური, უშვილო საწყალი ერთი დედა-კაცია! იმიტომაც უფრო მებრალება... გერები ოუტყდნენ, აი ისე, რაფარც იცი ღარიბი ოჯახის ამბავი... დედინაცვლის შენახვა კი არა, თვისი თავი ძლივს გამოაქვთ წლიდან-წლამდინ!.. მამის ხელში ქე იყო ისე ერთგვარი ოჯახი და ახლა სამად გასაყოფი რომ შეიქმნა, ამ დედინაცვალსაც თავისი წილი საქვრივო გამოსაყოფი შეექმნათ, — არც ერთს აღარაფერი ურჩებათ და, რასაკვირველია, ჭიჭყინობენ, ერთმანეთს ედავებიან, ერთი მეორეს ხელიდან გლეჯენ და აღარ ინდობენ...

ასე ბაასობდა გვერდევანიძე, მაგრამ მისი სიტყვები პლატონის ერთ ყურში რომ შედიოდა, მეორე ყურში გადიოდა. მისი ყურადღება მხოლოდ იმან დაიპყრო, რაც მან ამ კაცისაგან იმ ქვრივ, გაწვალებულ დედინაცვალზედ გაიგონა. ეს სწორედ ძვირფასი რამ გასაგონი გაიგონა მან.

— ქვედურეთში... ბრეგაძეებისას!.. უშვილო დედაკაციაო... არც პირველ ქმრის ხელში ჰყოლია შეილიო, არც მეორეს ხელში!.. რომელი ბრეგაძეა ნეტავი?!

და ამ მოულოდნელად გასახარებელ ამბის გაგებით აფრენილ პლატონს ერთმა ისეთმა სურვილმა წამოუარა — უფრო დაწვრილებით გამოეკეთახა ყოველივე გარემოება ნახსენები უშვილო ქვრივის შესახებ, რომ კინალამ ის იყო კიდევაც წამოსცდა სიტყვა, მაგრამ დროზედ გონს მოვიდა, დროზედ მიხვდა ამის უადგილობას და ენა ჩაიკვნითა. ამ კაცთან ისე ვაგლახად ლაპარაკი საფთხილოდ მიაჩნდა — გვერდევანიძე ერთს უხერხულად დაცთენილ სიტყვაზედ გოუგებდა, მისი აზრით, რაც გუნებაში ედვა და ამიტომ პლატონი ამხანად დაკმაყოფილდა გაგონილით, ჩაიმარხა გულში მისი სიტყვა და ახლა მოძულეებით მიაჩინდრიკებდა ენა გადმოგდებულ ცხენს, სმენად

გადაქცეული—ეგებ ამ დალოცვილ კაცს კიდევ დასცდნოდა მისდა გამოსადეგი რამე სიტყვა.

— ასე კარგია ჭკვიანი კაცის ორიოდე სიტყვა!—ხალისიანად ამბობდა გუნებაში ძუნყულით მიმყოლი პლატონი.— ყოველთვის სასარგებლო რამეს გეიგონებ, მიხვთები!...

გვერდევანიძე კი თავის სიტყვას განაგრძობდა!

— ასეთია, ჩემო ბიძია, ეს ჩვენი მდგომარეობა და რას იზამ? გაჭირვების დრო შემოგვესწრა და მეცადინეობა გვჭირია, ძალიან გაფთხილება გვინდა. ამ გაჭირვებასთან ი დალოცვილი ღმერთიც თავის მოწყალებას ჩვენზედ ძველებური წესით გვიცხადებს: ხალხს ამრავლებს, ყოველ ოჯახს შვილებით ავსებს... მაღლიანს თითო-ოროლა შვილი დეეკლო, ამათ მაგიერათ სარჩო მიემატებია, ის არ აჯობებდა, შენი ჭირიმი? ა?— გაიცინა მან.

034
9446

— მაინც, მაინც, ბატონო... ნამდვილი სიტყვა გახლავსთ, რასაც ბრძანებთ!—ამოიოხრა პლატონმა.—მართალი ბრძანება!... თქვენისთანა კაცს რა უჭირს და ჩვენს ამბავს კაცი ნულარ კითხულობს, ბატონო, თვარა თქვენ ჩემზედ უკეთ მოგებსენებათ!... ნამეტან უსაშუალოებაში ვართ ჩავარდნილი და მიკვირს, რომ კიდევ ასე ხალისიანად ვართ, არაფრად ვაგდებთ ყორიფელს, არხეინად ვართ და იმას კი არ ვფიქრობთ, თუ რა მოგველის წინ?... რას გვიპირობს მამა ზეციერი!... თავს უნდა მივეძალოთ, გული უნდა შევიმაგროთ, თვარა სულ წავხდებით, ბატონო, სულ ერთიანად!—მჭეერმეტყველობამ გაიტაცა პლატონიც თავის ენა-წყლიან მოსაუბრეს ნაყურები.

ტკბილად მუსაიფობდნენ ჩვენი მგზავრები და ამ ლაპარაკში პლატონმა დროც დაივიწყა და გავლილი გზაც; კიდევ დიდის სიამოვნებით ივლიდა ამ კაცთან იგი, რომ სრულიად შეუშინევლად თავისი გადასახვევი გზა არ დაენახა მას. პლატონმა შეაჩერა ცხენი და თავდაბლად მიმართა გვერდევანიძეს:

— მშვიდობით ბძანდებოდეთ, ბატონო!

— ოჰ! აქეთ მიდის თქვენი გზა?

ს ა მ ა რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს
მ რ ო შ ე უ ლ ი
ბ ი ბ ლ ი ო თ ე კ ა

— კი ბატონო!... ნურას უკაცრავად... გიახლებოდით ერთ-ხანაზედ, რომ საჭირო საქმე არ მქონდეს, სწორედ!...

— რატომ, რატომ, შე კაცო!... ღმერთმა გაცოცხლოს, ამ ერთ-ხანაზედ ხმის გამცემი შენს მეტი მე დღეს არ შემხთამია. აწი მეც მალე მივალ სახლში... შეიღობით!

— შეიღობით ბძანდებოდეთ და მგზავრი თქვენ რაჟა არ შეგხვდებათ! ისე ფეხს რაჟა შოუყრავს ადამიანს ღმერთი, რომ არავინ ნახოთ?!—საამებლად გააყოლა გვერდევანიძეს სიტყვა პლატონმა და მერე თავის გზაზედ გადუხვია.

— ასე კაია კაი კაცის შეხთამა!—გუნებაში ამბობდა პლატონი.—ჰო, ქვედურეთში, ბრეგაძეებისას... სამი ძმა არიან... გამოვიკითხავ და, თუ რიგიანი ვინმეა... გვერდევანიძის ნათესავია, მარა ეგებ ვინმე ოხერი გვარიშვილის იყვეს... ყორიფელს გვეიგებთ!... ეს ხომ სახეში მეყოლება, თუ დარიკომ სხვასთან ვისმესთან არ მიმასწავლა!... გვეიგებ ამბავს და თუ ღვთის რისხვა არაა, კიდევაც გავათავებ საქმეს!... კი, კი, ასე ვიზამ, ასე ვიზამ!—ხმა-მალლა წამოიძახა პლატონმა და ამ წამოძახებასთან—აღბად სხვა რამ იფიქრა პირუტყვმა—ცხენიც გაჩერდა. პლატონმა ერთი ორი აჩუც მიაძახა, ქუსლიც შემოართყა ფერდის ძვლებზედ, წკებელაც ვადუქირა, მაგრამ ცხენი ისევ იმავე ადგილას იდგა, ფეხსაც არ იცვლიდა.

პლატონი იძულებული შეიქმნა ჩამომხტარიყო. დაინახა მქელავი, არაქათ-გამოლეული, ერთიანად გაოფლიანებული ცხენი, რომლის აბურძენილი ბალანიც საცოდავ შეხედულობას აძლევდა მას და მხედარმა თავში ხელი შემოიკრა:

— ეს მულრეგი რაღა მოსახმარი იქნება! სულ ერთიანად გადატყაული ექნება ამ უბატრონოს ზურგი... აჩუ!—მიაძახა მან გულმოსულად და თან ჯოხიც გადაჰკრა.

შელავათ-მიცემული ცხენი მისუსტებული, აძიგძიგებული ნაბიჯით აპოლიკდა ქვებიან ბრეკზედ და რაც შეეძლო, რაც ღონე ჰქონდა შერჩენილი მიჩანჩალებდა და ცდილობდა, უკან ჩამოეტოვებინა თავისი ზე მჯდომელი, რომ მტკივანი ზურგი არ დაეყუჩა მას. რამოდენიმე მანძილზე ქე აუსრულდა წადი-

ლი გასაჟირში ჩავარდნილ პირუტყვს, მაგრამ ბოლოს პლატონი მაინც დაეწია, გააჩერა და მარდად მოახტა ზურგზედ. ამ კაცმა თავისი თავმოყვარეობის დაცვა ამჯობინა მის შებრალებას, და სიძის ჭიშკრამდინ ცხენოსანი მივიდა.

პლატონი ჩამოხტა ცხენიდან; გაალო ჭიშკარი და ეზოში შევიდა.

ეზოს ყურეში ყმაწვილი ქალი გულზე ახუტებული ბავშვით გლახს თავზე ადგა, რომელიც ალბად ბოსტანს რაგვავდა. ქალი მობრუნდა, რაკი გლახმა ანიშნა სტუმრის ეზოში ჩამოსვლა, მოაჩერდა ამას და, რა იცნო თავისი ძმა პლატონი, უცბად ჩამოსვა მიწაზედ ბავშვი, გაისწორა თავსაფარი და ერთი ძახილით, სიხარულით აფრენილი გამოექანა ძმისკენ. ბავშვმა შექმნა ღრიალი, აბლავლდა მეორე უფროსი გოგოც იქვე მყოფი, მაგრამ დარიკოს მათი აღარაფერი ეყურებოდა.

— შენი ჭირიმე!... შენ დაგენაცვლოს შენი და დარიკო!.. რა დღე გამითენდა ეს?... უიმე, უიმე!... — მოქაქანობდა დარიკო და დაძმა მზურვალედ გადაეხვივნენ ერთმანეთს.

— მობძანდი, შენი ჭირიმე!... მობრძანდი! — მიუძლოდა აფუსფუსებული დარიკო ძმას სახლისკენ. — მალაქია!.. მალაქია!.. ჩემო მალაქია, გადადექი მად და კირილეს მიაძახე... შენი ჭირიმე... თავი დაანებე მაგას!..

გლახმა მიატოვა სამუშაო, გაიქცა წინ და რაც ხმა ჰქონდა დაიწყო ყვირილი:

— კირილე... ბატონო კირილე!... კირილე, უ—უ!...

— რაზედ აბრუნებ, დარიკო ჩემო! წვევიდეს!.. — უთხრა პლატონმა დას.

— ეს-ესაა ცხენზედ შეჯდა და რაღაცა საქმე მაქვსო და წვევიდა... ვერ დავამაგრე სახლში... დაყანყალობს ასე ტყუილათბრალოდ!.. რა მოვუხერხო, აღარ ვიცი!.. გამიჭირდა საქმე!..

ბავშვები კი ისევ ღრიალებდნენ ბოსტანთან; ერთი მიწაზე ფართხალობდა და გოჭივით ჭყვიროდა.

— გოგო, ნინოია!.. წადი, გოგო, ბოვშებს მიხედე... გააჩუმე; გასაწყვეტლები! — სახლში შეიძახა დარიკომ და რიკულებთან

გაყოლებულ საჯდომ ფიცარზედ მჯდარ პლატონთან თვითონაც ჩამოჯდა. მალაქია კი ისევ თავმოდულებით უყვიროდა კირილეს.

— რას შევებით, ძმაო, ხომ კარგათ ხართ?— წუწუნით იკითხა დარიკომ.

— მადლობელი ვარ!.. ვართ ისე, რავარც იცი!— მიუგო პლატონმა.

— ჩემი რძალი ხომ კარგათაა, შენი ჭირიმე?... ბავშვები?..

— არიან ღვთის მადლით!...

— მამა?... ვაი მისი გაძაღლებული სიცოცხლე!— ამოიხვნეშა დარიკომ.— რა ვქნა, ძმაო, ველარ მივხედე მე უბედურმა ამ გაჭირვების, გამწარების ხანს!.. რა ვქნა? მარტოდ ვწრიალობ ამ ოჯახში, ერთი საათი ვერ მიმიტოვებია... ვისზედ დავტოვო, შენი ჭირიმე?... და ამასობაში ველარც მე გნახეთ და თქვენგანაც დავიწყებული შევიქენი, ძმაო!... წუხს კიდევ უბედური?... ან კი რა გაახარებს მის გულს, დედი-ჩემის დამკარგველს!.. ხომ არ ავადმყოფობს მაინც, შენ დაგენაცვლე?

— ავადმყოფობას რა უნდა მასთან?... ავადაა კი არა?!... ჰმ!...— გაიფრუტუნა პლატონმა.

— ჩემი მომდურავი კი იქნება და ქვც აჭვ! სიმართალე!— ისევ ამოიხვნეშა დარიკომ.

— ტყვილა წუხხარ მაგას, ჩემო დარიკო!... ჩვენ აღარავის ვახსოვართ, ჩემო დაო!

დარიკომ გაკვირვებული სახის გამომეტყველებით გადახედა ძმას. ამის სიტყვა მეტად ეცნაურა და ვერ მიუხვდა, რას ნიშნავდა იგი.

— მამა-შენი რომ მწუხარეა— ისე ყოველი ჩემი კეთილი შეაწუხოს ღმერთმა!... რას ამბობი... მწუხარეა კი არა— საქორწილოდ ემზადება ის კაცი!— გაიცინა პლატონმა.

— რა ხუმრობა იცი, პლატონ!— იწყინა დარიკომ.

— შენ არ მომიკვდე, არ გეხუმრებოდე!...

დარიკო გაშტერდა.

— იმას აღარც დედა შენი ახსოვს, აღარც მკედარი და აღარც ცოცხალი ვინმე!...

— პლატონ, პლატონ! ძმო!...

— აგერ ნახავ!... საქმე გადაწყვეტილია!

— რა არი ახლა, პლატონ?!... გადავირევი ეს არი!...

ტყვილა...

ძლივს სიტყვას ამბობდა შეწუხებული ქალი, რომელსაც ხუმრობა ეგონა ისევ ძმის ნათქვამი.

— ცოლ-შვილს გეფიცები!... ქალს თხოულობს!.. რა მე-ხუმრება, კაცი გულზედ ვსკდები!

— უიმე, უიმე!— იყვირა დარიკომ და გამწარებული ლოყა-ზედ ხელს ირტყამდა.— უიმე... უი-მე!.. ეს რა გეიგონა ჩემმა ყურებმა!...

— რა გაეწყობა?— ამოიხენეშა პლატონმაც.

— ასე მალე დასავიწყებელი ქალი იყო საწყალი დედაჩემი?... ღმერთო მომკალი... ღმერთო მოსკალი! რატომ მიაწია მაგ უბედურმა ამ ღღემდინ, მაგისტანა საქმეს რომ შეება?!... ვინ უნდა შემოათრიოს დედი-ჩემის მაგიერი მაგ ჭკუა დაკარგულმა? ვინ?— მოთქმით ამბობდა დარიკო.

უკანასკნელი მისი სიტყვა პლატონს აღარ გაუგონია და პასუხი არ მიუცია მასზედ, იმიტომ რომ ეხოში შემოჯირითდა თავისი ლამაზი წაბლის ფერ ცხენით კირილე, და ერთი ყიფი-ნით მიმართა ცოლი-ძმას.

— პლატონს, პლატონს ვახლავართ!.. პლატონს ვახლავართ! დარიკო, კედელს ნახშირი, ნახშირი კედელს!.. ასე უნდა, შე პატროსანო კაცო, მოყვრის მივიწყება!... ეი, შენ კი რა გითხრა!.. შემოსაშვები ხარ სახლში!?... ძალიანაც შემცთარა ეგ შენი დაია, თვარა მე რომ ეყოფილიყავი არასფრის გული-სათვის არ შემოგეშვებდი, ფეხსაც არ შემოგადგმევიებდი! ხა, ხა, ხა!... და მაღალ ტანის, კოხტად ჩაცმული, შნოიანი ახალ-გაზრდა კაცი გრძნობით მიეგება თავის ცოლი-ძმას.

— რავა შვიდობით, პლატონ ჩემო?

— მაღლობელი ვახლავართ... ვართ ისე!

— ჩემი სიმაური როგორ არი... ჩემი ძვირფასი ბეკინა? ხომ ყოჩაღათაა კიდევ?...

— სხვაგან რომ დაყოლობ, იქაც მივიდოდი, ვნახავდი და საკითხავად აღარ გექნებოდა!—უთხრა მოწყენილად მჯდარმა დარიკომ ქმარს.

— მივსულიყავი!... სადაც მგლოვიარობაა, იქ რა მიმიყვანს! მაინც რომ აღზაფერი გეშველათ, თქვე დალოცვილებო?!—მიუბრუნდა კირილე ცოლი-ძმას. — გაგიგონია ამდენს ხანს?

— შენ არ იცი თუ არა კაი ხანია გათავებული გვაქვს, — მიუგო ღიმილით პლატონმა.

— ქეიფის მეტი რომ არაფერი გაგონდება, ნეტავი შენ, შე უბედურო!—წაულაპარაკა დარიკომ.

— ჩვენ გახლავართ მიმინაშვილები! — წამოიძახა კირილემ და წამოიჭიმა ფეხზედ ამდგარი. — მიმინოს შვილები... მიმინოს!.. ჩვენთან რა უნდა მწუხარებას.. ჩვენს თავს არავის არ დავატყვევებებთ... გვარობით ვართ ასე!... სადაც სიამეა, იქ ჩვენც ვართ ზე სადაც მოლხენა! ასე მოგვსდევს გვაროვნობით!.. აბა შენი ჭირიშე, ორიოდე დღე ვიცოცხლო, გული მწუხარებით ვევისო, მოლხენა დავაკლო და ისე წავეყრევინო ზედ მიწა?! შენც არ მიმიკვდე... მაგაზედ მეტი სისულელე იქნება?! კაცი მუდამ მხიარული უნდა იყვე და და სხვასაც იამება შენი შეხედვა! აბა ასე უნდა შენ რომ ხარ? ძმა მოგივიდა და ასე მოწყენილი ხარ! არა გრცხვენია! — და კირილემ გულიანად გადიხარხარა. — მართლა, რა ნეირათ ხარ, დარიკო ჩემო... შე ქალო, ძმის მოსვლა გეწყინა თუ?

— რა ცუდი ამბავი მოგუტანე მერე? — ღიმილით თქვა პლატონმა და დარიკოს გადახედა.

— ჰო!

— ქორწილში პატიჟობენ.

— არიქა მიშველე, პლატონ! ვინ, ვინ თუ ღმერთი გწამს?

— მამა მაგისი!

— აჰ... მამა მაგისი?

— ჰო, ქალს თხოულობს შენი სიმაური!... და შენ იცი კირილე, რავე მოუღხენ!

— ხუმრობ თუ მართალს ამბობ, პლატონ? — გაკვირვებით შეეკითხა კირილე.

— შენ ნუ მომიკვდები, მართალს ვამბობ.

— ხა, ხა, ხა, ხა! — გაღიზიანდა კირილე. — ხა, ხა, ხა!... აი და ბეკინა... აი და შენი ჭირიმე!... შენ გენაცვალე შენს ლამაზ წვერებში!... ხა, ხა, ხა! შერცხვენილი ვიქნე, თუ სანაქებოთ არ მოვუღბინო... შერცხვენილი ვიყვე!... იმისთანა მაყრულით მიყვები, რომ იქოურობას გადაყრუებ, ტყე და ველს შექცად!... როდისათვის აპირობო, ა, როდისათვის?

— ჯერ შე კაცო ქალია მოსანახი!

— ქალის მეტი რაა დედა-მიწაზე!... რაღას აგვიანებოთ?... მაშვალი ვინა გყავო?

— მე ვარ! — მიუგო პლატონმა.

კირილე ერთი შეჩერდა და მერე გაღიზიანდა თავისი რიხიანი სიცილით.

— შენ ხარ მაშვალი?... თუ ძმა ხარ? ხა, ხა, ხა!

— მე ვარ, მე ჩემო ძმაო! რას იზამ? კაცი სიკვდილამდინ ყორიფელს უნდა მოელოდეს, თუ სიქაჩლესო... ანდაზებიც კი დამავიწყდა ამ უცნაურობაში!..

— შენ რაღა მაშვლობ მერე? შენს საწინააღმდეგო საქმეში უწყობ ხელს?

— აბა რა უნდა ქნა, მეტი გზა რომ არ გექნება, ჩემო საყვარელო ძმაო!? ბევრი ვებეწე, ბევრი ვეწინააღმდეგე, მარა არაფერი გამეწყო, ვერაფერი შევასმინე! კარგი შვილი ხარო და ღმერთი არ ჩაგაგდებს გასაჭირშიო, ყოველ უბედურებას აგაშორებსო, დოუჯინია და ვინ იცის მის სიტყვაზედ იქნება თუ არა, ასე მოწყალეებით გადმომხედოს ღმერთმა — ეგებ დაჯილდოების მაგიერა უკაცო მიწყობოდეს, რაზედ ინახავ მაგისთანა გამსუნავებულ კაცსაო — და ამის გაგებამდინ ვითომ მე დავაპირე ჩემის მეცადინეობით ავიცალო თავიდან მოახლოვებული უბედურება!... ისე თვალეები უბრმავდებათ მაგ უხეიროებს, რომ არ უნდათ შეხედონ, რომ ერთი ქალის მონაშენს არ ყოფნის ოჯახის ქონება — ორი ქალისას რა უნდა უყოს?...

პლატონი მასხრული კილოთი დაწვრილებით მოუყვა ცოლ-ქმარს თავის მდგომარეობის ამბავს და რამ გაანძრახვია თავის დედინაცვლის მოყვანაში მამას მაშვლად დასდგომოდა.

დარიკო ხმა-გაკემნდილი იჯდა, კბილებ-შეკრული მწუხარებისაგან; კირილე კი ერთობ გამხიარულდა, მისი სიცილით იქაურობა იყო აკლებული.

— ეგ ყორიფელი ძალიან მოგისაზრებია... მარა რომ ეყოლოს, კაცო, შვილი... ხა, ხა, ხა!... შვილი რომ ეყოლოს? სერი არ იქნება? რას იზამ მაშინ, პლატონო?! ხა, ხა, ხა!... ხრიალობდა კირილე.

— რავა ეყოლება... ორ კაცთან ქალი უშვილო იყოს, ე მამა-ჩემი რაღა განსხვავებულ კაცად უნდა აღმოჩნდეს!...

— კი მარა... ეს მითხარი, ვთქვათ, ეყოლა ახლა! რას იზამ მაშინ, ა? — არ ეშვებოდა კირილე.

— რა ვიცი, რას ეიზამ... ახლა რავა გითხრა... რა ვიცი მეშინ, რომ გავმწარდები, რას მტყვის გუნება...

— მაინც, მაინც.

— რა არი ახლა, ასეთი სულელური ჩაცვიება?! — შეუტია კირილეს დარიკომ.

— რაც მერე იქნება, ის ღმერთმა იცის! — დაუბრუნდა გაწყვეტილ სიტყვას პლატონი. — რაც შემდეგ იქნება, ის ღმერთმა იცის და ახლა უნდა გამოგიტყდეთ, იმისათვის მოვედი თქვენთან, რომ შემწეობა მომცეთ ამ ჩემს გაჭირვების დღეს!...

— ღმერთი კი რამეს შემაძლებიებდეს და შენ, ძაო!... — წუწუნით სთქვა დარიკომ.

— კი ბატონო, თუ კი რამეში გამოგადგები! — დაატანა კირილემაც.

— ჩემს კუთხეში არავინაა იმისთან დაწყევლილი სულიერი, მე რომ მჭირდება და ეგებ აქ თქვენსკენ იყვეს ვინმე?...

— ვინ უნდა იყვეს?... — ჩაუფიქრდა დარიკო.

— შენ ათას ადგილას მიდი-მოდიხარ, კირილე... ეგებ იცოდე სადმე?...

— ხა, ხა, ხა! — გადინარხარა კირილემ. — დედებრების ამბუ-
ბის გასაგებათ დავდიდარ მერე?!... ქალებს რას დევძებ, მე
ქეფისათვის დავდივარ, შე კაცო, თვარა უშვილო დედებრები
ღმერთსაც მოძულებული ყავს მე, რას დევძებ მათ!...

— ვერავინ გეხსენე, დარიკო? — მიუვრუნდა დას პლატონი.

— ვერა ძმაო!... ვერა!.. აქ არც კი უნდა იყვეს მაგისთანა
ვინმე!...

— აბა სხვაგან საძებრად გამზდომია საქმე! — სთქვა პლა-
ტონმა.

— როგორც კაცი — მეც შენთან ვარ მძებნელი! — წამოი-
ძახა კირილემ. — ძმობას გეფიცები!... არასფრის გულისათვის
არ დაგშორდები... ვძებნოთ, პლატონო, ვძებნოთ! ხა, ხა, ხა!
ჩემს ღღეში ამნაირი უტხო საქმეზედ არ მივლია და აქედან
ვიცი, რომ ბევრი გასართობი ამბები მოგველის!.. რამდენ დედა-
ბერს სანატრელად გაუხდით უშვილოდ ყოფნას!... ხა, ხა, ხა!
ერთი ჩხუბი და ცილობა უნდა ოვეუტეხოთ უსათუოდ!... არ
შეიძლება უამისობა!...

— რა სისულელეა ახლა მაგ?!... ეგებ შენი წაყოლა სუ-
ლაც არავის უნდოდეს!... ძალაზედ ხარ თუ? — მიმართა დარიკომ.

— ძალაზედ ვარ!.. თუ მაგისი მამა ბეკინა — მეც მამათ
მერგება... სიმაურია ის კაცი!.. რატომ არ გვეისარჯო მისთვის?!

— არავინ არ გთხოვს!

— აბა რაზედაა ეს კაცი მოსული!.. თვითონ არ თქვა,
შემეწიეთო! ეგ გადაწყვეტილი საქმეა, რომ მე პლატონთან
წამსვლელი ვარ სადედინაცვალოს საძებარში!.. ხა, ხა, ხა! ეს
გათავებული საქმეა, ჩემო დარეჯან, ამაზედ ნულარ შეწუხთები...
ნუ გეწყინება და უმჯობესია ვახშამზე დავვიტრიალდე, შენ
ნუ მომიკვდები!.. კი ჩემო დარეჯან... შენებურად, ისე გულ-
უხვად!

— მაგ არაფერი შენი სასწავლებელი საქმეა... შენ შენს
საქციელს აზრი დაატანო, ის გირჩენია!.. — წყენით მიუგო
დარიკომ და ზეზე წამოდგა.

— ე, ქეარ გამიგულისდა!?—მიაძახა კირილემ,—ქეარ გწმინ-
 გულისდა?!... კაი, მამა შენი ნუ მოგიკვდება, კაი, თუ გიყვარ-
 დე!.. წაყოლას ვერ გადავთქვამ და სხვა რამე თუ უხეირო
 სიტყვა მითქვამს, ბოდნიში მომითხოვია, შე ქალო... მეტი რა
 ვქნა. ბოდნიში მომითხოვია! წაყოლით კი, რომ მომკლა, მაინც
 უნდა წაგყვე, რომ... არ ვიცი, არ ვიცი, რა არ მიქნა!.. შენ
 რას იტყვი, პლატონ?

— შენი ნებაა!—მიუგო მან, თუმცა გუნებაში ძალიან
 სწყინდა კირილეს დაჯინება.

მან კარგად იცოდა კირილეს ხასიათი და მასთან მგზავ-
 რობა, მერე ამნაირ საქმეზედ მეტად საფრთხილო იყო. რასაკ-
 ვირველია, იგი სასეირნოდ მიდიოდა, როგორც თვითონ სთქვა,
 და ამასთან ყველგან ტყვილა-უბრალოდ მუდამ ჩხუბის ამტეხი
 კირილე სწორედ ხელშემშლელად თუ წაჰყვებოდა, თორემ საქ-
 მეში შემწვევად არა. პლატონს არ ეგონა, თუ ასე აიჭინებდა
 მასთან მგზავრობას მისი სიძე, თორემ ასე არ დაიწყებდა მას-
 თან ლაპარაკს.

— შენი ნებაა!—უთხრა პლატონმა.—მარა ეგებ ბეერი
 სიარულიც არ დაგვჭირდეს... აგერ გზაში, ივანე გვერდევანიძე
 რომაა, იმას შევხვითი და ისე ლაპარაკში მოჰყვა თვითონ—ქვე-
 დურეთშიო ბრეგაძეებისას ყოფილა ერთი დედა-კაცი, იმისთა-
 ნა, მე რომ ვეძებ, სამი ძმა ყოფილან ის ბრეგაძეები... ხომ
 არაფერი გაგიგონია, დარიკო, ამის შესახებ... ეგებ იცნობდეთ
 კიდეც, ა?..

— ბრეგაძეები... ქვედურეთში?.. არა, ძმაო, არა!

— ძალიან აქო... ისე სიტყვას მოჰყვა!..

— მივიდეთ, მერე; ვნახოთ და!..—წამოძახა კირილემ.

— ასე ხამათ რაფა მივიდე... ჯერ ამბავი უნდა გვეიგო...
 ეგებ უშვილო იყოს, მარა კაცს გავდეს, რა ოხრად მინდა მა-
 შინ!—სთქვა პლატონმა

— ეკკლესიაზედ მივიდეთ, კვირა დღეს! ვიკითხოთ, შევხე-
 დოთ...

— არა, არა მაგრე არ შეიძლება!..

— რადგანაც მასეა, ჩემო ძმაო, შენ მამიდა—მაგისას წა-
დი... უთხარი სალომეს და ის გეტყვის მაგაზედ სწორ ამბავს!..
ქვედურეთი მათზედ შორს არ არის და უსათუოდ ეცოდინება
მისი ამბავი, შენ რომ ქალს ამბობ!—უთხრა პლატონს დარი-
კომ.—თუ არა და თვითონ ეგებ მას ეგულებოდეს სხვა ვინმე
მაგისთანა!

— ბრავო, ბრავო!— შეპყვირა კირილემ.—ბრავო, დარიკო!
აი და ყოჩად ქალო! ეგ ნამდვილი რჩევაა, შენ ნუ მომიკვდები!

— მართლადაც ასე ვიზამ!—დათანხმდა პლატონი.

— აბა მივდივართ ხვალვე მამიდა-ჩემთან!— წამოიძახა კი-
რილემ,—ხვალ არა, პლატონ?

— ხვალვე უნდა წავიდეთ!

— შენ არსად წამსვლელი არა ხარ!— შეუტია ცოლმა კი-
რილეს.

— თუ გიყვარდე, მაგაზედ ნუღარაფერს მეუბნები! ჩემი
საქმე მე უყვეთ ვიცი!.. შენ შენს საქმეს მოუარე!

დარიკომ რაღაცა წაილაპარაკა გულმოსულად დავახშმის
განკარგულების მისაცემად წავიდა.

— და თუ გინდა, პლატონ—დაიწყო კირილემ სიცილით
—აგერ ახლოს ერთი კაი აზნოუშვილი მოკვდა და ზეგ ასვენ-
ებენ... ხომ იცი სატირალში რამდენი ქვრივი დედა-კაცია მიმ-
სვლელი... მივიდეთ; დავდგები ისეთ ადგილას, რომ ერთი შეხ-
ნიერებულნი დედა-კაცი ვერ გამომეპარება შეუმჩნეველი... ყვე-
ლას ამბავს ვიკითხავ... ეგებ იქაც ვნახოთ შენი ორნაქმარები
უშვილო... ეგ უფრო ადვილიც იქნება და საჩქარიოც!.. ა, რას
იტყვი შენ?

— შე კაცო, ასე გამოსაქვეყნებლად კი არ მინდა ეგ საქმე
სისრულეში მოვიყვანო!—ღიმილით მიუკო პლატონმა.

— აბა, მამიდა-ჩემ სალომესთან გავსწიოთ, რაეარც და-
რიკომ გვირჩია!.. ძალიან კარგი! ეს საქმე ასე გვაქვს დაწყო-
ბილი ხომ და ახლა მე წავალ და ბიჭს მოვავლებიებ შენი
ცხენისათვის... შენ კი ცოტა მოისვენე, ნამგზავრიც ხარ და
მერე ვახშამზედ ცოტა შემაგრება დაგვკირდება, რომ მაგრათ

საქმეს შევუდგეთ ხვალ! ხა, ხა, ხა!—გადიხარხარა კირილემ, შეიყვანა ოთახში პლატონი და თვითონ კი დაბლა ეზოში ჩავიდა.

— ჰეი, ჰეი, ნეტავეი შენისთანა ხასიათის მექონე კაცს!—უნებურად წამოიძახა ოთახში მარტოდ დარჩენილმა პლატონმა,—ყორიფელი ჩალად უღირს!.. თავის ქეიფს მისდევს!.. ან კი რა უჭირს, ჯერ კიდევ ქე ეყოფა მამის დანატოვარი... ჩვენისთანამ იკითხოს თუ არა!.. ჰეიეი!..—ამოიოხრა პლატონმა.— შეიხსნა ქამარი, გაიხსნა ჩოხა და მიწვა იქვე კედელთან მდგარ ტახტზედ.

შებინდებული იყო, პლატონი რომ კირილემ გამოადვიძა.

— ადღე, ადღე, პლატონ! შენ ნუ მომიკვდები, იმისთანა ვახშამს გვიშადებს დარიკო, რომ შენი მოწონებული!.. მართლა, კაცო, რამ შეგაჯინა იმისთანა ბედაურზედ, შენ რომ მოგიყვანია?

— ჰო!—მიაჩერდა პლატონი სიძეს.

— იმან, შენ არ მომიკვდე, ქიშკრამდინაც ველარ მიგიყვანოს შენ, ისეა!..—გადიხარხარა კირილემ.

— ზურგი ექმნება გაფუჭებულს!—უნებურად წაილაპარაკა პლატონმა.

— აქ და არა! სულ ერთიანად აქვს გადაშვლებილი!

— იმ ამოსაგდებმა იმ გვერდევანიძემ დამმართა მაგი ამბავი! ამოაგდო მისი ოჯახი ჩემმა გამჩენმა—მაინც ამოსაგდებია, რაც ის ბოროტებას სთესავს!.. რა მეშველება ახლა?—შეწუხებით წარმოსთქვა პლატონმა,—ქე არ ვეიტყებე ქირი?!.

— არაფერია, არაფერი!—ხალისიანად შესძახა კირილემ— მაგრათ იყავი!.. ცხენს ვერ გიშოვი?

— ამას რაღა ვუყო?

— მაგ დავტოვოთ... ეგერ მეზობელი ყაზახი მყავს, წამალი იცის იმისთანა, რომ სამ დღეში მოურჩენს ზურგს... ჩვენ წვევიდეთ და რომ დავბრუნდებით, ცხენს გამოკეთებულს დავვახვედრებს დარიკო! არაფერია!.. აბა წვევიდეთ და ერთი ორიოდე სადღეგრძელო დავლიოთ შებრაწულ გოჭზედ... ღმერთსაც შემწეობა ვთხოვოთ და ასე გავატაროთ ეს დრო!.. სამწუხა-

რო ჯოჯოხეთშიაც არ მოგეკლდება, აქ მაინც მოლხენით ვიყევთ, შე კაცო!..

ცოტა ხნის შემდეგ სამივე ვახშმის სუფრას მიუსხდნენ და გამხიარულებული კირილე ათასნაირ სადღეგრძელოებს იგონებდა და ჩაცივებით აძალებდა ცოლის-ძმას ღვინოს.

— ნუ აწუხებ, კირილე!— ეუბნებოდა დარიკო მას, მაგრამ კირილე თავისას მაინც არ იშლიდა.

— აბა რათ მინდა ოჯახი, თუ ჩემთან მოსრული კაცი, მერე კიდევ რა კაცი, ცოლი-ძმა, ქორწილში რომ მპატიეობს, თუ არ დავათვრე, დავალევიე რჯულზედ... რომ ასე არ ვუქნა, რომ მივალ მასთან, აღარც მე დამალევენებს და წყალნასვამს გამომისტუმრებს... რაზედ ვქნა ევა!?. ხა, ხა, ხა! სულელი ვარ?!. თუ გიყვარდე, ერთბაშად გამოცალე ეგ ყანწი... სადღეინაცვლოს სადღეგრძელოა!.. ემაგრე... მაგრე!. შენი ჭირიმე, ბეზ კაპლი, ბეზ, ბეზ!— ხრიალობდა კირილე კიდევ დიდ ხანს.

მეორე დღეს საძე ცოლი-ძმა თავის გზას გაუდგნენ მხიარულ გუნებაზედ მყოფნი. კირილე მაინც მეტად ხალისიანად იყო, რადგანაც ბევრ რამე გასართობს გამოელოდა ამ მოგზაურობიდან: მისი წარმოდგენით, ერთი დავიდარაბა უნდა ატეხილიყო უშვილო დედინაცვალ მყოლთ ოჯახებ შორის; გაფთხილების საჭიროებაზედ ამბობდა, რომ ვინმეს არ შემოეტყუებინა მათთვის შვილებ-ამოწყვეტილი დედაბერი შვილის-უყოლის მაგივრად. ყოველმა აჰან, კირილეს ცოცხალი ენით ნათქვამმა, ბევრი აცინა პლატონიც და ბოლოს ესეც აიყოლია მასხრობაში.

ასე სიცილით და ხალისიანად მიემგზავრებოდნენ ორივე.

— აუიპ!— შეჰსძახა უეცრად კირილემ ხელის შუბლზედ შემორტყმით და შეაჩერა ცხენი.

— რა იყო?— მიაკითხა პლატონმა შეშინებით, — რა იყო, კირილე?

— არაფერი, არაფერი! გავწიოთ ჩვენთვის!..

— რაღაც გაგახსენდა შენ... ვაი თუ რამე საჭირო საქმე გქონდეს?!

— არაფერია, კაცო, არაფერია! წამო... დაჰკარი მაგ ცხენს!

— თუ საიდუმლო რამაა, მითხარი, თუ ძმა ხარ!.. შენ არ მომიკვდე, მე შენ არ დაგაბრალო!

პლატონს იმედი მიეცა, ეგებ რამე გზით განთავისუფლებულიყო თავის თანამგზავრისაგან და ამით ჩუმად და დაუბრკოლებლად ეკეთებია თავისი საქმე.

— შენ არ მომიკვდე, ჩემი გულისათვის მე შენ არ შეგიშალო ხელი! — არ ეშვებოდა იგი კირილეს.

— კაცო, რა უნდა იყოს, მივალ არ მივალ, შათათაძის ქორწილს ამით არც შეემატება რამე არცარა დააკლდება!.. წამო, კაცო, წამო!

— ქორწილში ხარ დაპატივებული?

— წამო, კაცო!.. შათათაძის ქორწილი რა სახსენებელია... ისე წამომცთა, ქე რომ გამახსენდა!..

— როდის აქვს?

— ამაღამ.

— თუ ძმა ხარ, ჩემი გულისათვის შენ იმ კაცს ნუ მოიმდურებ... დაპატივებული ყავხარ და არ მიხვიდე?! რატომ უნდა აწყენო!.. გზას მამიდა-შენამდი მეც კარგად გვეიგნებ... პირველად ხომ არ მივდივარ მათკენ?.. თუ ძმა ხარ, კირილე, ნუ კარგავ...

— გითხარი, რომ არაფრის გულისათვის არ დაგშორდები-სთქვა და გათავებულია, შენთან უნდა ვიარო... ქორწილებს რაღას დევძებ?!.

— აბა მე უკან ებრუნდები და ხვალ წავალ სალომესთან!

— სთქვა პლატონმა და ცხენი მოაბრუნა.

— შენც არ მომიკვდე... დარიკო არ მომიკვდეს!.. სახლში რაღა გაგაბრუნებ? — გამოეკიდა კირილე და ჩოხის კალთაში წაავლო ხელი.

— რაზედ შეები ამ საქმეს, კირილე? წავალ და შენ სახლში დავიცთი... ჩემი საქმე ისეთია, გინდ დღეს მივსულვართ სა-

ლომესთან, გინდ ხვალ!.. სულ ერთია!—მე შენ გეტყვი, არავინ მიგვასწროს და წეიყვანოს, ჩვენ რომ ქალს ვეძებთ?!

— რა იცი... ეგებ შენსავით სხვებიც ქე დაწრიალობდნენ მაგვგარი საქმის გულისათვის?—სიცილით სთქვა კირილემ.— ხა, ხა, ხა!.. წამოდი, კაცო!

— სწორედ აღარ მოედივარ!—გადაწყვეტით სთქვა პლატონმა.

— ბიჭოს!... გინდა, რომ დარიკომ სახლში აღარ შემიშვას... შენ რომ მიბრუნებული დაგინახოს, რა დღეს დამითენებს ის ქალი, ამას არ კითხულობ?!

— არაფერს არ ვათქმევინებ!

— შენ რავა დაგისწრებს ჩემს აწიოკებაზედ!?...

— აბა ვიყოთ ასე გაჩერებული ამ შარაში და ის იქნება! — ცოტა არ იყო უკმაყოფილობით წარმოსთქვა პლატონმა და ცხენს აღვირი მიუშვა.

კირილე გაჩუმდა. მან არ იცოდა, რალა ექნა და ჩაფიქრებულივით იყო მცირე ხანს. ამ კაცის უკან გაბრუნებისათვის მართლა-და შიში ჰქონდა დარიკოსაგან, გულისთ ქორწილშიაც უნდოდა წასვლა. რა ექნა, აღარ იცოდა; ამისგამო იგი გარდამეტებულ გასაქირში ჰგრძნობდა თავის თავს; მაგრამ ამნაირი მდგომარეობა გაგრძელდა მხოლოდ რამოდენიმე წუთს; კირილეს გამჭირახმა გონებამ უცბად იპოვა საშველი გზა.

— პლატონ, რადგანაც ასეა ჩვენი საქმე, რომ შენ მამიდა-ჩემთან აღარ მიდიხარ და ვერც მე გავიშვებ უკან სახლში, ერთს რამეს გეტყვი და, თუ ძმა ხარ, უარს ნუ მეტყვი!...

— ჰო!

— არც ერთს გული აღარ დაგვწყდება...

— თქვი, კაცო!

— მოდი ორივე ამაღამ შაფათაძისას მივიდეთ!

— შაფათაძისას?!—გაიკვირა პლატონმა.

— ჰო! და ამაღამ იქ ვიქნებით—ხვალ ქე წავალთ სალომესთან!

— რას ამბობ, კირილე!... გადირია ჩემი მტერი!... კაცს არ ვიცნობ, არ მიცნობს... ქორწილში მივიღე უცნობი კაცი!?...

— რა გიკირს?...

— ტყვილი არაა ახლა მაგ!—და პლატონმა ისევ მიაბრუნა ცხენი და წკებელა დაჰკრა, მაგრამ კირილემ უცბად უტაცა ხელი აღვირის თავებში და გააჩერა ცხენი.—ბატონო, წადი შენ!

— პლატონ, თუ ჩემი სიყვარული გაქვს!... თუ ჩემი ძმობის რამე გწამს, ახლა გვეიგებ ამას!.. გაფიცებ შენს ცოლ-შვილს, შათათაძისას წამოხვიდე!...

— გასაკვირვებელი საქმეა, შენ ნუ მომიკვდები?!... რას იტყვის ის კაცი, რომ დამინახავს?—გაჯავრებით წარმოსთქვა პლატონმა.—რას იფიქრებს, ჰმ?!...

— იტყვის, რომ კაი კაცი ყოფილაო!—სიცილით დაატანა კირილემ.—რას იტყვის!?! შათათაძის წვევას მივიღებ, მივალ. თან კარგ, პატიოსან აზნაუშვილს, მასზედ გამოჩენილს, მივუყვან და იმას მიწყენს?!... რაღა გეკადრება!.. ეწყინება კი არა, თავს შემოგვევლება! შე კაცო, შენთან რომ მოვიდე და უცხო კაცი მომყვეს, საწყენად დაგიჩივებ?.. ა, მითხარი, თუ ძმა ხარ?.. კარში გამომაგდებ? ა?

— იმე!

— ჰო და ეგ არის!... მერე მე მასპინძელს ვეტყვი, მიზეზს გავაგებინებ—საქმე გვაქვს უსათუოდ ხვალ აღრიანად წამავალი ვართ-თქვა, ძალიან საჭირო საქმეზედა-თქვა და ასე ისე... ერთი სიტყვით, ჩემებურად... შენი პატივისცემაც მინდოდა-თქვა და დამორება არ შემეძლო და ამისანებები!.. ნახავ აგერ, რაღა მადლობელი დაგიჩივს!.. რა განაღვლებს, კაცო, მასპინძლის მეტს ხომ არავის ეცოდინება დაპატივებული ხარ თუ არა და მასპინძელთან მე ვიცი!...

საშველი არ მისცა ამნაირი შეჯერებით კირილემ, სანამ პლატონი იძულებული არ გახდა თანახმა გახდომოდა შათათაძისას წასვლაზედ. სურვილ-ასრულებული კირილე ძალიან ქეიფს და დროს-გატარებას ჰპირდებოდა ქორწილში, სადაც,

მისი სიტყვით, დიდძალ საზოგადოებას თავი ექნებოდა მოყრილი თავმოწონე მასპინძლისაგან.

— ტანისამოსიც რომ არ მაცვია... ასე რაღა ივარგებს? — თავის გაქნევით სთქვა პლატონმა, რომელსაც ძალიან უძნელდებოდა უცნობ კაცისას ამნაირ დროს მისვლა. — აღარ ვიცი, ღმერთმანი... ვინ რას არ იტყვის?!...

— ერთი შენც კიდევ! — მიაძახა კირილემ. — მე რა, შენზედ უკვეთ მაცვია თუ!.. ნეტავი ნახევარი იქ მყოფი ჩვენსავით იქნებოდნენ გამოწყობილი და მეტი აღარ უნდათ!.. რას ამბობ!

აწი ყოველივე ამნაირი ლაპარაკი სრულიად ამაო იყო, რადგანაც გზა შეფათაძისკენ ეჭირათ. მგზავრებს ნელა-ნელა მიჰყავდათ ცხენები, რომ მაინც და მაინც აღრე არ მისულიყვნენ, სხვა სტუმრისათვის არ მიესწროთ.

სალამოვდებოდა, როცა შეფათაძის ეზოში ჩავიდნენ. აქ უკვე ბლომად მოეყარათ თავი დაპატიჟებულთ. ბალკონზედ ქალები დამსხდარიყვნენ. მოსამსახურეები იქით-აქეთ დარბოდნენ წეს-რიგის გამგებელთა ძახილზედ.

ეზოში სტუმრები მიდი-მოდიოდნენ, ისმოდა მზიარული სიცილი, ხითხითი. ღობეს დაყოლება ცხენები იყვნენ მიბმულნი სარებზედ. კირილემაც და პლატონმაც აქვე მიაბეს მათი ცხენები. კირილე იმ წამსვე ნაცნობებში გაერია, იქით-აქეთ გავარდა-გამოვარდა, ყველას დაენახვა, ყველა ნახა; მერე წავიდა, მოძებნა ხანში შესული მასპინძელი, მიულოცა ქალიშვილის გაბედნიერება და იქვე მოუყვა პლატონის შესახებაც. მოხუცებული ძალიან კმაყოფილი დარჩა, მადლობაც უთხრა პლატონს კადრებისათვის და სთხოვა, რომ მოლხენით დაემშვენებია მისთვის ბედნიერი დღე. ამნაირმა მიღებამ უხერხულობიდან გამოიყვანა პლატონი. ცოტა ხნის შემდეგ იგიც შეუერთდა საზოგადო აფუცფუცებულობას, იგიც თავისუფლად ჰგრძნობდა თავის თავს და მზად იყო მოსალხენად.

შორიდან მოისმა ზურნის ხმა. ხალხი შეინძრა. ზურნის ხმა თან და თან ახლოვდებოდა, გახშირდა ნასროლი დამბაჩებისა და რევოლვერების ხმა. ბალკონი სულ ერთიანად მოიფი-

ნა ქალებით; მთელ მიდამოს რალაც სიცოცხლე, მოძრაობა შეეტყო. ზურნის ხმა თან და თან უფრო მკაფიოდ მოდიოდა; ისმოდა მომყოლთა ძახილი „ჰაი, ჰაი!“ და რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩიტივით შემოფრინდა იარაღში ჩამჯდარი, თავზედ უკან მოქცეული კოხტური ქუდით, ყმაწვილი, რომელმაც დაძახებასთან შემეფე მოდის... მახარობელი ვარ“, ერთი ორჯელ ჩამოუარა თავისი აქაფებული ცხენით ბალკონის წინ, რის შემდეგ ქორივით ეძგერა კიბეზედ თასით მდგარ ყმაწვილს, სწვდა თასში და წართმეული, გაქცულეტილი თასით გავარდა ისევ ეზოდან, მოახლოვებულ მაყრიონთან შესაერთებლად. ეს იყო მახარობელი.

— ბრავო, ბრაო! — ყვიროდა ამის სიმარდით აღტაცებაში მოსული ხალხი და ამ ხმაურობას შეუერთდა მოსულთა ხრილი, თოფების ბაგა-ბუგი, ცხენების თქრშიალი და მათრახების ლაწა-ლუწი მათდა შესახურებლად.

სიძე მოვიდა თავის მაყრიონით.

პლატონს სრულიად გადაავიწყდა თავისი უშვილო ორნაქმარები დედინაცვალიც, მამა მისი ბეკინაც, ყოველივე თავის გულის სამწუხარო და გაშლილი გულით ამ საზოგადო ხალისიანობას მისცა თავი. მას ახლა მოწყურვებულ კაცივით მხოლოდ უნდოდა გული ეჯერა ამ გასართობის შემთხვევის დაწაფებით. იგი ცხენით წაჰყვა სხვებთან ერთად დედოფალს ეკკლესიამდინ და იქიდან ყურთ-წამლები მაყრულით გამოჰყვა ახლად ჯვარდაწერილებს. გრძელ ფანჩატურში მთელი ღამე მისი სიმღერა არ შეწყვეტილა. მოხუცებული შაფათაძე განსაკუთრებით მადლობას სძღვნიდა ამნაირ მოლხენისათვის.

საზოგადოება მეტად მოლხენაში იყო. ცეკვა-თამაშს ბოლო არ უჩანდა, თუმცა ქალები თითქმის სულ ერთიანად წავიდნამოვიდნენ მოსასვენებლად. მალე კიდევაც გათენდებოდა. დღინის სმაში შეჯიბრებული ყმაწვილ-კაცობა ჯერ ადგომას არც კი აპირობდა. ზურნის მისუსტებული ხმა ისევ ეფინებოდა იქაურობას ამ ღამეში, სხვა-და-სხვა სიმღერებთან შენაცვლებით.

თუმცა ძალზედ მთვრალი იყო პლატონი, მაგრამ თვალი მაინც კირილესაკენ ეჭირა, რომელიც დაჩემებით სცლიდა ყანწს ყანწზედ. ამას წინად იმ კუთხეში, სადაც კირილე იჯდა, რაღაც ლაპარაკიც ატყდა, მაგრამ ისევ მალე მოსპეს. კირილე ისეთ ნაირად გამოიყურებოდა და ცმატურობდა, რომ რაღაც მიზეზზედ უნდა ყოფილიყო ატეხილი. პლატონმა შეატყა ეს და, რაც შეიძლებოდა, ახლოს მიიწია მისკენ.

— ძალიან შემცდარხართ!—წამოვარდა კირილე და ნამალევად გადამღარი ვეებერთელა ღვინიანი სტაქანი წინ დაუდგა იმ ყმაწვილს, რომელმაც მოპარვა მოინდომა ღვინისა.—ძალიან შემცდარხართ.

— მე დავლიე და გადავედი... შემცდარი თქვენ ბრძანდებით!—მიუგო ყმაწვილმა.

— ეგ გაკლიათ და ახლავე უნდა გამოცალოთ!—გულმოსულად მიაძახა კირილემ.

— ხელ-მეორედ რაზედ დავლევე!...

— დალიეთ!... მე მითქვამს თქვენთვის!...

— მოითმინეთ, მოითმინეთ, ყმაწვილებო!—მიაძახეს აქეთიქიდან.

ატყდა ყაყანი. ვინ კირილეს მხარს იჭერდა, ვინ მეორე ყმაწვილისას.

— დალიე ახლავე!—ისევ მიაყვირა კირილემ.—მაცალეთ ერთი, თუ შეიძლება... ამას რაღა ვაპატივებ მაგ სტაქანს, მერე რომ ტრაზახობით ყურები მაგან უნდა გამომიტელოს?...

— შენთან რა ტრაზახობა მჭირია... რა კაცი ხარ იმისთანა!—მიაძახა თავის მხრით ყმაწვილმაც.

— რაც კაცი ვარ, ახლავე გაჩვენებ, მაგ გამოცალე თუ არა!—დაუბღვირა კირილემ.

— კირილე, კირილე!—ამწვიდებდნენ აქედან.

— კოსტა, კოსტა!—აწყნარებდნენ მეორე მხრიდან ყმაწვილს.

— რა კაცია... რა კაცია, ერთი შეგვახედოს მაინც!—იყვირა კოსტამ.

— უი, შე ცინდალო, ცინდალო! — მიიძახა კირილემ და აელო სტაქანს ხელი და რაც შიგ ღვინო იყო სულ ერთიანად ცხვირპირში შეისხა კოსტას.

ერთი თვალის დახამხამებაში სუფრაზედ ვეფხვივით ახტა კოსტას ძმა და მის ხელში იბრიალა სატეფარმა კირილეს დასარტყმელად და უსათუოდ იქვე დააწვენდა მას, რომ ამნაირ ჩხუბ-კინკლაობაში გამოქნილ ყმაწვილებს უცბად ხელიდან არ გამოეგლიჯათ ამოღებული იარაღი.

შეიქნა ერთი ყვირილი, არეგ-დარევა. ახლა ხელდახელ ეცნენ ერთმანერთს; გახურდა მუშტების მოქნევა; გამზავებლები დიდ მეცადინეობაში იყვნენ, ყვიროდნენ, აცილებდნენ მაჩხუბართ ერთმანერთს, მაგრამ ვერას ხდებოდნენ.

მზე კარგად წამოსული იყო, პლატონს რომ გამოეღვიძა მეორე ღღეს. მიიხედ-მოიხედა, ამ ოთახში მასთან მხოლოდ კირილე იწვა ტახტის მეორე ბოლოში, — სხვა არავინ იყო.

გამოღვიძებისათანვე მას გაახსენდა წუხანდელი ამბავი და გული უსიამურად მოეკუმშა. უცბად წამოდგა იგი საწოლიდან, გადიცვა ახალუხი და ფანჯარასთან მისულმა ეზოში გადიხედა. იქაურობას არავითარი მიმსგავსება არ ჰქონდა წუხანდელ მასპინძლის ეზო-სახლ-კარობისა. ჯერეთ აზრში ვერ მოვიდა, რას ნიშნავდა ეგ, მერე კი მიხვდა, რომ უსათუოდ მეზობლისას გადუყვანათ გაზავების შემდეგ. მან მხოლოდ დაბოლოს გაიხსენა, რომ ისიც და კირილეც ცხენებზედ შეაჯინეს და სადღაც გამოაქანეს ახალ გათენებულზედ. მას ახსოვდა, რომ ჩხუბი მოუხდათ, მაგრამ დაწვრილებით არაფერი აგონდებოდა — იმდენად მთერალი იყო იმ დროს. ახლა კი გული მოსდიოდა, ბრაზი ერეოდა, რომ ამ გადარეულ კაცს დაუჯერა, მის სიტყვას აჰყვა და ამნაირი სასირცხო ამბავი შეემთხვა. რა იყო ამ უცნობ ოჯახში დაუბატოებლად ქორწილში მისვლა, ჩხუბი, აყალმაყალი... ასე გამოგდება ეზოს გადაღმა! აბა ამ სრულიად უცნობ სახლში, ნაჩხუბარს, ნაცემ-ნატყეპს რა უნდოდა?!...

— მე ოხრიშვილს რა მრჯიდა ქორწილში სასიარულოდ?... რა მექორწილებოდა!... საქმე არ მქონდა მე უბატრონოს?!...

შე!... თავი რაზედ შევირცხვინე?... სალაპარაკოთ რავე მივეცე ჩემი თავი ამ სულელთან იმდენ ხალხს!.. რავე არ უნდა მომკლას ჩემმა პატრონმა, რავე არ უნდა მომკლას?!... რავე ვარ შესაბრალებელი... რაზედ ვიმდურები ჩემისთანა ოხერი მამის შეუბრალებლობისათვის!... — და გულშეწუხებული პლატონი ხან დაჯდებოდა, ხან მოუსვენარად დადიოდა ოთახში; მერე, თითქო რალაც გაახსენდა, ჩაიცვა წულები, შეიკრა ახალუხი და ჩოხას დაავლო ხელი; გაშალა — უყურა, უყურა და გულმოსულად დააპერტყა ტახტზედ. ჩოხა სამ-ოთხ ადგილას იყო გახეული.

— შენ კი გაუქრი შენს პატრონს! — წამოიძახა მან და კირილეს გადახედა.

ამ წამოძახებამ კირილეს გამოაფხიზლა.

— ადექი, პლატონ? — უტბად წამოჯდა იგი საწოლში.

პლატონმა ხმა არ გასცა.

— ძალიან არ ვსდევით იმ ცინდალას, კოსტაა თუ პროსტა! ხა, ხა, ხა, ხა! შენ ნუ მომიკვდები, ეყოფა ერთ ხანაზედ!... კაი ხანია მისი ჯინი მჭირდა და კიდევაც ვეისრულე სურვილი, ვიჯერე გული მისი ტყეებით!... ძალიან მარჯვეთ არ ვიყავით!?... შენ, შენ?.. აი და პლატონ!... მტერი მოხვდა შენს მუშტს ქვეშ!... ერთი მეც მომხვდა შეცდომით!... აქნობამდი არ ვიცოდი, თუ იმისთანა მწარე ხელის პატრონი ხარ!... იცოცხლე, იმათ დღეს გვერდები აყვებოდათ!.. ხა, ხა, ხა! — ისე ხალისიანად ამბობდა ამას და თან იცინოდა კირილეს, რომ უამისოდაც გაჯავრებულს პლატონს, ამით მხოლოდ ჯავრი ემატებოდა უფრო.

მან ველარ მოითმინა სიძის ასეთი უდარდელობა და სიტყვა გააწყვეტინა.

— ახირებულია, ღმერთს ვფიცავარ!... შენ რა სიკეთე დაგაკლეს... წარბი გაქვს გაჩეხილი!...

— ძალიანაა? — ისე იკითხა კირილემ, ვითომც და არაფერი უნდა ყოფილიყო.

— გეყოფა!

— არაფერია... ამასაც ვაზღვევივს სადაც იქნება!.. თუ დღესვე არა!...

— შენ, ჩემო ბატონო, რაფარც გნებადეს, ისე ქენდა ერთი ეს ჩოხა გამიკერვინებოე ვისმეს და ჩემს გზას დავადგები!..

— რაფა, ჩოხა შემოგახიეს?... უყურე იმ ლაწირაკებს!.. სხვა რა შეუძლიათ, დედაკაცებივით იმ წამსვე ჩოხაში უნდა გეცენ და ტანისამოსი უნდა შემოგაფხრიწონ... აი მაგათ კი დავასხი თავსლაფი!...

— ბატონო, ერთი შენ ეს სიკეთე მიქენი და რამე რიგათ გევეციო...

— ახლავე, ახლავე! გვარიანათაც გვიძინებია! ეჭე, რამდენ-ზედ წამოსულა მზე!

კირილე წამოდგა და აჩქარებულად ჩაცმა დაიწყო.

— ამ ოხრიშვილებს ჩოხების ხევა ცოდნიათ მარტო!— წამოიძახა მან, ჩოხას რომ ხელი მოჰკიდა.— სულ არ მოუ-თხლესოიათ კალთა!... აი თქვენ კი რა გითხარით, თქვენ კი რა გითხარით!..

მან დაავლო ხელი ორივე ჩოხებს, გაალო ბალკონზე კარი, გაჰყო თავი და დაიძახა:

— ცაციეი, ცაციეი!— და როცა ამ დაძახილზედ ბალკონ-ზედ გამოიბრძინა ფეხშიშველა პატარა გოგომ, კირილემ გაუ-წვდინა ჩოხები და უთხრა:— ბიძიკო, თუ შეიძლება, ეს ჩოხები რაფარც იქნება ისე გამილამბე... რაფარც იქნება!.. ღამეში ღობეს გამოვედევით და ასეთი უბედურება მოგვივიდა! აბა ჰე, შენს გაზრდას!...

გოგომ გამოართვა ჩოხები და ფეხების ბრაგუნით გადირ-ბინა ბალკონი. კირილემ მიხურა კარი. პლატონი წარბებ-შეკ-რული იქით-აქეთ დადიოდა. კირილე ატყობდა, რომ იგი ამრე-ზილი იყო და ხმას აღარ იღებდა. მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ ასე მუნჯად ყოფნა ველარ შეიძლო მეტი კირილემ და წამოიძახა:

— ახალ ჩოხებს გვიკერავენ თუ რა დეემართათ ამ ოჯახ-დაქცეულებს... აწი სადილათაც ქე დაჯდებიან და დაგვაგვიან-დებია!...

ეს ნამეტანი იყო პლატონისათვის; იგი მიბრუნდა და გა-კვირვებით გადახედა კირილეს.

— ღმერთმანი, კაი დღეა წამოსული!.. დროით ჯობია მაინც მისვლა!

— სად, ყმაწვილო?

— რაღა სად?... სადაც წუხელ ვიყავით!

— მართლა ამბობ მაგას თუ ხუმრობ?

— მართლა ვამბობ... რა ხუმრობა უნდა?!.. აბა არ მივიდეთ?... რა მიზეზია?

— შენ, ჩემო ძმაო, რავარც გნებავდეს, ისე იარე და მე კი შენი მგზავრი არ გახლავარ!..

— რა იქნა, შე კაცო?... რა მოხთა იმისთანა? გინახავს, რომ ქორწილი იქნება ან დღეობა იქნება, რომ რაღაც ლაპარაკი არ მოხთეს?... რა ვუყოთ მერე?... ჩვენს თავზე იყო მარტო, ახლა წუხანდელი საქმე რომ მოგვივიდა?...

— შენ, ბატონო, რავარც გნებავდეს და მე დრო არ მაქვს!..

— დრო არ გაქვს, თვარა გეიქცევიან შენი დედაბრები სადმე?!...

— გეიქცევიან თუ გაჩერდებიან, ეგ სულ ერთია, მე დროზედ უნდა მივბრუნდე სახლში... ასე უბრალო ყანყალი მე არ შემეძლია!..

— შე კაცო, ერთი დღე რა უნდა იყოს! მე თვეზედ შემხეთომია გარეთ დავრჩენილვარ, მაგრამ, რომ მივბრუნებულვარ სახლში, ყორიფელი ისევ დამხეთომია, როგორც დამიტოვებია!

— კაცია და გუნება!..

ამ ლაპარაკში გოგომ გაკერილი ჩოხებიც შემოუტანათ, მერე მოართვა პირსაბანი წყალი ორივეს, სიძე-ცოლი-ძმას და ორივე ჩაცმულ-დახურულნი წასასვლელად მზად იყვნენ. კირილემ ბევრი ეხვეწა შეფათაძისას მიბრუნებულიყვნენ ისევე, მაგრამ პლატონი ვერასფრის გზით ვერ დაიყოლია, ის კი არა, პირდაპირ უთხრა სიძეს, რომ მათი მგზავრობა, როგორც ეტყობოდა, აღარც შემდეგში იქნებოდა საქმისათვის სეხვირო. კირილემ ამის გაგონებამ ძალიან დააფთხო; შიში მიეცა, პლატონი არ გაჯიუტებულიყო და უკან არ გაბრუნებულიყო მისი და თავიდან მოსაცილებლად. სწორედ ამის შიშით კირილემ

გადათქვა შაფათაძისას მიბრუნება, ვითომც ყურ-მოჭრილი გონი გაუხდა ყველასფერში პლატონს და კიდევაც მოუხშირა მათი მგზავრობის მიზნის თაობაზედ ლაპარაკი.

— პლატონ, სატირალში არ მივიდეთ?.. ქე რომ გითხარი — დღესაა ტირილი! — მიმართა მან პლატონს.

— ჩემი სატირალიც მეყოფა — სხვისაში არ ვირბინო!..

პლატონი გავიდა ბალკონზე, კირილევ თან გაჰყვა; ეზოში ბიჭი დაინახა, მიიხმო, ცხენები მოითხოვა, მადლობა დააბარა მასპინძელთან, რომელიც უკვე შაფათაძისას წასულიყო დილიდან და ორივე შესხდნენ ცხენებზედ და გზას გაუდგნენ.

პლატონი ხმა-ამოუღებლად იჯდა ცხენზედ; ხმა-გაკმენდილი გვერდთ მისდევდა კირილევ. ამ უკანასკნელს გაუკებრობა ჰკლავდა — თუ რას ფიქრობდა მისი გაბუხუნებული ცოლი-ძმა, საით აპირობდა ახლა იგი წასვლას — სალომესთან, თუ სახლში ბრუნდებოდა? ჯერ-ჯერობით გზა საერთო იყო, ცოტა ხნის შემდეგ შეხვდებოდათ მარჯვნივ გადახრა, თუ სალომესთან იყვნენ მიმავალნი. საჭირო იყო ამ გულმოსულის კაცის გახალისება, თორემ ამაირ გუნებაზედ მყოფი უსათუოდ სახლისკენ გადახრიდა. დიდ ხანს ემზადა ამისათვის კირილე და ბოლოს გასწყვიტა სიჩუმე და მიმართა ცოლი-ძმას დიმილით:

— პლატონო!... კაია, შე კაცო!... დეივიწყე, თუ გიყვარდე, რაც შეგვემთხვა... მიჯაგრდები კიდევ?

— სულაც არა! — ცივად მიუგო პლატონმა.

— რაფა არა?.. ვერ გატყობ თუ?.. შე კაცო, პეტრე მოციქულმა სამჯერ იუარა ქრისტეს მოწაფეობა, მაგრამ ამისათვის არ დასჯილა, ისევ საყვარელ მოწაფეთ დარჩა და შენ ჩემით ერთი უსიამოვნობა შეგემთხვა, ამასაც ვეღარ დამივიწყებ?! კაია, თუ გიყვარდე!

პლატონს უნებლიედ გველიმა ამ სიტყვაზედ. კირილემ ამით ისარგებლა და ისეთაირად შეუჩნდა, ისეთაირად დაუტრიალდა, რომ ცოტა ხნის შემდეგ მართლა ყველასფერი გადააფიწყა პლატონს და გულ-ამღვრეული კაცი ხალისიანად გარდაქმნა; ამით ისარგებლა მან და სიტყვა შეაპარა მამიდა-მისის შესახებ:

— კიდევ კარგ დროს მივალთ!—სთქვა მან.

— სად?—იკითხა პლატონმა.

— მამიდა-ჩემთან!

— ასე შემოფხრეწილი მივიდე სალომესთან?..

— შემოფხრეწილი კი არა!.. სულაც არაფერი არ ეტყობა მაგ შენ ჩოხას... ახალიეითაა, თავი ნუ მომიკვდება!..

გადასახვევი ახლოს იყო და ახლა კირილემ უფრო თავგამოდებით დაფაცურდა, რომ ცოლი-ძმა სახლიდან არ გეეშვა. რას არ მოჰყვა, რას არ მასხრობდა, რა რიგად არ ცდილობდა მის უფრო გამხიარულებას, რას არ იგონებდა, რომ იგი ეცივებინა, ეგებ ამასობაში თავის სიტყვაზედ მიეყვანა.

მივიდნენ ის იყო გადასახვევთანაც. კირილემ მასხრობას უფრო მოუმატა. პლატონი კარგად ხედავდა, რა ცეცხლშიაც იწვოდა მისი სიძე და განგებ ახელებდა, რომ უსათუოდ სახლში უნდა გავბრუნდეო, ამ ტანისამოსით ველარ ვივლიო.

— პლატონ... ბიჭო, გეიხსენე პეტრე მოციქული... რა ეპატივა და ვისგან?! მომიტევე, ბიჭო, მომიტევე!.. ნუ გადამკიდებ დარიკოს, თუ რაიმე სიბრაღული გაქვს, შენს დას ჩემზედ ნუ გაახელებ და რა გინდა ჩემგნით! თუ დარიკო გამიგულისდა, უნდა დავჯდე სახლში და ხომ შემეხუთა სული და გული!.. მიხედე, კაცო, ღმერთს!.. ბიჭო, ერთხელ შეგცოდე, მეტი ხომ არა!.. ბიჭო, პეტრე მოციქულის ამბავი გეიხსენე, შე უღვთო, შე უღვთო!.. წამოდი აქეთ... მარჯვნივ მიდის ჩვენი გზა, მარჯვნივ—ღმერთი გამარჯვებას მოგცემს!..—და კირილემ გადუხვია მამიდა-მისისკენ მიმავალ გზაზედ.

პლატონმა სიცილი ველარ შეიკავა, გაცხარებით მოლაპარაკე კირილეს რომ უყურებდა,—ერთ ხანაზედ ცხენი შეაჩერა და შერე, როცა კირილემ აღვირში მოჰკიდა ხელი და მარჯვნივ გადასხვევინა, მან გულიანად გაღიხარხარა.

— ძალიან არ დოუშინებინარ დარიკოს, კირილე? ხა, ხა, ხა!

— ნუ შეგეკეშინდება შენ!.. ის რომ არ მყავდეს, ჩემო ძმაო, ჩემს ეზოში ძალღს ვერ ნახავდი გამვლელს!.. ვეფთხილე-ბი, არ გავაჯავრო მაინც ჩემზედ—სხვა სიკეთეს ჩემგან იგი ვე-

რაფერს დეინახავსა-და!.. რამდენადაც შემიძლია, ამას ვცდილობ, თუმცა ხშირად ესეც მავიწყდება ჩემდა საუბედუროდ!.. ერთობ სულგრძელი აღამიანია, ძმობას გეფიცები!.. ღვთისნიერი აღამიანია, ღვთისნიერი აღამიანი, რომ იტყვიან!.. და შენც შეგატყობს კაცი, რომ მისი ნათესავი უნდა იყვი!.. შეგატყობს!—სიცილით დატანა კირილემ, —თუმცა მშვენიერი სადილი კი დამაკარგვიე და შენც დაჰკარგე!.. იმ ოხერ შაფათაძეს ძალიან მასპინძლობა ექნება დღეს... ძალიან მომზადული იყო!.. გლახა გუნებაზედ იყავი, თვარა არაფერა არ გვიჭირდა, რომ მივბრუნებულიყავით!.. ერთი იმათაც თვალებს დოვუბრიალეზბდი... ცნობას მივცემდი!.. ახლა კი ასე მშიერ მუცელზედ კარგა ხანს მოგვიხთება თრევა, სანამ მამიდა-ჩემთან მივაწევდეთ!

— ახლა ისევ შაფათაძე გაგახსენდა? — გაიცინა პლატონმა — მე რომ შენ ვიყო, ხმასაც აღარ ამოვიღებდი... შენც კარგათ გერგო მათი მუშტები, შენ ნუ მომიკვდები!..

— არც ჩემგან დაჰკლებიათ!.. და კიდევ უფრო მივართმევი, რომ ხელიდან არ გამოვგლიჯათ!..

კირილემ კიდევ დიდ ხანს ილაპარაკა თავის ყოჩაღობაზედ, ბევრი იტრაბახა თავის სიმარჯვეზედ და მთელი გზა ამნაირ ამბებში იყო, თუ სად რა ჩხუბი შეხვდომია, ვისთან, რითი გათავებულა და რა ვაჟ-კაცობა გამოუჩენია. მაგრამ ამ ლაპარაკშიაც ხშირად აგონდებოდა დაკარგული, მიტოვებული ლხინი და ეს გახსენება უფრო უცხოველებდა შიმშილის გრძობას და ამით აწრიალებული, წინ-ღამით ნასვამი თავს იმით ინუგეშებდა კიდევ, რომ გზაში დუქანი ეგულებოდა, სადაც შეეძლო ამომწვარი ყელიც გველბო და ცარიელი მუცელი ორიოდელუკმა პურით დეეკმაყოფილებინა.

დავ. კლდიაშვილი

(დასასრული იქნება)

სარდლის აზრები

გიუ-დე-მამასანისა

(ფრანგულით)

მართალია, — სთქვა სარდალმა ღაზორტმა, — დაგებრდი, დაგზანაჰადი; ფეხები ღობის სარსაკით გაშეშებული მაქვს, უძრავი, ხომ? და ამ დროს, ქალმა, ღამაზმა ქალმა რომ მიბრძანოს, ნემსის ყუნწში გასძეკრო, ისე გავსტები, როგორც ჭამბაზი სალტში. აძნაირივე მოკვადები, — სისხლი მაქვს ასეთი, ძველებური აწშიევი ვარ, ძველებური ბებური: ქალის ნახვა, ღამაზ ქალის ნახვა თავით-ფეხამდე ამათასთასებს ხოლმე.

მაგრამ რას ვამბობ? განა მე მარტო ვარ ასეთი! — საფრანგეთში ყველანი ერთმანეთსა ვტყვართ! ისევე რაინდები ვართ, უურადღებას არაფერს ვაქტევთ; რაინდები ვართ სიყვარულისა ან შემთხვევისა, რადგან ახლა სული ამოჭნადეს ღმერთს, იმ ღმერთს, რომელ ღმერთისაც ნამდვილი ტანისმცველნი ვიყავით.

ქალს თავის დღეში ვერ განდევნით ჩვენის გულიდან. ქალი მანდა სტხოვრობს და მანდვე რჩება, გვიყვარს და გვიყვარება ქალი, და, სანამ ეკრახვის რუგაზე საფრანგეთიც იქმნება, ქალის გული-სათვის უოკლსავე სისულელეს ჩავიდენტ. საფრანგეთი რომ მოსზონ ვიდრეც, ფრანგები მაინც დარჩებიან!

როცა ღამაზ ქალს გუნტერი, გერძნობ, ეგვლაფერი შემადღამეთქი. ვაი ანა აქვს ჩემს თავს! როცა თვალს თვალში გაძიყრის, მომჭადოებელს თვალს, მარდებს ტენხლს რომ უვიდებს ხოლმე, მე

თვითონ არ ვიცი, რა მინდა, მწადია ვიბრძოლო, ვიხსებო, ვეკლავი და ვამსხვრიო, ვუჩვენო—ვეკლავი ღონიერი, ვეკლავი გულადი, ვეკლავი მსნე და ერთგული ვარ-მეთქი!

მე მარტო არ ვარ ასეთის ჯილდოსა, არა, ღმერთმანი! მთელის საფრანგეთის ჯარი ასეთია, მაღალ ღმერთს გუფიციებით! სულ უბრალო, ჩანჩალა სალდათიდან დაწყებული, თვით ღენერალადე, წინ მიგვივართ, მიზნისაკენ, როცა საქმე ქალს შეეხება, ლამაზ ქალს!

მიგონეთ, ერთ დროს უნა და რეჟის რა ჩაგვადენინა!

რასედაც გინდათ, დაგენაძლავებით, ლამაზი ქალი ჯარს რომ გასძლავოდა, სედანის ადების წინა დღეს, როცა მარშალი მკამაჩონი დასტრეს, ზრუსიელთა ჯარს გაგაზმობდით,—ჩემმა მსემ, ტრახანობით არ ვამბობდე,—და მთელ არტილერიას დაგეპატრონებოდით!

ზარეუს ტრეშიუ კი არა, წმიდა უნეკეიკა სჭირდა.

ერთი ზატარა ამბავი მაგონდება, რმიანობის დროსა. ეს ამბავი ნათლად ამტკიცებს, რომ ქალის წინ, ვინ იცის, რას არ ჩავიდენთ! მაშინ კაპიტანი ვიუკე, უბრალო კაპიტანი და მხვევრავთა რეზმის უფროსობა მებარა. როცა ჩვენი მხარე ზრუსიელებმა ჩავიდეს, უხეგულ აფხაგას ვიუკით და თავის საშველად უნა ვიხევიდით.

ვეკლავ მხრიდან მტერი გვერტყა, გვადენინდენ; დატანჯულთ შიშილით სული გვსდებოდა.

მეორე დღემდე ბარ-სურ-ტენამდე უნდა მიგვეღწია, თორემ მტერი სულ ლუკმა-ლუკმა აგვეშწავდა, დაგვეხრეტა, საკვირველიც ის იყო, ან მანამდე როგორღა გადაურჩით გააღმასკეულს მტერს! არ ვიცი. ასე და ამგვარად, ღამე უნდა გაგველო თორმეტ ლიომდე. დედა-მამა თოვლს დაეფარა, შევიდან კიდევ უმატებდა; შიშილით გუჭი გვეწოდა. ვუიჭრობდი: «ეგ არის, მორჩა, ჩემი ვაჟ-განი სალდათები სამშვიდობოს ვერ მიაღწევენ-მეთქი».

გუშინდელს აქეთა, ზირში ნაწილი არ ჩაგვიშავა. დღე ბესულში ვიუკით დამალულნი, ერთმანეთს მიტყუტულნი, რომ სიცივეს ისე ძალზე არ მოეჭირა. ლამაზისა ან განძრევის თავი არავისა ჭქონდა. ზოგი, მიღუღავდა თავლს თუ არა, იღვიპებდა; მოუსვენრად იყვნენ, ძალზე მოწვევტილ კაცსავით.

სეთ საათზედ დაღამდა; ბნულადა, სთოკდა. სალდათები გა-
კაღვიძე. ზოგი არა დგებოდა, ველარც იძვროდნენ და ველარც ზე-
ზე დგებოდნენ, სიცოვისა და ათასნაირ ვაი-ვაგლასისაგან მოლე-
შილ-მოღუენებულნი. წინ იშლებოდა მინდორი, დიდი, გასრიოკებუ-
ლი მინდორი, თოკლით დაფარული. თოკლი მოდიოდა, მოდიოდა
გადაულებლიკ, სქლად; მძიმე სუფარა, გაყინულ მატყლით გატენილ
ლეიბსავით, ზედ ეფარებოდა ყველაფერს. თითქო სანთლები სცვიავა.

— აბა, ბიჭებო, გზას გაუფდგეთ!

ყველანი ზევიდან იფრინით მოძვალ მტკერს შესტქეროდნენ, და,
ეტყობოდათ, თავიანთს გულში ამბობდნენ:

— არა, გვეყოფა! სუფობს, აქ დავიხრცნეთ!

მაშინათვე დამხანა ვიძრე:

— ვინც უჩირობას გამოიწვეს, ვესვრი!

დაადგენ გზასა, ზღაზუნით, თითქო ფეხები არც კი ასხიათო.

ოთხი წინ გაკვსავნე დასაზვერაყად, სამას ნაბიჯზე დაშორე-
ბით. დანარჩენნი არეულად, შეტუტულნი წამოვიდნენ. ყველაზე ღო-
ბიერნი უგან მოვაქციე და ვუბრძანე, ვინც ჩამოგურჩება, გაამხეკეთ...
თოფის კონდასებით-მეთქი.

თოკლი თითქო ცოცხლავ გემარხავსო... ქუდები, მანარები
სულ ერთიანად დაჭყორა; არც კი დნებოდა და მოჩვენებას, მკვლარ
საღდათებს დაამსგავსა ყველანი.

«სასწაული იქმნება ჩვენი ხალა გადაჩენა-მეთქი!» — ვამბობდი
გულში. ხანდახან რამდენისამე წუთით შეედგებოდით უგან ჩამო-
ჩენილთა გამო. ამ დროს მოგვესმოდა ხოლმე ძირს დასაცემად განმ-
ზადებულ თოკლის შრიალი, ეს თიაქმის გაუგონარი შრიალი ერთ-
მანეთში არეულ თოკლის ნაფერთლებისა. ზოგი ტანისამოსს იბერ-
ტუდა, სსკები უძრავად იდგნენ.

ვუბრძანე, იარეთ-მეთქი. მზვერაკები უცბად შეიტუტუნენ. რა-
ღამაც დააფრთხნო. კიღასიც ხმა გაიგონეს. ექვსი საღდათი და სურ-
ყანტი მივაძველე. ველოდით. უცბად მკვეთრი ხმა გაისმა ქალისა ამ
თოკლის სამეფოს მდუმარებაში, და, რამდენისამე წუთის შემდეგ,
ორი ტყვე მომიყვანეს: ერთი კაცი იყო და მეორე — ახალგაზრდა ქა-
ლი. ჩუმად გამოვივითხე ყველაფერი. ზრუსიელებს გამოვექვითო,

ჩვენს სახლს დაუპატრონენ, მთვრალეები იყვნენო. მე ჩემის ქაღალის შემეშინდა, მითხრა მამამ, და, მოსამსახურებისათვისაც არ შემიტყობინება, ისე დამე გამოვიპარეთ ორნივეო. მაშინათვე ვიცანი — ბურჟუა იყო, ბურჟუაზედაც მეტი.

— ჩვენთან იარეთ, — გუთხარი ორსავე.

განკავრქეთ გზა, ბებრძა გზა იცოდა და გაგვიძღვა.

თოვლმა გადაიღო; ცაზე ვარსკვლავები გამოჩნდა და საშინელი სინივეც დაიჭინა.

ქალს მამის სელი ეჭირა და ფეხ-არეკით მადიოდა, დაქანტული. რამდენჯერმე წაინურჩულა: «მამა, ფეხებში მოკუსწედიო». იმათზე უარესად მე ვიტანჯებოდი, ამ პატარა საცოდავ ქალის თოვლში ფართხალს რომ ვუეწრებოდი.

ერთბაშად ქალი შედგა.

— მამი, სიარული მეტი არ შემიძლია.

მოსურს უნდოდა ზურგზე მოეკიდნა, მაგრამ ადგილიდან ძვრაც ვერ უყო. ქალიც ძირს დაეშვა და ამოიხსრა.

გარს შემოკეხივნენ ყველანი. მე ერთ ადგილას ვნძეუკავდი, არ ვიცოდი, რა მექმნა: ამ მოსურსისა და ბავშვის დაგდებამ ვერ გადამეწევიტანა. ამ დროს ერთმა სალდათმა, ჰარაყელმა, რომელსაც «პრაქტიკულს» ეძახდნენ ამხანაგები, დაიძახა:

— ძმებო, ეს ქალი უნდა წამოგაყვანოთ, სირცხვილია, ფრანგების ქუდი გებურავს!

მგონი, შეკვანივ კიდურა, ისე გამსხარ მისმა სიტყვებმა.

— ძალიან კარგი, ბიჭებო, მეც გაიშველით!

მსჯობლად, პატარა ჭალაში სუბი მოსხანდა. რამდენიმე კაცი მოგეშორდა და მალე საკატესავით შეკრული ხის ტოტები მოიტანეს.

— თავისს მისარას ვინ გაიმეტებს? — დაიძახა «პრაქტიკულმა», — ხომ იცით, ღამაზე ქალისათვის გვინდა, ბიჭებო!

ათმა მისარამ სალდათის გვერდით ბარტყა-ბურტყა მოიღო. თვალის დასამსამებაზე ახალგაზდა ქალი ამ თბილ ტანისამოსზე დაწვეინეს და ეჭისი კაცი საკატეს მხრებით შეუდგნენ.

მე წინიდან შეუდექი, მარჯვნივ. მისროდა ზიფვა ჩემის ტვირთისა.

გავსწიეთ მსიარულად, მსნედ, თითქო უცხად ნუნუა გადაჯ-
 კარითო. სუძრობა-ოხუნჯობაც კი მომესმა. სომ სედავ: ერთი ქალი
 საკამაა, ფრანგებს სისხლი აუზუნუნოს!

საღდათები მწეობრად მიდიოდნენ, მსიარულნი, შესურბეულნი.
 მოსურნი მესროლი, საკარეს რომ მოსდგედა, თავისს რაგს ელად-
 და, რომ ამხანაგის აღავს ჩამდგარიყო. თავისს მეზობელს ისე
 მკაფიოდ წასუნურნულა, რომ მეც გავიგოვნი:

«რადროს ჩემი სასაღდათობა! ქალი მანც, დასწეველს დეპრ-
 თმა ეშმაკი, ურუნტელს მიველის!»

ღაღის სამ საათამდის თითქმის არ ჩავკვირებია ფეხი. უც-
 ხად მსვერავები ხელახლა შედგნენ. მთელი რაზმიც თოვლსე გაწვა
 და ბუნდ წურტილად დაახნდა მიწასა. მე ნელის სმით ბრძანებს
 კამდეკედი, ჩემს უკან თოვლების წერილას სმა მესმოდა, —სტანკდნენ.

იქ კი, მინდვრის შუა გულს, რაღაც უცნაური-რამ იძროდა,
 რაღაც ეგება ცხოველსა ჭგავდა, მიზობდა, სან გველსავით წავრძელ-
 დებოდა, ხანც გუნდასავით შეიკუმშებოდა, მარჯვნივ და მარცხნივ
 ირხეოდა, შედგებოდა, მეც ისევე გასწევედა.

ერთბამად ეს საოცრება მოგვიანლავდა. დავინასკევი: თორმეტი
 გზა-დაკარგული ულანი აჭი-გაჭით მოაჭენებდნენ ცხენებსა და გზას
 ეძებდნენ.

ჩვენსე ისე ახლოს იყვნენ, რომ მკაფიოდ მესმოდა დაღაღულ
 ცხენების სრინწიანი ქლოშინი, თოფ-იარაღის ჟღარუნი და უნატირ-
 ბის ჭრატა-ჭრუჭი.

დავიუვირე: «ესროლეთ!»

ღამის სინუქში დაღდაღ თოვლების ორმოც და ათი სმა შთა-
 ინთქა. ოთხის თოვისს სმას ბანი ნისცა მიდამომა. შემდეგ, შორს,
 უკანასკნელიც დაუდვენა. კვამლი რომ გაიბნა, დავინასეთ: თორმეტი
 კაცი ცხენებითურთ დაუდნენ. სამი ცხენი გადარეულესავით მიჭრ-
 დნენ, ერთს ულანს უსანგოში ფეხი ჩარჩენოდა და ცხენი მიათრეკდა.

ჩემს უკან ერთი საღდათი საშინლად იცინოდა.

მეორემა სთქვა: —მათმა ქვრივებმა იცენ თავში!

შეიძლება ცოლიანი იყო ამის მთქმელი.

— ამის დიდი ხანი არ უნდა! — დასძინა მესამემ.

საკატედან ქალმა თავი გამოჭყო:

— რა არის, ჩხუბობენ?

— არა, ქალბატონო, — გუზასუხეკვი, — ეს-ეს არის, თორმეტო
 შროსიელი წუთი-სოფელს გამოკასადმეთ.

— საწყლები!... — ჩუჩნით წარმოსთქვა გოგონამ.

მაგრამ, რადგან სციოდა, ისეკ მასარბეში წაჭყო თავი.

ისეკ გაკსწიეთ. დიდს ხანს ვიარეთ. ბოლოს, ცას ვეითელი
 ფერი გადაკრა. თოვლი განათდა, გაბრწინდა, ბრჭყვიალი დაწყო,
 აღმოსავლეთი სისხლის ფრად შეიღება.

შორიდან ხმა მოგვესმა:

— ვინ არის?

ჩვენი რაზმი შედგა. მე მივუახლოვდი, რომ გაგოთ, ვინც
 ვიყავით.

ფრანგების ჯართან მივდიოდით.

ჩემს სალდათებს დარაჯების წინ უნდა გაკარნათ. კომანდირი
 ცხენზე იჯდა, ვეელაფერი გუამბე. ხაკანის დანასკასე რისიანის ხმით
 იკითხა.

— ე რაღა მიგაქვით?

მაშინათვე ქერა ზატარა თავი გამოახინა გოგონამ, თმა-ახეილმა
 და მოღვიძრმა და უზასუხა:

— მე გახლავართ, ბატონო!

ვეელას სიცილი აუტუდა და გული სისარულოთ აღვესო.

«ზრატეიულის», საკატეს გვერდით მიმავალმა, თავისი კემა
 დაიქნია და დაიუვირა: «საფრანგეთს გაუმარჯოს!»

არ ვიცი რისთვის, ავლელდი, — იმდენად მეამა და გულში
 ჩამწვდა «ზრატეიულის» ნათქვამი. ასე მეგონა, სამშობლო ვისენი-
 მეთქა, ისეთი-რამ ჩავიდინეთ, რასაც სსვა ქვეყნის შეიღები არ
 იზამდენ, რაც უბრალო, მაგრამ ზატროტული საქმე მოვაქმედეთ-
 მეთქა.

თავის დღეში არ დამავიწყდება ის სახმო სსხე გოგონასი! რომ
 მკითხავდენ, დოლებისა და საყვირების გადაგლების შესახებ რა
 აზრისა ხართო, ვიტყვოდი: ვეელგან ჯარებში იმითს მაგიერად ლა-
 მანი გოგონა იყოლიეთ-მეთქა.

«მარსელიოზის» დაკვრას ეს ეძვებინება. აბა, მაშინ უნდა უეუროთ, როგორ გაცოცხლებიან სალდათები, სარდლის გვერდით მადონა რომ ეყოლებათ, ცოცხალი მადონა! ვაი არა მსჯეს!...

ერთხანს დაჩუქდა სარდალი. მერე რისით განაგრძო, თავის ქნეკით:

— გადაევიმეორებ: ჩვენ, ფრანგებს, თქმა არ უნდა, ქალები გვიყვარს!

თუშური ლექსები

დ. როსტომაშვილის-შიერ შეკრებილი

იყრება ჭარ-ბელაქანი, დიდი ურკულეთ ვარია,
გულ-სადარა ჭყავთ ბელადი, ჯღასანს შემოდგარია.
ჩეთმას გაგზავნეს ელჩები, ჩეთმას მოგვიკლეთ თვალთ.
მოვიდნენ დალაღებულნი — ადვილი საშოვარია.
ჩეთმაში თუშის შვილებსა საწყინარს ეტყუას გვარია,
სუთმაბათს თენებისასა გარს შემოეღტუათ ვარია.
გიგამ უძასა გიორგის, ძმაო, წაგვისხეს ცხვარია.
ამა ჩეთმის მინდორზე, უწვიმრად ქუხდა ცნანა,
წინწინ დაგვიკრეს გიორგის, გიგას მოსტესეს მხარია,
ჩვენა ვილეით ჩვენ ცხვარზედ, გაჭ მწეემსო თქვენი ბრალია!
შვიდი შესწირა გიგამა, სულეთს უზიდეთ წყალთ,
ორიც შესწირა მწეემებსა, ხრუნებინეთ ცხვარია,
ორიც თავის თავს შესწირა, მაშვრალს მასმიკეთ წყალთ.
ემაგ ქართულის მათქვამი ჯღასანს თუშის ქალ ვარია,
მიჭირავ ტარი დ ფარტანა, თვალზედ გადმოდის წყალთ,
ლაღიც არავის გგონოსთ, მენც მანდ მაძიკლეს ქმარია.

მთლიანულ გზაზე

მოთხრობა *)

— „აფრასიონთა მანიეთა მზე იყო ამომავალი,
მზე იყო, მზე დაბნელა, შუქურა ამომავალი“!

დაიწყრიალა ხმამ. მალე გამოჩნდა მომღერალი პატარა ბიჭი, რომელიც მოაქენებდა უბელო ცხენსა; როდესაც მოახლოვდა იმ ადგილს, სადაც ჩვეულებრივად იჯდა ხოლმე ქეთინო, დაინახა ამ ჟამადაც იქ მყოფი, თითქო შერცხვაო, ხმა ჩაკმინდა, უნდოდა მის შეუმჩნეველად გაევიღო, მაგრამ ქალმა მოჰკრა თუ არა თვალი, ზეზე წამოდგა.

— ილიკო, შეჩერდი პატარა ხანს!... შენთან საქმე მაქვს!— დაუძახა. ილიკოც დაემორჩილა.

— შეგიძლიან ეს ბარათი მარიკას მიუტანო?

— რატომ. რა დიდი საქმეა შერე?— ილიკოც ცხენიდან ჩამომხდარი წინ უდგა ქალს მორჩილებით, სახეზე ეხატებოდა თავშემაგრებული უზრუნველი ღიმილი.

— შეგიძლიან და პასუხი წამომიღე, ჩემო ილიკო,— დაუმატა ქალმა და ბარათიც მიაწოდა.

— ბატონი ხარ.— ილიკომ ჩამოართვა ბარათი, ისევ მოევიღო ცხენს და გაჰქუსლა.

ქალი სკამზე ჩამოჯდა დაღონებული. ტყუილად შესცივინებდა ჯერო მეგობარს თვალებში, ტყუილად უსათუთდებოდა, ულადდებოდა; ბოლოს დარწმუნდა, რომ ქეთინოს მის-

*) «მოამბე» № XII, 1896 წ.

თვის არა სცალოდა, თავი ანება, მოშორდა, დაუწყა უგემურად, უხეიროდ წიწკნა ბალახსა. ქეთინო ამ ეამად ჰგრძნობდა უჩვევარ ნაღველს. ყოველივე არსი, რომელსაც კი ხედავდნენ ამისი მშვენიერი თვალები, თითქო ვახუნებულოყო, მოსწყენოდა. ეს დღეს კვლავინდებურზე მეტად ცხოვლად ითვალისწინებდა თავის უფერულ, შვეიწროებულ, სულშეხუთულ ცხოვრებას. არა ერთხელ დაუკვენსია მწარედ ნორჩ გულსა, არა ერთხელ უთხოვია, შეხვეწნა გასულოყო საპყრობილედან. ეს სოფელი მონასტრის მსგავსად სჩანდა, პატარა, ვიწრო, სულის შემხუთველი, სადაც ყოველ ფეხის გადადგმაზე სურვილი, აზრი, თუ ოცნება ისევ უნდა ჩაეკეტ-ჩაემარხა გულში, ან ანგარიში მიეცა თავმოყვარე უფროსებისთვის, რომელთაც დიდი ხანია გავლოთ ნამდვილი სიცოცხლე, დღეს კი თითქმის ნახევარ არსებობას მოკლებულნი შეუგნებლად ეწეოდნენ ცხოვრების ყოველივე დაქინებულ წეს-კანონსა. მაღალი გრძნობა, აღფრთოვანებული, სხივ-შემოსილი აზრები მათთვის მუდამ ფარდა-ჩამოფარებით იდგნენ, ცხოვრებაში ახლად შემავალ ნორჩ არსებასა ღმართუა აყუდებულიყო უზარმაზარი კედელი, რომლის დანგრევას ცდილობდნენ დაქინებით უფროსნი, რათა ქეთინო თავთუკენ მოექციათ. ქეთინოც გარეგნობით ემორჩილებოდა, მისი გული და სული კი მუდამა კენესოდა, მაღლა-მაღლა იწევდა. ქეთინო იზრდებოდა მონასტერში დეიდასთან, რომელსაც სასწავლებელი გაეღო. იქ ზრდიდნენ ღარიბ დედ-მამის შეილებს, ქეთინოც მათში გარიეს, სწორედ მაშინ, როცა სულ უფროსს დას მათიკოს დაემთავრებინა სასწავლებელი, გაჰყავდათ ხალხშია, მაშოც უფროს კლასებში გადადიოდა. ამათი მამა დარისპან ზურაბიშვილი თუმცა უგუნური კაცი არ იყო, მაგრამ ოჯახის მუყაითობა მოჰკლებოდა. რაკი ვაჟიშვილი არა ჰყავდა, სახლობას უგულოდ ეკიდებოდა, არ დასდევდა, როგორც უნდა ყოფილიყვნენ, ამის გამო, რაც შეძლება ჰქონდა, არა ზოგავდა, ხარჯავდა. დღითი დღე ჰგრძნობდნენ დანაკლისს. ქეთინოს აღზრდის დროს დარისპანი ცოცხალი აღარ იყო, შეძლება ნებას არ აძლევდა ქეთინო მიებარებინათ იქ, საცა სწავლობ-

დნენ უფროსი დები. ქეთინომ შეისწავლა წერა-კითხვა, გაიცნო მწიგნობრობის გემო, ხარბად დაეწაფა, თან-და-თან იძენდა ცოდნას ყოველ საგნებიდან. მეტი უნარი, სურვილი გამოიჩინა ხატვაში. რანაირი გულის ძკერით ჩაუჯდებოდა ხოლმე ამ გაკვეთილს, მზად იყო არამც თუ საათები, მთელი დღეები დაელამებინა ამ საქმეზე. მასწავლებელ ქალებს უკვირდათ, როდესაც უყურებდნენ ამისგან ნახატს. ერთმანეთს არწმუნებდნენ, რომ ქეთინოს დიდი ნიჭი ეტყობოდა ამ ხელოვნებისა, თუ, რასაკვირველია, შესაფერი საზრდო მიეცემოდა. აგერა გაირბინა მეოთხე წელიწადმა, რაც ეს მონასტერში იყო და კიდევაც შეასრულა იქ სწავლა. მონაზვნების ერთფერი ჩაშვებული ტანისამოსი, ერთგვარად სევდით გამომყურე სახეები, გადასულნი ამ ქვეყნიდან, მონასტრის სქელი კედლები, გამუდმებული ზარების რეკა, მონაზვნების ლოცვა, ყველა ამათ თითქო ამის ბუნებით მხიარულ ხასიათს ჩრდილი მიაყენა, წლოვანების შეუსაბამოდ დაადარბაისლა და, როდესაც დაბრუნდა სახლში ჩვიდმეტის წლისა, ეს სჩანდა თითქმის ოცის წლის ქალად. ქეთინოს ძალიან უყვარდა თავისი სოფელი, მაგრამ რაკი საერთოს ვერ ხედავდა, როგორც თავისებს შორის, ისე მეზობლებთან, ამის გამო არ უხაროდა მონასტრიდან შინ დაბრუნება.

— ოხ, სიცოცხლეს შუაზე გაუყოფს მას, ვინც აღმოუჩენდა ღონისძიებას, წაიყვანდა, მოაშორებდა თავმოყვარე ხალხს, სამაგიეროდ დაუბირდაპირებდა ლტოლვა-მისწრაფებას, მხატვრობასა!... ამას, რასაკვირველია, უყვარდა დედა, დები, მათთან მეგობრული განწყობილება კი მცირედი ჰქონდა. მათიკო გაეთხოვებინათ ორის წლის წინად, მაშო ჰგრძნობდა დისადმი უპირატესობას, რომელსაც ხელს უწყობდა აგრედვე მშობელიც. ქეთინოს არ შეეძლო მოეთხოვა ის, რაც ხელში ჩაეგდო მამოს. ქეთინო ითმენდა, ემორჩილებოდა თავის ხვედრს, სულგრძელობა ჩააგონებდა რალაც იმედს, მოლოდინს. ეს არ ეშვებოდა საქმეს: ხატავდა, კითხულობდა წიგნებს, გლეხ-კაცებს შეელოდა გაჭირება-დალხინებაში, რავდენადაც შეიძლებოდა იმ შევიწროებულ გარემოებაში მყოფისთვის, ბუნებასთან ახლო

იყო. მეზობელ მებატონეთა შორისაც იშვიათად დაიარებოდა, რადგან არც იქით მისწევდა გული, თვითონ თეკლესა და მათ შოსთვისაც ღიდად სანატრელი არ იყო ამისი ხალხში სიარული. მეზობლები პირველში არ აძლევდნენ მოსვენებას, თეკლეს ზოგჯერ ჩასჩიჩინებდა, სტუქსავდა კიდევაც, რომ თავი დაენებებინა ჯღაბისთვის, მაგრამ რაკი ვერას გახდნენ, თავი მიანებეს, ჩათვალეს გადარეულად, უწოდეს ნადირი, მიაწერეს მონასტრის ზეგავლენას, რომელსაც გადაეჯილაგებინა, ცხოვრებაში გამოუსაღდგარი გაეხადნა. ყმაწვილი კაცები მარტო შორიდან ადევნებდნენ თვალ-ყურს, მახლობლად კი ეს არავის იკარებდა, არავისთვის სცალოდა. მის მაგივრად უზრუნველად დაფრიალობდა მაშო: ყოველთვის ჩინებულად მორთულ-მოკაზმული, და ყოველივე მომხდარ-გაგონილს, თუ ნაგრძნობს უზიარებდა ქეთინოს, იმისთვის კი არა, რომ მეგობარი იყო, არა მარტო მისთვის, რადგან ჯერ ეს ერთი არ შეეძლო დაეფარა რამ, რომ არ წარმოეთქვა, მეორეც ესა, აგრძნობინებდა დას, თუ აი რა მნიშვნელობა მქონია ხალხში, კარგა დაიხსომე და შენც ღირსეულად პატივი მეცი, დამმორჩილდი, ჩემს აზრებს გუნდრუკი უკმიეო, რადგან უფროსი, თითქმის მბრძანებელი ვარო. ქეთინო ხან გულ-დამშვიდებით უსმენდა, ხან სევდა მორეული თავს არიდებდა. ქეთინოს სხვაფრივ მიუწევდა გული, მაშასადამე, მაშოს ლაპარაკი ვერ დააკმაყოფილებდა, არ ახალისებდა.

— ჩვენ გვინდა თავისუფლება, თავისუფლება, რომელიც დაგვიდგამს ოქროს ტახტსა და მაზედ მეფედ დაგვისვამს, ჩვენ გვინდა კამარა შევეკრათ ცაშია, გაესრიხლდეთ, შევეხოთ, რასაც კი სული უდგია, სცოცხლობს, ფეთქავს, არსებობს. ჩვენ გვინდა ყველას ჩავწვდეთ გულშია, ღონე შევიძინოთ, გავიზარდოთ და გავძლიერდეთ. შენთვის, ისევ შენთვის, ქეთინო, რომ უკვდავების წყაროს ცვარი მოგიტანოთ.—განიდაგებით, სიზმარში თუ ცხადად, ყურში ჩასჩურჩულებდნენ გრძნობა-გონება. საშინელი ბრძოლა იყო აღძრული ქეთინოს არსებაში, საოცარის მოთმინებით კი ურიგდებოდა, ამშვიდებდა.

— დაიცა, იქნება ხვალ, ზეგ ღმერთმა ოდესმე აღდგომა გამოითნოსო!.. — იტყოდა ესა და შრომას უმატებდა. ქეთინო ყველაზე მეტად დაახლოვებოდა მარიკას, თუმცა ეს უკანასკნელიც ძალიან სუბუქად უყურებდა ცხოვრებას, მაგრამ რაკი უყვარდა ქეთინო, მეტად კეთილის გულისა, საიდუმლოების მტკიცედ დამცველი მოსჩანდა, ამის გამო ამათი მეგობრობა უფრო შესაძლებელი იყო. ეს სხვებზე უფრო მეტად გულდასმით ითვალისწინებდა მეგობრის აზრებს, თუ სურვილთა, შესაფერ ნუგეშს აძლევდა, ამხნევებდა, ურჩევდა მოთმინებას, ეხვეწებოდა თავი დაენებებინა ამ შეკეტილ ცხოვრებისთვის, გამოსულიყო ხალხში, რათა იქნება შეხვედროდა ღვთისნიერ განათლებულ ვისმეს, რომ ამისი ნატვრა-სურვილი განეხორციელებინა, მაგრამ ქეთინოს თავმოყვარეობა არ ეთანხმებოდა.

— რას მეუბნები, მარიკა? როგორ გამოვიდე ამ მცირე ცოდნით?.. რა გავაკეთო? — წარმოსთქვამდა აღელვებით, როდესაც ერთად ისხდნენ მარიკას ოთახში და გულ-გახსნით ლაპარაკობდნენ.

— ჩაიცვი, დაიხურე, იმხიარულე. მაშო ყველასგან ხელით სატაცებელია. შენ იმაზე ნაკლები რაში ხარ მერე?

— ჩაცმა-დახურვა, მხიარულება, ცეკვა-თამაში? ოხ, რა მცირე, უმნიშვნელო მიზანია, მარიკა! არა. თუ ვიქნები, ვიყო რიგიანად, თვალსაჩინოდ, თუ არა-და — შორს, დაე ისევ ნადირი მიწოდონ, მაინც შეღავათია, რადგან კარგა არ მიცნობენ.

— ღმერთმა ინებოს, აგისრულდეს, აგისრულდეს ყოველი ნატვრა, მაგრამ მაგ სურვილების მექონე ძნელად თუ იგრძნობ თავს ბედნიერად, ქეთინო?

— ბედნიერად?! ბედნიერი ვიქნები მაშინ, როცა ჩემი მხატვრობა გამოიღებს ნაყოფს, შევიძლებ მისს საკადრისს სამსახურსაც. ბედნიერი ვიქნები მაშინ, როცა ჩემს ქვეყანაში შევხვდები ნამდვილ ქეშმარიტ ადამიანებს, განათლებულს, პატიოსანს, თავშეწირულს! რა უნდა ვყოფილიყავ, მარიკა, რომ ღმერთს არ მოენიქა ჩემთვის სურვილი ხატვისა, წყურვილი წიგნების კითხვისა! მერწმუნე, დღევანდელზე მეტად უუბედუ-

რესი.—დაუმატებდა ქეთინო, თვალები კი მუდამ ყურადღებით აკვირდებოდნენ მეგობრის სახის მეტყველებას, რათა გაეგო, როგორ იმოქმედებდნენ მასზე ეს სიტყვები. ხშირად შემოვიდოდა პალიკოც კრძალვით, მოწიწებით ბოდიშს მოიხდიდა, ითხოვდა ნებას, ესეც ამათთან მისცემოდა სასიამოვნო ბაასა. ქეთინო ღიმილით ნებას დართავდა. ამას უკვირდა, როდესაც ხედავდა, რომ დღემდის დაუღვევარი პალიკო მუდამ მოხდენით გამოწყობილი ჩერქესკაში, ლაზათიანად, თავდაქერით იყურებოდა, მის სიტყვა-პასუხსაც ემჩნეოდა სიფრთხილვით. მისი გონიერი თვალები ხშირად უზომო გრძნობით შემოაჩერდებოდნენ, ეს კი ვითომც არ ამჩნევდა ამ ფარულ აღტაცებასა. ესენი ხშირად შეეხებოდნენ ცხოვრების ყოველდღიურ საქირბოროტო საგნებს; ქეთინოზე მეტად მწვავედ მოქმედობდა და სულით და გულით გაიტაცებდა ხოლმე ლაპარაკი.

— მეტად სასტიკად გვეპყრობით, კნიაჟნა, ჩვენგან ითხოვთ შეუძლებელს... თუმცა ნაკლებად, მაინც თითო-ოროლა აქაც მოიპოვება კეთილ-გონიერი, სინიდისიერი აღამიანი... წიგნებში აღნიშნულნი გმირნი უფრო მეტად ოცნებისაგან შექმნილან და ნუთუ განსხვავება არ უნდა იყვეს ამათსა და ნამდვილ ცხოვრების შვილთა შორის?—უთხრა ერთხელ პალიკომ, როდესაც ქეთინო აუწყერდა მათ ერთ-ერთ რომანის გმირის ღირსებათა.

— მართალსა ბრძანებთ, კნიაზო, მაგრამ ნუთუ ყოველმა გონიერმა შეგნებულმა კაცმა არ უნდა დაავალოს თავისი მოძმე სულისა და გონების განვითარებაში, შრომაში?... რას შესდგომია ჩვენი ხალხი!... რას ალევენ თავიანთ ღონეს, ჭკუას, ენერჯიას? მეტად მავნებელ ცუდაობასა, რომელიც დასაბამია ყოველ ბოროტებისა და სისაძაღლისა!—ამ სიტყვებზე პალიკო გაიწურა, შერცხვა, მარტო ეხლა იგრძნო თავისი თავის სიმცირე, არარაობა. ქალი კი ყურადღებას არ აქცევდა მის სახის ცვლილებას, ვერც კი ამჩნევდა, შეწითლებულის ლოყებით, გატაცებული მეტად მომხიბვლელი მოსჩანდა.

— მაპატიეთ, კნიაზო, რომ ამ საკითხავით მოგმართავთ, მაინც, როგორც პატიოსანი კაცი, მეტყვეთ გულახდით თუ რა შეადგენს თქვენი ცხოვრების მიზანს?...— პალიკო ჩაფიქრდა, კარგა სიჩუმის შემდეგ დარცხვენით უპასუხა:

— მართალი ბრძანდებით... დღემდის ჩემი მისწრაფება- მიზანი იყო მართო სიწყვდიადე, მაგრამ დღეიდან კი...

— დღეიდან რაღა?

— დღეიდან ჩემი სურვილი იქმნება დავიშახურო თქვენი კეთილი აზრი, მეგობრობა!..— ქალმა კვალად გაიღიმა.

— ჩემი მეგობარი იქმნება ის, რომელიც სიტყვებს თან საქმესაც მოადვენებს. დიდი თავმოყვარეობა ხომ არა სჩანს, კნიაზო? შეშინდით? მაშ უკანვე დაიბრუნეთ ვე სურვილი.

— არა, დღეის იქით ყოველ ღონეს ვიხმარ, ვიყვე ის, რაც თქვენს სულსა და გულს სწყურიან... თუ ვერ შესძლებს ჩემი არსება, ეს სულ სხვაა, ჩემი ბრალი აღარ იქმნება, მაშინ კიდევაც მოვკვდები, თუ არა-და—გავიშარჯვებ.

— მართალსა ბრძანებთ? მაშ თავს ანებებთ წინანდელ მისწრაფებათა?

— როგორც პატიოსანი კაცი, კნიაჟნა!

— მაშინ მიწოდეთ თქვენი მეგობარი! — ქალმა ხელი გაუწოდა, პალიკომ მოწიწებით მაგრა ჩამოართვა... პალიკოსაგან აღთქმა მეტად გულწრფელად იყო წარმოთქმული, მაგრამ ქეთინოს ეჭვი არა შორდებოდა, დარწმუნებული იყო, რომ ის ვერ შესძლებდა აღთქმის შესრულებას, ამ სიტყვებსაც ჩვეულებრივად ქარი წაიღებდა. მაგრამ ამ შეხვედრის შემდეგ დიდი ცვლილება შეამჩნია ქეთინომ პალიკოს, რომელიც ჩამოეცალა წინანდელ მოქიფეთა, ჩაუჯდა წიგნების კითხვას, მამულს მუყაითად მოეჭიდა და დღითი-დღე მართლაც დიდის გულმოდგინებით ეწეოდა დღემდის სრულიად უცნობ ცხოვრებას. ქეთინო დიდ მადლობასა ჰგრძნობდა, მარიკაც ხშირად უცხადებდა ძმის აღტაცება-თაყვანებასა, ქეთინოს გული კი მაინც განაგრძობდა გრილად ყოფნასა. პალიკოში ვერ ხედავდა ეს იმისთანა ძალას, რომელსაც შეეძლო დამონა ქეთინო, ამის

სულის და გულის მბრძანებელი გამხდარიყო. ქეთინო კი არა ერთხელ ნატრობდა ამგვარ არსებას, მაგრამ ჯერ კი არსადა სჩანდა.

VI

ქეთინო განაგრძობდა ჩაკეტვით ყოფნას ჯეროსა და წიგნებთან ერთადა. მარტო დილით, ან საღამოთი, როდესაც ბუნება ებირებოდა მოსვენებას ან გამოფხიზლებას, ეს ჯეროთი წინ ეგებებოდა, აძლევდა გამარჯვების სალამსა, საღამოზე კი უგზავნიდა ლოცვა-კურთხევას მოსასვენებლად. ამასობაში დღეები გარბოდნენ, დროს ჯერ ახალი არა მოეტანა-რა. ქეთინოს ხშირად ეყურებოდა გაიანეს ძმის ქება-დიდება, ის ორჯელაც ყოფილიყო ამის აქ არ ყოფნაში. მეტადრე ქალები ფუტკრებსავეით განუწყვეტლად შეზუზუნებდნენ ყურში ოქროს სახელსა.

— ოხ, დედაე, რა მშენიერი, გონიერი და ჭკვიანი! — აღტაცებით იტყოდა მამო, როდესაც ჩამოვარდებოდა ლაპარაკი ქეთინოსთვის უცნობ პირზე.

— რა დღე მომასწრობს იმ ბედნიერებას, შევილო, რომ ის შენი გახდებოდეს!.. — დაუმატებდა თეკლეც.

— ჯერ კი დიდი იმედი მაქვს, დედა, და!.. ოქრო რომ იყო აქა, ჩემ გარდა არავისაც არ აქცევდა ყურადღებასა. შენი ჭირიმი, სანამ მოვიდოდეს, პირისფერი კაბა გადამიკეთებინე. ბევრი აიღონ, სამი თუმანი ხელფასი, მეტს ხომ აღარ?.. შემდეგში ერთი-ორად გადაგიხდი, ჩემო დედაე, როდესაც ოქროს შეძლება ხელში მექმნება.

— სამ თუმანზე როგორ ვიტყვი უარსა, შევილო, ოღონდ კი ავისრულდებოდეს ნატურა!.. ქეთინოსაც მინდა შევეუკერო.

— ქეთინოსთვის ჩემი კაბა გადააკეთებინე. ხომ სულ ახალია? ის მაინც ანგრე რიგად ყურადღებას არ აქცევს ჩაცმასა. მეც, იმასაც — შენთვის ძრიელ საგრძნობი იქნება, გენაცვალე. სად არის იმდენი? დედა არ მომიკვდეს, ეგ შემთხვევა რომ არ იყვის,

არც მე მოვინდომებდი, მაგრამ რა ვქნა, მაგითი ვაი თუ ბედი გამიბრუნდეს და რაც უფრო ადრე გავთხოვდები, ქეთინოსთვის სამჯობინია... — დასძინდა გულშემატკივარი მაშო და თან თითქმის ყოველ საათში სამჯერ თუ ოთხჯერ სარკის წინა ტრიანლებდა, ითვლიერებდა ყოველ სახის მოძრაობას, სიჩუმის, ან ლაპარაკის დროს.

— არა, ის ჩემია! ნამდვილად ჩემი იქნება! — შესძახებდა დარწმუნებით, შემოტრიალდებოდა ცალ ფეხზე და სიამოვნების ნიშნად ხელის თითებს ჰაერში გაატყატუნებდა.

— ნეტაი მაჩვენა!.. რა არის იმისთანა, რომ ასეთი სანატრელი გამხდარა!.. — ფიქრობდა ამ დროს ქეთინოც, როდესაც ეყურებოდა ეს ლაპარაკი. აგერა ზაფხულში მოვიდნენ ოქრო, მაკინე და იასონი, წვეულება წვეულებას მოჰყვა. ქეთინო ესწრაფებოდა ოქროს ნახვასა, ადგილიდან კი არ დაძრულა. მაშოს მოჰქონდა საიმედო ამბები თავის შესახებ... როგორ ეტროფოდა მას ოქრო, რა სხვა-და-სხვა სამკობ სიტყვებს აგონებდა. არც მარიკა იყო აღტაცებას მოკლებული და უამბობდა ყოველივე ნახულ-გაგონილს ისე, რომ ქეთინო ოქროს იცნობდა უნახავად.

— მეტად წუწკია მაკინე. რავდენადაც ოქრო თავდაბალი, კეთილია, იმდენად ის ხატავს უკადრისობა-ამაყობასა. თითქო კიდევაცა სწყინს, როცა მისი ძმა დაელაპარაკება ვისმეს. მაგრამ ვინ შეეუბნება! — ამბობდა მაშო ერთხელ, როდესაც მარიკა და ეს ისხდნენ ბაღის კარებთან, ლაპარაკობდნენ წინაღლის ნადიმზე. ქეთინოც იქვე ახლო დადიოდა, გაჩუმებული გულმოდგინედ უსმენდა.

— დღეს საღამოზე ხომ ვაპირობთ ცხენებით სეირნობას, არ ემზადები, მარიკა?

— როგორ არა, ქალო, ჩემი საცხენოსნო კაბა უკვე მომზადებულია. — მიუგო მარიკამ.

— საწყალი შაქრო! რარიგადა სწყყვლის იმ საათს, როცა ოქრო აქ გაჩნდა. — დაიწყა ისევ მაშომ.

— რაღა?

— რაც ის აქ არის, შენი ყურადღება აღარა ღირსებია და თუნდ სიცოცხლე გაგინახევრებია, მისთვის ნაკლები ნაღველი არ არის.

მარიკამ გაიღიმა.

— მაშ აქეთ ჩამოივლიან ცხენებით!.. დავინახავ მთელი სოფლის სალოცავს?..— გულში ფიქრობდა ქეთინო. მზემ გაღიწვერა, ეს გამოვიდა რვეულით დასაკუთრებულ ადგილზე. ერთი კვირა იყო, რაც დაეწყო ჯეროს ხატვა, ეხლაც განაგრძო. რავდენისამე ხნის შემდეგ ქეთინომ დაინახა შაქრო, მას მოსდევდა ვიღაც უცხო ყმაწვილი.

— ის არის!..— გაუელვა აზრმა თავში, თითქო არც იამა ამ ღროს მისი შეხვედრა.. უნდოდა გაქცეულიყო, მოშორებოდა, მაგრამ ვერ მოახერხა, მუხლები არ დანებდნენ, გაჩერდნენ ერთ ადგილს უძრავად; გულმა იწყო ტრედსავით ფრთხილი, თვალები ცდილობდნენ ოქროს კარგა გასინჯვას. — ქეთინოს მოეწონა.

— ღმერთო, ნუ თუ მართლა მაშოს ბედია! — ამ სიტყვებით ქეთინომ თავი შეიმაგრა.

— არა, განებიერებულია, გალაღებული! შორს!.. გადასწყვიტა, მიაცილა სახლის კარამდის და თვითონ მოშორდა. მაგრამ ქეთინომ წუთს ცვლილება იგრძნო. სულსა და გულში შუქი ჩაეფინა, არსება გაუფხიზლდა, მოშორდა წინანდელი უფერული, ერთგვარი გარინდებული მდგომარეობა, კეკლუცობამ ხელი შეახო, ხშირად იხედებოდა სარკეში, აკვირდებოდა სახის ნაკვთსა და კმაყოფილი იღიმებოდა.

— თავი დაანებე მონოზნურ ჩაკეტულ ცხოვრებას, გამოდი ხალხში, ქეთინო! — ეჩურჩულებოდა სარკეც.

— გაშალე ფრთები, დაბუავ, იფრინე, ნაზის ფრიალით თვალი მოსტაცე, დაატყვევე! — განაგრძობდა ის.

— ვინ?... რა?... — და ამ საკითხავებზე ქეთინო კვლავ ჩაიქნევდა ხელსა და დაღონებით წარმოსთქვამდა:

— ვინ?... როცა ქვეყანა ცარიელია! რა?... როცა ყველა შეუმცნეველია და უღირსი?.. დღეს კი ქეთინო მაცდურად

მარტო იღიმებოდა, არა სჩხრეკავდა ამ საკითხავებს. თითქო ეცნო ამოდებული ნიშანი, ქვეყანა გაძლიერებულიყო, აღელვებული გული ინაბებოდა, გონება სჯიდა, მისდგომოდა დამტყვევებელს, სასოწარკვეთილი აღარა კენესოდა. უებარი ბალხამი მოსცხებოდა, მაგრამ ჯერ კი მკურნალი ვერ ეცნო.

— არა, ქეთინო აღარ ჩაიკეტება. ხალხი უნდა გაიცნოს, თავისუფალი გზა მისცეს ნიქის წრთენას, სხვის დაუხმარებლად, რაც უნდა მშრომელი, მეცადინე იყვეს, მაინც მალე ვერ დაკმაყოფილდება. გადაწყვეტილია, როცა ოქრო მოვა ამათსა, ქეთინო აღარ მოერიდება, გამოვა. რარიგად გაუკვირდებათ!... რაც უნდა სთქვან, რა ენაღვლება! ვისთან რა საქმე აქვს?.. — ასე ფიქრობდა ქეთინო, თან უყურებდა, მშვენიერ ღამეში ცხენებით მოსეირნენი როგორ მიდიოდნენ წყობილად. აგერა ორნი დაწინაურდნენ, ქეთინო დააჩერდა. დაინახა მაშო და ოქრო. ოქროს ცხენი ხვითქში სცურავდა, ხან მიუახლოვდებოდა მაშოს ცხენსა ისე, თითქო სრულებით შეუერთდაო, ხან მოშორდებოდა.

— ღმერთო, ოქრო ჩვენი გახდეს! — სთქვა ქეთინომ, მაგრამ გული დაუძძიმდა.

— რა მიზეზია?.. — უეცრად თვალებიდან ღაპა-ღუპით წამოსცივდა ცრემლები და ანგარიშ-მიუცემლად დაილაპარაკა:

— განა ჩემამდის ვინ მოაღწეინებდა?... ვინ დამანებებდა ქვეყნის სათაყვანოსა? — ქეთინო მალე შევიდა უჩვეულო ოცნებაში, თუ ღღეის იქით როგორ შესცვლის ცხოვრებას, წავა ქუთაისს დასთანა, დაუახლოვდება იქაურ საზოგადოებას და გაიცნობს მას. მათიკო შეძლებული ქალია, მასწავლებელს მოიწვევს, გაკვეთილები წინ წაიწვევს, გახდება სანაქებო მხატვარი. ოღონდაც! ამ სოფელში ველარ დარჩება ქეთინო, ვერა, ვერა! ქალს სწყუროდა ახალი რაღაც, რომელიც ვერ გამოერკვია, წინანდელზე მეტად იწყო ხეტიალი სხვა-და-სხვა ადგილებში თავის ჯეროსთან ერთადა.

— შორს აქედანა! მოსწყინდა ეს ცა და დედამიწა, თუმცა ერთი წელიწადია, რაც აქ არის, მაინც შორს!... — იმეორებდა

ქეთინო და შორს რა იყო ან სად — ესეც ვერ გავგონებ. ნაღვლიან ფიქრებით გარემოცული ქალი იჯდა და ხატავდა, როდესაც ილიკომ ჩამოიარა ცხენით, მას გაატანა წერილი მარიკასთან, რადგან უნდოდა ჩვეულებრივად დაედგარა მის წინაშე თავისი სევდა-ვარამი. ილიკომ მალე მოუტანა მარიკასგან ბარათი, ატყობინებდა, საქმეების გამო არ შემძლიან მოსვლაო. ქეთინო კარგახანს იყო დაღონებული, ამ დროს ჯეროც დაინახა განზე, თითქო მოწყენით, შეეცოდა პირუტყვი, წამოადგა და ხელი გაუშვია.

— ჯერო, წავიდეთ აიქ მალლა. — უთხრა მან. — იქ ჰაერი სუბუქია, სუნთქვა გაადვილდება. ჩვენ აკი მარტონი ვართ, ჯერო, მეტნი! არცარა ვის უნდივართ, ჩემო ძვირფასო, — დაუმატა ქალმა, აკოცა თვალებში მეგობარს. გაიგონა თუ არა ჯერომ ალერსიანი ხმა, სიამოვნების ნიშნად წაიზმულია, გაუძღვა მორჩილებით წინა. ესენი მიდიოდნენ მალლა-მალლა. იგრძნო თუ არა ჯერომ მაღლობზე ყოფნა, ქალს აღარ მოუცადა, გაიქცა წინა. ქეთინოც მიჰყვებოდა ჩაფიქრებული ნელა-ნელა. აგერა შედგა, თავი აიღო, შეისუნთქა ცელქი ნიაფი, მაგრამ ჯერო ველარსა ნახა. არ შეშინებია, რადგან ჯეროს ხასიათადა ჰქონდა წინსვლა, შემალვა ბუჩქებსა და ჩეროებში, ხან ისევ ამის წინ გამორბენა.

— სადა ხარ, ცელქო?... — ხმა მისცა ქეთინომ, მაგრამ მაინც ვერ დაინახა. გულმა შიში იგრძნო.

— იქნება ჯერო სადმე ხევში გადავარდეს, ან გარეული ეგონოს ვისმესა და მოჰკლანო?... ჯერო მოჰკლან, ქეთინოს ძვირფასი, შვილივით აღზრდილი ჯერო, რომელიც პაწია ნუკრი მოუყვანეს მონასტერშივე ყოფნის დროსა და მას აქეთ თავს ევლებს ქალი?

საკმაო იყო ქეთინოსთვის ეს ფიქრი, რომ ყოველი ნაღველი გაყრუებულიყო მასში, მუხლებს ღონე მისცემოდათ; ნიავსავით ჩქარა გასწია, მარტო ხანდისხან გაისმოდა ძახილი და ამ ძახილს ხმას აძლევდა ხოლმე შორიდან მოჩინარი ხევი... ქეთინო ვაკეზე გავიდა, გაჩერდა, ველარ მოახერხა ფეხის წინ წადგმა.

დინახა ხის ქვეშ წამოწოლილი ყმაწვილი კაცი, მასთან მისულყო ჯერო, უაღერსებდა. ისიც ხელს უსვამდა ზურგზე, ხშირად თვალმსაც ამოუკოცნიდი. გვერდზე დაწყობილი წიგნები და ჯოხი ამტკიცებდნენ, რომ ეს ახალგაზდა არ იყო შორეული, არამედ ბუნებასთან საბაასოდ, საოცნებოდ გამოსულიყო. ქალი დააბტერდა, იცნო ის, სწორედ ის, ქვეყნის სათაყვანო. ქეთინოს გულმა კვლავ შეიფანცქალა, იგრძნო მოკრთალება და სიამოვნება ერთადა. როდესაც ნახა, რომ შორს წამოსულიყო, შერცხვა.

— მერე რა იცოდა, თუ ოქრო აქ დახედებოდა? დაბრუნებულიყო? გაფრენილიყო? არ ივარგებდა, რადგან ოქრო უკვე მოდიოდა ამისკენ.

— მეტად თავზიანი, პატროსანი ყმაწვილია! ბევრჯელ გაუგონია ოქროზე, თვალებიც უმტკიცებდნენ. ქალი გაჩერებულობდა და არ ინძრეოდა, ყურს მიუგდებდა გულის გაშურებულ ძგერასა.

— დილაშვიდობისათ!—წარმოსთქვა ახლო-მოსულმა ოქრომ და კრძალოთ თავი დაუკრა. ქალმაც ხელი გაუწოდა.

— მოულოდნელმა შემთხვევამ შეგვახვედრა, კნიაჟა, ერთმანეთს ამ მშვენიერ ადგილზე. ხომ არა ჯავრობთ?—ოქროს წყნარმა სიტყვა-პასუხმა ქალი გაამხნევა, წუთს შიში მოაშორა.

— გასაჯავრებელი რა არის? მგონი არც ერთმა ჩვენგანმა არ იცოდა, თუ აქ დავუშლიდით ერთი მეორეს!—უთხრა ქეთინომ.

— ბარემ სთქვით—დამიშლიდით-თქო... რახან აგრეა, არ შეგაწუხებთ, მოგ შორდებით. — უთხრა ოქრომ, სახეზე ჩრდილმა გადურბინა.

— არა, მე თქვენ სრულიადაც არ მიშლით, მაგრამ...

— მაგრამ?

— აქი წიგნსა კითხულობდით? ჩემმა ჯერომ დავიშალათ, სიამოვნება მოგაკლოთ.

— ერთმა სიამოვნებამ მეორეს ადგილი დაუთმო.

— სხვა რაღა გეთქმით? ერთრიკად არ მინდოდა წამოსვლა, განა არა ვიცოდი მაგ ცელქის ამბავი, ჩემს ახლო არ დადგებოდა.

— ჯერო იმდენად გონიერია, რომ მოუფიქრებლად არსად წავა. განა, ჯერო, შენს მბრძანებელს ემორჩილები?— დიალ, ეს წინ წამოსულა, რათა გზა დაეთვალიერებინა, გაეგო თქვენი გასავლელი რავდენად უშიშარი იქმნებოდა. დამინახა თუ არა, გაჩერდა, ჰირველში რქები დამიპირდაპირა, შემდეგ მიცნო, რომ მეც თქვენი კეთილის მოსურნე ვიყავი და მომილაქუცა. მეტად გულკეთილია.

— მაგრამ უზრდელი!— დაუმატა ქალმა.

— თქვენთან ბოდის იხდის, შინ დაბრუნდება და დაისჯება. როდესაც ოქრომ ნახა, რომ ქალი ეპირებოდა წასვლას, გულში დაენანა.

— რა იყო, კნიაენა, იმ დღეს წამობრძანებულიყავით ცხენებით?— ჰკითხა ოქრომ.

— მერე რა არი?.. უჩემოდაც, მგონი, არა გიშავდათ-რა?.. —სთქვა ქეთინომ, თვალეში თითქო საყვედური გამოუკრთა, მიაჩერდა ოქროს.

— მერწმუნეთ, გვაკლდით. თუ სხვებს არა, მე მაინც, რადგან გულით მინდოდა თქვენთან ლაპარაკი იმ საგანზე, რა საგანიც, მგონი, რავდენადაც თქვენ გეყურადღებებათ, იმდენად ჩემი გული ნაკლების სურველით არა სძგერს მისთვის.

— რაზე?.. არ ვიცი!— ქეთინომ თვალეში მიმართა ზეცას.

— მხატვრობაზე. — ამ სიტყვების გაგონებაზე ქეთინოს სახე სიამოვნებით გაბრწყინდა, მოეუტა თვალეში და მერე გაოცებით შეაჩერდა მოლაპარაკეს. ოქრო მიხვდა, რომ სწორედ საგულისხმო კითხვას შეეხო, იმა, რადგან ქალმა უშვა ხელი ჯეროს საყელოს, რომელიც დაეჭირა წასაყვანადა.

— განა მხატვრობა თქვენი უსაჭიროესი, გულის ნათესავი საგანია?

— დიალ, მე ვხატავდი ამას წინად, დღესაც თავს არ ვანებებ. როდესაც მოვედი აქა, თქვენზე მითხრეს, ძალიან უყ-

ვარს ხელოვნებაო. ვცდილობდი მენახეთ, გამეცანით, რადგან ხომ მოგეხსენებათ, რომ ერთის საგნისკენ მსრბოლი ორი გული, ერთის იდეალით გამსჭვალული ადამიანები, რაც უნდა შორეულნი, უცნობნიც იყვნენ ერთმანეთისათვის, უფრო მახლობლები არიან, ვიდრე ერთი დედ-მამის შვილნი.

— მაშ თქვენ გიყვარო მხატრობა?.. ფიქრიანად გაიმეორა ქეთინამ. — მართალი უთქვამთ, კნიაზო, — განაგრძო მან. — ხატვა ჩემი მისწრაფებაა, მწყურთან მისი შემეშავება, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჯერ ვერა სრულდება.

— რატომ?

— იმიტომ რომ... არა... შემდეგ ველარ გეტყვით...

— თქვენი ნებაა... არ ჩავაცივდებით... ამისრულეთ კია ერთი სათხოვარი.

— თუ შესაძლებელი იქნება რატომ!..

— პატარა ხანს დარჩით კიდევ აქა. გავიაროთ, მსურს სწორედ მაგ სავანხედ მოგელაპარაკოთ. მშვენიერი ბუნება, თქვენისთანა კეთილი, გონიერი ქალი, ყველა ეს ჩამძახის ყურში: — მეგობრობას, კარგ ნაცნობობას რა სჯობიაო? მეგობრობის თხოვნა, რასაკვირველია, მეტი იქნება ჩემგან, კარგ ნაცნობობას კი ხელს ნუ ჰკრავთ, კნიაჟნა! შეგიძლიანთ?

— განა თქვენ მეგობარი არა გყავთ?

— მყავს, მაინც თქვენი ნაცნობობა და ბოლოს სანატრელი მეგობრობა შეუდარებელი იქნება მასთან. აღარ მომერიდებით? ყველგან, სადაც შეგხვდებით, ხომ დამელაპარაკებით ასე, როგორც ეხლა ვლაპარაკობთ?..

— შეიძლება. მაგრამ რომ არავისთან დავდივარ ხშირად?

— ვთქვით სულაც არავისთან წაბრძანდეთ, შეიძლება, როცა მოცლილი იყვით, ჩემი ნახატები გიჩვენოთ?.. ქალს კვალად სახე გაუბრწყინდა.

— რატომ! მაშინ შეიძლება მეც გავებლო ჩემი ნაშრომის ჩვენება.

— წარმოიდგინეთ, რა აზრი მომივიდა თავში. მე მსურს დავხატო ჯერო. ნებას მომცემთ?

— ჯერო თქვენთან ვერ წამოვა. თუნდ წამოვიდეს, არ მიაშება, ვერ წარმომიდგენია ერთს წამსაც კი უჯეროდ ყოფნა. მაპატიეთ.

— მაშ ნება მიბოძეთ მოვიდე ხოლმე თქვენსა, ვიდრე ხატვას გავათავებდე, მგონი ამითი თქვენ არაფერში დაგიშალოთ? ქალმა თანხმობის ნიშნად მოხდენით თავი დაუქნია, ყმაწვილმა კაცმა ფეხი წინ-წაღა.

— აგრე, კნიაჟნა, ეხლაკი ჩვენ კარგი ნაცნობები ვართ? ქეთინომ გაიღიმა. ეს აღარ ჩქარობდა შინისკენ. ოქრო გვერდით მისდევდა. კაბის ცისფერ, განიერ სახელოების ნაკეციები ფრიალებდნენ, მშვენიერი მოყვანილი ტანი მისცურავდა მწვანეზე.

— გეტყობათ, წიგნების კითხვა გყვარებიათ?—იკითხა ქეთინომ, ანიშნა ხის ქვეშ დაწყობილ ქალღლებზე.

— ძალიან. მაგაზე უკეთესი რა არის კაცის ქუა-გონებისთვის? თქვენა?

— მეცა. მაგრამ კარგ წიგნებს ძვირად ვმოვობ. უფრო მეტ დროს უბრალო მწერლებს ვანდომებ.

— მე მოგართმევთ.

— გმადლობთ.

— ხომ იცნობთ რუსეთის მწერლებს: ტურგენევის, ტოლსტოის, გოგოლის, ჰუშკინს თუ ლერმონტოვს?

— ჩემდა სამწუხაროდ, ყველას არა. მაგალითად, დოსტოვესკის ძალიან მცირედ, მარტო ორი სამის ნაწერით.

— ამ დღეებში გამოგიგზავნით... იმედია, შემდეგ კიდევაც ვიბაახებთ მათზე?...

— ოხ, გმადლობთ...—განიმეორა ქალმა, სიხარულისაგან სიტყვის თქმას ველარ ახერხებდა.

— ახლა კი ბოდიშს ვიხდი თქვენთანა, კნიაზო,—დაუმატა კარგა სიჩუმის შემდეგ.

— რაზე?

— სახლში უნდა წავიდე. ჩვენები ლოდინს დამიწყებენ, უკვე მეორეა,—ქალმა საათი უჩვენა.

- თქვენი ნებაა. შეიძლება მიგაცილოთ სახლამდის?..
- არა, გმადლობთ. ნუ შესწუხდებით, მე თვითონ წავალ.
- ეს პასუხი იყო მტკიცე, ოქრომ ველარ გაბედა თხოვნის განმეორება და თავი დაუკრა.
- მაშ იმედი ვიქონიო თქვენს კარგ ნაცნობობაზე?.
- იქონიეთ, ჩემ ჯეროსაც მოლოდინი ექმნება!
- უსათუოდ... დიდის სიამოვნებით დაფუკმაყოფილებ გულკეთილ ჯეროს ყოველ სურვილსა. — ქეთინამ დაუჭირა ჯეროს საყულო, სახლისკენ წაიყვანა. ოქრო კი ისევ დაუბრუნდა თავის წიგნებსა.

VII

ერთხელ მაკინე პირისფერ ხალათში მეტად მომხიბვლელად იყურებოდა, მისჯდომოდა სასტუმრო ოთახის ღია სარკმელს, საიდანაც შემოდირა ბალის ვარდ-ყვავილის დამათრობელი სუნნელება, და წარბ-შეკრული რაღაცას ჩქარ-ჩქარა ჰქსოვდა. იქვე გაიანეც გულმოდგინედ ჰკერავდა საკერავს, ამათ გარდა ოთახში არავინ მოსჩანდა. უცნობს ესენი ძნელად დააჯერებდნენ, რომ ერთი დედ-მამის შვილნი იყვნენ. მაკინეს დიდებული სანახაობა, გაიანეს მორჩილი, გარინდებული ყურება, უსიცოცხლო, უაზრო თვალეები ერთმანეთს არ შეესაბამებოდნენ. გაიანე იყო ფერმკრთალი, მაგრამ ლაზათიანი სახე ჰქონდა, მნახველს ესიამოვნებოდა.

— მართალს ანობ, განო? მაშ ვერ ვიკარებთ იმ გომბოსას?... — ჰკითხა მაკინემ.

— შენმა სიცოცხლემ. ზედ გადავაკვდი, მაინც არ იქნა. საქმეები მაქვსო. — უბასუხა განომ. მაკინე ჩაფიქრდა, მიიხედ-მოიხედა და დაბალის ხმით განაგრძო.

— ერთ რიგად კარგია, რომ ოქროს მოსწონს, სხვაგან აღარ გაიწევს, მაინც მეშინიან...

— რისა?...

— ეგ მოწონება ვაი თუ ნამდვილ უხუმარ გრძობად გარდექცეს.

— არა მგონია.

— ასე რომ მოხდეს?...

— რაღას ვიზამთ!..

— ღმერთმა იმ დღეს ნუ მომასწროს. მაშ ძმის ბედნიერება არ გინდა?

— რას ლაპარაკობ?! ძმის ბედნიერება არ უნდა განოს?!
— გაოცებით შესძახა გაიანემ.

— ჰო-და, თუ ოქროსთვის ბედნიერება გსურს, გაუფრთხილდი. ცოტა ოსტატობითაც თუ მოიქცევი, ძალიან კარგი იქნება.— გაიანეს შიში და გაოცება აღუჩნდა სახეზე.

— ჩვენ ვეცადოთ, ყოველისფერი გაეიგოთ ხოლმე, რაც კი მოხდება, ან იგრძობება ოქროსა და ქეთინოს შორის. თვალყურის დევნება ძალიან საჭიროა. ამაზე რას იტყვი?..— მაკინეს თვალეზმა ნაპერწკლები გააბნის, გაიანე ჩაფიქრებული დაიყურებოდა საკერავზე.

— შენ უნდა დაუახლოვდე ქეთინოს,— განაგრძობდა მაკინე,— ის, როგორც მეყურება, თუმცა ჭკვიანია, მაინც ყმაწვილია, გამოუცდელი. შეგიძლიან მიიბირო და გულის პასუხი ამოიცირო, თავი უჩვენე ისე, ვითომც მისთვისა ზრუნავ, ძალიან გინდა ოქროსათვის. მარტო მაშინ გაიგებ ყველაფერსა. გაიხსენე შენი ის წლოვანება, რა წლოვანებაშიაც ეხლა ქეთინოა. წარმოიდგინე რა რიგად მოქმედობდა ხოლმე შენზე, როცა გეტყოდნენ ის, ვისთვისაც არც შენ იყავი გულცივად, გაგიყებულობო, შემოგტრფისო, გაიხსენე ყველა ესა და ისე იმოქმედე.

— მერე მაგითი ოქროს რა შეემატება?..— მაკინე შეკრთა ამ დაკითხებაზე, მაგრამ მალე თავი შეიმაგრა.

— დაიცა, განო, სიტყვას ნუ შემაწყვეტინებ, ქეთინოს შეატყობინე, რომ ოქროს მოსწონს, კიდევაც უყვარს, მაშინ ნახავ, როგორც მოიქცევა, და, თუ გონიერობა გამოიჩინა, არც მე დავდგები უარზე,— დაუმატა კარგა სიჩუმის შემდეგ მაკინემ.

— მინდა ჩვენს გაუგებრად არა მოხდეს—რა მაგათ შორის. გაიგონე?

— ძალიან კარგი...— უბასუხა დაკმაყოფილებულმა განომ.
— მაკინეს გულში უხაროდა, რომ პირველი ნაბიჯი უკვე შესრულებულიყო: ქეთინოს განოს მიუჩინდა, თვითონ ოქროს შეუდგებოდა, დაახლოვებდნენ ერთმანეთს, რავედნადაც სჭირდებოდა ოქროს გასართობადა, და, თუ ეს გართობა შეტოპავდა ძლიერ შორს, მგონი მაკინე მაშინაც შეიძლებდა საქმის სხვაფრივ წაყვანას. ეს კი ვერაფერია, რომ არ მოდის. რაც უფრო ხშირად, თავისუფლად ნახავს ოქრო მას, მით მალე მოსწყინდება, მაგალითად, თამრო და სხვები. იშვიათად შეხვედრა კი არ იყო კარგი, რადგან, რაც მიუწოთმელია, მეტად სანატრელი და სასურველია. ეს კარგა იცოდა მაკინემ, ჯერჯერობით ქეთინო საშიშრად ეჩვენებოდა.

— ანგრე დაბეჯითებით რად ანობ, მაკო? ოქროსა და ქეთინოს შორის არა არის—რა. ოქროს მეორედ უნახავს ქალი, მოსწონს, სხვა ხომ არაფერი?

— მოსწონს, ცდილობს მის ნახვას, გეხვეწება როგორმე მოაჩვიო, დღე თუ ღამ იმაზე მელაპარაკება, ნუ თუ, განო, ეს ცოტაა?

— რა ვუყოთ, ყმაწვილია. პირველში მაგან მაინც ანგრე იცის ხოლმე, მერე ჩვეულებრივად დაიყვავილებს.

— უეჭველია, ანგრე იქნება, მაგრამ აასრულე დავალებული.

— ბატონი ხარ.

— ქალბატონო, ვილაც კაცია, კნიახსა კითხულობს,— წარმოსთქვა ამ დროს შემოსულმა მოსამსახურემ.

— რომელ კნიახს?— ჰკითხა გაიანემ.

— ოქროს, ბატონო.

— ტიტკოსაგან იქნება გამოგზავნილი. წერილი აქვს?

— დიად, გახლავთ.

— აბა მაშ მე წავალ და გამოვართმევ.— სთქვა გაიანემ და ადგა ზეზე. გავიდა დერეფანში, სადაც გაიგონა ხმა— მაღლა ლა-

პარაკი, რომელიც გამოდიოდა როსტომის კაბინეტიდან, ჩერდა, მიუგდო ყური, როდესაც გაარკვია ქმრისა და მოურავის ხმა, გასწია ისევ. როსტომი ჩამჯდარიყო სავარძელში. ფეხი-ფეხზე შემოედო, კრიალოსანს ათამაშებდა, კმაყოფილება ეხატებოდა სახეზე. წინ მოჩილებით უდგა მოურავი გრიგოლა, ამას სარტყელში ხელი ჩაეყო, ისმენდა ბატონის ლაპარაკს, ღროზედ ფრთხილად პასუხს მიუგებდა. როსტომი ორმოც წელს გადასულიყო, შეხედულობა ყმაწვილისა ჰქონდა, მხარბეჭიანი, მალალი ტანი, გამოწყობილი ქართულ ყურთ-მაჯებ გადაყრილ ტანისამოსში, მეტყველი თვალები სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენდა ნაცნობზე. გრიგოლა უფრო ხნიერი მოსჩანდა, გონიერი, გამოცდილი. როსტომს კარგა ეცნო და ამაყობდა, თავს იწონებდა ამ ჰკვიან მოურავით.

— მაშ ჩენი საქმე კარგად არის, ჰა, გრიგოლა? — წარმოსთქვა როსტომმა.

— დიად, შენი ჰირიმე, იმედი მაქვს ჯერ ღეთისა და მერე თქვენის გონიერებისა, რომ საქმე ჩინებულად იქნება ან სხვა ფრივ როგორ უნდა იყვეს, როცა მაგ საქმეში ათას თუმანზე მეტი დაგეხარჯავს?

— ისიც ნაღდად ხომ არა, სულ ნასესხებ ფულზე! — დასძინა როსტომმა.

— არა უშავს-რა, ბატონო, ერთბაშად გადავიხდით...

— მაინც, მამა გიცხონდება, რავდენის იმედი გაქვს?

— რავდენსა და რომ პირი არ შევირცხვინო, ძან გადაჭარბებული არ მომივიდეს, სულ ნაკლებს მოგახსენებთ... იმედი მაქვს ორი ათასი თუმნისა მაინც.

— რას ამბო? არა მგონია! მეტის-მეტად აუკიდე. — წამოიძახა გახარებულმა როსტომმა, რომელსაც კრიალოსანი გაუფარდა ხელიდან.

— დალოცვილო, თქვენს ბრწყინვალეობასთან რიგორ გავბედავ სიცრუეს! — როსტომი ჩაჩუქდა, წამოდგა, რავდენჯერმე გაიარ-გამოიარა, შემდეგ ისევ გაჩერდა და სთქვა: — ეს ყველა-

ფერი კარგია მომავალისათვის, ახლა, ჩემო გრიგოლ, დღეისთვის ვიფიქროთ, ჰა?

— ოღონდაც, შენი ჭირიმე...

— წარმოიდგინე რა დროს შემომელია ფული და... ლამის შევრცხვე ჩემს მოყვრებთან... მოურავს ტუჩებზე ღიმილმა შეუთამაშა.

— ეგ როგორ შეიძლება, ბატონო, რა ხუმრობაა!—უთხრა თავ-შემავრებით მან.

— ასე კია და....

— ამ ერთი თვის წინად რომ ასი თუმანი მოგართვით, სულ დახარჯეთ?

— დავხარჯე მაშა!.. გავტყავდები და ძუნწად კი არ ვეჩვენები არავის! რად მინდა თავი ცოცხალი, თუ იტყვიან, როსტომი უპურმარილოაო?.. ადამიანი იმისთვის არის გაჩენილი, რომ ხალხის პირის წყალი უნდა იყვეს, თუ არა და მოკვდეს...

— ჰაი, ჰაი რომ აგრეა... ოჯახიც ხელს გიმართავთ თავისის დოვლათითა, ბატონო!

— ვეყო, ამ ჩვენს საქმეს რომ ველარ ავართვით თავი, მთელი შემოსავალი იმას უნდება და რა! ჯერ კი ვერა დავინახეთ-რა!..

— მოვითმინოთ ორი სამი თვე კიდევ, ბატონო! შემდეგ გაიხარებთ...

— ოღონდაც, მაგრამ ეხლა კი ფული უნდა ვიშოვნოთ.

— თქვენი ნება არ არის?...

— მართალია, ჩემი ნებაა, მაგრამ შენც კი გმართებს დაფაცურება.—გრიგოლი მიხედა, რაშიაც მდგომარეობდა ეს დაფაცურება, მაინც არ შეიმჩნია.

— მიბრძანე, ბატონო, მგონი არც კვლავ დამიზოგნია თქვენთვის თავი და ეხლაც მზად ვახლავარ...

— რომ გაჭირდეს, ორმოც თუმანს ვერ იშოვნი?...—ახლა კი ხმა დაიდაბლა როსტომმა.

— ორმოც თუმანს?!—განიმეორა ფიქრიანად გრიგოლმა და კვალად დააშტერდა იატაკს.

— რა იყო, გიძნელდება?... კარგ სარგებელს მივცემ, თუ მანზე თვეში ათ შაურს, ჰა, რას იტყვი?—როსტომი შეჩერდა, შეხედა გრიგოლს, რომელმაც ჩვეულებრივად თვალები ძირს დახარა.

— ვნახო, შენი ჭირიმე, მივდგები, მოვდგები, თუ ვიშოვნე...

— ეცადე, გეთაყვა, დავიჯერო სახლში არ გეგულება?

— შენი რისხვა მქონდეს, ბატონო, თუ ჩემს ბედზე ერთი აბაზი ეგდოს.

— მაშ რა ექნა?...—როსტომმა მოიწყინა, გრიგოლი კი განაგრძობდა გულში ბჭობასა.

— აკი მოგახსენე, ჩემს ბედზე არა გახლავთ-რა-მეთქი, მაგრამ...

— რა?—იმედის სხივმა წუთს გაუღიმა სახე როსტომს.

— ჩემ დედაკაცს ვეგულები და თუ არ გაასესხა!—დააბოლოვა მან ყოყმანით.

— კაცო, ჩემზე ნაღდს მსესხებელს ვიღას იშოვნის?...— აბა ჩქარა წადი, თუნდ ეხლავ დავუწერ ვექსილს ერთი-ორად, ოღონდ კი ხელი გამიმართოს.

— რას ბრძანებ, დალოცვილო, ვექსილი რომ არ იყვეს, ისე კი არ გენდობით თუ!...

— წადი, გეთაყვა, სწორე შეიტყე, მაშ იმედი მექნება, ჰა?

— გქონდეთ, ღვთისა და თქვენის წყალობით.—როსტომმა კვალად ჩაიღიმა, წუთს მოშორდა სახეზე დაღვრემილობა.

— აბა, გრიგოლ, ვინძლო მასახელო!

— ბატონო, პირველი ხომ არ არის შენს ოჯახში ეს ანბები-და! კაცი აქ დავიბადე, აჰა, აქა ვბერდები. მე აქედან წასული მონღურავი სტუმარი ჯერ არ მინახავს, ეხლა რაღა დამემართება, რა ვიცი! თქვენი მამულის შემოსავალს განა გაუჭირდება ვისიმეს გამასპინძლება?

— მაშ ღღესვე შეეცადე და შემატყობინე.

— უსათუოდ ვეცდები.—გრიგოლა ოთახიდან გამოვიდა. როსტომმა მოუკიდა პაპიროზს, ოცნებას მიეცა.

— სამი თვის შემდეგ ორი ათასი თუმანი მოგება!... რა კარგი ყოფილა საყენები! ბანკია სწორედ, ბანკი.... მეფურად

ვცხოვრობ, მომავალშიაც წითელ-წითელი ასიგნაციები! თუმცა ვალები დამედო ცოტა რამ, მაგრამ რა სათქმელია!.. ჩემი განოგულნაკლულად არა მყავს, არას დროს თავში არ მოუვა აზრი, რომ მისი ქმარი თუმცა გენერალი არ არის, მაინც უკან არ ჩამორჩება უნგარიშოდ მფლანგავ იასონსა... ჭკუაც ეს არი-და! არც არა ვაკლდეს-რა, ათი-ათასი თუმენების იმედისა გქონდეს! ეს სულ ჩემი გრიგოლას ბრალი კია, ჩემი მარჯვენაა და სანამ ცოცხალი ვარ, არ მოვიშორებ, თუმცა რალაცეები მეყურება იმაზე, მაგრამ რა ვუყოთ, ანგელოზი კაცი ხომ არ იქნება, მეტად ერთგულია-და! რა ბედნიერია როსტომი. ოლონდაც!... კეთილი, მშვიდი ცოლი, დიდის დამოკიდებულობისა... კარგი შვილები... რა ნიჭიერები არიან! უფროსი შვილი, რვა წლის კოტე ისე თამაშობს ქალალდს, რომ დიდსაც გაუჭირდება... ახლა წარმოიდგინეთ ოთხი წლის თამა!... რა ცეკვა-თამაში გინდა, რომ იმან ვერ მოახერხოს! ამას წინად კი როსტომ და გაიანე არ იყვნენ მაღლიერნი ბედისა, რომელიც ხელს არ უმართავდა არაფერში... ესენი ყოველ ღონისძიებასა ხმარობდნენ უნარი გამოეჩინათ მუყაითობაში, მაინც ვერას აწყობდნენ. ბოლოს გადასწყვიტეს, მამული დაეგირავებინათ პრიკაზში, რათა იქიდან გამოტანილ ფულით აღებ-მიცემობისთვის ხელი მოეკიდნათ და შემოსავალი ერთი-ორად ექციათ. ამ აზრის, როგორც წარმოთქმა, ისე შესრულება მალე იქმნა, როსტომის ხელს მოხვდა კარგა მოზღლილი ბლუჯა ფულისა; მაგრამ ჯობრზე იმ წელიწადს ჭირნახული მეტად გაძვირდა, კოდი პური ოთხ მანეთად, ქერი სამად და სიმინდიც ორად. აბა რა სარფა ექნებოდა მყიდველ-გამყიდველს? ისე დაეყრა-და, ჩაღებოდა. ბევრი მიზეზები გაუჩნდნენ ამ განზრახვას, გარდა ამისა სტუმრიანობამაც ილაჯი გასწყვიტა. თითქმის ყოველ დღე საესე იყო ხალხით. კნენისაც არ ეცალა, დიასახლისობას უნდებოდა. ყველა ამას შედეგად მოჰყვა ქისის დაცარიელება. ბედზე მოურავი მეტად გულშემატკივარი შეხედა, შენი ჭირივე უბრალოდ შეაწუხებდა მამულებში გასვლა-გამოსვლაზე. ის იყო ყველაფერი შინაც, გარეთაც. შემოსავალი მზად მოჰქონდა, ხელში

უთელიდა თავის ბატონს. თვითონ როსტომსაც უკვირდა, თუ ამისი ოჯახი როგორ ასდიოდა ამდენს ხარჯსა! მართალია, როგორც გრიგოლმა უთხრა, ამის ოჯახს არ გაუჭირდებოდა წელიწადში თუნდ ყოველ დღეც გამასპინძლება, მაგრამ ხარჯი ძირელ დიდი იყო. გამუდმებით ითხოვდნენ მამულიდან, შესაწევარზე კი ძუნწად იქცეოდნენ. ასე ხომ ზღვაც დაშრებოდა, როსტომის მამული კი არ შერყეულა, მარტო, ლეთის წინაშე, როცა ფული არ შეესწრებოდა, ვექსილებს აძლევდა მოვალეებსა ან კი იმათაც რა ექნათ?... როსტომის დიდის ხათრითა და პატივისცემითა, თორემ სხვაგან ნაღდ ფულში ნაღდ ფულსვე ითელიდნენ. ამას კი მარტო ცარიელ ქალაღზე დაწერიღს სჯერდებოდნენ. როსტომი ჰგრძნობდა ამ პატივისცემას და როგორც გულწრფელი ქართველი, მადღობას უხდიდა.

— რადენიმე თვე კიდევ, მერე კი პრაშჩაით, მოვალეებო! თქვენ როსტომის სახღს ველარა ნახავთ, პირიქით, ახღა მე დაგიჭერთ ქეღსა და, მამა-ჩემი არ წაწყდეს, სულ ღღინს გაგადღებინებთ, თქვე ყურუმსაღებო, თქვენა!... თუმანზე მანათს წაგართმევთ... მეტადრე იოსება ვრაციანს!... ოხ, ვრაციან!... შენი ჯავრით სავსესა!... თუ ეს ათასი თუმანი თავში გაწყვიტე, მერე მე ვიცი, რასაც ვიზამ, პაპა-ჩემ გიორგი მეფის საფლავესა ვფიცავ, სულ ფეხებს გაღოკინებ!... აღელვებული როსტომი წამოდგა ზეზე... მას წარბი შეეკრა, მუშტს უღერებდა უხიღავ მოჩხუბარს... კარგა ფიქრის შემდეგ ისევ დამშვიღდა, და როდესაც თავისი თავი წარმოიღღინა, რა უნდა ყოფიღიყო, რომ ამასაც შეხვედროდა იასონისთანა ცოღი, შეკრთა.

— მაშინ?! ეს მაშინ უუბედურესი იქნებოდა როსტომი... ვინ მისცემდა ასეთს თავისუფღებას!... სიცოცხლე მოეშხამებოდა. გაიანე კი თვალ-წარბში შესცქერის, როსტომის ყოველი აზრი თუ ქცევა წმინდა, დაურღვეველ კანონად მიიჩნია... არც ერევა ამის საქმეებში, რადგან კარგა იღის, რომ როსტომი არას წაახდენს, გაუზომავ-აუწონავად არას მოჰკიდებს ხელსა. საწყალი იასონი კი გოშინასაღით შეჰყურებს მაკინეს და წნორის ფურცელსაღითა თრთის!... ფუ, შენ კაცობასა!... ბარემ ლეჩაქი

მოიხვიე რაღა!.. მაგრამ რას დავდევი!.. თავში ქვა უციათ... მაინც როსტომი მოვალეა მათ პატივი სცეს... რადგან დიდად გავლენიანი პირნი არიან ამისი მოყვრები!... აკი ესეც ცდილობს, რაც კი შეუძლიან, დიდებულ ცხოვრებას არ აკლებს, თუნდ შემოვლიოს ფული, შემოსაყვას აღარ უცდის, ვალს იღებს, მაგრამ თავის საქმეში კი გარდა გრიგოლისა არავის ჩაახედებს... ვის რა დავა აქვს?.. როცა გააკეთებს, მოიგებს, მაშინ თვითონ როსტომის მნახველნი დააყვირებენ ბუკსა. ქვეყანას შეატყობინებენ, მაგალითი აიღეთ, ქართველებო, ამ მშრომელ პატიოსან თანამოძმესაგან და თქვენი ცხოვრებაც ასე განაკარგეთო! ოქრომ ბარე ორჯელაცა ჰკითხა, რას აკეთებო. მაგრამ ამან მიუკიბ-მოუკიბა, სიტყვა ბანზე აუგდო, იმითი თავიდან მოიშორა.

— ხომ არა ნებათ მეც ჩამითრიონ!.. უკაცრავად!.. სურთ მობრძანდნენ, იქეიფონ, სულსა და გულს არ დავიშურებ, მაგრამ ჩემს საქმეებში ჩახედება კი აბა, ბა, ბა! ყოვლად არ შესაძლებელია!..—ხელების გასავსაევებით შესძახა როსტომმა.

— ეს კი ვერ არის კარგი, რომ ამდენი ხანი არ უნახავს საყენები, რა ადგილს, ან რა სივრცეზეა დადგმული, მაინც არა უშავს-რა, მეტად შორს არის... არა ღირს ტყუილ-უბრალოდ ორმოც და ათი ვერსის გავლა იქ, საცა ამისი მარჯვენა გრიგოლა!.. გაყიდვის დრო რომ მოვა, მაშინ აისეირნებს თავის არაბულათი. როსტომი მიეცა ისევ ოცნებას, რომელიც მალე შესწყვიტა ოთახში შემოსულმა ბიჭმა.

— ბატონო, საუზმე თქვენ გიცდით.—მოახსენა მან.

— გრიგოლა ხომ არ მოსულა?

— ჯერ არა, ბატონო!

— ჰმ! კარგი ნიშანია!—ჩაილაპარაკა როსტომმა, წამოდგა და გასწია პურისაქმელ ოთახისკენ.

VIII

— ნეტაი რასა სწერს, ტიტკო? ღმერთო, რომელი ერთი ავიტანო? ვგრძნობ, რომ ოქროს წამართმევენ, ვგრძნობ მე უბედური და კიდევაც დავიღუბები! — გაიფიქრა მაკინემ, როდესაც განო გავიდა ოთახიდან. თვალ-წინ წარმოუდგა მეორე მტერი ქეთინო, ჯერ კიდევ უნახავ-უცნობი. რა ნაირის თავ-შემაგრებით, ძალდატანებულ გულ-გრილობით უსმენდა ოქროს ქეთინოზე აღტაცებულ ლაპარაკსა, ესეც თითქო ხანდისხან ხელს უმართავდა. ვინ რა იცოდა, რომ მაკინე ყოველ ქალის გახსენებაზე იტანჯებოდა.

— მაკინე, ქეთინო ზეციური ანგელოზია! ის მშვენებაა, უმანკოებაა, ბუნების შეუმწიკვლელი შვილი! — ეუბნებოდა ოქრო მას დღეს აქეთ, რაც გაეცნო ქალი.

— ვინ? ან რა არიან მასთან შედარებით სხვები? — წამებული მაკინე მაინც იღიმებოდა.

— მეც აგრე მეყურება, გენაცვა, მაგრამ მკონი ის უსწავლელია? — ფრთხილად შეაპარებდა ამ სიტყვასა.

— არა, მაკო, ეგ ბოროტ ენას უთქვამს შენთვისა, ქეთინო თავისებური იშვიათი არსებაა... მოკრთალეებული ლაპარაკი, სადა ქცევა, ჰაეროვანი მიმოსვლა, ყველა ეს აღმოაჩენს მის უმანკო სულსა. კიდევაც აღვუთქვი ვიარო მათთანა, დავხატო ჯერო. ამბობენ, დიდი ნიჭი აქვს ხატვისა, თუ მართალია, ძალიან საყურადღებოა.

— აკი აპირობდი, ოქრო, შენს სოფლისკენ სამოღვაწეოდ?

— მერე, მაკო. ჯერ აღრეა. უნდა გავიცნო ცხოვრება და მისი წარმომადგენლები... მაკინეს ერთის მხრით უხაროდა ოქროს ასეთი გადაწყვეტილება, ქეთინოსი კი ეშინოდა.

— რატომ ჩეენთან არ მოდის?

— იმიტომ რომ ნადირია, ფრთხილი ლამაზი ნადირი.

— ბედნიერო ქეთინო! — გულში შენატროდა მაკინე წუთს კი ეს სიტყვები შეიცვლებოდნენ გამედგრებულ ექვებად. ფიქ-

რობდა, იგონებდა, თუ როგორ მოხერხებით დაეცვა ოქრო, არავისთვის დაენებებინა. ასეთი თავისუფლება, ნებივრობა, როგორიც ჰქონდა მაკინეს სიყრმიდანვე, ბევრს ქალს მოენატრებოდა. ოჯახში ყველა ამას ემორჩილებოდა, დედ-მამის სათუთი იყო. ცალკე თავის მშვენებისა, ცალკე სიყრმის შეილობის წყალობით უპირატესს გამარჯვებას იჩენდა და - ძმათა შორის. მარტო დიდება მაგდანი კი უფრო ოქროს მფარველობდა, თავს ევლებოდა. მაკინე მეტად გალალდა, მომეტებული ყურადღება კიდევაც მოსწყინდა, თითქო აღარ აფასებდა თავის დედოფლობას.

— მაკინე იზრდება გასაშტერებელი მშვენიერი! — ამ ხმას კი ვერ შესჩვეოდა და ყოველთვის ერთნაირის თავმოწონებით ისმენდა. მაკინე მიაბარეს სასწაელებელში, სადაც გაუძნელდა ყოფნა, რადგან იქ სთხოვდნენ სრულიად წინააღმდეგს მის ჩეყულებისას, მაგრამ, როგორც იყო, გასძლო ვადამდის და გამოვიდა თვალის მომტაც მშვენებად, ყოველ მხრივ ეყურებოდა თავისი ხსენება, ბევრი მშობელი შურის თვლით უყურებდა ეფემიას ასეთ მარგალიტ შეილების გამო, მეტადრე მაკინეს გულისათვის. მაკინეს ველარ აეტანა ვისიმეს ბატონობა, ან სურვილის აუსრულებლობა. ჯერ-ჯერობით ღვთით ბედს ამისი მხარი ეჭირა, ყოველივეს უმორჩილებ-უმონებდა. ესეთ მშვიდად შეჰყურებდა პირ-და-პირ თვლებში შეუშფოთველად მომავალს, მაგრამ აგერა გული აუძგერდა ძლიერის სიყვარულით, თანამგრძნობელი მეტად ძუნწი გულქვავი გამოდგა, ყურადღებას არ აქცევდა მაკინეს და სხვის საბედოდ გადაედო თავი. მაკინეს უყვარდა ზურაბი, იმ მაკინეს, რომლის ერთი სიტყვის წარმოთქმა, ერთი გაღიმება ბევრ ყმაწვილ კაცს თავზე ხელს აღებინებდა. მაკინე კი უნდა მორიგებოდა გრძნობას, უთანაზიაროდ გულში ჩაეკლა. ანთებული საკირე მედგარი, მწვავე გამოდგა. დიდ მეცადინეობას ითხოვდა ჩასაქრობად. ვისთვის ეთქვა ეს დარდი? ვინ იყო მეგობარი? განო? ძმები? სხვები? ოხ, არავინ. ნუ თუ მაკინეს შეეძლო უშიშრად გადაეშალა მათთვის გული? ხომ უნდა დასტოლებოდა მესაიდუმლეთ?

თვალ-წარბში ეცქირა მუდამ წითელი კვერცხი ეგორა, არ გაე-
 ჯავრებინა. მაკინე ძირს დაეშვებოდა მიუწდომელ სიმაღლიდან,
 ბოლოს სასაცილოდაც გახდებოდა.

— არა, მაკინე უფრო ამჯობინებდა სიკვდილს, ვიდრე
 ასეთს თავის დამდაბლებასა. არჩია გამკლავება გრძნობასთან, მი-
 სი ხმის ჩაკმენდა და მოახერხა იმდენად შესუსტება, რომ შეიძ-
 ლო, წარმოიდგინა სათაყვანოსთან მოშორებით ყოფნა. დღითი-
 დღე ჰგრძნობდა მომეტებულ გამარჯვებას თავის განზრახვაში,
 არსება გადაუხალისდა და სიყვარული თითქო კიდევაც მისუსტ-
 და. მაკინე წინანდელზე მეტად მიეცა დროს-გატირებათა, ახალ-
 გაზდა ხალხთან ტრფიალებასა. დაუახლოვდა უფროს ძმას ტი-
 ტიკოს, დაუმეგობრდა ლ ისიც არ აკლებდა არაფერს, ფულის ქისა
 მუდამ გახსნილი ჰქონდა დისთვის. როდესაც მაკინე ხედავდა ძმის
 თანაგრძნობას, ხელის შეწყობას, არ უკვირდა, რადგან დარწმუნე-
 ბული იყო, რომ ყველანი მოვალენი გამხდარიყვნენ ამის გა-
 დელოფლებზე. ყმაწვილ-კაცების ტრფიალებას თუ გადაჭარ-
 ბებულად დაინახავდა მაკინე, იგრძნობდა, რომ წინ წადგმა ნა-
 ბიჯისა სახიფათო იყო, მაშინ მოხერხებით ისევ კეკლუცად
 დაუსხლტებოდა ხელიდან მოტრფიალეთა, გულში დასცინოდა
 იმათ ტანჯვას. მაგრამ მაკინემ გაიცნო იასონი, რომელც დაწი-
 ნაურებული იყო სამსახურში შეძლებით, თუ დიდ კაცობის-
 შვილობით. სიამოვნებით დათანხმდა, როდესაც იასონმა გა-
 მოუცხადა სურვილი მასთან შეუღლებისა. ამნაირვე კმაყო-
 ფილებით წააჰყვებოდა მაკინე იასონის გარემოებაში მყოფ ივა-
 ნეს, პეტრეს თუ სხვასა. ამას სწყუროდა სიმდიდრე, რჩეული
 საზოგადოება, დედოფლობა. იასონს შეეძლო ყველა ამ მისწრა-
 ფებათა შესრულება, მაშასადამე, შესაფერი მეუღლე იყო. ია-
 სონის წყალობით მაკინეს დაუკმაყოფილდა სურვილი, წინან-
 დელზე მეტად გაშალა ფრთები, იწყო დიდებულად ცხოვრება,
 საზოგადოება აღმერთებდა, კიდევაც გადაავიწყდა ზურაბი, მაგ-
 რამ აგერა ამათ მამულს შეეტყო გამწირება, დაგლეჯ-გაყიდვა,
 დავირაგება. რავდენისამე წლის შემდეგ ბევრი აღარა ჰქონდათ-
 რა. მაკინე ფიქრობდა, ჰგრძნობდა ამ დანაკლისს. სწუხდა იმი-

სთვის კი არა, რომ ქმარი მის მიზეზით უღარიბდებოდა, არა, მაკინე სწუხდა იმ მოსაზრებით, თუ გაღარიბებული როგორ სამასხაროდ გახდებოდა ხალხის თვალშია. ეს უკანასკნელი ყველა შეურაცხებათა უარესი იყო. ვინ ააცილებდა მომავალს? იასონს არ შეეძლო, რადგან სამსახურის გარდა სხვა ღონისძიება არა ჰქონდა. დარჩენოდნენ ძმები. ტიტკო თუმცა წინად, ჯერ ისევ მაკინეს გასათხოვრობის დროსვე, მეგობრობდა დას, მაგრამ მერე, რაკი მოინდომა ცოლის შერთვა, ხელი უშვა მაკინეს, ყურადღება დაუძვირა. ბევრნაირად ეცადა ეს უკანასკნელი, როგორმე შეეყენებინა უსიამოვნო ქორწინება, დიდადაც გაისარჯა დედ-მამასთან, თუ ცალკე, მაინც ეერას გახდა, ტიტკო აღტაცებული იყო ანიკოსათვის, რომ გასჭირებოდა მისი დასაკუთრება, მიზეზად მთელი ქვეყანა აღმოჩენილიყო, ამ ქვეყანასაც კი გაანადგურებდა და აბა მაშ მაკინე რას გახდებოდა! მაკინე თავს უბედურადა ჰგრძნობდა, რადგან არავინ უჩნდა ხელის გამმართავი. ერთი ძმა წაართვეს, მეორეც ჯერ ბავშვი იყო გამოუტყდელი. თუმცა ოქროს ძალიან უყვარდა მაკინე, მაგრამ თუ ტიტკო ვერ დაიმორჩილა, რას დაიმორჩილებდა სამზღვარგარედ გამგზავრებულს, დაშორებულსა?... ქალებშიაც განსაკუთრებით არავინ მეგობრობდა მაკინეს, პირში კი ეფერებოდნენ, ეფლიდებოდნენ, რათა ამის სახლში შეხვედროდნენ რჩეულ ყმაწვილ კაცებს, მათთან დრო ეტარებინათ, მაგრამ პირადად კიდევაც ეჯავრებოდათ, რადგან ეს მათზე ლამაზი, პატივცემული იყო. არც მაკინეს უსხდნენ თვალშია, ან კი რა საჭირონი იყვნენ, როდესაც სიმდიდრე ხელში ეპყრა, ყველა ამისი მონა გამხდარიყო!.. მაგრამ მომავალმა უბედურებამ ხელში ააღებინა კალამი მაკინეს, ბოლიში მოახდევინა ტიტკოსთან, ათხოვინა ისევ წინანდელი მეგობრობა. გულკეთილმა ძმამ დაივიწყა წარსული, აპატია... ანიკოც თავს ევლებოდა. მეტადრე მას შემდეგ, რაც შეიტყო თუ რა მოელოდა ცხოვრებისაგან განებივრებულ მშვენიერ ბანოვანს. იასონმა არ იცოდა მაკინეს გულში აღძრული შიში და ნაღველი, არც ის უკვირდებოდა თავის აწმყოს, არამედ მეტად კმაყოფილი, ბედნიერი მაკინესთან ერთად

მიეცემოდა დიდრაჯობასა... ამას არ უოცდებოდა მაკინესაგან თავისადმი ბატონობა, ალერსის დაძვირება. მაკინეს ქცევა ქმართან დაგვიხატავდა უფრო მბრძანებელს, მფარველს, ვიდრე თანასწორ მეუღლეს. მაკინე მიუალერსებდა მარტო მაშინ, როცა იასონი მოუტანდა ძვირფას ნივთს, ან გაუმართავდა საუცხოოვო ბაღს, ნადიმს, უიმისოდ კი შორს ექირა თავი, ამპარტავნად უყურებდა. იასონი მაინც დარწმუნებული იყო, რომ ცოლს უყვარდა ესა, რასაკვირველია, რავდენადაც შეეძლო მაკინეს მედიდურ ბუნებასა. ამასობაში დრო მიდიოდა. ძველი წელიწადი ახალს იწვევდა. ოქრო უნდა დაბრუნებულიყო სამზღვარ გართიდან. მაკინეს გული სიხარულით უძგერდა, როდესაც გაითვალისწინებდა თავის მახლობლად ოქროს. კარგა ახსოვდა თუ როგორის ეშმაკურის ალერსით ცდილობდა გამოეკითხა მაკინესათვის გულში დამალული საიდუმლოება... ბედნიერი იყო თუ არა? მარტო ოქროს უკითხავს, მარტო იმას მოსურვებია დის ნამდვილი ბედნიერების გაგება. დანარჩენებისათვის კი სულ ერთი იყო, მაგრამ აკი ტიტოკოც ზრუნავდა! ბარე ხუთასი თუმანი ასესხა. როდის გადაუხდის? ღმერთო, რამდენი ვალეები მართებთ მაკინესა და იასონსა! რა მოუვათ ხვალ-ზევ? კვენსით აძლევდა ამ საკითხავს მაკინე თავის თავსა, როცა მარტოდ დარჩებოდა.

— საით გავხდე ღონეს? ვინ მომცემს, რომ ვალი გადავიხადო?

— იოლად იცხოვრე, მაკო, ცოტა გაუფრთხილდი, შევიდას თუმანს წელიწადში ასი თუმანი გადაანარჩუნე და წვრილწვრილად იხადე. — ურჩევდა განო, როდესაც ზაფხულობით ეწვეოდა ხოლმე მაკინე.

— რად უნდა ოქროს იმდენი მამული? ნუ თუ არ ეყოფა ცოდნა და სამსახურში ყოფნა? — ხშირად მოსდიოდა შემდეგი აზრი მაკინეს.

— ის ჯერ ცოლს არ შეირთავს, ტიტოკოს კი უფრო ესაჭიროება, ნახევარი რომ იმან დაისაკუთროს, დავიჯერო ტიტოკომ წილი არ დამიდოს ახალ შეძენილში?

— რას დაღონებულხარ? — ჰკითხა მაკინემ ერთხელ ქმარსა, როდესაც ნახა, რომ იასონ ჩამჯდარიყო სავარძელში და ღრმა ფიქრებს მისცემოდა. იასონმა თავი აიღო მაღლა. მის-წინ იდგა აგრედვე დანადგლიანებული მაკინე.

— მაკინე, შენა? წარმოიდგინე, ქალო, ამ კვირებში პრისტავი გვიპირებს სახლის აწერას.

— რას ლაპარაკობ? — შესძახა შეშინებულმა მაკინემ, შუბლზედ აღებეჭდა რისხვა, თვალებმა ნაპერწკლები გააბნის, დაუწყეს მუქართ ყურება იასონს, თითქო ის იყო დამნაშავეო.

— ვის? ვის გამოუგზავნია? ჩქარა სთქვი?...

იასონმა ჩაჰკიდა ძირს თავი. ველარ გაუძლო ცოლის რისხვასა.

— განა სულ ერთი არ არის?... ხომ იცი, რომ ამაზე უმრავლესი მოვალე გვყავს? — წარმოსთქვა ბოლოს მან მოკრთალებით და თმაში ხელი იტაცა.

— ვის შეუძლია აქ მოსვლა, ვის?! ვინ გაბედავს? — შესძახა კვალად ქალმა, თან შიშის ქრუანტელი უვლიდა სხეულში. ეს დაეშვა დივანზე, იყო რავდენსამე ხანს გარინდებული. მაკინეს გულს ნაღველი მოეტია, ვერ წარმოედგინა თავის სახლში პრისტავის მოსვლა და შერცხვენა. თავი სიზმარში ეგონა.

— მაინც რომელი მოვალე გვიპირებს ანგრე სასტიკად დასჯასა?

— ისაკ კარაპეტიჩი.

— ორას თუმანში?

— გახსოვს, უგანათლებულესს თავადს რომ ვახშამი გაეუმართეთ? მაშინ აკი დავხარჯეთ!

— ჰო, როგორ არა! ოხ, ის კი მეტად გულქვა კაცია! არ დაგვაცდის, არ შევა ჩვენს მდგომარეობაში, — დაუმატა უიმედობით ქალმა. მაკინე კარგა ფიქრის შემდეგ მიუჯდა სამწერლო მაგიდას, დაიწყო წერილის წერა. ანგარიშ-მიუცემლად მისდევდა გულის თქმასა, ათრთოლებული თითები ძლივს იმაგრებდნენ კალამსა. ქალმა ჩაიკიანხა სულ ბოლომდის ნაწერი, შეკრთა, კიდევაც შეეშინდა. ეს ტიტყვოს ატყობინებდა თავის

გაქირებასა, აუწერდა ოქროს მომავალს, დიდებულ უზრუნველ ცხოვრებასა, ურჩევდა ნახევარი იმისი კუთვნილი მამული ტიტკოს დაესაკუთრებინა, მაკინე მოწმად მიჰყვებოდა მანე, თუ როგორ უნდებოდა მამამ, როგორც უფროსს ვაჟს, და ოქროს ხომ იმდენად პატიოსანი იყო, რომ ვერ გასტეხავდა მშობლების აღთქმას! იმედი ჰქონდა იმ ახლად შემოერთებულ მამულში ერთ ორას თუმნით გაუმართავდა ხელსა. დიად, ეს სიტყვები მკაფიოდ წარმოითქმოდა მაკინეს ტუჩებისაგან, ხშირ-ხშირად კითხულობდა, სურდა დარწმუნებულიყო სინამდვილეზე.

— ჯანდაბას ყველა! ჯანდაბას! მოვალენი არიან, ოღონდაც რომ მოვალენი! იმითი ოქროს არა უშავს-რა, მე კი თავიდან ავიცილებ საშინელს სირცხვილსა, — ფიქრობდა ეს. — ტიტკო კეთილია, როცა გაითვალისწინებს, თუ რა მდგომარეობაში ვარ, თუნდ არ დათანხმდეს ამ წინადადებაზე, მაინც შემობრალეებს, ფულს გამომიგზავნის. მაკინემ ამ მოსაზრების შემდეგ აღარ დახია ნაწერი, არამედ გაგზავნა, ქმარს კი უთხრა, ტიტკოს ფულს დავესესხეო. მაკინეს იმედი მიეცა, რომ ტიტკო უსათუოდ აღმოუჩენდა რაიმე დახმარებას, თან და თან მოშორდა შიში, ლიობიერად, წყალობის თვალით შეხედა ქმარსა, რომელელმაც აგრედვე გაბედვით ამოისუნთქა. რასა ჰგრძნობდა, მართლაც, გულის სიღრმეში მაკინე იასონისადმი? მუდამ დაცინვასა, მარტო ათასში ერთხელ სიბრაღეულსაც, მაინც დიდის მეცადინეობით არ იმჩნევდა, ხალხს თავს ბედნიერად უჩვენებდა. იასონ მისდარაჯებოდა და, როცა შეატყობდა ცუდ ქეიფზე ყოფნას, ფრთხილობდა, ერიდებოდა, შეიკეტებოდა კაბინეტში, ელოდა თუ როდის დაისაჭიროებდა ვისთანმე გასაგზავნად, ან რომელიმე დღისთვის დაწესებულ ნადიმზე სალაზარაკოდა.

— მაკო, შეიძლება შემოვიდე? — ერთხელ მოვიდა ჩვეულებრივის მოკრძალებით მაკინეს ოთახის კარებთან და დაუძახა.

— შეიძლება... — მაკინე ქეიფზე იყო, ხელი გაუწოდაქ მარს, რომელმაც აკოცა.

— ისონ, რად გინდოდა გენაცვა, ეს რომ გიყინა? — ჰკითხა და სიამოვნებით ათვალიერებდა ორმოც თუმნანს ბრილიანტის საყურებს.

— ჩემს სასოვრად გქონდეს, ქალო! როცა ხალხში დამშვენებული გახვიდე, იცოდე, ისონი შენთვის ზრუნავს და უნდა თავის სასახელოდ უფრო მომეტებულად გაგამშვენიეროს... — უთხრა ამაყად ისონმა; ამას ეგონა ამ წუთებში მთელი ქვეყნის სფერო ხელში დამაქერიაო... მაკინემ კმაყოფილებით ჩაიციხა... მაღლობით შეხედა ისონს.

— ისონ, რა ჰქენი იმ საქმისა, ჯერ ვერ მოახერხე? — კვალად ჰკითხა.

— რა ვქენი და დავტყუე... ის ვექსილი აქა მაქვს ყუთში, უბედური კი დარწმუნებულია, რომ დღე-დღეობით ჩავუთვლით... ხა, ხა, ხა! რა მოუცია, რა უნდა წაიღოს? მგონი, ასრე უნდა ვთქვათ, არა?..

— რასაკვირველია, გაქირებული ადამიანი ბევრს პირობებს დაუდებს მოვალესა, მერე მოეწყინება ყველა ასრულოს!.. პატიოსანმა კაცმა მხედველობაში უნდა იქონიოს და აღარ მოსთხოვოს შეუძლებელი... მართალია, ორასი თუმანი გამოგვირთმევი, მაგრამ ახლა ხომ ვერ დაგვახრჩობს, როცა იქნება მიცემთ... მიკვირს კია, როგორ განდო ის ვექსილი?

— როგორა-და მეტად სულელი კაცი ყოფილა, მართლა, რომ ქართველობას ამტკიცებს... როგორც კი გავუხსენე, მომეგ ვექსილი, ჯერ არ შემოძლიან გადახდა, და თუ გინდა ამ ორი თვის შემდეგ გამოვცვალოთ, ერთი-ორად დაგიწერ-მეთქი... იმას კიდევაც ეწყინა და საყვედური მიუთხრა:

— რას მეუბნები, ისონ, გენდობი როგორც ჩემს ძმას და რომ დაგიმტკიცო საქმით, ამ შენგანვე მოცემულ ვექსილს ისევ დაგიბრუნებო, არც შენი ერთი-ორად დაწერილი მინდა, მარტო კი ნუ შეიქირვებ და, როცა იყვეს, მომეციო...

— რა გასაკვირალია! იცის, რომ არას შევირჩინთ და იმისთვის მოქცეულა ანგრე, უნდა მივცეთ, მარა! ჯერ კი სად არის ღონე?.. — ფიქრიანად ჩაილაპარაკა მაკინემ.

— ეჰ, ორასი თუმანი რომ მქონდეს, ეხლავე ისაკ კარა-პეტჩის დავაკმაყოფილებდიო...

— დარწმუნებული ვარ ტიტკო გამოგვიგზავნის...

— ფიქრი ნუ გაქვს, ჩემო სიცოცხლე! სხვა რომ არ იყვეს-რა, ამ ეზოლეტების იმედი მაინც უნდა გვქონდეს... ცუ-დაობაში კი არ მიშოენია! შენ არ მომიკვდე! ყარსის ციხეს რომ ვიღებდიო, ყველაზე წინ ხმალ-და-ხმალ მე მივიდიოდი, გზას ვუკვლევდი იმოდენა ჯარსა... ოხ, დიდი ძალა დამადგა მაშინა და კიდევაც იმისთვის მივიღე პოლკოვნიკობა, ყველაზე თავში იასონ რამანიშვილი ჩაეწერათ ხელმწიფესთან წარსადგენ ქა-ღალღში, როგორც გამარჯვებული, მამულისათვის თავდადე-ბული.— ბევრი ამისთანა დაქადება იხარჯებოდა იასონისაგან, ზოგში მართალი იყო, ზოგს კი ოცნებით უმატებდა... იასონ ეკუთვნოდა ამ ჟამად იმ გენერალთა გუნდს, რომელიც მარტო შემთხვევას წაეწია წინ. ეს ბევრს ჰკვიანსა და ნასწავლზე მე-ტად დაწინაურებულიყო, მათს სვე-ბედსაც ხშირად გადასწყვე-ტდა. ბევრი გადაჰკიდებოდა, ბევრიც მოემადლიერებინა, ეს უკანასკნელები სულ თავისთანა დიდკაცებისაგან შესდგებოდ-ნენ, ამისგამო იასონს ზურგი მაგრა ჰქონდა.

— ამ ცოტა ხანში კარგს თანამდებობას მიძლევენ, ქა-ლო! — უთხრა კარგა სიჩუმის შემდეგ ცოლსა.

— მართლ ა?.. — მაკინეს სიამოვნებისაგან სახე შეუწითლდა.

— როგორს?

— ინტენდანსტვოში უფროს გენერლის ადგილზე მნიშ-ნავენ, იმ ადგილიდან კარგა გამორჩება კაცი. ესეც რომ არ იყვეს, შენ ჯერ მარტო ნდობა სთქვი... ნდობის დამსახურება დიდი რამ არის! იქიდან შეიძლება ხანდისხან ვისესხოთ ხოლმე და მერე ჩემი ჯამაგირიდანვე შევავსებ.

— კარგია, შენმა სიცოცხლემ! — დასძინა უფრო გახარე-ბულმა მაკინემ და მადლობის ნიშნად კვალად ხელი გაუწოდა მეუღლეს.

მაკინეს მალე მოუვიდა ტიტკოსაგან პასუხი, მაგრამ, რომ არ მოსვლოდა, ისა სჯობდა. ეტყობოდა, საშინლად განრისხე-

ბულიყო, უკანვე უგზავნიდა წერილს, ატყობინებდა აღარ გა-
 ებედნა ამისთანა უსინდისობა, ბოროტება, რადგან ტიტკო
 არას დროს არ ფიქრობდა ძმის ღალატსა და არამც თუ ფულს
 გამოუგზავნიდა, არამედ ძველსაცა სთხოვდა. ამ მრისხანე წე-
 რილმა ბოლო მოუღო მაკინეს იმედებსა, იმდენად იმოქმედა,
 რომ ერთ კვირას ველარ ადგა ლოგინიდან. იასონს ეგონა,
 პრისტავის მოსვლის შიშით გახდა ავადო, ცალკე ნაცნობების
 დახმარებით, ცალკე თავისის თხოვნით მოვალემ დაუნიშნა
 კიდევ სამი თვე ვადა. მორჩა თუ არა, მაკინემ ხელი მიჰყო
 ტიტკოსადმი შურის-ძიებას. ამან მისწერა ოქროს, თავისი
 ნამოქმედარი გადააბრალა ძმას, შეატყობინა თავისი გარემოება
 და თავი შეაბრალა. ოქრომ, გულკეთილმა საყვარელმა ოქრომ
 ისმინა ამისი ვედრება, გამოუგზავნა ორასი თუმანი. მაკინე ამ
 მოულოდნელ ბედნიერების გამო ფეხზე აღარ იდგა სიხარული-
 საგან. ოქროზე ძვირფასი ამ დროს არა არსებობდა-რა, ტიტკო-
 კოსი კი ეშინოდა, რათა ოქროსათვის არ ეთქვა, თუმცა წერი-
 ლი ისევ დაებრუნებინა, მაინც თუ სრულებით არ დაუჯერებდა
 ოქრო ძმას, ეჭვი ხომ გაედღიძებოდა! რას ინაღვლის მაკინე
 ტიტკოს შემოწყრომას, თუ კი ოქრო ცოცხალი და ჯან-
 სალი ეყოლება!... მაკინე ათვლიერებდა ოქროსთვის საცოლოს,
 ჯერ-ჯერობით შესაფერი ვერ ეპოვნა. ამასობაში ოქროც დაბ-
 რუნდა, თუმცა პირველში დაუგვიანდა ნახვა, გართული იყო
 თავის სოფელში, მაგრამ მაინც მიიზიდა ძმა აღერსით და მო-
 ხერხებით. ოქროს უყვარდა მაკინე, რასაკვირველია, უჯერებდა,
 ენდობოდა როგორც მშობელს. ამან ოქრო დაარწმუნა, რომ
 ტიტკო მისი მოღალატე იყო, და დღეს უსიამოვნობაც სწო-
 რედ იმ მიზეზით მოხდენოდათ. გულწრფელი ოქრო მალე
 დააჯერა, თუმცა მან აპატია ძმას, როგორც სიკვდილის შვილ-
 სა; მაინც ძმის გაუტანლობამ იმოქმედა, გულში ნაღველი
 დაუსადგურა. ოქრო უფრო მოიწვედა მაკინესკენ. როგორ
 დაიფიწყებს მაკინე იმ დროს, როცა ჩაკეტილ ოთახში სწერდა,
 ვითომ ტიტკოს მაგიერად, რათა დაერწმუნებინა ეჭვში შესუ-
 ლი! რადენი იტანჯა მაშინა!

— რას სჩადიხარ, მაკინე? რად გინდა მოაშორო ეგ დროს მოსიყვარულე ერთგული ძმა ერთმანეთსა?— ჩასძახოდა იმ დროს განუწყვეტელი რაღაც ხმა, მაკინე კი ყურს იყრუებდა.

— ხომ ხედავ, როგორ აწუხებს ოქროს?.. რა რიგად გვედრება, სიტყვით თუ თვალებით, რომ დაარწმუნო, დააჯგრო, ტიტყოს სიმართლეში! რა წამებული უნდა იყვეს ის ადამიანი, რომლის არსება განსპეტაკებულია, მისი გული მზესავით შუქ-მოფენილი, ქვეყნისთვის გამჭვირვალე თუ რა რწმენით, სიყვარულით, ეპყრობა, ენდობა მოძმეთა, ისინი კი არ ინდობენ, სამარეს უთხრიან... გაიხსენე, მაკო!— განაგრძობდა კეთილი ხმა. თითქო მაკინეც აპირობდა დამორჩილებას, გადატეტკილი სახე, ჩალურჯებული, მორღვეული თვალები ამტკიცებდნენ ამ აზრებთან გამედგრებულ ბრძოლასა. მაკინემ გადასწყვიტა, თავი დაენებებინა სიცრუისთვის, მოხვეოდა ოქროს, დაერწმუნებინა, რომ ეს იყო უბედურთა შორის უუბედურესი, თუმცა კი ერთ დროს დაკითხებაზე: ბედნიერი ხარ თუ არაო? ეს სრულიად წინააღმდეგს მიუგებდა. სწყუროდა მიეთხრო, დაეჯერებია, რომ ყველა ეს მარტო მოხერხებული თამაშობაა და ნამდვილად კი გული გაუძლისად უკენისი; ეთხოვა შეეწყნარებინა ამ მოტყუებისთვის. ის იყო კიდევაც მივიდა მაკინე კარებთან ამ განზრახვის ასასრულებლად, მაგრამ ამ დროს რაღაც ძალა იგრძნო, მიახედა სარკისკენ, რომელშიაც გამოჩნდა მაკინე, ღმერთო ჩემო, რა სახით! გაყვითლებულს თმები ასწეწოდნენ, წელში მოხრილიყო. სადა სჩანდა ეს ამაყი, მშვენირი, საროსავით წელ-გამართული მოხდენილი არსება?! ამ წუთებში მოეჩვენა ვიღაც უბადრუკი, დევნილი გათელილ-გალახული. შემდრკალს, შეშინებულს წინ უდგა ოქრო დამცინავის ღიმილით. თითქო, ეხლა გაეცნო ეს მთელის თავისის არსებობით. ოქროს აღარ ეხატებოდა აღტაცება მისდამი... ამ დროს გვერდზე გაგრიალდა ეტლი; მასში გადაწოლილიყო ზურაბ ცოლშვილით და მიჰქროდა სადღაც. მოჰქრა თუ არა მან თვალი ამ უბედურს, თამამად კისერი მოიღერა. ის იღიმებოდა, იღიმებოდა საშინელის შეუბრალებელის ღიმი-

ლით! საკმაო იყო მოსჩვენებოდა მაკინეს, რომ გუნება წუთს შესცვლოდა. ხელი უშვა კარებს, მიიფარა სახეზე და, მძიმე კენესით დაეშვა სავარძელში.

— ღმერთო, სადა ვარ? ვის ვხედავ უბედური?—ამოიკენესა მან. შემდეგ მიიხედ-მოიხედა, ოთახი იყურებოდა ჩვეულებრივ მედიდურად; წამოდგა, მივიდა სარკესთან, მოკრძალებით ჩაიხედა, დაინახა გაფითრებული სახე, მაგრამ ის მეტყველობა, რომელიც რავდენისასე წამის წინად ეჩვენა, არა ჰქონდა. ნაკინემ პირჯვარი გადიწერა.

— არა, არა, მოვალენი არიან!...—შესძახა კვლად ტინიანად...

— ან რაა საერთო ტიტკოსა და ოქროს შორის?... ოქრო ჩემია, მას არავის დავანებებ!..—იმეორებდა გაჯავრებული მაკინე, გაბრწყინებულ თვალებს ხარბად ადევნებდა ყოველივე დაწერილ სტრიქონს. მაგრამ მძიმე წუთებმა, საათიბმა განვლეს, მაკინემ სინილის ხმა ჩააკმენდინა, ნალველით შემსუბუქდა... რაც ოქრო გადმოვიდა, ფული აღარ ელეოდა, ვიდრე განოსა და მაკინესთან იყო სტუმრად, ხარჯს თბილისშიაც უგზავნიდა. მაკინე ხედავდა, რომ ტოტიკო ვერას გამხდარიყო ძმასთან, დამშვიდდა, მაგრამ აგერა ჩავიდა ოქრო ქალაქში, საზოგადოებამ, მეტადრე გასათხოვარებმა, თვალები დააქციტეს, ოქრო მონაწილეობას იღებდა ყველაფერში. მაკინეს ეშინოდა ხელიდან არ გამოცვლოდა ეს უკანასკნელი ნუგეში. მაკინე დაახლოვებოდა შეძლებულ ხალხსა, მეტადრე, რაც ოქრო მოვიდა, ბუხსავით ეხვეოდნენ. ეს ჰპატივობდა უფრო უსახურ ქალებს, ცალის ყბით ურჩევდა ამათ შერთვასა, გულში კი დატინებით გაიძახოდა:

— აღრეა ოქროსთვის ცოლის შერთვა, ჯერ აღრეა!..— ოქრომ ყურადღება მიაკცია თამრო ზანარაშვილს, მაკინემ ამოიჩემა ის, თუმცა კი არ გაუმხელია ძმასთან თავისი განზძმარება. ეს უპატივებდა თითქმის ყოველ დღე ყმაწვილ კაცებს, მათთან ქაღალდს ათამაშებდა, რომ ნაკლები დრო ჰქონოდა სახლიდან გასვლისთვის... ყველა საქველ-მოქმედო საქმეში ოქრო თითქ-

მის მეთაურთა შორის ირიცხებოდა. მთელი ინტელიგენცია აღ-
 ტაცებული იყო ამ მამულის ახალ შვილზე! ბევრს კარგსმოე-
 ლოდნენ მისგანა. ბოლოს და ბოლოს, როდესაც გახშირდნენ
 ხმები ოქროსა და თამროს ერთმანეთთან ტრფიალებაზე, სასო-
 წარკვეთილებაში შესულმა მაკინემ არ იცოდა რა ექნა, მოი-
 გონა უკანასკნელი ღონე, სთხოვა ნაცნობ ექიმს, რომ ერჩია
 იასონისა და ოქროსთვის ამისი სოფლისკენ წაყვანა, რადგანაც
 მაკინეს სიცოცხლე საშიშ მდგომარეობაში იქნებოდა, თუ კი-
 დევ ქალაქში დარჩებოდა. ქალის გაფითრებული სახე ხელს
 უწყობდა ოინებში, დააჯერა ქმარი და ძმა, რომელთაც საჩქა-
 როდ წამოიყვანეს გაიანესკენ. მაკინე დამშვიდდა, მოფერიანდა,
 ისევ თავისებურად გამხიარულდა, მაგრამ შემდეგში კი, რაც
 ოქრომ დაიწყო ხშირად ქეთინოს ხსენება, ისევ შიშს მიეცა.

ახსატასია კრისტაფა

(შემდეგი იქნება)

მ გ მ ს ნ ი ს რ ა ნ ბ ი

მგოსნის ჩანგის მკვნესარს უღერას
უქიუინებს სშირად გროკა:
რა არისო სულ ტირილი,
სოულ კენესა და მარად გლოკა?

რად აცრემლებს მგოსანი ჩანგს,
რად გვიწულულებს სულს და გულსო,
გულში რად არ გვიორკერებს
საამო სმით სისარულსო?

რად არა მღერს საგმირო სმებს,
სულის აღმზრდელს ძილის შირსო,
შარბათში შხამს რისთვის ურკეს,
რისთვის ჭმენის ღხანზე ტირსო?!

ესმის, ესმის უსაფუძვლო
საყვადური ხალხის გროკის,—
და მისს გულში ძლიერდება
ხმა ტანჯვის და მწარე გლოკის!—

სოულს, გონებს მას უბორკავს
ზარ-დამცემი მწუნსარება;
დაღლილს თვალებს ზღვად ასკდება
სისხლ-ნარევი მდულარება;

სიტყვა შირში უჭკავდება,
თითქო სჯიადეს რისხვით ზენა;
ცხრა კლიტულში ჩაუგდა
მტრის ბრძანებას მისი ენა...

მხოლოდ ჩანგი, უსიტყვოს წილ,
 ზასუნს აძლეეს, გაჭქეთინებს,
 თვალებს უხელს შემდრარს გროვას,
 მტრის ნებაზე არ აძინებს;

უხსნის, ურკვევს, ნათელსა ჭფენს
 მარდურისგან შექმნილს წამებს,
 წინ უსახავს მას სიძარბოლეს,
 დღეს დასვილს და განაწამებს;

ჩაგრულთა და მართალთ ცრემლებს
 ზღვად აგროვებს ერთად ყველას
 და ზანს აძლეეს იქიდანა
 ამონაკენსს გრულვა-წყველას!..

ჭა, ამისთვის გაჭქეთინებს
 მგოსნის ჩანგი მთად და ბარად,
 ამისთვის ჭგობს დღეის დღესა
 თავისავე გასამწარად!

მაცრამ, თუ რომ ნატვრა ახდა,
 შეუსრულდა მგოსანს მცნება,—
 ძირს დაეცა, გაცამტვერდა
 მტრის ძალი და მისი ნება—

მაშინ ჩანეთ, აბა, ჩანგი,
 რას დაჭმდურს და ან რა გვარად,—
 სულ სიცილად გადადნება
 ხალხის გულის გასახარად;

მუნ დასძახებს საგმირო ხმებს,
 სულის აღმზრდელს ძილის ზირებს
 და იმ დღიდან არასოდეს,
 სიტყვას გაძლეეთ, არ იტირებს!..

გვ. აბაშაძე

მღმინ-კახიის ისტორია

ნაწილი პირველი

1789

ერკჰან-შატრაანისა

VIII*)

ელვასავით მოედო პარიზის პარლამენტის განაჩენი მთელს ქვეყანას. სოფელში თუ ქალაქში, ბაზრობას თუ ეკლესიაში სალაპარაკოდ საერო კრება-ლა გვექონდა; გზაში რომ შეხვედროდნენ, ერთი კი მიესალმებოდნენ გამარჯობა შენიო! და მაშინვე, სულაც რომ უცნობნი ყოფილიყვნენ, საერო კრებაზედ ჩამოაგდებდნენ ლაპარაკს.

— ახალი ხომ არა ისმის-რა? ნეტავი გვეღირსება როდისმე საერო კრება?

და მოჰყვებოდნენ! ყველა თავისას ჩიოდა და თავისას იმედოვნებდა. ერთი გაიძახოდა, საბაჟოები აღარსად იქნება და სრულიად თავისუფლად შეგვეძლება ყველგან სიარულიო, მეორე ამბობდა, ბეგარაზედ აღარ გავცივანენ, საბეგრო საქმე თვით მართებლობამ უნდა იკისროსო; მესამე ამბობდა, სამღვდელოებას და თავად-აზნაურთაც ხარჯს ადებენო. დაიწყებდნენ სჯასა, შეჰყვებოდნენ, შეხურდებოდნენ და იქვე სამიკიტნოში შევიდოდნენ საღმე, უფრო ადვილად შევთანხმდებიო.

— ისიც კმარა, რაც ხანი გვევლიფეს და გვეკრიქეს,— გაძახოდნენ ყველანი,— ჩვენ გვინდა ჩვენი ფულის ანგარიში ვიცო-

*) იხ. „მოამბე“ 1896 წ., № XII

დღ, იქნება ერთი-ათად მეტს გვახდევინებენ, ვიდრე საჭიროა!
 ქალები უარესნი იყვნენ!

ჩვენდა საუბედუროდ იმ წელს საშინელი გვაღვა დაიქირა და იმისთანა ავი დრო დადგა, რომ მოხუცებულნი ფიცავდნენ: ჩვენს დღეში არ შევსწრებთ ვართ ასეთს გაჭირებასაო. ისე გავიდა ნახევარი თიბათვე, მთელი მკათათვე და მარიამობისთვე, რომ წვეთი არსად ჩამოვარდნილა. ვახშა და დაიწვა ქვეყანა. ყანები ისე აიბუვა, რომ თივაც კი ველარ გამოვიყენეთ. მეტი გვალვისაგან დედა-მიწა დასკდა. კარტოფილიც კი არ მოვიდა... და დაიმშა ქვეყანა. ამოდენა უბედურებას საშინელი ზამთარი მოჰყვა; ისეთი თოვლი დასდო და ისეთი ყინვები დაიქირა, რომ 1788 წლის ზამთარი ხალხს დღესაც არ დავიწყებია.

ამბობდნენ, პურის სიძვირე იმიტომ ჩამოვარდა, რომ რამდენმამე კაცმა შეისყიდა, რაც კი მთელს საფრანგეთში პური მოვიდაო... კალოზედ ყიდულობდნენ პურს, გაჭირებულ კაცს ნახევარ ფასად ართმევდნენ და გემებით ინგლისში ისტუმრებდნენო; და ახლა, როდესაც შიმშილი ჩამოვარდა. ნელ-ნელა შემოაქვთ ჩვენივე პური და მამასისხლადა ჰყიდიანო. შოველი ამტკიცებდა, ეს ამხანაგობა დიდი ხანია არსებობს და თვით მეფე ლუი XV-ც ურევიაო. ჩვენ არა გვჯეროდა; ან როგორ წარმოვიდგენდით, რომ ჩვენი ღარიბ-ღატაკის და ქვრივობოლის პატრონი მეფე ამხანაგად მიუდგებოდა იმ იუდეებს, რომელნიც ხალხის დამშევას განიძრახავდნენ! მაგრამ შემდეგში დავრწმუნდით, რომ შოველი მართალს ამბობდა.

ჩვენ ხალხს თავის დღეში არსად გამოუვლია ის ტანჯვა, რომელიც 1788—1789 წლის ზამთარში ნახა. თვით 1817-შიაც კი არ ყოფილა ისეთი სიძვირე, როგორიც იმ ზამთარს იყო. ისე დაიმშა ქვეყანა, რომ იასაულებით სახლში გვიცვივდებოდნენ და ეძებდნენ, ეგება სადმე დამალული პური ვიპოვოთ, რომ ბაზარში გავატანინოთო! საბძელში, ძარში, მარანში, ქვევრებშიაც კი პურს დავძებდნენ.

მე რომ ჯამაგირი არა მქონოდა და კლოდს თავისი ფული სულ შინ არ ეგზავნა, სრულიად უნუგეშოდ დაიჩეზოდნენ ჩემი მოხუცებული დედ-მამა და ნორჩი და-ძმა. ხალხი ათასობით იხო-ცებოდა შიმშილისაგან. წარმოიდგინეთ, რა ქრისტეს ტირილი იქნებოდა პარიზში! ლუკმა პური თურმე თავის წონა ოქროდ იყიდებოდა! მიუხედავად ამისა, თუმცა ქვეყანას იმოდენა ვაი-ვაგლახი დაატყდა, საერო კრება არავის ავიწყდებოდა. ან როგორ დაგვაიწყებოდა? რამდენიც ხანი გადიოდა და ჩვენი უბედურება მატულობდა, იმდენი მეტი იმედით და მოუთმენლად მოველოდით საერო კრების მოწოდებას. ჩვენი ფული რომ ისე ცუდ-უბრალოზხედ არ მიეფლანგათ, დღეს არც ამ უკიდურეს მდგომარეობაში ვაქნებოდითო, გაიძახოდა ხალხი. აქეთ-იქით მუქარა ისმოდა: გეყოთ, გეყოთ, რაც ქამეთ! ახლა კი ფრთხილად, თორემ გლეხი-კაცის მოთმინებასაც სამზღვარი აქვსო! ჩვენ თქვენი კალონები და ბრიენები არ გვინდა! ჩვენ იმისთანა მინისტრები გვინდა, რომ ხალხისთვისა ზრუნავდნენ, როგორც ნეკკერი და ტიურგო!

და იმ საშინელ ზამთარში, იმ საშინელ ყინვაში, როდესაც ქვევრებში ღვინო და არაყი იყინებოდა, შოველი და მარგალიტა ისევ ისე დაუსვენებლივ დაიარებოდნენ ალზას-ლორენში და სავაქროსა და წიგნებს ატარებდნენ. თავით ფეხამდე ტყავში იყენენ გახვეულები, მაგრამ იმისთანა სიცივე იყო, რომ ძაღლს არავინ გაუშვებდა გარეთ და ისინი კი მიდიოდნენ თავიანთ კალათებით, თითქო სიცივეს არც კი ჰგრძნობენო, დიდძალ პატარ-პატარა წიგნებსა ჰყიდდნენ, რომლებიც პარიზიდან მოსდიოდათ. ხშირად, როცა შინ იყენენ, ჩვენც შემოგვიტანდნენ ახალ წიგნებს; მივუსხდებოდით გაჩაღებულ ბუხარს და დავიწყებდით კითხვას. დღესაც შენახული მაქვს მაშინდელი წიგნაკები. რომ ნახოთ, გაიკვირებთ: ნუ თუ ასეთი მართალი და საფუძელიანი აზრები ტრიალებდა ხალხში რევოლიუციის წინადაო! ქვეყანა გამოფხიზლდა, ღრმა ძილადან გამოერკვა! ყველას მოსწყინდა ამოდენა სიცრუე და სიყალბე, გარდა თავად-აზნაურობისა და იმათგან შესყიდულ ჯარისა.

რაც უნდა წიგნაკი აგედო, ყველგან ერთი და იგივე აზრი იყო გატარებული: ქვეყანა მუშა-კაცისაა და არა მუქთა-ხორა მებატონეებისაო! რაც უნდა წიგნაკი წაგეკითხა, ყველგან ერთსა და იმავე დასკვნას მიაღებოდი. ათი წილი საფრანგეთისა სწორედ იმავე თვალთა უყურებდა სასახლეს, მინისტრებს და სამღვდელეობას, რა თვალთაა ცხვენ ვუყურებდით.

მაგრამ ამ დროს ჩვენს ოჯახში ერთი ჩემთვის ძალიან საწყენი ამბავი მოხდა. მით უფრო საწყენი, რომ ჩემდა უნებურად დამარწმუნა, რომ ერთი ხიდან ბარიც გამოევა და ნიჩაბიცაო.

ქრისტიანობისთვის შუა რიცხვები იყო; ქალაქიდან მომავალი მეზობელი შეგვატყობინა, დღეს ბაზრობას ფოსტის მოხელე გამოვიდა და ხალხს დაუძახა:—ფოსტაში წერილები დარჩენილი და შეატყობინეთ, თუ პატრონს იცნობთ, მოიკიოხონო. სხვათა შორის თქვენი გვარიცა სთქვა, პეტრეს სახელობაზედ ქალაქში წერილი მოსულა და ამოიტანეთ.

დღევანდელი წესები კი არ იყო მაშინ, ეხლა რომ სახლში მოგვართმევენ ხოლმე წერილებს! ბატონი ბენე—ფოსტის უმფროსი, გამოვიდოდა ბაზრობა დღეს მოედანზედ და შესძახებდა:—ხალხო, აქ ლუტცელბურგელი ხომ არავინ არის? წერილია, იქნება აუტანოთ! ჰალტენჰაუზელი ხომ არავინ არის?

— მე გახლავარ!

— თუ შეიძლება, ეს წერილი წაუღე, აგერ ექვსი კვირაა ფოსტაში გდია და არავის მოუკითხია.

მისცემდა წერილს და მერე კი აღარა ენადღვლებოდა-რა, მიუვიდოდა თავის პატრონს თუ არა.

ჩვენ რომ შეგვატყობინა მეზობელი, განა არა, მინდოდა წამომელო, მაგრამ ერთი აბაზი მთხოვა და ფული არა მქონდაო; და რომ მქონოდა კიდევ, რა ვიცი, იქნება თქვენ არც კი მიგელოთო...

მოდო შენა და ამისთანა გაჭირებაში აბაზი გადინადე ერთ უბრალო წერილში! ვიფიქრე, ეკდოს, არ ამოვიტან-მეთქი, მაგრამ დედამ და მეტადრე მამა-ჩემმა აღარ მომისვენეს: ჩვენი

ნიკოსაგან იქნება, ამოიტანე შვილო, იქნება რას იწერებოა. ისე უნდოდათ ნიკოს ამბავი გაეგოთ, რომ იძახდნენ, ოლონდ წერილი ამოიტანე და ორი კვირა პურს არა ვკამთო.

რაღა მეთქმოდა, ავდექი და წავედი. წერილი მართლა ნიკოსაგან იყო. მოუთმენლად თურმე მელოდნენ ჩვენები, ამოვიდეს, წავგიკითხოხო. ისე გაუხარდათ წერილის მიღება, თითქო ნიკოსა ხედავდნენო. ვკითხულობდი და დედა-ჩემს შევცქეროდი, ყურს მიგდებდა და თან ღაპა-ღუპით სდიოდა ცრემლი. წერილი ქრისტიშობის პირველს იყო დაწერილი. მინისტრი ბრიენი დაითხოვეს და ოცი-ათასი თუმანი პენსია მისცეს, გამოცხადებული იყო საერო კრება 1789 წ. პირველ მაისს უნდა მოხდესო. სახელმწიფო ხაზინის მინისტრად ისევ ნეკყერი დანიშნეს, მაგრამ ნიკო ამ ამბებს ყურადღებასაც არ აქცევდა, თითქო იმის სამშობლოს კი არა, სულ სხვა უცხო ქვეყანას შეეხებოა. ის სულ სხვას იწერებოდა... მაგრამ სჯობს თვით წერილი წაიკითხოთ და თქვენი თვალითა ნახოთ, რასა ფიქრობდა ჯარის-კაცი იმ დროს, როდესაც მიწასთან გასწორებული ქვეყანა აღდგომას შენატროდა. განა გასამტყუნარია საწყალი ნიკო! სხვა თავის ამბანაგებზედ ის არც უკეთესი იყო, არც უარესი, სრულიად უსწავლელი კაცი იყო და საქმეებს ისე უყურებდა, თითქო ადამიანი კი არა, ტყის ნადირიაო. გარდა ამისა თითონ წერა არ იცოდა, და იქნება სულ იმან ჩაუმატა ის საზიზლარი სიტყვები, ვისაც წერილი დააწერინა.

აი თვით წერილიც:

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა.

პეტრე ბასტიენს და ეკატერინეს იმის მეუღლეს

სამეფო ჯარის მესამე რაზმის ათის თავი ნიკოლოზ ბასტიენი. პარიზიდან.

საყვარელო დედავ და მამავ! საყვარელო და-ძმანო!

იმედი მაქვს ჯერ ცოცხალნი ხართ, რადგან ამ ოთხ წელიწად ნახევარში დიდით პატარამდე ხომ ვერ ამოწყდებოდით.

მე ძალიან კარგად გახლავართ. მართალია, ჯერ ისე არ დამსკე-
 ლებია კისერი, როგორც ფალსბურგელ ყსაბს, მაგრამ, კვენხა-
 ში კი არ ჩამომართვათ, ვაჟკაცობით იმასაც არ დაუფვარდები;
 მადა მგლისა მაქვს და სხვა კიდევ უკეთესი. უმთავრესი ის არის,
 კაცს მადა ჰქონდეს.

საყვარელო დედავ და მამავ, ეხლა რომ მნახოთ სადმე ჩემი
 ცხენით, ჩემი ბუზმენტინი ქუდით და სამხედრო სალამის მი-
 საცემად ამოღებული ხმალით... ან არა-და სალამო ხანს ბულ-
 ვარზედ სადმე მოსვირნე რომელიმე ნაცნობ ქალით მკლავი-
 მკლავში გაყრილი, გაკვირვებული დარჩებით, რადგან თქვენს
 დღეში არ დაიჯერებთ, რომ მე თქვენი შვილი ვარ. რომ მო-
 ვინდომო, როგორც სხვები შვრებიან და კეთილშობილი ვარ-მეთ-
 ქი—ვთქვა, ყველგან! დამიჯერებენ, მაგრამ თქვენ კარგად იცით,
 რომ მე ამას არ ვიკადრებ, რადგან მე არ მინდა თქვენი ქა-
 ლარა თმის შერცხვენა, რომლისაც დიდი პატივის-მცემელი ვარ
 უკუნითი უკუნისამდე. ისიც გეცოდინებათ, რომ პირველ წელს
 უფროსი ათის თავი იერემია ძალიან მღვენიდა, საქმე გამიჭირა,
 ჯამით თავი რად დამისახიჩრეო! მღვენიდა, სიცოცხლეს მიმწა-
 რებდა, დალი რად დამასეო, მაგრამ დღეს მეც ათის თავი
 ვარ და მალე იმისი სწორიც ვიქნები. სამხედრო სალამის მეტი
 მე იმისი არა მმართვეს-რა. ერთი დღეც იქნება, ერთმანეთს შევხვ-
 დებით სადმე და მაშინ კი მიფთხილდეს! არ დაგიმალოვთ და
 მოგახსენებთ, რომ ჩვენს ჯარში იარაღის ხმარებაში მე ბევრი
 არავეინა მჯობიან და ჯერ ერთი წლის შესული არც კი ვიყავ,
 რომ ნოაილში ორი კაცი დავჭერი. ეხლა კი ლაფუჟერის,
 ლოზუნის და ბუკეს გარდა ჩვენს ჯარში ბრუდედ ვერავინ შე-
 მომხედავს. საქმე ის არის, კაცს ვალმა და მკლავმა არ უმ-
 ტყუნოს! და თვალი და მკლავი ხომ ღეთისაგან არის მონიჭე-
 ბული: ზოგს მისცემს და ზოგს არა! სხვა ჯარებიდანაც კი მო-
 დიან ჩემთან საბრძოლველად. მკათათვის პირველს, ჯერ ისევ
 ვალანსიენში ვიდექით, ჩვენი რაზმის აფიცრები დანაძლევებო-
 დნენ კონტის რაზმის აფიცრებს: თითო ბიჭი გამოვიყვანოთ,
 ვნახოთ, ვინ აჯობებსო! ერთი ბიჭი ჰყავდათ, ძალიან ყოჩაღი

და იარაღში ძალიან გათქმული. ჯავრი მჭირდა იმისი, რადგან სულ იმას დამცინოდა—აღსასელოვო! მწყინდა. სანაძლევეო რომ გავიგე, ავდექი და ორი კაცი გავუგზავნე—თუ ბიჭი ხარ, გამო. ბრძანდი-მეთქი. საქმე გარაგდა და მეორე დღეს ბაღში შევხვდით ერთმანეთს. გიჟივით მომვარდა! ისე ხტოდა, როგორც ვეფხი! მაგრამ მესამე ნახტომზედ ისე მარჯვედ ვატაკე ხმალი შიგ მარჯვენა ძუძუს თავში, რომ აღარც კი ამოუსუნთქია. ორი დღე ღ ღამე დამწყვდეული ვიყავი, რაღა გაქვს აგრე უბედური ხელიო! მაგრამ ჩვენმა მათორმა თავის სუფრიდან გამოამიგზავნა ერთი კალათი სულ საუცხოვეო საქმელ-სასმელი. მაშ! სანაძლევეო მოვაგებინე და არ მაქეფებდნენ?! მას შემდეგ ძალიან პატივსა მცემენ ჩემი უმფროსები. ჰო-და რომ იცოდეთ, რა ამბები ხდება აქა, რომ იცოდეთ, რა ცუდად იქცევიან აქაური მოქალაქენი და როგორა ცდილობენ აჯანყებას, მეტადრე ხელოსნები და მუშები, რასაკვირველია, მიხვდებით, რა ადვილად შემძლიან თავი ვისახელო და საგმირო საქმეები ჩავიდინო. მარიამობისთვის 27 იყო. ისეთი აჯანყება მოხდა ქალაქში, მეტი არ შეიძლება. ახალ ხიდზედ შეგროვილიყვენ აჯანყებულები. შედედებული მაწონივით იძვროდა ხალხი. დაკათ მაგ წუბაკებსაო! გეიბრძანეს და ღვთის წყალობა გაქვთ მე იმ დღეს ჩემს ცხენს ხალხი ვასრესინე! მას აქეთ ისე დღე არ გაივლის, რომ ხან აქ არ იყვნენ აჯანყებულები და ხან იქა; მოსვენება აღარა გვაქვს! ისე ვცემთ, ისე ვფლეთავთ, ისე ვმუხრავთ, რომ ან სულ ამოვფლეთავთ, ან არა-და ჭკუას ვასწავლით! მეორე დღეს ახალ ხიდზედ სულ ჭერეხივით ეყარნენ დაჭრილ-დახოცილები. ნეტავი გენახათ! ვერ წარმოიდგენთ, რა კარგი სანახავი იყო იმოდენა მუცელ გამოლადრული ლეშა! მე მხარ-მარჯენივ ვიყავი მეორე რიგში და ცოცხალი არავინ გადამრჩენია! სამართებელივითა ჰპარსავდა ჩემი ხმალი! ჩვენი უფროსი რეინახი ფიცავდა, დღეს ისეთ ისეთი მივარტყით, რომ აჯანყებას თავის დღეში ველარ გაბედავენო. მე კი არ ვიცი! არა, ძალიან თავს გავიდნენ-და! ვილაკა მყრალი მუშები, ხელოსნები, გლეხები და ხედავთ რაებს სჩადიან? ჰო-და მოხვდათ! დისციპლინამ იცის-და! ბრძანება

გამოვიდა?! უნდა აიღო იარაღი და წახვიდე! გიბრძანეს, ენა
 ლეო!? უნდა ესროლო, თუნდა კიდევ იცოდე, რომ შენი ხელით
 გულის საყვარელ დედა-მამას ან და-ძმას დახოცავ! ისე უნდა
 გადაიარო ზედა, ისე უნდა გადაქელო, ვითომ პატივზედ გა-
 დაგირბენია! ჩემდა საუბედუროდ წერა-კითხვა არ ვიცი, თორემ
 ძალიან წინ წავიდოდი. მაგრამ ნურც ამისთვის შესწუხდებით:
 წერა-კითხვას კი არა, რა ვიცი რას არ ვისწავლი, ოღონდ
 იერემიას არაფერში ჩამოვრჩე და იმის ჯავრი ამოვიყარო! ერთი
 ყმაწვილი კაცი გვირეგია ჯარში, დიდი გვარის შვილია და წიგ-
 ნი კარგად იცის; ის ანბანს მასწავლის, მე იარაღის ხმარებას;
 ჰო-და შიგ ძირში მომპერიტ ნახევარი უღვაში, თუ წიგნიც არ
 ვისწავლო! ამ ცოტა ხანში რომ ჩემს წერილს მიიღებთ, ჩემი
 ხელით დავწერ, და მანამ კი ბევრს გაკოცებთ და ღმერთსა ვთხოვ
 სრულიად მოგანიჭოთ, რაც კი გინატრიათ რამე ამ წუთი სო-
 ფელშიაც და საიქიოსაც.

+

თქვენა ნიკოლოზს ბასტაქნი

ათის თავი საშუალო ჯარის მესამე რაზმისა

1 ქრისტიშობისთვის 1788 წ.

საწყალი ნიკო! ბრძოლაზედ და კაცის-კვლაზედ უკეთესი
 იმისთვის ქვეყანაზედ სხვა არა არსებობდა-რა. მისი უმფროსე-
 ბი ისე უყურებდნენ, თითქო ყოჩია და მარტო საჭიდავოდა
 ჰყავთო. აქებდნენ, აქებებდნენ და იმასაც ეგონა, ადამიანის
 უმთარესი დანიშნულება ადამიანისავე კვლა არისო. როგორ გა-
 მემტყუნებინა? რომ არ იცოდა, საწყალმა, რას სჩადიოდა? მაგ-
 რამ მრცხვენოდა, ეს წერილი შოველს და ნათლია-ჩემს რო-
 გორ წავაკითხო-მეთქი. დედა-ჩემი კი აღტაცებაში მოიყვანა
 ნიკოს წერილმა და მეტი ნეტარებისაგან ღმერთს მადლობას
 სწირავდა.

— მე კი არ ვიცოდი, რომ ჩემი ნიკო წინ წავიდოდა.
 ენაცვალოს დედა, დღეს-ხვალ აფიცრობასაც მიიღებს. თუ კი
 ათის თავობა მიუღია! ნეტავი იმასა, ვინც გარედ გავა და ხალხ-

ში გაერევა. იმიტომ ვართ ასე ღარიბ-ღატაკნი, რომ ვყრივართ ჩვენს სოროში, თითქო მხეცები ვიყვით. ნეტავი იმასა! ნახავთ, თუ აფიცრობა არ მიიღოს და კეთილშობილობა არ დაიმტკიცოს, აი ნახავთ!

ნიკოს ამბავმა მამა-ჩემიც ძალიან ასიამოვნა, მაგრამ შეაწყუხა კიდევ: რა არის, იარაღისა და ბრძოლის მეტს არას იწერება! დღეს იმან აჯობა, ხვალ რომ სხვამ აჯობოსო? ღმერთმა კი დაიფაროს, და იმასაც რომ ატაკონ მარჯვენა ძუძუს თავში? ჩვენ კი ჩვენი დაგვემართება-და! ღმერთი არ არის? განა იმ უბედურს, ნიკოს რომ მოუკლავს, ან დედა არ ეყოლებოდა, ან მამა, ან ცოლშვილი?!

— ნეტავი კი შენ არ მოჰყვებოდე ხოლმე-და! — შეუტია დედა-ჩემმა, წამოავლო წერილს ხელი და დაუარა მეზობლებს:

— ჩემი ნიკოს წერილი, გენაცვალეთ! ათის-თავობა მიუციათ! ისე თურმე ხმარობს იარაღს, რომ თავად-აზნაურნი ებარებიან შეგირდად. იცით რამდენი კაცი მოუკლავს! დედ-მამას და ძმას არ დავინდობ, თუ მრუდელ შემომხედაო!

მთელი სამი დღე ატარა ასე ნიკოს წერილი და მერე, როცა ყველას ახარა თავის ბედნიერება, ისევ მე მომცა. ნათლია-ჩემსაც გაეგო, ნიკოსაგან წიგნი მიუღიათო და მკითხა, რას იწერებო? რა გაეწყობოდა, უნდა ამომელო და წამეკითხნა. სალამო ხანი იყო. შოველი და მარგალიტაც იქ იყვნენ. როგორც იყო, გავთავე, წავიკითხე. ყველანი გაჩუმებულნი იყვნენ, მე კი ოფულში ვიწურებოდი: მრცხვენოდა, მრცხვენოდა, რომ იმ ღროს იქ ყოფნას, ჯოჯოხეთში ყოფნა მერჩივნა. ბოლოს ნათლია-ჩემმა სთქვა:

— უბედურება არ არის, პატიოსან ოჯახში ამისთანა მხეცი გამოერიოს? უბედურს კაცის კვლის მეტი კი აღარა აგონდება-რა-და! დედ-მამას არ დავინდობ, და-ძმას დავნოცავ, თუ მიბრძანესო! დისციპლინა ეს არისო! მოდი შენა და ნუ იტყვი, რომ დისციპლინა ადამიანის გამამხეცებელი ყოფილა!

— მაგისი რა მოგახსენო, — მიუგო შოველმა, და ეს კი ვიცი, რომ ძალიან საინტერესო ამბებს იწერება; პარიზში ხალხი

აჯანყებულა, იქამდის მისულა საქმე, რომ ხალხის წინააღმდეგ ჯარები გაუყვანიათ, ხალხი უხოცნიათ და ჩვენ კი არ ვიცოდით-რა! გაზეთებშიაც რომ არასა სწერენ! განა არა, იმას წინად, ამბობდნენ დიდძალი ჯარები გაისტუმრეს გრენოზლსა, ბორდოს და ტულუზისაკენაო, მაგრამ მიზეზი კი არაინ იცოდა. ეხლა კი ცხადია: ალბად იქაც ეშინიანთ ხალხის აჯანყებისა. რა კარგი ნიშნებია, რომ იცოდეთ! რა კარგი ნიშნებია! განა ვერა ხედავთ, რომ საშინელი ძალით მოედო ქვეყანას განთავისუფლების სურვილი და მის შეყენებას და შეფერხებას ჯარებით და ზარბაზნებით ველარ მოახერხებენ?! პარიზში რომ ხალხი არ აჯანყებულყო და ჯარს არ გამკლავებოდა, არც დე-პრიენს დაითხოვდნენ, არც საერო კრებას დანიშნავდნენ. საშიში ბრძოლა და ჯარი კი არ არის, ან რა და რა შეუძლიან ჯარს, როდესაც მთელი ერი ერთი წადილით არის გატაცებული? ოღონდ ხალხმა გულით მოინდომოს რამე, ოღონდ ხალხში თანხმობა იყოს და იმაზედ მძლავრი აღარა არის-რა! ქარი არ აათამაშებს ისე ადვილად ჰაერში ბუმბულს, როგორც ხალხი აიკლის თავის გზიდან ყველას, ვინც კი მის წინაარმდეგობას გაჰხედავს... მერწმუნეთ კარგი ამბავი მოგვიტანა მაგ წერილმა... დროა საქმეს შევეუდგეთ! დროა ამორჩევისათვის შევემზადნეთ. უნდა ვეცადნეთ, რომ სიმართლისა და თავისუფლებისათვის ამართოს ხალხმა თავისი დროა.

დიდად ნასიამოვნები იყო შოველი და იმ საღამოს ბევრი ილაპარაკა; ისეთი იმედიანად შეჰყურებდა ხვალინდელ დღეს, თითქო დარწმუნებულია, რომ ხალხის ხსნა საერო კრებაზედ არის დამოკიდებულიო. ხალხიც შოველსავით იმედიანად შეჰყურებდა მომავალს. დამშეულიც ვიყავით, ზამთარისაგანაც შეწუხებული, მაგრამ არც კი ვიმჩნევდით. ჰაერში ახალი რაღაც ტრიალებდა და ისე გვაერთებდა, ისე კვაკავშირებდა გლეხ-კაცს, ხელოსანს და მოქალაქეს, რომ ჩვენი ერთობა ჩვენვე გვიკვირდა. ტყუილად კი არ ამბობდა შოველი, დიდი ამბები მოხდებაო. ყველანი ვგრძნობდით, რომ დიდი ამბები უნდა მომხდარიყო, ყველანი ვგრძნობდით, რომ ჩვენი

ბედ-იღბალი ჩვენ ხელთ იყო და ეს გრძნობა ერთი-ასად გვიმატებდა ძალას და მხნეობას. ახალი ცხოვრება იწყებოდა და სულ უკანასკნელი, მშვიერი-მწყურვალნი და თითქმის ტიტველი ღარიბ-ლატაკიც კი ისე ამაყად შეჰყურებდა ცას, თითქო გუშინდელი ქედ-მოხრილი ყმა კი არა, იმავე თავობითვე თავისუფალი კაცი ყოფილიყო.

IX

გაზაფხულდა. ზური კი ირა, ქატოც აღარსად მოიპოვებოდა, მაგრამ ქვითკირივით გავუმავრდით ამ უბედურებას და მომავალით-ღა ვცოცხლობდით. ისე დაიშა ჩვენი მთა, ისე დაიშა, რომ ადამიანის წილ, ჩონჩხები-ღა დაიარებოდნენ. თოვლ ქვევიდან, მიწაში ფესვებსა სთხრიდნენ და იმასა სჭამდნენ. ღობის ძირას შარშანდელ გამხმარ ქინქარს ეძებდნენ და იმასა ხარშავდნენ. საშინელება იყო ჩვენი მდგომარეობა, მაგრამ გაზაფხულიც მოიპარებოდა ნელნელა.

ბერები ველარა ბედავდნენ მოწყალეების თხოვნას, რადგან ეშინოდათ დამშეულმა ხალხმა არა აგვიტეხოს-რაო. და მართლაც, სულ ცოტა რამ კმაროდა, რომ გაჰირებული ხალხი მოთმინებიდან გამოსულიყო და ჯავრი ამათხედ ამოეყარა. რომ მოგვესწრო საღმე, პირდაპირ ჩავაქვავებდით, მით უფრო რომ ამ უკანასკნელ ხანს ჩვენს მაზრაში რომ ჯარი გადმოიყვანეს, ბერებს სრულიადაც აღარ ექომავებოდა.

ესეც რომ არ ყოფილიყო, როგორც მოგეხსენებათ, ჰაერში ახალი რაღაც ტრიალებდა. იქნება არც კი ნებავდათ, მაგრამ თავისდა უნებურად იძულებულნი იყვნენ გამოექვეყნებინათ მეფის ბრძანება საერო კრების შესახებ. ხმა დადიოდა, როცა საერო კრების დღეს დანიშნავენ, ბრძანებით აცნობებენ მაზრის უფროსს და ის კიდევ ყველა მამასახლისს შეატყობინებს და ყოველ სამამასახლისოს და ეკლესიის კარებზედ განცხადებას გააკრევიებსო. გარდა ამისა მღვდლები წირვის შემდეგ წაუკითხავენ თავიანთ სამწყსოს და რაკი ამგვარად მთელს ერს

გამოუცხადებენ მეფის ბრძანებას, ამის შემდეგ დანიშნულ დღეს ერთი კვირის განმავლობაში, ქალაქში შეეკრებიან ყველანი, ერი და ბერი, გლეხი და თავადი, მუშა, და ხელოსანი, შეეკრებიან, ჩვენს გაქირებას ავწერთ, საერო კრებისთვის ჩვენს წარმომადგენელთ ამოვირჩევთ და იმათ მივანდობთ, კრებას ჩვენი გაქირებული ცხოვრება აცნობონ. როდის იქნება საერო კრება, ამას შემდეგში გავვაგებინებთ.

ეს იყო, ამაზედ მეტი ჩვენ არა ვიცოდით—რა. ის კი ვიცოდით, რომ თუ მართლა საქმე ჩვენი გაქირებული ცხოვრების აწერაზედ მივარდებოდა, ღმერთო! ღმერთო! მგონი იმდენი რამ გვეთქვა, იმდენი უსამართლობა, დამცირება და შეურაცხყოფა აგვეწერა, რომ ქვასაც კი შევბრალებოდით.

ვერსალში დიდებულთ და სამღვდლოებას ერთი კრება კიდევა ჰქონდათ: უნდოდათ საერო კრებისთვის შეთანხმებულიყვნენ და მომზადებულიყვნენ. თუ ცოტაც არის მაინც კიდევ ჰქონდა ვისმე თავად-აზნაურობის და დიდებულების იმედი, ამ კრებამ ეს იმედიც გაჰფანტა და ახლა კი ყველანი დარწმუნდნენ, რომ დიდებულნი ხალხისთვის ავის მეტს არასაზრუნავენ. ახლა კი ყველანი დარწმუნდნენ, რომ თუ ხალხმა თავისთვის თითონ არ იზრუნა, მეფე და მებატონეები არას მისცემენ. საერო კრებამ, რომ იტყოდნენ, თან ხალხიო დაატანდნენ და ყველამ იცოდა, რომ მოქალაქე, ვაჭარი, მუშა, ხელოსანი და გლეხი-კაცი ერთად იყვნენ, ერთი მიზნისკენ მიისწრაფოდნენ და ერთს ძალას წარმოადგენდნენ—ხალხის ძალას. ამობდნენ უწინდელ დროში კიდევაც ყოფილა საერო კრება, კიდევაც ყოფილან ჩვენი წინაპარი საერო კრებაზედ მიწვეულნი, მაგრამ მეფის, დიდებულთა და სამღვდლოების წინაშე დაჩოქილნი წამდგარან და კისერზედ თოკი ჰქონიათ მიბმული ნიშნად მონობის და ყმობისაო. წარმოიდგინეთ ჩვენი აღშფოთება, როდესაც ვერსალის კრების განაჩენი გავიგეთ, რომლითაც დიდებულთ დაედგინათ, ძველებურად მუხლ-მოყრილნი და ყელზედ თოკ-შებმულნი მივიღოთ კრებაზედ ხალ-

ხის წარმომადგენელია! როგორც წესი და რიგია, ჩვენც ისე უნდა მოვიქცეთო! თუ კი 1614 წ. ასე ყოფილაო?!

მაშინ კი მგონი თვით ვალენტინმაც შეუკურთხა დიდებულთ! მაშინ კი ყველა დარწმუნდა, რომ პარიზელმა პარლამენტმა საერო კრების მოწოდება ხალხის სიყვარულით და მის საშველად კი არა, მარტო იმიტომ მოიწადინა, რომ დიდებულთ არ უნდოდათ თავიანთ მამულების და კვალად გაეღოთ ის ხარჯი, რომელსაც საწყალი ხალხი იხდიდა.

გაზეთებში ეწერა, დიდძალი პური შემოდის რუსეთიდან და ამერიკიდანაო, მაგრამ ჩვენს სოფელში და მარტო ჩვენს სოფელში კი არა, ყველგან მთაში, არამც თუ პური არავის მოჰქონდა გასასყიდად, სახლში გვივარდებოდნენ და ერთი ჩანახიც რომ ებოვნათ საღმე, იმასაც გვართმევდნენ, თქვენ აქ პურს ინახავთ და დიდ ქალაქებში კი ყველგან აჯანყდა დამშეული ხალხი და პური იმათ უნდა მივაწოდოთო! თქვენ პური რად გინდათ, თქვენ მოთმინებაც გეყოფათ; პური იმას უნდა ვისაც მოთმინება არა აქვსო.

თებერვლის გასულს, სწორედ იმ დროს, როდესაც ძალიან შეგვაწუხა შიმშილი, შემოესივნენ ჩვენს სოფელს იასაულები და სახლი არა ვადარჩათ გაუჩხრეკავი. ვახშმად, რასაკვირველია, ნათლიაჩემს ეწვივნენ ღუქანში: მაზრის უმფროსი, პოლიციის უფროსი და რამდენიმე კიდევ სხვა მოხელე და მამასახლისები.

საუბედუროდ შოველიც იმ საღამოს დაბრუნებულიყო აღზასიდან და ჩვეულებისამებრ ნათლია-ჩემთან შემოსულიყო. სასტუმრო ოთახში დაედვა თავისი საწვრილმანო და თითონ კი ბუხარს მისჯდომოდა. კარი რომ შეაღეს და უცბად თავზედ წაადგნენ სახელმწიფო მოხელენი თავიანთ ოქრომკედით ნაკერი ტანისამოსით და ქუდებით, ჩვენი შოველი ცოტა არ იყოს შეკრთა. მით უფრო, რომ პოლიციის უმფროსი ბატონი დეჟარდენი ისე უყურებდა, თითქო კატამ თავვი დაინახა და ემზადება, ისჯუბოს და ზედ დაახტესო. ცუდი შეხედულება ჰქონდა ღვთის წინაშე იმ დროს ბატონს დეჟარდენს! სხვებმა გაჩქარებით მიიხადეს წამოსასხამები და სამზარეულოსაკენ გაეშურნენ; იმან

კი მარტო ხმალი მოიხსნა, იქვე კუნჭულში მიაყუდა და შერე
 შოველის საწვრილმანოს მივარდა. გახსნა და წიგნების სინჯვა
 დაიწყო.

შოველიც იქვე ცოტა უკან იდგა. ახლა კი დამშვიდებულ-
 ლიყო. ორივე ხელები შალვრის ჯიბეებში ჩაეწყო და ისე დას-
 ცქეროდა პოლიცის უმფროსს, თითქო ეს წიგნები იმისი არც
 კი იყო.

მაზრის უმფროსი და მოხელეები მიდი-მოდიოდნენ, ხელებს
 იფშენეტდნენ და იძახდნენ:

— ეგეც ხომ გადავაგორეთ! ღმერთო, რა ქირად აგვი-
 ტყდა ეს სოფლების ჩხრეკა!... დაჩქარე, მზარეულო, პური
 გვშიან!

და გულიანად იცინოდნენ.

სამზარეულოს კარი ღია იყო და მართლა მშვენიერი, სუნ-
 ნელებით სავსე სუნი შემოდოდა 'შემწვარის და მოხრაკულისა.
 ერთ მამასახლისს, ხელობით ხაბაზს, ველარ მოეთმინა, ტაფა
 აეხადნა და შიგ ჩასცქეროდა, თან ნათლი-ჯალაბსა ჰკითხავდა, რა
 და რა მასალა უყავიო. ნიკოლი სუფრასა შლიდა; ბ. დეჟარდენი
 იდგა და წიგნებს სინჯავდა. ცალ-ცალკე ამოიღებდა, ყოველ
 წიგნს გასინჯავდა და იქვე სტოლზედ დასდებდა.

— შენა ჰყიდი ამ წიგნებს?—ჰკითხა ბოლოს შოველს ისე
 რომ იმისკენ არც კი მიუხედნია.

— დიად, ბატონო,—მოახსენა დამშვიდებული ხმით შო-
 ველმა.

— იცი, რომ ამგვარ წიგნების გავრცელებისთვის საღრ-
 ჩობელაზედ ამართავენ ხოლმე შენისთანა მაწანწალებს?

— მაგას რად ბრძანებთ, ჩემო ბატონო? საღრჩობელაზედ
 ემ პატარ-პატარა წიგნაკებისთვის? აბა, რომელი გახლავთ აქ
 თქვენი დასაწუნი? აი მაგალითებრ ესა: და უნდა აზრსუნას საყ-
 რთ კრებამ, უბრწყინგაღესი თავადა ორღეანელისა; ან ფაქრია
 და მოსაზრება მამულას შვალისას საერთო კრების შესახებ;
 ხეგწნა-მუღადა და სათხოვანა კალატოზებისა; აქ საშიში არაფე-
 რი გახლავთ.

— რატომ მეფის ნება-რთვა არა აქვს ამ წიგნებს?

— თქვენ კარგად მოგეხსენებათ, ბატონო, რომ მინისტრი ბრინის შემდეგ წიგნების ბეჭდვა და ვაჭრობა თავისუფალი გახლავთ.

ის კი ისევ ისე ეძებდა, იქნება აკრძალული ვიზოვო რამეო. ახლა კი სხვებიც გარს შემოხვევოდნენ. მე და ნათლია-ჩემი უფრო უკან ვიდრე თაროსკენ და სულ ჭირის ოფლს გვასხამდა. შოველი კი იმედიანად გადმოგვხედამდა ხოლმე, თითქო განსაცდელში ჩვენა ვართ და ის გულს გვიმაგრებსო. ექვი არ იყო, საწვრილმანოში აკრძალული წიგნები ჰქონდა დამალული და თითქო რაღაც სუნი მისდისო, ისე ჯაშუშურად ჩხრიკავდა ბ. დეჟარდენი წიგნებს.

კოტა კიდევ და კიდევ გათავდებოდა წიგნების სინჯვა, მაგრამ ამ დროს ოთახში ნათლი-ჯალაბი ეკატერინე შემოვიდა და წვნიანი შემოიტანა. იმის დანახვაზედ ყველანი სუფრას ეცნენ, ვინ წინა და ვინ უკანა, და ყველაზედ წინ მაზრის უფროსი. სუფრის თავში გამოიჭიმა და დაიწყა ყვირილი:

— მობრძანდით, ყმაწვილებო, დაბრძანდით!.. რა დედ-ლური გაუკეთებია ჩვენს დიასახლისს! ერთი შემოხედეთ-და! მობრძანდით-მეთქი, ყმაწვილებო! რა დროს ეგ ოხერი წიგნებია, რა ვქნა! მამა-ჩემი არ წამიწყდება, მარტო მე ვახსენებ ღმერთსა, თუ ეხლავე ყველანი არ დაბრძანებულხართ!

და წამოავლო კიდევ ჩამჩას ხელი. იმ დროს ნიკოლმაც მადის მოსაყვანად საგანგებო არაყი მიართვა, ბიჭს კიდევ ხელადებით ღვინო მოჰქონდა. ბ. დეჟარდენმა რაკი ნახა, მე არ მელიან და უჩემოდაც კარგად შეექცევიანო, გაბრაზებით გადმოხედა შოველს და შეუტია:

— შენ ეი! კიდევ ჩამივარდები ხელში!

და რაღაცა წიგნი ეჭირა, წიგნებზედ დაახალა და სუფრისკენ წავიდა, შოველმა წყნარად ჩაალაგა კალათში თავის წიგნები, წამოიკიდა ზურგზედ და მძიმედ თავი დაუკრა სუფრაზედ მსხდომთ. ჩვენ კი ისეთი მზიარული თვალით გადმოგვხედა, რომ უცხოც იტყოდა, ამ კაცის სიცოცხლე ბეწვ-

ზედ ეკიდა და აგერ განსაცდელს გადარჩენილაო. ძლივს გუ-
ლიდან ლოდი მოგვეშვა და თავისუფლად ამოვისუნთქეთ.

შოველი წავიდა. ჩვენი სტუმრები მშენებელ ვახშამს შეექ-
ცნენ, სადღეგრძელოები გააჩინეს, ზედ მრავალჯამიერი დასძა-
ხეს; გაიმართა ლხინი და დროს-გატარება. რა უქირდათ! ქა-
ლაქიდან კარგი ღვინოები წამოედოთ და სამწვადედ სუკები.

კარებში კი გლახები მოგროვილიყვენ და ქუდ-მოხდილ-
ნი ხელ-გამოწვდილნი ევედრებოდნენ, მოწყალება მოიღეთო!
დედა-კაცებს თან თავიანთი შვილები წამოეყვანათ და ისეთი
კენესით შესთხოვდნენ განკითხვას, ისეთი მწარი ცრემლით ევედ-
რებოდნენ, რომ ქვასაც კი მოალობდნენ. იღვენ საწყალი
ბავშვები დამშეული შოშისავით პირდაღებულნი და ბატონე-
ბის სუფრას შესცქეროდნენ. მაგრამ გლახები ვის ახსოვდა?
ისე გაერთვნენ ქეიფში, ისეთი სიმღერა დასძახეს, რომ ვი-
ლაც მათხოვარი კი არა, თვით ქრისტე ღმერთიც რომ მო-
სულიყო, იმასაც არ მიხედავდნენ. ღვინო ულეველი ჰქონ
დათ, ცხელ-ცხელი მცვრიანი მწვადი თავზედ საყრელი; ისხდნენ
და შეექცევოდნენ! სიმღერას გაათავებდნენ და ახლა ახალ-
ახალ ამბებს უამბობდნენ ერთმანეთს.

მხოლოდ გათენებისას, ასე სამ საათზედ აიშალნენ და ზო-
გი ქალაქისკენ წავიდა და ზოგი კი მთაში, რომ იქაც დაე-
წიოკებინათ საწყალი ხალხი და პური ეძებნათ.

მეორე დღეს საღამოზედ შოველი და მარგალიტა მოვი-
დნენ ჩვენს სანახავად. ჯერ შინ არ შემოსულიყვენ, რომ ნათ-
ლია-ჩემმა შესძახა:

— როგორ შეგვაშინე, შოველ, რომ იცოდე, როგორ
შეგვაშინე! ღმერთო, როგორ უძლებ მაგ ცხოვრებას?! განა
შენი სიცოცხლე სიცოცხლე? ყოველ დღე, ყოველ წამს სულ
იმის ფიქრში ვიყუე, რომ აგერ დამიჭერენ და ჩამომახრჩობენ-
მეთქი! არა, ძმაო, მე მაგ ყოფას ორ კვირასაც ვერ გავუძლებ-
დი! გავვიტყდებოდი! ჩემი ხელით თავს ჩამოვიხრჩობდი! ორ
კვირასაც ვერ გავუძლებდი მაგ ცხოვრებას, შიშით გული გა-
მისკდებოდა!

— ორ კვირას კი არა, მე ორ საათსაც ვერ გავუძლებდი!—დაუმატა ნათლი-ჯალაბმა. მართლაცა-და, ყველას გვიკვირდა, ამოდენა შიშს როგორ გაუძლო, რატომ გული არ გაუტყდაო? ის კი ისეთი ღიმილით შემოგვეცქეროდა, თითქო ბავშვებს უსაფუძვლო შიშს უქარვებსო:

— ეჰ, კარგით ერთი, ნურც აგრე გააზვიადებთ. რის შიში, რის გულის ხეთქვა, რას ბრძანებთ! შიში მაშინა მქონდა, როცა მართლა ჩამოსახრჩობადა მდევდნენ, ამ ათი თხუთმეტის წლის წინად. სიფრთხილე აბა მაშინა მჭირდა! კურდღელი არ იქნება ისე გაფრთხილებული, როგორც მე ვიყავი. ამსტერდამში დაბეჭდილი, და მაშასადამე აკრძალული, წიგნები დამქონდა და ძალიანაც ვასაღებდი. რომ დავეჭირეთ, ისე ციმციმად ამწევდნენ და... ჩამომახრჩობდნენ. არც არას მკითხავდნენ, არც გამსამართლებდნენ, თოკი და მაგის ჯანიო, იტყოდნენ. დღეს კი რა მიშავს, კადეც რომ დამიჭიროონ? გაუსამართლებლად ხელს ვერ მახლებენ, ერთი ბეწვი რა არის, ბეწვს ვერ მომგლეჯენ თავიდან! უწინდელი დრო კი არ არის! ამ ათის წლის წინად რომ დავეჭირეთ, მაშინვე წამებას მიმაყენებდნენ: ან მკლავის ძვლებს დამიმხსერევდნენ, ან ძარღვების გლეჯას დამიწყებდნენ, ამას ამხანაგებიც ეყოლება და იქნება გასცესო.

— შენ რაც გინდა სთქვი, შოველ, და ერთ ხანად კი ფერი გეცვალა! თუნდა დავიფიცავ, აკრძალული წიგნი გექნებოდა რამე.

— მქონდა, მაშ არა მქონდა! აგერა, სულ ძირში მქონდა ჩამალული.—სთქვა შოველმა და კალათიდან შეხვეული გაზეთები ამოიღო. აბა ვნახოთ, როგორ არის ჩვენი საქმე.

კარი ჩავკეტეთ, ფანჯრების დარაბები მივხურეთ და შუალამე კარგად გადავიდა, რომ ჩვენ ისევ გაზეთებს ვკითხულობდით. მე მგონი სიამოვნებით წაიკითხავთ მაშინდელი გაზეთებიდან ამოწერილ ამბებს. ძველის ძველი ამბებია, მაგრამ ჩვენი აწმყო კი იმ ძველმა შობა-და!

ერთი და იგივე გაისმოდა მთელ საფრანგეთში: დიდებულნი შეერთებას ცდილობდნენ, ერთმანეთს მხარს აძლევდნენ და

ყოველ ღონისძიებასა ხმარობდნენ, რომ საერო კრება არ მომხდარიყო. ბეზანსონში დიდებულთა კრებას დაედგინა, საერო კრების მოწვევის შესახებ თვით მეფის ბრძანებასაც უნდა ვეწინააღმდეგოთ, რადგან თვით ლეთისაგან არის დაწესებული, რომ კეთილშობილნი და იმათი მამულები არავითარ ხარჯს არ იხდიდნენო! იმავე თავიდან ასე ყოფილა ეს ათასი წელიწადი მეტია და კიდევაც ასე უნდა იყოს უკუნითი უკინისამდეა!.. ეს რომ ხალხს გაეგო თავს დასხმოდა დიდებულთა, და კრება დაემსლინებინა.

პროვანსში დიდებულთა კრებაზედ უმრავლესობას მეფის ბრძანების წინააღმდეგობა გამოეცხადებინა: მეფემ კი არა, თვით ღმერთმაც რომ გვიბრძანოს, ჩვენ საერო კრების მოწვევას არ ვიყაბულებთო. და იქ პირველად გაისმა მირაბოს სახელი, რომელსაც პირდაპირ გამოეცხადებინა: სიმართლე ჩვენკენ კი არა, ჩვენგან დაჩაგრული ხალხისკენ არის და მეც ამის შემდეგ ხალხთან და ხალხისკენ ვიქნებო. დიდებულთაგან მეფის ბრძანების და საერო კრების მოწვევის წინააღმდეგობა „არც სასარგებლოა, არც ღირსეული და არც კანონიერი“. იმისთანა მჭერმეტყველებით და რიხით ამბობდა თურმე თავისას მირაბო, იმისთანა საცუქელიანად და საპართლიანად, რომ მაშინვე ვთქვით, თუ ამისთანა დიდებულმა კაცმა მხარი მოგვცა, შიში არაფრისა უნდა გექონდესო. ის რომ თავისას ამბობდა, სხვა თავად-აზნაურები თურმე განცვიფრებით შესცქეროდნენ—არა, ეს კეთილშობილი არ არის, თორემ ასეთ მტკნარ სისულელეს არ იტყოდაო. შემდეგ კრებაზედ კი მირაბო სულაც აღარ მიიღეს და მით დაამტკიცეს თავისი სოლომონებრივი გონიერება.

ყველგან ბრძოლა იყო. ბრეტანში ქ. რანში თავად-აზნაურნი ხოცავდნენ მოქალაქეებს, რად იძახით, საერო კრებასა-ქირო არისო; საცა კი ყმაწვილი კაცისას გაიგებდნენ ღონიერი, ყოჩაღი ბიჭი არისო, ოღონდ ხალხის შვილი კი ყოფილიყო და დაეცემოდნენ შეიარაღებულნი და ანდერძს აუგებდნენ. მოქალაქეთ კი ჯერ ვერ მოეხერხებინათ შეერთებულიყვნენ და იარაღითვე გაეცათ პასუხი. იმის მაგივრად, რომ

წელში გამართულიყვნენ და ვაჟკაცურად დახვედროდნენ, ისინი ბრეტანის სხვა-და-სხვა ქალაქებს სთხოვდნენ შეეღას. აი რა პასუხი მისწერა იმათ ნანტას ახალგაზღობამ: თქვენი კენესით შეერთებული ნანტას ყმაწვილ-კაცობა განცვიფრებული ეკითხება თავის თავს: ნუ თუ ეს შესაძლებელია?! ნუ თუ შესაძლებელია, ასე ადვილად, უსამართლოდ, უდანაშაულოდ ხალხის ჭლექა, როგორც ქ. რანში დიდებულნი სჩადიან!? სისხლს სიხლი უნდა და კაცის მკვლელს სამაგალითოდ დასჯა. ამით აღვიარებთ, რომ ჩვენი კეთილი მეფის სურვილს საერო კრების მოსაწვევად და მით ხალხის ტვირთის შესამსუბუქებლად და მონაბიდან გასანთავისუფლებლად მოწინააღმდეგეთ მარტო დიდებულნი, სამშობლოს მტერნი, აღუდგებიან, რომელთათვის დაჩაგრული ხალხის კენესა-გოდება ციური სიტკბოებით სავსე ყურთ დამტკობი მუსიკაა. ამით ვაღიარებთ, რომ ჩვენ ერთხმად დავადგინეთ და შევიფიცეთ, ჩვენი ხელით დავწყვიტოთ ჩვენი მონად-მქნელი ჯაჭვები და ამიტომ იარაღს ვიღებთ და მოვესწრაფებით მტარვალთა დასასჯელად. ვიცით, ხალხის მტერნი აჯანყებულად ჩავგრიცხვენ და ცოფიანი ძალივით დევნას დაგვიწყებენ; მაგრამ წინაღვე ვაცხადებთ საყოველთაოდ: წმინდა არს ჩვენი წადილი! ჩვენს პატიოსნებას და სამშობლოს ვფიცავთ, თუ ბედმა გვიმუხთლა და ჩვენთა მტერთა სასამართლოს ჩავუვარდით, ვაჟკაცურად მივიღოთ ყოველი შეურაცხყოფა და წამება, რომელსაც იგინი მოგვაყენებენ. დადგენილია ქ. ნანტში, სავაჭრო დარბაზში, 28 იანვარს 1789 წ.

ამას ნანტელი ყმაწვილ-კაცობა იწერებოდა, უფრო ნოქრები და წვრილი ვაჭრები.

ქ. ანჟერში მოსწავლე ყმაწვილ-კაცობა შეყრილიყო და შეიარაღებული რანელების მოსაშველებლად მოდიოდა. იქვე ანჟერში ქალებს გაემართათ კრება და რანელებს ატყობინებდნენ თავიანთ კრების დადგენილებას: „განაჩენი ქ. ანჟერელ ყმაწვილ-კაცების დედათა, დათა და მეუღლეთა კრებისა. ამით აღვიარებთ, რომ გულს ლახვარივით გვეცა ქ. რანში თავდაბნაურთაგან მოქალაქეთა დევნა და ხოცვა. ამით აღვიარებთ,

რომ იმათი სისხლი ჩვენი სისხლია და იმათი ხოცვა—ჩვენისიკედლილი, ჩვენ, ქალები დღეიდან ყოველთვის ხალხთან ვიქნებით და რაც შეგვიძლიან ბუნებისდა კვალად ერთგულად ვემსახურებით, რომ ქირ-ბოროტი შევეუმსუბუქოთ. ამით ვაცხადებთ, რომ ხალხის წადილი ჩვენი წადილია და მისი მიზანი—ჩვენი მიზანი. ჩვენ ყოველთვის იქ ვიქნებით, სადაც სამშობლოს კეთილდღეობისთვის თავ-განწირულნი ჩვენი ვაჟკაცი იქნებიან და ვეცდებით ბარგის ზიდვაში, სურსათის მომზადებაში და დაჭრილთ მოვლაში მინც გამოვადგეთ თავისუფლებისათვის მებრძოლთ. ამით ვაცხადებთ, რომ არც სახელმწიფოს და არც მეფის და სარწმუნოების წინააღმდეგ ჩვენ კრებად მოწოდებულ ქალებს არა გვწადიან-რა, მაგრამ ვფიცავთ, სიკვდილს ვირჩევთ და ჩვენს შვილებს, ქმრებს და ძმებს კი ვერ ვულალატებთ, რადგან ჩვენს შემარცხვენელ უმოქმედობას იმათთან სიკვდილი გვირჩევნია.

ნათლია-ჩემს ცრემლი მოერია. ჩვენც ტირილი დავიწყეთ. თან ერთმანეთს იმედს ვაძლევდით:

— ყოჩაღ ქალებო! ნეტავი ხვალ ჩვენ მოგვიხდეს იარაღის აღება!

და ისეთი გულმაგრად, მამაცურად შევეყურებდით ერთმანეთს, რომ ჩვენვე გვიკვირდა: ნუ თუ ჩვენა ვართ, გუშინდელი ქედმოხრილი და პირუტყვი მონებიო?!

შოველმა ცოტა ხნის ფიქრის შემდეგ თითი აიშვირა და სთქვა:

— ჰო-და დაუფიქრდნენ ამ ამბავს დიდებული თავდაზნაურნი და ებისკოპოსანი! დაუფიქრდნენ და შეიგნონ, თუ შეუძლიანთ! ნუ თუ ამ ნიშანს ვერა ხედავენ, ახალი დროის ნიშანს: იმის მაგივრად, რომ თვალ-ცრემლიანი ეხვეწებოდეს— შინ იყავ, რა გრჯის, საქმე უშენოდაც გარიგდება თუ გასარიგებელიაო! დღეს ქალი თავის ქმარ-შვილს თავისი ხელით ულესავს ხანჯალს და თითონაც თან მისდევს, წადი იბრძოლე, იარას მე შეგიხვევ, ჩემი ხელითაო! ამას ქალი იშვიათად იზამს ხოლმე, მაგრამ როდესაც ამას იზამს, იქ მტერი უბრძოლველად ც და მარცხებულია!

რამდენიმე დღის შემდეგ, 20 მარტს 1789, ის იყო გაზაფხულის მზემ გამოისედა და თოვლმა დნობა დაიწყო, ხმა გავარდა, სოფელში სამამსახლისოს კარებზედ უშველებელი განცხადება გაუკრავთო. განცხადებას დიდი, დიდი ბეჭედი აზის იის სამი ფერით შეხამებული და ამისთანავე განცხადებანი ყველგან არის გაკრული ეკლესიების და მონასტრების კარებზედ, რომ ყველამ იცოდეს, როდის არის ხალხი ქალაქს დაბარებული საერო კრებისათვის თავის წარმომადგენელთა ასარჩევადო.

მართალიც იყო. განცხადებაში ეწერა, რომ თავად-აზნაურობა, სამღვდლოება, ვაჭრები, ხელოსნები და გლეხ-კაცობა უნდა შეკრებილიყვნენ ქალაქში თავიანთ წარმომადგენელთა ასარჩევად.

„ბრძანება მეფისა საერო კრებისათვის წარმომადგენელთა არჩევისათვის 24 იანვარს 1789 წ.“

ბრძანებაში ეწერა, რომ მეფე აცნობებს თავის ერთგულ ქვეშევრდომთ თავის სურვილს, რომ მომავალ საერო კრებისთვის, ამ დიდებულ და მართლა საქვეყნო კრებულისთვის წარმომადგენელთა ამორჩევაში ყველამ მიიღოს მონაწილეობა. მეფესა სურს, რომ მის საბრძანებელში ყველგან, ყველა კუთხეში, ყველა მთაში მიმალულ სოფელში და ქოხში, ცნობილ იქმნას მისი სურვილი, საერო კრების მოწოდების შესახებ, რომ ყველას თავისუფლად შეეძლოს თავისი ქირ-ბოროტი გვაცნობოსო. მეფე დარწმუნებულია, რომ ამგვარად შემდგარი კრება ყოველთვის სრული სიმართლით აცნობებს მას მთელი სამეფოს მდგომარეობას და მით გაუადვილებს ერის გაჭირებას დროზედ და ქეშმარიტი დახმარება აღმოუჩინოს.

ამის შემდეგ განცხადებაში მოხსენებული იყო, რა რიგ უნდა მოხდეს თავად-აზნაურობის და სამღვდლოების წარმომადგენელთა ამორჩევა, რამდენი წარმომადგენელი უნდა ჰყავდეთ ყოველგვარ მონასტრებს ორივე სქესისას და სხვ. და სხვ. ბოლოს ხალხის შესახებ ეწერა:

1) ყოველ ფრანგს, ანუ საფრანგეთში დასახელებულს და ჩვენს ქვეშევრდომად ჩაწერილს, 25 წლისას¹ ზე სახელმწიფო ხარჯის გამღებს, ნება აქვს წარმომადგენელთა ამრჩევ კრებას დაესწროს, აირჩიოს და არჩეულ იქმნას და მონაწილეობა მიიღოს ხალხის საქიროებათა აღწერაში.

2) ამგვარად არჩეულნი წარმომადგენელნი, ას კომლზედ ერთი, ორას კომლზედ ორი და სამასზედ — სამი, შეიყრებიან სამაზრო ქალაქში და მაზრის უფროსის თავმჯდომარეობით შეადგენენ სამაზრო კრებას, რომელიც გამოიკვლევს და შეადგენს თავის ამომრჩეველთა საქიროებათა აღწერილობას და ამოირჩევს თავისთა შორის წარმომადგენელთ სათემო კრებაზედ დასასწრებლად და მაზრის საქიროებათა აღწერილობის წარსადგენად.

3) სათემო კრებაზედ ხალხის წარმომადგენელნი განიხილავენ ყოველი მაზრის საქიროებათა აღწერას, რომელთაგან ერთს საზოგადო, სათემო საქიროობათა აღწერილობას შეადგენენ და თავისთა შორის ამოირჩევენ ოთხს წარმომადგენელს საერო კრებაზედ დასასწრებლად.

4) მეფის სურვილია, გაათავებენ თუ არა სათემო კრებები თავიანთ საქიროებათა აღწერილობას, მაშინვე დაუყოვნებლივ დანიშნულ იქმნას დრო და მოწვეულ იქმნას საერო კრება.

ყველა დაინახავს ჩვენი ძველი დროის და აწინდელს წესდების განსხვავებას. ბევრიც რომა სთქვან არაო, დღეს ჩვენ წარმომადგენელად ნაცნობ კაცს კი არ ვირჩევთ, რომელსაც ვიცნობთ და ვენდობით, არამედ იმას ვირჩევთ, ვისაც პარიზიდან გამოგვიგზავნიან, დიდი კაცია, დიდი ჭკუისა და ნიჭის პატრონიო! იქნება დიდზედ დიდიც იყოს, მაგრამ ჩვენ კი არ ვიცნობთ—და! უნდა მივენდნეთ უცნობს და ვუთხრათ, შენთვის უცნობი მაზრის და უცნობი ხალხის წარმომადგენელი და ქომაგი უნდა ბრძანდებოდეთ. ჩვენს დროში სხვა რიგად ვსჯიდით და ჩვენ—შორისვე ვირჩევდით, ვისიც უფრო მეტი ნდობა გვქონდა. ესენი შეიყრებოდნენ, მოილაპარაკებდნენ და თავიანთში ამოირჩევენ უფრო ნიჭიერებს, უფრო გამბედავებს და მცოდ-

ნე კაცებს! ისინი უნდა დასწრებოდნენ საერო კრებას, რომ დიდებულ მეფის და თავად-აზნაურთა და ეპისკოპოსთა კრებულში ჩვენი წარმომადგენელიც კაცად ჩაეგდოთ!... ჩვენ ის ვერ გვიღალატებდა, გარწმუნებთ!

გაიხსენეთ, რა შესძინეს ხალხს ჩვენმა ძველი დროის წარმომადგენელებმა და რას შერებიან დღევანდელები? შეადარეთ და ადვილად დაინახეთ, რომელია უკეთესი: ჩვენ შორის ჩვენივე ტოლი გლეხკაცი ავირჩიოთ, რომელსაც ვიცნობთ, თუ პარიზიდან გამოგზავნილი ნასწავლი კაცი, რომელსაც მაზრისა და თემის უმფროსები ან იმათი ცოლები სწყალობენ! ამით ამ ბატონების დამცირება არ მინდა; მაგრამ ორივეც რომ კარგნი იყვნენ, განა კარგებში კი უკეთესს არ უნდა ვირჩევდეთ? განა ცხადი არ არის, რომ ხალხის წარმომადგენელი მართლა წარმომადგენელი უნდა იყოს იმ ხალხისა, რომელმაც იგი ამოიჩინა? თუ კი მართებლობის შემწეობით იქნება ამორჩეული, რასაკვირველია მართებლობის წინააღმდეგ ველარას იტყვის, თუნდა იმის ამომრჩეველნი კი არა, მთელი ქვეყანაც იხაგრებოდეს, მართებლობის მოხელეთა და წეს-წყობილებისაგან. ამას რა დიდი ხაზი და ლარი უნდა! წარმოიდგინეთ, რომ ლუი XVI-ის საერო კრების წარმომადგენელთა ამორჩევა ხალხის ნებაყოფლობაზედ კი არა, მაზრის და თემის უმფროსთათვის მიენდო: ხალხი უფიცია და თქვენ დაეხმარეთ, რომ ღირსეული წარმომადგენელნი ამოიჩიოსო. იცით რა მოხდებოდა? ამგვარად მართებლობის შემწეობით ამორჩეულნი თავის დღეში ვერ გაბედადნენ მეფის წინააღმდეგობას, ძალა-უნებურად მოიწონებდნენ ყველაფერს, რასაც კი მართებლობა მოიწადინებდა, და ჩვენ დღესაც იმ გაჭირებაში ვიქნებოდით, რომელშიაც 1789 წლამდე ვიყავით.

მგონი საჭირო არ იყოს, მოგახსენოთ, რა სიხარულით მივეგებებით დიდი და პატარა ამ განცხადებას; ჩვენს ნეტარებას სამძღვარი აღარა ჰქონდა, რაკი დავრწმუნდით, რომ საერო კრება უთუოდ მოხდებოდა. მით უფრო გვიხაროდა, რომ ხალხი მქვის თვალთ უყურებდა ამ ამბებს და ბევრნი ამობდნენ, მანამ

ჩვენის თვალთ არა ვნახეთ, არ დავიჯერებთ, რომ ჩვენ შეფე მაგისთანა წყალობას გვიზამსო. ზ მართალსაც ამბობდნენ: იმდენს გვატყუებდნენ საუკუნეთა განმავლობაში, რომ ახლა მართალიც აღარ გვჯეროდა.

იმავე დღეს ნაშუადღევის ხუთსაათხედ მე და ნათლია-ჩემი გაცხარებით ვმუშაობდით სამჭედლოში და ერთმანეთს შეეცინოდით გახარებულნი. გადმოხედავდა ნათლია-ჩემი და წამდა-უწუშ გადმოძახებდა:

— ხედავ, მიხო! ხედავ, რა კარგად მოვიდა საქმე! ერთი საერო კრებაცა ვნახოთ! თუ იქაც აღჩუხს დაგვიჯდა კოჭი, მერე კი აღარა გვიჭირს-რა!

— რატომ არ უნდა დაგვიჯდეს, ნათლია-ჩემო?! ჩვენ ხელთ არ არის? საქმე ის არის, კოჭი კარგად ვავდოთ! და ისევ ჩაქუჩებს ავაცოლებდით. გახარებული კაცი ხომ ერთი-ასად ღონიერია მუშაობაში.

თოვლი დნებოდა. ისეთი ტალახი იყო ჩვენს ქუჩაში, ისეთი ჭყაბი იდგა, რომ მუხლამდე ლაფში ვიფლობოდით. თოვლი დნებოდა, ქუჩებში წყალი მიმდინარეობდა და სულ გავგანადგურა, პატივი აღარავის შეგვარჩინა, არიქათ, მიშველეთო, დაიკვივლებდა სადმე საწყალი დედა-კაცი და ნიჩაბით ან ცოცხით უნდოდა პატივის შემაგრება, მაგრამ წყალთან ვერასა ხდებოდა და გაჰკივოდა: მიშველეთ, ვინა ხართ ქრისტიანებო! ბედისაგან დაჩაგრული კაცისთანა გაუბედავს და უსაზროს ხომ ვერას წარმოიდგენს ადამიანი: ეს ხარჯიო, ეს ბეგარაო, ეს ბატონიო, ეს მღვდელიო და აზრადაც არავის მოგვდიოდა ქვით მოკირწყვლა ქუჩისა; ძნელი ხომ არაფერია, მაგრამ მოფიქრება არ უნდოდა? და დავტოპავდით ისე ტალახში, წელამდე ლაფში ამოზუნზლულები!

უცხად ხუთი თუ ექვსი კაცი მოგვადგა კარხედ. ექვსივე ზემოდან, მთიდან მომავალნი; ექვსივე სახელ-განთქმული და ყველასაგან პატივცემული კაცები: იაკობ ლეტუმიე, ნიკოლოზ კოშარი, კლოდ ჰურე, გოტიე კურტუა, ერთის სიტყვით, ვინც კი გამოჩენილი და გავლენიანი კაცი მოი-

პოვებოდა ჩვენს სამამასახლისოში, სულ იქ იყვნენ, ჩვენს სამ-
ქედლოს კარებზედ. მოვიდნენ, ქული მოგვიხადეს, სალამი მოგვ-
ცეს და ჯოხებზედ დაეყრდნენ, თითქო დიდი ხნის მასლაათს
აპირობენ ამ შუა ქუჩაშიო.

— ოჰ, გამარჯვებათ თქვენი!— მიესალმა ნათლია-ჩემი. ლე-
ტუმიეს გაუმარჯოს! რასა იქ, ჩემო ჰურე! გამარჯვებათ, გამარ-
ჯვებათ! ვაი გამიწყრა ღმერთი, ე ქულები რაზედ მოგიშვლევ-
პიათ, კაცო?!

და სიცილი დაიწყო. ისინი კი იდგნენ და ისე დარბაის-
ლურად და ჩაფიქრებულნი გამოიყურებოდნენ, რომ ნათლია-
ჩემი გაკვირვებული დარჩა: რა მოსვლიათ ამ კაცებსაო? ბოლოს
ერთი-ორად წელში მოიხარა ლეტუმიე და ნათლია-ჩემს უთხრა:

— ბატონო ლერე! თუ უკაცრავად არ ვიქნებით, ცო-
ტა საქმე გვაქვს შენთან.

— ჩემთან?

— დიად, ბატონო, საერო კრების შესახებ.

— ჰო, ეგ სხვაა! ძალიან კარგი... მობრძანდით!.. ე ტა-
ლახში რას გაჩერებულხართ?

რიგ-რიგით შემოვიდნენ სამქედლოში ექვსიენი იმ პა-
ტარა ალაგში ძლივს-ლა ვეტევოდით; იდგნენ თავიანთ ჯო-
ხებზედ დაყრდობილნი და ზოგი საქოჩრეს იფხანდა, ზოგი
კიდევ ლეტუმიეს შეჰყურებდა: თქვი რაღა, შე კაი კაცო, რა-
ღას გვალოდინებო!

— მიბრძანეთ, რისთვის გასჯილხართ?— უთხრა ნათლია-
ჩემმა, როცა დარწმუნდა, რომ ისინი აგრე ადვილად ენას ვერ
ამოიდგამდნენ.— მიბრძანეთ, ნუ დამერიდებით და, თუ შემოძლიან,
გარწმუნებთ არაფერში დაგზარდებით.

— აი, შენი ჰირიმე, — დაიწყო ხურო კოშორმა. — ჰო-და
ჩვენც იმიტომ მოგძებნეთ, რომ შენი იმედი გვქონდა. ორასი
კომლი არა ვართ, ჩვენი სამამასახლისო, რომ ეთქვათ?

— დიად, ორასი კომლი ვიქნებით?

— ჰო-და ორასმა კომლმა ორი წარმომადგენელი უნდა
აირჩოს, თუ არა? ხომ ორი კაცი უნდა აირჩიოს?

— დიად, მერე?

— ჰო-და მერე ისა, რომ ერთი შენ უნდა იყო, ბატონო ლერუ! დიად, ერთი შენა და მორე? მეორე რომ არავინა გვეყავს?!

— როგორ? თქვენ გინდათ ხალხის წარმომადგენელად მე ამირჩიოთ?— შეჰყვირა ნათლია-ჩემმა და სახეზედ სიამოვნებამ გადაჰკრა და თვალები გაუბრწყინდა.

— ჰო-და შენა! ერთი შენა, მაგრამ მეორე რომ არავინა გვეყავს?

— აი რა მოგახსენოთ,— უთხრა ნათლია-ჩემმა, — აქ ამ გახურებულ ქურასთან დგომას, ის არა სჯობიან შინ ავიდეთ და იქ მოვილაპარაკოთ. თუ ჩემმა დედა-კაცმა ერთი ხელადა ღვინოც მოგვაწოდა, ხომ სულაც აღარა გვიჭირს-რა! ტვინი გაგვინათლდება და ისე ლამაზად მოვაგვარებთ საქმეს, რომ უკეთესი არ შეიძლებაოდეს.

რასაკვირველია, დაეთანხმნენ. მე სამქედლოში დავრჩი და ის იყო ჩაქუჩი ავიდე, რომ ნათლია-ჩემმა შემომყვირა შუა ქუჩიდან:

— წამო, რაღა, მიხო? ეს ისეთი საქმეა, რომ საჭიროა, ყველანი შეეთანხმდეთ.

და ერთად შევედით დუქნის დიდ ოთახში. იქვე ფანჯარასთან სტოლის შემოგუსხედით გარშემო. ნათლია-ჩემმა ხელადით ღვინო ამოატანინა, ყველი და პური. დაისხეს, ერთმანეთი აღღეგრძელეს. ნათლი-ჯალაბი კი განცვიფრებული იყურებოდა, რა ვქნა, ამ კაცს ხომ არა დამართვია-რაო? ლეტუმიე ცდილობდა ნათლი-ჯალაბისათვის კრების მიზეზი აეხსნა, მაგრამ პირს გააღებდა და, თითქო ენა სასას მიეკვრაო, იყო ისე პირგაღებული. ბოლოს ისევე ნათლია-ჩემმა დაიწყა:

— ცოდო აღიარებული სჯობიანო, ნათქვამია, მეც ჩემს ცოდვას მოგახსენებთ: თქვენმა წინადადებამ ძალიან მასიამოვნა. თქვენა გნებავთ თქვენს წარმომადგენელად ამომირჩიოთ? მე თანახმა გახლავართ, რადგან კაცი თავის ქვეყნის შვილია და, მაშასადამე, მისი ყურმოჭრილი ყმა და მოსამსახურე უნდა

იყოს. მე თანახმა ვარ. ოღონდ ამას კი მოგახსენებთ, თუ ჩემთან შოველიც არ ამოვირჩევიათ, მე იძულებული ვიქნები, უარი მოგახსენოთ.

— შოველი?! კალენისტი?!— შეჰყვირა ლეტუმიემ და ისეთი განცვიფრებით შესცქეროდა ნათლია-ჩემს, თითქო თავის-თავს ეკითხება— ხომ არ გაგიყდა, ეს რა წამოროხა ამ კაცმაო? სხვებიც ისევე გაშტერებულნი შესცქეროდნენ ნათლია-ჩემს და ყვიროდნენ:

— როგორ?! კალენისტი და ჩვენი წარმომადგენელი?!

— მომისმინეთ, — უთხრა წყნარად ნათლია-ჩემმა. — ჩვენ რომ კაცებს ამოვირჩევთ და სამაზრო კრებაში დასასწრებლად გავგზავნით, იმას კი არ მივანდობთ, საერო კრება საეკლესიო კრებად გახადეთ, სარწმუნოებრივი საქმეები განიხილეთ და საღვთისმეტყველო კითხვებში აღძარით შვიდ საიდუმლოებათა შესახებაო. ჩვენ ჩვენი საქმეების გასარიგებლად ვგზავნით იქ კაცებს, საქვეყნო, საერო საქმეებისთვის, და უპირველესად ყოვლისა იმას დავავალებთ ჩვენ ამორჩეულ კაცებს, რომ ბეგარა შეგვიმსუბუქონ, ხარჯი შეგვიმცირონ, მღვდლისა და ბატონის უღლიდან გამოგვიშვან, და, თუ საქმე გაჭირდა, არც ბატონს დაუფარდნენ, არც ბერს და არც მღვდელს! ჰო-და თქვენ რომ მე მომმართეთ და, მაშასადამე, თქვენთვის გამოსადეგ კაცად მიცანით, მე მგონი არც შემცდარი ხართ! რაც გლეხ-კაცს და იმის უფიცობას შეეფერება, ცოტათი მეც მიჭრის გონება, მაგრამ ეგ არა კმარა, თქვე კაი კაცებო: ჩვენ იმისთანა ბრძოლა მოგველის, რომ მარტო მაგითი ფონს ვერ გავალთ. რა ვიცი, წიგნიც კარგი ვიცი, ანგარიშიცა, ჩვენი ყოფა-ცხოვრებაცა! ისიც კარგად ვიცი, რომ ქედზედ უღელი მადეფს და პირში აღვირი მაქვს ამოდებული, მაგრამ საქმე რომ საქმეზედ მივიდეს, მე, უკაცრავად პასუხია, ყოყინის მეტს ვერას მოვახერხებ. მოგყვები და იქნება ჩემზედ უკეთ ჩვენს სოფელში სხვამ ვერც კი იყროყინოს! მაგრამ, აკი მოგახსენეთ, მაგითი ვერას გავხდებით-და! იცით იქ რა კაცებთან გვექნება საქმე? ისეთ მსწავლულ და გამოცდილ კაცებს გამოგზავნიან თავად-აზნაურნი და ბერე-

ბი, ისეთ გაეშმაკებულ, ვაფლიდებულ, ქლესა კაცებს, რომ მგონი სიტყვაც არ მათქმევინონ. მე რომ ერთი ვთქვა, ისინი ათასობით დამაყრიან და გამამტყუნებენ. იმიტომ რომ იმათ სწავლა აქვთ, კანონებიც კარგად იციან, ადათი და წესიც, და ყველაფერიც. იქნება სულ ტყუილს მეუბნებოდნენ, იქნება ცრუობდნენ და გულში მევე დამცინოდნენ—ჰაი, შე საწყალო, შენაო! მაგრამ მე კი ვერას ვაუღებ და რა? კიდევ რომ მიგრძნოს გულმა, არ დაუჯერო, ფლიდობსო, პასუხს კი ვერ მოვუხერხებ—და! პირში ბურთს კი ვერ ჩაეჩრი—და! ჰო—და მივალთ, ვილაპარაკებთ, ვილაპარაკებთ და იმის მაგივრად, რომ ცოტა რამ თავისუფლება შევიძინოთ, ისინი უმეტესად დამონაგებულს გამოგვისტუმრებენ შინა.

ლეტუმიე ისევ ისე პირ-ღია შესცქეროდა ნათლია-ჩემს.

— ეგ ყველა კარგი, მაგრამ შოველი?... კალვინისტი!... მერე რომ...—ლულლულდებდა შეშინებული ლეტუმიე.

— მოიაშინე, გავათავო,—განაგრძო ნათლია-ჩემმა.—მე თანახმა ვახლავართ თქვენი მონღომილობა ვიკისრო და, თუ გამოვა ვინმე და ჩვენი მახრისა და ჩვენი ხალხის სასარგებლოს იტყვის რამეს, გარწმუნებთ მეც მხარს მივცემ და ვავამაგრებ. მაგრამ მე რომ ვერას ვიტყვი! მე რომ ვერავის რას ვუპასუხებ! რა ვქნა, მაგდენი სწავლა არა მაქვს და რა ვუყო! არც სწავლა და არც ცოდნა! მერწმუნეთ, სულ ძირიანად რომ ვადავებრუნოთ ჩვენი სამამასახლისო, სანთლებით რომ ვეძებოთ, შოველისთანას ვერავის ვიპოვიო. შოველისთანად ჩვენს ვაჭირებას ვერავენ იტყვის, შოველისთანად ჩვენს სიკეთეს, ჩვენც კი ვერ მოვიწოდოთ, იმიტომ რომ ჩვენ ჩვენს ცხვირს იქით ვერასა ვხედავთ. აგრე კი ნუ უყურებთ! რა არის, რომ იმან არ იცოდეს? კანონებიო, წესებიო, მეფისა და პარლამენტების ბრძანება და განაჩენებიო, ვინ მოსთვლის?! ისე ჩამოსთვლის ჩვენს მეფეებს და იმათ ამბებს, გეგონებათ დაბეჭდილსა კითხულობსო. იმას კი ნუ იტყვით, მეწვრილმანე არისო. ემაგ მეწვრილმანეს თავით ბოლომდე წაუკითხავს ყველა ის წიგნები, რომლებიც ამ ოცი წლის განმავლობაში ზურგით უტარებია და ხალხში

გაუსაღებია. იქნება გეგონათ გზაში რომ არის, აქეთ-იქით იყუ-
რებოდეს და ამწვანებული ტყით სტკებოდეს, ან აყვავებულ
მინდვრით, და შორს დათოვლილ მთების ქედით? თქვენც არ
მომიკვდეთ! ცხვირი წიგნში წაუყვია და მიდის ისე ნელ-ნელა!
ან არა ჩვენი განთავისუფლების გზა-კვალსა და საღსარს ეძებს!
საბუთებსა და საფუძველს ეძებს! რაღა ბევრი გავაგრძელო, თუ
გნებავთ, რომ ჩვენი ყოფა-ცხოვრება შეიცვალოს, თუ გნებავთ,
რომ გლეხი-კაცი ბატონის ყურ-მოჭრილ ყმად კი არა, თავი-
სუფალ აღამიანად იქცეს, პირველად შოველი ამოიჩინეთ და
მერე მე. თუ შოველი იქა მყავს, აღარაფრისა მეშინიან; თუ
იქ არ არის და მე რის მაქნისი-ლა ვიქნები? უიმიოდ მეც ნუ
ამომიჩჩევთ, რადგან ცხლავე უარს მოგახსენებთ.

ისეთი დაბეჯითებით, ესეთი ცხარი რწმუნებით ამბობდა
ამას ნათლია-ჩემი, რომ ისინიც დაარწმუნა. მაგრამ არ უნდო-
დათ აგრე ადვილად დასთანხმებოდნენ, ქეჩოს იფხანდნენ და
ერთმანეთს თვლით ეკითხებოდნენ.

— ძალიან კარგი, — სთქვა კოშარმა, — მაგრამ საქმე ის არის,
მიიღებენ კი შოველს?

— რატომ არ უნდა მიიღონ! განცხადებაში წარმომადგე-
ნელთა სარწმუნოების შესახებ არაფერი სწერია. იქა სწერია,
ყველას ნება აქვს აირჩიოს თავისი წარმომადგენელი და თი-
თონაც იქმნას არჩეული, ოღონდ ფრანგი იყოს, არა ნაკლებ
25 წლისა და ხარჯს იხდიდესო. შოველი ფრანგია და ხარჯ-
საც, ჩვენზედ მგონი მეტს იხდის და არა ნაკლებს. ეგეც რომ
არ იყოს, განა არ გახსოვთ, შარშან ჩვენმა კეთილმა მე-
ფემ მოქალაქებრივი უფლებანი მიანიჭა კალვინისტებს, ლოტ-
რანგებს და თვით ებრაელთაც. შარშან არ იყო, როგორ არ
გეხსომებათ! ჩვენ შოველი ამოვიჩინეთ და დანარჩენზე ნუ-
რას ვიწუხებთ. მერწმუნეთ, კალვინისტი შოველი უფრო მეტს
სიკეთეს შეგეძენს და მეტს პატივს დაგვდებს, ვიდრე სამას-სა-
მოცდასამი ბერი. მერწმუნეთ, ის იმისთანა ცოდნით, ქკუით და
გაბედვით დაეხმარება ჩვენ ხალხს, რომ თვით დიდებულთაც

შეშურდეთ. საქვეყნოდ სახელს გაუთქვამს ჩვენს სოფელს!
 ერთი ხელადა კიდევ, ეკატერინე!

ჩაფიქრდნენ ჩვენი სტუმრები, ეტყობოდათ დიდ გაჭირებაში იყვნენ: ვერც ჰო ეთქვათ, ვერც არა. ამ დროს ნათლია-ჩემმა ღვინო მიაწოდა და უთხრა:

— გადაჭრილს მოგახსენებთ, თუ შოველს არ ამოირჩევთ, არც მე მინდა. თუ შოველს ამოირჩევთ—და, დიდი მადლობით ვიკისრებ თქვენს ბრძანებას. ღმერთმა განაძლიეროს ჩვენი მეფე!

გული მოუღობათ იმათაც და შესძახეს:

— ღმერთმა განაძლიეროს ჩვენი მეფე!

და როცა დალიეს, ლეტუმის¹⁾ წამოდგა და სთქვა:

— ახლა მოდი შენა და ჩვენს ქალებს კალვინისტი გაუხსენე!... ეჰ, რა გაეწყობა! ბატონო ლერუ, თუ კი უშოველობა არ შეიძლება, აი ჩემი ხელი.

— აი ჩემი ხელი!—დაიძახა მეორემ, მესამემ... და ყველამ ხელი ჩამოართვეს.

ის ხელადა გამოსცალეს და წამოდგნენ კიდევ შინისკენ წასასვლელად. სოფელში ამათხედ გავლენიანი კაცი აღარავან იყო და დარწმუნებული ვიყავით, რასაც ესენი მოინდომებდნენ, სოფელიც იმას იზამდა.

— მაშ აგრე, საქმე გათავებულია, — უძახდა ნათლია-ჩემი კარებიდან და პირს კმაყოფილების ღიმილი მოსდიოდა.

— გაჩარხულია, გაჩარხული! — უყვიროდნენ მიმავალნი და ცდილობდნენ ღრმა ლაფში არ ჩაეტონათ.

ჩვენ ისევ სამკედლოში შევედით. მაგრამ მუშაობას ველარ ვახერხებდით, რადგან სულ სხვა ფიქრებმა გაგვიტაცეს ორივე. შვიდ საათამდე ვიმუშავეთ და მერე კი შინ ავედით.

წარმომადგენელთ ამორჩევა კვირას იყო დანიშნული. შოველი და მარგალიტა აგერ ორი კვირა იყო რაც სავაჭროდ იყვნენ წასულები და თავის დღეში არ გაეყიდნათ იმდენი წიგნები, რასაც იმ ხანებში ჰყიდნენ; ნათლია-ჩემი იძახდა, თუ კვირამდე არ გაჩნდნენ, კვირას არჩვენებზედ მაინც დაესწრებიანო.

იმ საღამოს ახალი აღარა მომხდარა-რა და მეც უნისკენ
გავეშურე.

XI

კვირა-დღეს მართლა სამაგალითო მშვენიერი დღე დაგვი-
დგა. თითქო ხალხთან ბუნებაცა ხარობსო, იმ დილას სრუ-
ლიად მოიწმინდა ცამ, მზემ გამოაშუქა და არემარე თავისი სხი-
ვებით დაამშვენა. ჯერ შვიდი საათი არ შესრულებულიყო,
რომ მე და მამა-ჩემი გავს გავუდექით. მივდიოდით და საცა
კი ჩვენი მთიდან თვალი რაგვიწვდებოდა, ყველგან მიმავალ
ხალხსა ვხედავდით. ყველანი მორთულ-მოკაზმულიყვნენ, და
ისეთი სიმღერა და დაფ-დაფი მოისმოდა ყველა მხრიდან, თით-
ქო ერობაზედ სადმე მიდიან და მიიმდერიანო. ცოტა ხანს
უკან სულიწმინდის ეკლესიის დიდი ზარის ხმაც შეერია ხალხის
ჟრიაშულს და თან მოჰყვა ყველა სოფლების ეკლესიების ზარის
წკარუნი. სულის წმიდის ეკლესიაში რომ წირვა გამოვიდოდა,
აჩვენები მაშინ დაიწყობაო, ამბობდნენ.

მივდიოდით ნელა-ნელა მე და მამაჩემი; იმის პატივის-
ცემა რომ არა მქონოდა, უსუნთქლივ ჩავიბრუნდი ქალაქამ-
დე; მაგრამ მამა-ჩემი უკვე მოხუცებული, სიღარიბისაგან გატე-
ხილი, წელში მოხრილი კაცი იყო და ნელი ნაბიჯით მიდი-
ოდა ჩაფიქრებული; ნელ-ნელა აბიჯებდა, სიფრთხილით, და
სულ აქეთ-იქით იცქირებოდა, თითქო ეშინიან, უცბად არა
მეცეს-რაო. საწყალი მამა-ჩემი! თავის სიცოცხლეში იმდენი
ტანჯვა-წვალება ენახა, იმდენი ავი დღე დაელამებინა, რომ
სუყველაფრისა ეშინოდა. ასჯერ მეტჯერ შემეხვეწა: მიხო,
გაფთხილდი, ხიფათი არა იყოს-რაო! წამ და უწუმ გაჩერდე-
ბოდა და თვალცრემლიანი მეტყოდა:

— შვილო, მიხო... შენ გაჩუმიდი... ხმა არ ამოიღო... არა
წამოგცდეს-რა... ხომ იცი, შვილო, სიფთხილეს თავი არ ას-
ტკივო. აი ნახავ, თუ უბედურება არ მოხდეს-რა... ჩემოდენა
კაცსა, შვილო, სიზმარიც დაეჯერება...

მე კი ძალიან იმედიანად ვიყავი. ნათლია-ჩემისა და შიშველისაგან იმდენი რაზმა მქონდა გაგონილი, იმდენი წიგნები მქონდა წაკითხული, გაზეთებიდან ისე კარგად ვიცოდი რა ამბები ხდებოდა რანში, მარსელში, პარიზში და სხვა ქალაქებში, რომ ჩემდა უნებურად ძვალსა და რბილში მქონდა გამჯდარი ის რწმენა, რომ ჩვენი დახსნა მარტოდ-მარტო საერო კრებას შეეძლო. შიში და სიფრთხილე ფიქრადაც არ მომდიოდა. ან არა და განა თვრამეტი წლის ბიჭმა იცის კი შიში რა არის? ტყუილ-უბრალოდ კი არ ჩამიარა სამჭედლოში მუშაობამ. პიტალო კლდისაგან გამოქანდაკებულს მიგავდა მხარ-ბეჭი და ხელით ნაღს ვამტვრევდი. ის იყო უღვაშიც ამიმწვანდა! კოხტა ტანისამოსი, კოხტა, გვერდზედ გადადებული ქუდი! ისეთი თავმომწონე ბიჭი ვიყავ, ისეთი თავმომწონე და არზიყი... ეგჰ, რა კარგი რაზმა ხარ სიყმაწვილე! საცა კი გოგოს თვალს მოეკრავდი, დავაშტერდებოდი, სულ თვალით შევქამდი ხოლმე! რის შიში, რის რიდი?! მამი-ჩემის ხვეწნა, შვილო, არა წამოგცდეს რაო, მე სიცილიად არა მყოფნიდა.

აგერ მოედანზედაც ვავედით. ქვეყანა გარედ იყო. ჩვენი დუქნის ფანჯრები ღია იყო. დიდ ოთახში ნათლია-ჩემი და ვალენტინი ისხდნენ და ჰურსა სკამდნენ: ჩარეკით ღვინო ეღვათ და ისე იღმურძლებოდნენ, თითქო სამი კვირის სავალზედ მიდიანო. ორივე მორთულიყვნენ: ნათლია-ჩემს მჭედლის ტანისამოსი ეცვა, როგორც ოსტატს შეჭფერის და ვალენტინს საქარგლო ხალათი. დაგვინახეს და ერთი ყვირილი მორთეს:

— აგერა მოდიან! აგერა! აქეთ, აქეთ!

შევედით, მივესალმენით.

— ჩამომართვი, ბასტიენ! ეს ღმერთმა აღდგერძელოს ჩვენი კეთილი მეფე!

მამა-ჩემმა ჩამოართვა წითელი ღვინით საესე ფიალა და თვალთ ცრემლი მოერია.

— დილაც, ბატონო ივანე, ღმერთმა აღდგერძელოს ჩვენი კეთილი მეფე! გაუმარჯოს ჩვენს კეთილ მეფეს!

ეჰ, რას იზამთ? იმ დროს ისე გვეგონა ყოველი კეთილი მეფისაგან აყრია ხალხსაო; მაშინ ჩვენთვის მეფე ადამიანი შეიღილი კი არა, ღვთაებრივი არსება იყო, რომელსაც ჩვენ შვილებივით ვუყვარდით და რომლის საზრუნავი ჩვენი კეთილდღეობის გარდა არა იყო-რა.

ის ჩარევა გამოვცალეთ და კიდევ მოვიდნენ სოფლის მოთავენი, ისევ ისინი, რომლებიც ამას წინაღ-ნააღი-ჩემს სამქედლოში ეწვივნენ. ოღონდ თან ლეტუმიეს მოხუცებული მამაც წამოეყვანათ, საწყალი ბერი-კაცი! ისეთი მოხუცებული იყო, რომ ძლივს-ღა ხედავდა, ყურთა-სმენა თითქმის აღარა ჰქონდა და საარული ხომ სრულიადაც აღარ შეეძლო და ორი ბიჭი შესჯდომოდა მხრებში და ისე მოჰყავდათ, მაგრამ მაინც წამოსულიყო: არჩევანს მეც უნდა დავესწრო, ჩემი უფლებით მეც უნდა ვისარგებლოვო. და მანამ ნათლია-ჩემი ღვინოს ამოატანინებდა, იქ მყოფნი სიხარულით შეჰყურებდნენ ერთმანეთს და იძახდნენ:

— ძლივს არ მოვესწართ ამ დღეს! ახლა კი გათავდა ჩვენი წვალემა! აბა, კაცებო, ერთხმით! მტერს თვალები დაუყენოთ!

და ერთმანეთს ეხვეოდნენ და იცინოდნენ, თოვლივით გათეთრებული მოხუცი თავისას ჩიოდა:

— ოჰ, რა გრძელი ყოფილა სიცოცხლე! ღმერთო, რამსიგრძე ყოფილა! მაგრამ დღევანდელი დღის დამსწრეს, წარსული ჭირი ღებინად მეჩვენება.

ამაზედ ნათლია-ჩემმა უპასუხა:

— მართალსა ბრძანებთ, ბატონო ლეტუმიე, სთველში გაზაფხულის ყინვა ვიღას მოაგონდება? ემანდა მწიფე ყურძენი, — მისდექით და ჰკრიფეთ! ძალიან ძვირად დაგვიჯდა ეს სთველი, ბევრი ვიტანჯეთ, ბევრი ვაი-ვაგლახი ვნახეთ, ჩვენი სისხლით მოვრწყეთ ყოველი ვაზის ძირი, მართალია, მაგრამ წარსულს ვილა ჩივის? გავიხაროთ! მოვკრიბოთ, დავწუროთ და ქვევრები გავავსოთ! თუ კარგად მოვიქცით, ღვთის მადლით ჩვენც გვეყოფა და ჩვენს შვილი-შვილებსაც! გაუმარჯოს ჩვენს მეფეს!

და ყველამ ერთხმად დაიძახეს:

— გაუმარჯოს ჩვენს მეფეს! გაუმარჯოს!

ერთი ხელადა კიდევ ამოვიტანეთ. კარგა ლამაზად შეენაყრდით და გზას გაუღდექით. მგონი რომ კარგ გუნებაზედ ვიქნებოდით, ჰა?

ჩვენებურები სულ ერთად იდგნენ მოედანზედ და ჩვენ-ღა გველოდნენ: ისინიც ჩვენ შემოგვიერთდნენ და ისეთი სიმღერით და სტვირებით გაგვიძღვენენ წინა, თითქო საქორწილოდ მიდიანო. საცა კი ვახივდავდით, ყველგან სიმღერა ისმოდა და ყველგან, ყველა ეკკლესიაზედ ზარსა რეკდნენ, სწორედ ისე, როგორც აღდგომა ღამეს იციან. განა-ღა მივიღოდით? მივიღოდით კი არა, მივთამაშობდით, მიეხტოდით, ქუდებს ცაში ვისროდით და წამ-ღა-უწუშ ვყვიროდით:

— ჩვენს მეფეს გაუმარჯოს! გაუმარჯოს ხალხისთვი მზრუნველ მეფეს!

საკვირველი გუგუნი გაჰქონდათ ზარებს—მთაში და ბარში, საცა კი სამრეკლო იყო, ყველგან ზარის რეკა ისმოდა და რაც მეტად ვუახლოვდებოდით ქალაქს, იმდენად მეტი იყო ეს ქრიაშული.

ქალაქი მორთულიყო, ვალამაზებულიყო. ყველგან დროშები ფრიალებდნენ, თეთრი აბრეშუმის ოქრომკედლით იის ფერად ნაკერი დროშები. არა, მე ჩემს დღეში ისე არა მომწონებია-რა, როგორც მაშინ ჩვენი ქალაქი მომეწონა!

ბევრი რამ მინახავს შემდეგში: რესპუბლიკის გამარჯვებანი, ჩვენი უძლეველი სიმაგრენი და იქიდან ზარბაზნის ქუხილი, სამშობლოსთვის თავგანწირვა აურიცხველი ხალხისა და ერთხმივი გრიალი „საფრანგეთს გაუმარჯოსო! რესპუბლიკას გაუმარჯოსო!“ მაგრამ ისე არაფერი ჩამჩენია გულს, როგორც ეს დღე ჩამჩა. მაშინ სისხლის ღერას არავინ ფიქრობდა; ჩვენ გვინდოდა ძმურად გადავხვევოდით ერთმანეთს და ისე გაგვერიგებინა ჩვენი საქმეები.

ის იყო ქალაქს მივუახლოვდით და მამა ქრისტეფორეც დაგვეწია. მოდიოდა და თან თავის სამწყსო მოსდევდა. რომ და-

ვინახეთ ერთმანეთი, გაჩერდით, ქულები მოვიხადეთ და შევევირეთ:

— ჩვენს კეთილ მეფეს გაუმარჯოს!

მამა ქრისტეფორე და ნათლია-ჩემი ერთმანეთს გადაეხვივნენ და კოცნა დაუწყეს. მერე სიცილით, ხუმრობით, სიმღერითა და თამაშით მივადექით ქალაქის კარებს; ჩვენზედ წინ ბევრი სხვა სოფელი მისულიყო და შესაჯალში აუარებელი ხალხი შეგროვილიყო. კარებთან დარაჯი იდგა და იმან გვანიშნა გაჩერდითო. ხილზედ იმდენი ურმები შემდგარიყო, რომ ველარც წინ მიდიოდნენ, ველარც უკან: ყველას თურმე უნდოდა არჩევანს დასწრებოდა და ვისაც სიარული აღარ შეეძლო, ურმით წამოსულიყო; ერთი ჩავალთ ამ ბედნიერ დღესაც ვინახეთო, იძახდნენ ძალზედ მოხუცებულები, და მერე კი სიკვდილისაც აღარ გვეშინიანო. ბევრნი ტიროდნენ სიხარულისაგან.

ამის შემდეგა სთქვან, თუ არ შერცხვებათ, რომ უწინდელებს თავის საქმისაც კი არა ესმოდათ-რაო! შინ არავინ დარჩენილა, არავინ, სუყველანი უკანასკნელ მოხუცამდე და კუტამდე იმას გაიძახოდნენ—უფლება გვაქვს და კიდევ გამოვიყენებთო.

კარგი ნახევარი საათი გვადლოდინეს შესავალში, ვიდრე ხილზედ შევდგებოდით. ბოლოს, როგორც იყო, ქალაქშიაც შევედით.

ხალხით სავსე იყო იქაურობა, და მერე რა ხალხით! ისეთი ჟრიაშული იდგა, თითქო მკვდრები ყოფილან და გაცოცხლებულანო. ქუჩის თავში დაიძახებდა ვინმე, ჩვენს მეფეს გაუმარჯოსო! და გაჰქონდა იმოდენა ხალხს გრიალი, ქუჩის ბოლომდე: გაუმარჯოს! გაუმარჯოს!

რაკი მოედანზედ გავედით, ისე გავვჭედეს ხალხში, რომ ველარც წინ წავიწიეთ, ველარც უკან. საცა კი თვალი მივაწვდინეთ, ყველგან ხალხი იყო, და გასავალი არსაითა ჩანდა.

სულიწმინდის ეკლესიაში წირვა იდგა, მაგრამ იქამდინ ვინ მიგვალწევინებდა? ჯარის-კაცსაც კი ყურადღებას აღარავინ აქცევდა, თუმცა წესიერების დასაცველად დაეყენებინათ; ბევრს

ყვიროდნენ, მიიწიეთ, აქეთ ნუ მოდინხართო, მაგრამ თითონ იმათ მიაწვივინებდა ხოლმე ხალხი, და ისე მიაწვივდევდა სადმე კუნჭულში, რომ ხმლის ამოდებასაც ვეღარ ახერხებდნენ.

სწორედ იმ დროს მოაგონდა ნათლია-ჩემს, ჩემი მეგობარი იაკობ რენოდოს ლუდხანა ხომ აქვე არისო და გვანიშნა, მომყვითო, მე, მამა-ჩემს, ვალენტინს და მამა ქრისტეფორეს. ბევრი ვეწვალეთ, ბევრი მუჯღლუკუნი წაგვკრეს, მაგრამ, როგორც იყო, ლუდხანასთან მივედით, მაგრამ იქ იმდენი ხალხი იყო, რომ ადამიანს აღარ შეესვლებოდა და უკანა კარიდან მოვუარეთ, სამზარეულოდან, და ისე შევედით.

დიასახლისმა მაშინადვე იცნო ნათლია-ჩემი და პირველ სართულში აგვიყვანა ცალკე ოთახში; ცოტა ღვინო ამოგვიტანა, ლუდი და ძხვვი; ჩვენც მეტი არა გვინდოდა-რა.

ჩვენებურები კი იდგნენ და გაშტერებულნი აქეთ-იქით იყურებოდნენ: ი კაცები ცამ ჩაყლაპა, თუ დედამიწამაო?! ეს არის ეხლა აქ არ იყვნენო?! მაგრამ რა გვექნა? იმოღენა ხალხის დაძახება შეუძლებელი იყო.

პირველ საათამდე იქ ვიყავით, და მაშინ კი როცა ვნახეთ, რომ თითქმის ნახევარ ხალხმა გაათავა თავისი და მოედანზედ ცოტა თავისუფლად ამოისუნთქეს, ქვეით ჩავედით ჩვენცა და ჩვენებურების ძებნა დავიწყეთ. ისინი თურმე კიდევ დაეძახათ: მოდით, ახლა თქვენი რიგიაო. გავიგეთ თუ არა, მაშინვე საავადმყოფოს ქუჩაზე მოვუარეთ და წინ დავხვდით; ჩვენებურებს კი ეგონათ—დიდი ხანია აქ გველიანო და ერთმანეთს ეუბნებოდნენ:

— აგერა, ვეყო! აქ არა ყოფილან! ჩვენ კი ხალხში ვეძებდით!

სამაზრო სამმართველოს ძველი შენობა გატენილი იყო ხალხით. კიბემდის კი მივალწიეთ, როგორც იყო, და იმის იქით კი ვეღარა გავაწყეთ-რა, რადგან ჯერ ველშებურგელებს არ გავთავებინათ და იმათ გამო ზედ კიბეზედ მოგვიხდა ლოდინი. და იმ ლოდინში, როდესაც გაჩუმებულნი ყველანი ერთი ფიქრით ვიყავით გატაცებულნი და ძალზედ აძაბაგებულ გულს ვეღარ

ვიმარებდით, როდესაც ჩვენს გარშემო წამ და უწუმ საშინელებელი გრვეინვა გაჰქონდა ხალხის ძახილს, ჩვენს მეფეს გაუმარჯოსო! სწორედ იმ ლოდინში, იმოდენა ხალხის ჟრიაბულში, ყური მოვკარ ნაცნობს, სალამურივით ტკბილ ხმას. ჩვენი მარგალიტა, ჩვენი პატარა მარგალიტა იყო იქვე სადღაც ხალხში და გაიძახოდა:

„ნა ანას ხალხი? ნა ანას ხალხი? ძღვდეღა სიესის თხზულება. ბატონებო, ახლა წიგნი ანა გნებავთ? სიესის თხზულება—ნა ანას ხალხი! იყიდეთ ბატონებო! სათქმე ჭრებები, თხზულება თავადი ორჯეანელისა, ვისა ნებაგს სათქმე ჭრებები?“

ნათლია-ჩემთან მივედი და ვკითხე:

— ჩვენი მარგალიტას ხმა არ გეყურება, ნათლია-ჩემო?

— როგორ არა. რამდენი ხანია ყურს ვუვდებ. რა ყოჩაღები არიან მამაცა და შვილიც. აბა მაგათ უნდა სთქვან აი, ჩვენს ჭეყანას კეთილ სინდისიერად ვემსახურეთო! ძან, ძან ღვაწლი დაგვდეს, ღვთის წინაშე. იქნება გაძვრე როგორმე და მარგალიტა ნახო, უთხარ შოველი გამოგზავნოს. ისიც მანდვე იქნება, ხალხში. დეე, თავის თვალითა ნახოს, როგორ ამოვიჩრჩევთ. როგორ იამება!

მეტი თქმა კი აღარ მინდოდა! ზოგს მხარი წავკარი, ზოგს იდაყვი და როგორც იყო ზევით ავედი და კიბის თავს მოვექეცი. გადავიხედე, აგერ ჩვენი მარგალიტა! შუა მოედანზედ გაჩერებულა, თავისი კალათი იქვე სკამზედ დაუდვია და ხელში წიგნები უჭირავს. ხან გამვლელსა სწვდება კალთაში, და დააყენებს, ხან გამომვლელსა, ხან ერთ წიგნს შესთავაზებს, ხან მეორეს!.. ისეთი სისწრაფით ასალებდა წიგნებს, ქალი კი არა, პატარა აღქაჯი გეგონებოდათ. მარდი, ცქვიტი, სიცოცხლით სავსე, ისე აშუქებდა თავის გიშერივით შავი თვლებით, რომ იმის დანახვაზედ არჩევანიც დამავიწყდა და მთელი ჭეყანაც, ვიდექი გაშტერებული და პატარა მარგალიტას მეტს ველარას ვხედავდი.

კარგა ხნის შემდეგ გონზედ რომ მოვედი, როგორც იყო, მარგალიტამდე მივალწიე და ის იყო უნდა დამეძახა, რომ თითონვე მტაცა ხელი და შემომლიმა:

— რა ანას ხალხა? ბატონო, ახალი წიგნი! აა გასანჯვო
 მღვდელი სიესის თხზულება—ინებეთ, ბატონო!

— რა ვქნა, ველარა მცნობ, მარგალიტა?

— მიხო, შენა? — და გულიანად გაიკასკასა.

იცინოდა და თან შუბლიდან ოფლს იწმენდა და თმას
 ისწორებდა. თმა გაშლოდა და მხრებზედ მოჰფენოდა. რა სი-
 ხარულით შეეყურებდით ერთმანეთს!

— რამდენს შრომობ, მარგალიტა! რამდენს ეწვალები!

— ნეტავი შენა, მიხო! საქმე კეთდებოდეს, თორემ... არა
 უშავს—რა, მომავალი ჩვენია. ჩვენ ეს წიგნები გავაერცვლოთ!

კაბის ქობა დამანახვა. ისე ჰქონდა ტალახში გასვრილი
 და დაფხრეწილი, თითქო სამი თვის სავალი გამოუვლიაო.

— წუხელი წამოვედით ლუნევილიდან, მთელი ღამე ვია-
 რეთ. ექესასი წიგნი წამოვიდეთ—რა ანას ხალხა? და დღეს
 იმდენი გავყიდეთ, იმდენი! რომ სულ ასიუც აღარ გვექნება.

ისეთი კმაყოფილი იყო თავის თავისა, ისეთი ბედნიერი,
 რომ თითქო მეც გადმომედო იმის სიხარული, ხელი ჩამოვარ-
 თვი და... სულ სხვა მინდოდა მეთქვა, მაგრამ ენამ მიმტყუნა
 და ვკითხე:

— მამა-შენი სადღაა?

— არ ვიცი. ქალაქში უნდა იყოს. საცა კი ხალხია, ისიც
 იქ არის. დუქნებში, ლუდხანაში; გაუყიდავი ერთიც არ დაგვრ-
 ჩება სიესის წიგნი. მე დარწმუნებული ვარ, რომ მამამ აქამდე
 თავისები კიდევ გაყიდა და ახლა ჩემს საძებრად მოდის.

და უცბად ხელი გამოგლიჯა და ხუმრობით შემომიტია:
 ახლა კი წადი! აგერ, ჩვენებურები შეიყვანეს დარბაზში!

— მე რომ ჯერ ოც და ხუთის წლისა არა ვარ, მე ჯერ
 ხმა როდი მაქვს.

— ეგ სულ ერთია! წადი, ნუ მაცდენ! ტყუილად დროს
 ნუ მაკარგვინებ!

და ისევ წიგნებს მივარდა და დაიწყო:

— ბატონებო, ახალი წიგნები, სიესის წიგნი, რა ანას
 ხალხა?...

განცვიფრებული წამოვედი. მე მარგალიტა ყოველ-
 თვის თავის მამასთან მენახა და ახლა, მარტო რომ ვნახე, სულ
 სხვანაირად მეჩვენა. იმის გამბედაობა მაკვირვებდა. მოვიდოდი
 და ვფიქრობდი:

— გაქირებას ი პატარა გოგო უფრო უკეთ დაახწევს თავსა, ვიდრე შენა, ჩემო მიხო.

აგერ კიბეზედ ავედი, ბალკონზედ გამოვედი, ხალხს ვაღმობედე და ჯერ ისევ იმავე ფიქრით ვიყავ გატაცებული. ბოლოს ნათლია-ჩემმა გამომიყვანა ფიქრიდან:

— რაო, ბიჭო? ვერსად იპოვნე?

— როგორ არა, ნათლია-ჩემო, ოღონდ მარგალიტა მარტო გახლავთ მოედანზედ; შოველი ქალაქშია თავის წიგნებით.

ამ ლაპარაკით შევედით დიდ დარბაზში, რიგი ჩვენ სოფელზედ მომდგარიყო. არჩევანი ხმა-მალლივ იყო და რიგრიგად უნდა გაველო ყველას მაზრის უმფროსის წინ და დაესახელებინა თავისი წარმომადგენელი. ჯერ ისევ გარედ ვიყავით, რომ დარბაზიდან ხმა გამოდიოდა:

— ივანე ლერუ! მატურინ შოველი! მქედელი ივანე ლერუ! მატურინ შოველი! მქედელი ლერუ! შოველი!

ნათლია-ჩემი ისე გაწითლებულიყო, როგორც ქარხალი.

— ნეტავი შოველი კი აქ იყოს-და! რა ბედნიერი იქნებოდა! — მითხრა ნათლია-ჩემმა.

ჩემდა უნებურად უკან მივიხედე და სახტად კი დავრჩი: შოველი იქვე იდგა ჩვენს უკან გაშტერებული: ეს რა მესმის, ყური ხომ არ მატყუებსო?

— ეს შენი საქმე იქნება, ივანე! — ჰკითხა ნათლია-ჩემს.

— დიად, — უპასუხა ნათლია-ჩემმა სიხარულით.

— შენგან არც მიკვირს. — უთხრა შოველმა და ხელი ჩამოართვა — დიდა ხანია გიცნობ! მაგრამ იცი რამ გამაკვირვა და მეტადრე ასე ძალიან რამ მასიამოვნა? როგორ წარმოვიდგენდი, რომ კეთილმორწმუნე კათოლიკეები კალვინისტს აირჩევდნენ თავიანთ წარმომადგენელად? ხალხი ყურადღებას აღარ აქცევს თავის ძველ ცრუმორწმუნეობას და, მაშასადამე, გამარჯვება ხალხისაა.

ნელ-ნელა მივდევდით ხალხს და ორ-ორი შევედიოდით დიდ დარბაზში. აგერ ტახტრევანივით ამაღლებულ ალაგას მაზრის უმფროსი ბატონი შნეიდერი ოქრომკედლით ნაკერი შავი ხავერდის წამოსასხამით. აგერ იმის ამაღა სულ დიდებულნი, წარჩინებულნი პირნი. იქვე კედელზედ მშვენივრად გამოქრილი ჯვარცმა.

ჩვენებურებმა როგორც დაიწყეს — ლერუ და შოველიო, ისევე გაათავეს. სხვა ერთს არავინ დაუსახელებია. მარტო ერთმა

სთქვა: ნიკოლოზო ლეტუმიე და შოველიო! და მაზრის როსს ღიმილი მოუვიდა, ამას ივანე ლერუს გარდა ვინ იტყოდაო! და ერთმა კიდევ—ლერუ და ლეტუმიეო! სთქვა და ეს ერთიც შოველი იყო. შოველს კი კარგად იცნობდა მაზრის უმფროსი და ღიმილი კი არა, უსიამოვნებაც დაეტყო სახეზედ, მაგრამ თავი შეიმაგრა. სწორედ იმ დროს მიუახლოვდა იმას ბატონი დეჟარდენი და რაღაცა წასჩურჩულა ყურში.

მე ხმა არა მქონდა და მარჯვნივ მხარეს გავედი. მერე ნათლია-ჩემს და შოველს გავყვივი. ქუჩაში გავედით, მაგრამ ვაი იმ გასვლას, სულ ოფელში გავიწურეთ, მანამ ხალხიდან გამოვიდოდით. უკან გავლა არ შეიძლებოდა, რადგან ჩვენს უკან მიტტელბრონელები იდგნენ და თავიანთ რიგს ელოდნენ. ავდექით და ძველ ბაზარში გავედით. იქ კი ცოტა თავისუფლად ამოვისუნთქეთ. შოველი გამოგვეთხოვა:

— საღამომდის! შინა გნახავთ და მოვილაპარაკოთ!

ცოტა რამ კიდევ ჰქონდა გასასყიდი წიგნები.

მე და ნათლია-ჩემი ერთად ავედით შინა. ხალხიც ნელ-ნელა მოდიოდა. დაღალვა ეტყობოდა ყველას; მაგრამ სიმხიარულოე კი არავის დაჰკლებოდა, მეტადრე იმას, ვინც ქალაქში შენაყრებულოყო და ღვინო ცოტა მეტი მოსვლოდა, ისეთი სიმღერითა და ყიყინით მიდიოდნენ, თითქო მაყრიონი არისო. მამა-ჩემი და ვალენტინი ძალიან გვიან ამოვიდნენ. ჩვენ რომ ისინი გვეძებნა, იქნება ვახშობამდისაც ქალაქში ვყოფილიყავით.

ვახშამი რომ ავალავეთ, შოველი და მარგალიტა მოვიდნენ. შოველმა გაზეთები მოგვიტანა და სხვათა შორის სიტყვები და განაჩენები თავდა-აზნაურთა და სამღვდლოების კრებებისა. მართლა საუცხოვო სიტყვები ეთქვათ ამ კრებებზედ და გაკვირვებული დარჩა ნათლია-ჩემი:

— რავექნა, როგორ დავიჯერო, რომ ეს სიტყვა კეთილ-შობილის ნათქვამი იყოს? თუ მაგრე ფიქრობენ, ისე უღმერთოდ რად გვეკიდებიან?

აი რა უთხრა პასუხად შოველმა:

— მომავალში სიტყვა და საქმე ერთმანეთს აღარ უღალატებენ. დიდებულნი კარგად ხედავენ, რომ ძალა ხალხის ხელთ არის და ტკბილი სიტყვით უნდათ გული მოგვივონ. მაგრამ ხალხმაც უნდა შეიგნოს თავის ძალ-ღონე და სამართლიანად მოახმაროს იგი. მაშინ აღარც დაჩაგრული იქნება სადმე და აღარც დამჩაგრელი.

სამურზაყანო

მგზავრის შენაშენება

III*)

გარეგნობა სამურზაყანოს სოფლისა.—კარ-მიდამო სამურ-
ზაყანოელისა.—უბალახობა და შინაური საქონელი აქაურთა.
—უსკოლო სოფელი.—ეკკლესიები.—თავისებური სასაფლაოე-
ბი.—გზები.

თავისებურია სამურზაყანოს სოფელი. ძირეული განსხვა-
ვებაა აქაურსა და აღმოსავლეთ საქართველოს სოფელს შო-
რის. იმ დროს როცა ქართლის, ერთმანერთზე მიყრილს და
თხუნელის სოროების მსგავსს, სახლებს სულ მეოთხედი საათის
განმავლობაში შემოუვლის კაცი, აქ, სამურზაყანოში, მთელი
ორი საათია საჭირო, მომ სოფლის ერთი ბოლოდან მეორე
ბოლოში გაატანოთ. უჩვევი კაცი, თუ აქ ჩავარდა, ვეღარც
კი იფიქრებს, თუ სოფელშია. წინ ტყეა, უკან კიდევ ტყეა,
ორივე მხარესაც იგივე ტყე გარტყიათ.

აქა-იქ, ოაზისებსავით, ტყე გაკაფულია და სიმინდის ყანა-
ში ყავრული სახურავი მოსჩანს სამურზაყანოელის სახლისა.
იშვიათად ნახავთ ორ-სამ სახლს, რომ ერთმანეთისაგან ღობე
ჰყოფდეს. უმეტესობა მათგანი ვერსსა და ვერს-ნახევარზე ჰშო-
რავს ერთი-მეორესა. ცხრა მთას იქით, და რომელსამე სახლს
ცეცხლი რომ გაუჩნდეს, სანამ მეზობელი მოეშველებოდეს,
აქაური მოსახლე ძირიან-ბუდიანად გადიბუგება და ჰერი არ

*) იხ. „მოამბე“ 1896 წ. № XII

დარჩება, თავშესაფარებელი. ახლა წარმოიდგინეთ ოთხასწორწიანი კომლი, ხუთ ოთხკუთხ ვერსის სივრცე ადგილზე დაბინავებული, და ეს იქნება აქაური სოფელი!...

თვითეულს მოსახლეს უფრო ხშირად თხმელის წკნელის ლობით და, თუ შეძლებული თავადიშვილია, მუხის მესერით შემოკავებული აქვს შ—ნ დღიური მიწა. შუაში უდგას წაბლის, წიფლის ან თხმელის ფიცრისაგან გაკეთებული ორ-სამ თვალისანი ოდა; იმას მოდგმული აქვს სამზარეულო ან „საგაგე-შვილო“; ცოტა მოშორებით ფიცრული ხულაა; ხულას გვერდით სასიმიანდე დგას, რომელსაც ქვეშ ფიცრის კედლები აქვს, საქონლის დასაბმელად მომართული.

ამ შენობებს ერთი დღიური მიწა, თუ არ მეტი, უჭირავს. სახლის წინ ეზო ჭიის კარამდე თავისუფლად არის გაშვებული, ქორფა ბალახს ხშირად ზედ დაჰყურებს ასწლოვანი კაკლის ხე, და მისის განზე გასულის ტოტების ხშირს ჩრდილს თავს აუარებენ სიციხეში აქაური მამა სახლისა და მისი სტუმრები. ზოგან, კაკლის ხის გარდა, ნახავთ რომელსამე ხეხილს. სხვა ხეებში თხმელა სჭარბობს აქაურების ეზოში. ყველას სათითაოდ მირგული აქვს ვაზი. იქ, სადაც ხეები იშვიათია, ეზოში შუაგულ ალაგას ნახავთ ტოტებიან სარს, მიწაში ჩარკობილს. ამ სარის დანიშნულება ის არის, რომ ზედ მიაბამენ ხალმე სტუმრის ცხენებსა. დანარჩენ ადგილზე სიმიანდის ყანა ბიბინებს.

სასახლედ შემოღობილ ადგილს გარეშე, გარდა მდ. ოქუშწყალისა და ოხოჯის პირას მდებარე ნაყოფიერ ქალებისა, ბევრია აქ შეუმუშავებლად გაშვებული მიწა. უმეტესობა ამ მიწებისა დაფარულია ან ნარ-ეკალათი და სხვა გამოუსადეგარ ბუჩქებითა, ან არა და გვიმრათი, რომელიც აქ, ნოყიერ ნიადაგის წყალობით, საოცარას სიმაღლისა იზრდება. ზოგან მხარ-ნახევარი სიმაღლე აქვს აქაურს გვიმრასა. შიგ თავისუფლად დამალვა შეუძლია როგორც ადამიანსა, ისე საქონელსა.

საბალახო ადგილები აქ ცოტაა. და სადაც კია, საქონელი ზამთარ-ზაფხულ ზედ ასეგია. ბალახს ამოზუსუსებასაც კი არ აცლის აქაური, შიმშილით გამწარებული, ოთხფეხი, — მაშინვე ძირია-

ნადა ჰგლეჯავს მიწიდანა. გარედ, თავისუფალ ადგილზე, ბა-
 ლახს რომ ვერა შოულობს საქონელი, ღობეებსა სტეხავს და
 ყანას ეტანება. ხოლო აქაური ღობე არც ისე მკვიდრია, რომ
 შიმშილისაგან გააღმასებული საქონელი დაიჭიროს და გლე-
 ხის ნაოფლარი არ მოაძოვინოს. კიდევ ამიტომ არის აქეთკენ
 ასე ხშირი სიმინდობის დროს გლეხებ-შორის დავა და ჩხუბი,
 რომელიც ხშირად სისხლის ღვრითაც თავდება ხოლმე. ამ უსია-
 მოვნების თავიდან ასაცილებლად აქაურნი საქონელს უღელს
 დაადგამენ ხოლმე კისერზე. ყოველ ნაბიჯზე შეგხვდებათ უღ-
 ლიანი ხარი, ძროხა, ღორი, და, წარმოიდგინეთ, ძაღლიც კი!
 ძაღლებიც კი აფუჭებენ სიმინდის ყანებსა. სასაცილო სანახა-
 ვია ასეთი ძაღლი, რომელსაც ერთის მხარის სიგრძე მსხვილი
 ჯოხი მისთრევს და იმის სიმძიმისაგან კასერი საცოდავად მოღ-
 რეცია...

სამწუხაროა, სხვა არა იყოს-რა, რომ ასეთს მდიდარს ბუ-
 ნებაში საქონელს საკვები აკლდეს! კიდევ ამიტომაც, რომ აქაუ-
 რი საქონელი ასეთის დაკნინებულის ჯიშისაა, რომ აქაური
 ძროხა ასე ცოტა რძეს იძლევა, რომ აქაურს ღანღალა-გადა-
 ლეულ მუშა-საქონელს ძალა ვერ შესწევს ხანგრძლივი მუ-
 შაობა აიტანოს, მძიმე ტვირთს მოერიოს სხვაგანებურ დარჩეუ-
 ლის ჯიშის და უკეთესად მოვლილ საქონელსავით.

სკოლას აქაურს სოფელში იშვიათად შეხვდებით. მთელს
 სამურზაყანოში სულ ათგან თუ არის სამრევლო სკოლა, რომ-
 ლელებიც, უღლეურსავით, ძლივს მიათრევენ თავისს გაჯახიბებულს
 არსებობასა.

ეკკლესიები აქ უმეტესად ქეთკირისაა. თეთრად გასპე-
 ტაკებული კედლები აქურის ეკკლესიებისა დიდს მანძილზე
 მოსჩანს. წინ ეკკლესიას უდგა ასწლოვანი ცაცხვები, რომლის
 ძირს ნაწირვებს სოფლელნი თავს იყრიან და თავისს ჭირ-ვა-
 რამზე ბჭობენ. არ შეიძლება ყურადღება არ მიაქციოთ ერთს
 გარემოებასა. ეკკლესიის გალავანში საფლავის ბეჭობები ძა-
 ლიან ცოტაა. ჰკვირობთ, ნუ თუ ასე ცოტანი იმარხებიან
 აქ მკვდრებო! მაგრამ რომ გასცდებით ეკკლესიასა, გზის იქით-

აქეთ, გამოჩინებულს ადგილას ტყე გაკაფულია, ოთხ-კუთხად რიკულია შემოვლებული რამდენსამე ალაგას და იქვე ლამაზად აღმოცენებულია ფართო ფოთლიანი ქაღრები ან სურნელოვან ყვავილიანი ცაცხვები.

ეს აქაურების მიცვალებულთა საუკუნოდ განსასვენებელი ადგილებია! ასეთი სასაფლაოები მთელის გზის გაყოლებაზედაა. ყოველს სასაფლაოზე ორი-სამი მიცვალებული ასაფლაოია — თვითმულის ოჯახის წევრები. აქაურები თვისის მიცვალებულების ეკლესიაში დასაფლავებას იმდენად არ ეტანებიან. ურჩენიათ, მათის მკედრების ძელები მათის სახლის ახლო ესვენენ, რომ ხშირად შეეძლოთ დახედვა და „ჭირისუფლობა“, რომ ამ დაავიწყდეთ...

გზები აქაური? მარტო სამურზაყანოელის საიდუმლოს შეადგენს, თუ როგორ უნდა იაროს აქაურს, ვგრედ წოდებულს, გზებზე, ადამიანმა და თავისავე მსგავს ადამიანთან კავშირი და მისვლა-მოსვლა იქონიოს. არცერთს გზას არც ერთს ალაგას არ ეტყობა ადამიანის ხელი. ხამის კაცის ცნობისმოყვარეობას დიდძალს მასალას აძლევს ეს გზა. შენს თავს ეკითხები: ურმით სიარულს აქაური გლეხი როგორ ახერხებს, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ცა პირს მოიხსნის და ქვეყანას, სადაც ეს გლეხი სცხოვრობს, ერთს გაუვალ ლაფად აქცევს ხოლმე? შენს თავსვე ეკითხები: როგორ-ღა ახერხებს აქაური გლეხი ცხოვრებას იქ, სადაც მთელი ნახევარი წელიწადი ალაფებულ სოფლებში მისვლა მოსვლა შეწყვეტილია და სადაც სხვა უმაგისო შიმშილით მოჰკვდებოდა?! ამ კითხვის ახსნა სამურზაყანოელის იმ თვისებაში უნდა ვეძებოთ, რომელიც მარტო იმისთვის არის ნიშანდობლივი და რომელიც მას მისს მსგავს ადამიანში ასე მკაფიოდ და თვალსაჩინოდ არჩევს. ეს თვისება გახლავთ: შეფარდება თვისის ცხოვრების მოთხოვნილებისა ადგილობრივ პირობებთან და ამ მოთხოვნილების ჩამოყვანა მინიმუმამდე...

ცხადია, აქაურს კაცს უგზოობა წელშია სწყვეტავს, მისს ეკონომიურს ყოფას მიწასთან ასწორებს. იმას ნუ ბრძანებთ, აქაურს გლეხს არ ესმოდეს, რომ კარგი გზა ერთბაშად წა-

მოაყენებს ფეხზე მისს ნივთიერად დავრდომილებასა. მაგრამ მაგარი ის გახლავს, რომ, ჯერ ერთი, წელი არ მოსდევს იმისათვის იზრუნოს, მეორე, თაოსნობასაც მოკლებულია. სიღარიბეც არაფერია, ოღონდ შეინძრნენ ისინი, ვისაც მათს საკეთილდღეოდ ზრუნვა აქვს მინდობილი, — მთელი სოფელი ჯარასავით დატრიალდება! ხოლო სანამ თავის პატრონისაგან აქაური მეურნე რასმე ხეირს ეღირსებოდეს, მისს ამ ყველაფერს ამტანს ზურგს კიდევ ცხრა-პირი ტყავი ასძვრება...

IV

სამურზაყანოელი გლეხი „შინ“ — ჩემი მასპინძელი გუძა, — ხასიათი აქაურის გლეხის მოსახლობისა. — წვრილფეხობა გუძასი. — ფაცხის მორთულობა: ვარდერობი, ბუფეტო, სახლის ავეჯი. — საზრდო გუძასი. — „გუძას ავლა-დიდება კატას აეკიდება“. — როდის არის გუძა ბედნიერი? როდის იშორებს ლოდს გულიდან? — სულიერი მოთხოვნილება გუძასი. — მისი ღარდი, მისი ეკონომიური იდეალი. — როდის შეეცვლება სახე გუძას პირველყოფილ ბრძოლასა ცხოვრებასთან? — ერთი დამე გუძასთან. — ძველი ჩვეულება. — გამოთხოვება. — მოკეთე გავხდი გუძასი.

სალამოქამდებოდა. მე და ჩემი მეგობარი ერთის ზემოაღწერილის სოფლის ბოლოს გავედით. იძულებული ვიყავ მოგზაურობა შემეწყვიტნა და აქაურის გლეხის სახლში შემეხედნა და პირისპირ შემხედროდა „სამურზაყანოელი გლეხი შინ“.

საცალფეხო ბილიკი უფრო ვიწროვდებოდა და უვალნი ხდებოდა. ცხენები მარჯაჲდ მოგვდევდნენ უკან. გზის იქითაქეთ ტყეა. ადამიანის ხმა არ ისმის. აქა-იქ მოსხლეტელ გორაკებზე სიმინდის ყანები მოწმობდა, რომ ადამიანი ახლოს უნდა ყოფილიყო. გარშემო გამეფებულს მყუდროებას ჩვენის ცხენების ნალები-ლა არღვევდა და შინისაკენ მომავალ საქონლის ბლავილი. მოულოდნელად წინ შემოგვეფეთა თორმეტ-ცამეტის წლის ბალოი, დაღეული, ფეხშიშველა, სახე-გაცრეცილი. ადგილობრივ მოქსოვილის შალისაგან შეკერილ ღართის ნაწილები ბაირალსავით დაჰფრიალებდა მისს გამხდარს სხეულსა. ჩვენს

დანახვაზე შეკრთა. უეჭველია, სერთუკოსნებს აქ არ მოელოდა. დაველაპარაკეთ, მაგრამ ის კიდევ გარინდებული იდგა; ვერ გამოერკვა. ბოლოს, ძლივას მოგვცა პასუხი. ჩვენი მომავალის მასპინძლის შვილი გამოდგა. რომ გაიგო ჩვენი განზრახვა, „ახლავე ბაბას (მამას) შევატყობინებო“, შურდულივით აიჭრა აღმართში და მალე თვალთავან მოგვეფარა.

ერთი უკანასკნელად კიდევ დავატანეთ ძალა ჩვენს დაზანტებულს და აღმართში სიარულს გადაჩვეულს ფეხებსა და საუცხოვო ბუსნოს მოვექეცით. წინ გადაგვეშალა დასურათბატებული ვაკე სამურზაყანო—აფხაზეთისა, იმის იქით—ლავარდი ზღვა, რომელზედაც დიდ-ფრთებიან ფრინველებსავით აფრა გაშლილი ნავეები მისრიალებდნენ. სანამ კაკლის ძირას შევისვენებდით, ჩემის მეგობრის „მოკეთემაც“ მოატანა.

ჩვეულებრივის „გამარჯობა—გაგიმარჯოს“-ის შემდეგ ჩემმა მეგობარმა „რეკომენდაცია“ გამიწია თავის მოკეთე გუძასთან: მთაზე უნდა ავიდეს და შენ გზა უნდა უჩვენოვო.

გუძამ ერთი კი ეჭვის თვალით ამათვალისწინა და უთხრა ჩემს მეგობარს:

— მთაზე რა უნდა ასეთს „ჩინონიკ“ კაცს?—მაგრამ თვითონვე დაატანა:—აღბად „ჰაეისათვის“ (ჰაერის გამოსაცვლელად) მიდისო?

— სწორედ გამოიცანი!...— ვუპასუხე გუძას.—ამალამ კი შენი სტუმარი ვიქნები-მეთქი.

მეგობარი გამოგვეთხოვა. ხოლო გუძამ წინდაწინ ბოღიში მოითხოვა, შენ რომ გეკადრება, ისეთს პატივს ვერა გცემო. მაგრამ რაკი მობრძანდით, ჩემი სიღარიბეცა ნახეთო. და გუძა თავისს ფაცხისაკენ გამიძღვა.

წარმოიდგინეთ ოთხი დღიური სამოსახლო მიწა, შუაგულ ტყეში, სოფელს ორ ვერსზე დაშორებული. ადგილი მთა-გორიანია, გარშემო, როგორცა ვსთქვით, უღრანი ტყე აკრავს. თვით ეზოს შემოვლებული აქვს მეტად სუსტი ღობე, ერთის აღაბის სიმაღლე. ორი წილი მაინც ამ ღობისა ბუნებრივია,—ნარეკალა, მაცვალი, ყველა ერთად იფარავს გლეხის მიდამოს. ერთს

ალავას ჭიის კარია, მეტად თავისებურის მოწყობილობისა. იქით-
 აქეთ, ერთმანერთზე ორის მხარის დაშორებით ორი წყვილი
 ლატანია დარქობილი, ერთის მხარის სიმაღლე. თვითეული
 წყვილი ლატანებისა უგრეხელათაა გადაბმული ისე, რომ ყოველ
 ნახევარ ალაბზე შიგა-და-შიგ ცარიელი ალაგი რჩება. ამნაი-
 რადვეა გადაბმული მეორე წყვილი. მერე ლატანების ცარიელ
 ადგილებში გაყრილია, ურდულების მსგავსად, თითქმის იმავე
 სიმსხოს ოთხი თუ ხუთი ლატანი. როცა ეზოში შესვლა გინ-
 დათ, ლატანები სათითაოდ უნდა გამოაძროთ სულ უკანასკნე-
 ლამდე.

ჭიის კარიდან, ან, როგორც აქ ეძახიან, „ოლაგედან“ ფაც-
 ხამდე საცალფეხო ბილიკი მიუდის ასის მხარის მანძილზედ.
 ურემი ამ ეზოში ვერ შეევა, რადგან ხრამებსა და ოღრო-ჩოლ-
 როს-ლა წარმოადგენს ჩვენის გუძას ეზო. არც საქიროა გუძა-
 სათვის ურემი. გულითაც რომ უნდოდეს, ამ კლდე-ღრეში
 ურემი გამოუსადეგარია. ცხადია, ხარების სამუშაოს გუძას
 მძლეთა-მძლე მხარი ასრულებს. ტყე იქავე, ცხვირ-წინა აქვს
 და შეშა ზურგით გამოაქვს. სიმინდიც იქ უთესია და, როცა
 ყანას აიღებს, თავისისავე ხელით თხილის ტყეცისაგან მოწნულ
 კალათით სიმინდს ეზოს შუა ალავას ოთხ ბოძზე შეყენებულ
 წკნელის სასამინდეში შეჭყრის, რომელზედაც ტკვა (საცალ-
 ფეხო კიბე) აქვს მიდგმული ასასვლელად. ჩალასაც ურემი არა
 სჭირია, — რომ მოსჭრის, კონებად შეჭკრავს და ეზოშივე ხეზე
 დაჰკიდებს ზამთრისათვის. ხე-ტყეს, როგორცა ვსთქვით, ტყიდან
 არ ეზიდება გუძა და სხვა მეტი არაფრისათვის უნდა ურემი.
 შიგ ჩაჯდომა და იმიო სიარული, თავისს ქართლ-კახელ მოძ-
 მესავით, გუძამ არ იცის. რომ გაუცხადოთ, რომ საქართვე-
 ლოში არის ისეთი კუთხე, სადაც ურემში სხდებიანო, თქვენი
 ნათქვამი სიცილადაც არ ეყოფა. თუ გაუჭირდა და ცხენი
 ვერსად იზოვა, რამდენსაც გნებავსთ, იმდენს მანძილს ფეხით
 გაივლის და ურემში მაინც არ ჩაჯდება, — ქვეყნის სირცხვილს
 არა სჭამს და ისეთს საქმეს არ იზამს, რაც მისს მამა-პაპას არ
 ჩაუდენია.

ჩვენის გუძას ეზოში, ანუ, უკედ, ყანაში, ხეები ობლად დაგას. ამოდ ეძებთ აქ კარგ საყვარელსავით ხეებზე გადახვეულ ვაზებს. ღვინო არ მოუღდის გუძასა და ისიც სტოიკურად ითმენს უღვინობასა. წელიწადი ისე გაივლის, საზედაშე ღვინო არ გაჩნდება მის ფაცხაში. ღვინის ბაღლად გუძას წყარო აქვს მთისა, ანკარა და ყინულსავით ცივი.

ქოხის გვერდით გამართულ ბოსტანში გუძას ცოლის-მიერ გულმოდგინედ გახელილს მწვანილს მშვენიერად ამოუყვია თავი თხის ნაკელით გაპატივებულ ნიადაგიდან. აქა ნახავთ: ცოტა პრასასა, ცოტა ოხრახუშსა, რეჰანსა, წიწაკასა, წითელ-მხალსა; ამათს გვერდით ორმოციოდე ძირი თუთუნიცა სთესია, საკუთრად გუძას მოახოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

ბოსტნის გვერდით ხუთიოდ სკა სდგას ფუტკრისა. ამ ძვირფას მწერთაგან გაკეთებული თაფლი წლითი-წლობამდე ჰყოფნის გუძას წვრილფეხობასა გამწარებულის პირის ჩასატკბარუნებლად. იმათის ნაშრომით სანთელს ჩამოჰქნის ხოლმე გუძა და დღესასწაულებში ღმერთს აღიდებს, შესჩივლებს თავისს ტვირთმძიმობას და შესთხოვს შველასა და გაჭირვების შემსუბუქებას. ხანდისხან, როცა სტუმარი მოუვა, ამავე სანთლით უკუმიოთ მოცულ ფაცხას სინათლის მკრთალ სხივს მოჰფენს ხოლმე.... ისიც კარგია იმისათვის.

ფაცხა ორი აქვს გუძასა. ერთსა თვითონ შეჰფარებია თვისის ცალწვილით, მეორეში საქონელი უბია—ზამთარში. ორივე წკნელისაგან არის მოწნული. ზვედან გვიმრა ჰხლრავს. მთელს ფაცხას მარტო ერთგანა აქვს ლურსმანი: ამ ერთად-ერთის ლურსმნით გარედან კარის დასაკეტი ხის კოჭია დაქედილი კარის ჩარჩოზე. სიდიდე ფაცხისა 12 კუბიკურ მხარს უდრის, ესე იგი 3 მხარი სიგრძე აქვს, 2—განი და 2 მხარიც—სიმაღლე. კარი ორი აქვს: ერთი წინიდან და ერთიც იმის პირდაპირ—უკანიდან. სარკმელს გუძას ფაცხა მოკლებულია. ხოლო როგორც ჰაერი, ისე სინათლე კედლებში უხვად დატოვებულ ქუქრუტანებიდან შემოდის. მხოლოდ ზამთარში კედლები გარედან გვიმრით გაიბურება, რომ, ცოტათიც არის, სიცივეს წინააღმდეგო-

ბა გაუწიოს და შიგ არ ჩამოუშვას. ზამთარში ამ გვიმრით გაბურულ ფაცხას ცეცხლი ძალიან ადვილად იმსხვერპლებს ხოლმე. კიდევ ამიტომ არის, რომ გლეხი რამდენჯერმე იკეთებს ასეთს ფაცხებსა. ისიც კია, რომ შრომა მისს აშენებას დიდი არ უნდა: ორი მარჯვე კაცი სამის დღის განმავლობაში მასალასაც მოამზადებს ფაცხისათვის და ააშენებს კიდევცა აქაურის გლეხის იაფ-ფასიან თავშესაფარსა.

ჩემს მისვლაზედ დიდი ფაცი-ფუცი შეუდგა ამ პატარა სამეფოსა, სადაც თვითმპყრობელი გუდა იყო. ჯერ გუძას ვაემა შორიდანვე შეატყობინა გუძას ფანიას (ოჯახს), სტუმარი მოგვყავსო. ფაცხის კარებში გუძას თანამემცხედრე მომეგება და მოწიწებით თავი დამიკრა. ხელში ახლად ნამტირალევი ქორფა ბალლი ეჭირა, — ბაწაწუნა განცვიფრებულ თვალებზე ცრემლი შეჰყინებოდა. გვერდთ უდგენ დანარჩენნი წვერნი ფანიასი: უფროსი ქალი, ტანმალალი, გაცრეცილი, გამხდარი, თუმცა კი მარილი არ აკლდა მისს ლაზათიანს სახესა. ასე 10—11 წლისა თუ იქმნებოდა. იმას მოსდევდა, კრუხის წიწილებსავეთ სამი ნაგლეჯუა ბავშვები, სულ ერთმანერთის მომდევნო. გარეგნობით ძნელი გამოსაცნობი იყო, რა სქესს ეკუთვნოდა ან ერთი და ან მეორე — ყველას ერთნაირი პერანგი ეცვათ ამერიკისა, ნაფლეთებად ქცეული და ძალზე გაშავებული. ამ პერანგების სახელოებს აკლდა, განსაკუთრებით, სითეთრე: მიზეზი ამისა ის გახლავთ, რომ პერანგს აქ ცხვირსახოცის მაგივრადაცა ხმარობს მისი პატრონი...

ფაცხის შუა ალაგას, კერას თავით, ერთი დიდი ჯირკვი დეეს, რომელსაც აქ „ბუკი“ ანუ დედა-შეშა ჰქვიან. ამ ბუკს მიწყობილი აქვს წვრილი ფიჩხი, ანთებული. საკომლე ფაცხას არა აქვს. კვამლი ფაცხის ხან ერთს კუთხეს ეწყვეტება და ხან მეორეს და შიგ-მყოფთ უსულომერთოდ სტანჯავს ხოლმე. დირეები და სახურავის ქვედა ნაწილი მურისაგან გაშავებულია. კერას იქით-აქეთ კველები სდგას. კველას — საჯდომია ერთნაირი და მარტო აქეთკენ და სამეგრელოში შეხვდება კაცი. ეს თავისებური საჯდომი წარმოადგენს ძელს, რომელსაც სიგრძე

$\frac{1}{2}$ —2 ალაბამდე აქვს, განი— $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ ალაბი. აკეთებენ რებს — ერთის კაცის საჯდომს, აკეთებენ დიდებსაც, რომელზედაც მწკრივად რავდენიმე კაცი ეტევა ერთად. ეს ძელი ქვეშიდან გამოთლილია, იქით-აქეთ თავებში დატოვებული აქვს ბრტყელი ფეხები. $\frac{1}{4}$ ალაბის ან კიდევ ნაკლების სიმაღლეზე და დგას კველა. ძალიან მდგნეა, ადვილად არა ტყდება, ხანდისხან, თუ მაგარის ხისაც არის, ორს-სამს მოდგმას მოიქამს. ეგ არის, მარტო ფერს იცვლის, — დროთა ვითარებისა გამო ძალზე შავდება. გარეცხვას თავის დღეში არ აღირსებენ, რაც უნდა ამავდარი იყოს აქაურის გლეხის კველა.

კერას ორი მხარე აქვს: ერთი საგაყუბნო („საქომოლო“) და მეორე — საქაღებო („საოსურო“). პირველ მხარეზე სხდებიან მამათა სქესის წევრნი აქაურის გლეხის ფანიასი, მეორეზე — ქალები. სუფრასაც ცალ-ცალკე უსხდებიან ქალები და კაცები. ეს წესი სასტიკად არის დაცული სამურზაყანოელის გლეხის სახლში. კაცობრიობის იმ ეპოქას გვაგონებს ეს განაწილება ოჯახისა, როდესაც ქალი უმწერვალეს ზომამედ ჰყავდა დამონაგებული მამა-კაცსა და როცა პირველი ვერა ჰბედავდა თავის „უფროსთან“ — ქმართან ერთს სუფრას მოსჯდომოდა. დასახლებულ „საქაღებო“ მხარეზე დიასახლისი (ამ სიტყვას აქ მნიშვნელობა ეკარგება) ჩამოჯდა კველაზე და მის მიეჭუჭკა წვრილფეხობა ფაცხისა. მათს პირდაპირ, მეორე მხარეზე სამფეხა და სამკუთხოვან, გუძას ხელით გაჩორკნილ, დგამზე მე მოვასვენე სხეული. ბავშვები ამოდ ცდილობდნენ დაეფართათ თავიანთი ცეცხლისაგან დამწვარ-დაბრაწული წვივები, რომელთაც უსირცხვილოდ თავი გამოეყოთ მათის მოკლე და დაგლეჯილ პერანგებიდან. დედაც, ბოდისის მოსახდლოდ, ტყუილად ეუბნებოდა დაიფართო. გაღადღადებულ ცეცხლის ალზე ოთხმა წყვილმა გახუხულის წვივებისამ პრიალი შეჭქმნა. პირველმა შთაბეჭდილებამ ყველას გადაუარა, დამშვიდდნენ, — „სტუმარი“ მთელი ღამე ჩვენთან იქმნება და შეგვეძლება კარგად ვუყუროთო. თორმეტი თვალი ისარივით მე მომაშტერდა და თავით-ფეხებამდე მუშტრის თვალით სინჯვა დაუწყო ჩემს

ტანისამოსსა, ყველას ეს ერთი კითხვა ეხატებოდა თვალეში:
 „ამ კაცს ჩვენთან რა უნდოდაო?“ მხოლოდ კვამლი მიხსნიდა
 ხოლმე მათს ცნობისმოყვარე თვალეზისაგან. ოჰ, ეს კვამლი!...
 იძულებული ვიყავ მენატრნა, ნეტავ ცეცხლი უკვამლოდ გა-
 ჩენილიყო-მეთქი. ქარი დაუბრკოლებლივ ატანდა ფაცხის ნახევ-
 რად ფარღალა კედლებსა, ჰბორგავდა და გვაშფოთებდა შიგ-
 მდგომთა: კვამლს ხან ჩემკენ ელალებოდა და ხან ჩემს ახალ
 ნაცნობებს აფორიაქებდა. ჩემმა თვალეზმა ველარ გაუძლო კვა-
 მლთან ბრძოლასა, და დამარცხებული და სასოწარკვეთილი
 რამდენჯერმე ლტოლვილ ვიქმენ ფაცხიდან, რათა გარედ მე-
 ძებნა ხსნა.

ფაცხის ორსავ მხრით თითო წყვილი გაჩორკნილი ფიცა-
 რია მიჯრით მიწყობილი. თუ გნებავთ, ტახტი დავარქვათ ამ
 ფიცრებსა. აქ კი ტახტის დანიშნულება აქვს. მათს სიმიშვლეს
 არა ჰფარავს-რა, —ადგილობრივი მოწნული ჭილობი რა არის,
 იმასაც კი მოკლებულია გუძას განსასვენებელი. ერთს ალაგას
 მწვარსავით რაღაც მოკუმშული ეგდო. უფროსი ქალი ადგა
 და გაასწორა. ეს გაბრტყელებული, სიფრიფანა, ჯვარიმამის
 ლავაშივით, მქვარტლში ამოვლებული, დაფხრეწილი — ლეიბი
 იყო. არც ბამბა-გამოყრილი საბანი იყო უკეთესის ღირსებისა.
 ერთი ბალიშიც ეგდო, უფორმო. როგორც ეტყობოდა, ქათ-
 მის გაუჩრეველ ბუმბულით უნდა ყოფილიყო სავსე. გაბრტყე-
 ლებულ მუთაქას სიმინდის ფუჩიჩი გამოსცვენოდა...

აჰა, მთელი ლაგანია, რომელზედაც გუძა და მისი ცოლ-
 შვილი, დღიურ ვარამთან სასოწარკვეთილ და გამძაფრებულ
 ბრძოლის შემდეგ, თავიანთს ცოდვილს ძვლებს ასვენებენ,
 რათა, ღონე-მოკრებილთ, მეორე დღეს განაგრძონ იგივე სა-
 სოწარკვეთილი ბრძოლა და სრბოლა ძალღ-უმადურის ცხოვ-
 რების via dolorosa-ზე, სანამ არ დაიმკვიდრებენ განსასვენებელ
 მას საუკუნოსა.

გუძას ფაცხის ერთ კუთხეში ტახტზე ზანდუკიც იდგა,
 მქვარტლის ფერისა. წინანდელი წითელი ფერი საღებავისა აქა-
 იქ კიდევ შერჩენოდა. ამ ზანდუკში ინახება გუძას ცოლის გან-

ძეულობა: ერთი სამშაურთან თავიჩითი, ანუ „ცახოცი“, —
 ხუთ-შაურთან ჩითისაგან შეკერილი „საგარეო“ კაბა, ერთი
 სამაბაზიანი ჩუსტები, ოქუმელ ხარაზის შეკერილი, შაურთან
 სარკე, წითელ სამოგვე გადაკრული, —ის სარკე, აქაურს ქა-
 ლებს სადმე დღეობაში ან ოქუმში წასვლის დროს ჯიბით რომ
 დააქვთ ხოლმე და რომლის შემწეობით, დანიშნულ ადგილამ-
 დე მიახლოებისას, სადმე ბუჩქთან ან წყლისპირას თავის ფი-
 ზიონომიას ისწორებენ ხოლმე. ამათს გარდა ამ გაცრეცილ ზან-
 დუკის რომელსამე მიმალულ კუთხეში კიდევ უნდა დებულიყო
 თაფლის სანთლის ნაჭერზე მიკრული ორ შაურთან თეთრი
 ფული, გუძას სახლის ერთ-ერთ წვერის ავადმყოფობის დროს
 ილორის წმ. გიორგისათვის შეწირული და ავადმყოფის თავზე
 შემოვლებული. უნდა დებულიყო აგრედვე ორი ან სამი აბაზი,
 ათას ალაგას გამოკრულ-გამონასკენილი, — „შავის დღისათვის“
 გამოზოგვილი.

ჩემს მახსოვრებას ძალას ვატანდი, მინდოდა გამეთვალის-
 წინებინა ამნაირივე ზანდუკი ჩემის ძიძისა, ამნაირისავე სიდი-
 დისა, ამნაირადვე დამკვარტლული, ამნაირადვე, მუთაქის მა-
 გივრად, კუთხეში მიდგმული, ის ზანდუკი, რომელიც, ჩემს პა-
 ტარაობაში, არა ერთხელ გადამაქოთებია, —რა არის, ორიოდ
 ჩურჩხელა ამოვაცოცო და სადმე ხის ძირას შევექცე-მეთქი;
 ჰო, მინდოდა მომეგონებინა, კადევ, ზევით ჩამოთვლილის გარ-
 და, რა უნდა დებულიყო ამ ნაცნობ ზანდუკში...

მაგრამ... პატარა მეფემ გუძას ფაცხისამ, ძუძუმწოვარა ბავ-
 შემა, არა ერთხელ დაწყებული და შეწყვეტილი ტირილი კვლავ
 განაგრძო: მეძინებო. დედამ ძუძუ ჩასჩარა პირში, ამ ძუძუს სა-
 პონი თავის დღეში არ მიჰკარებია. რძესთან ჩააყოლა ბავშვმა
 თავისი ცრემლები და, ბოლოს, ზედ ძუძუზე მიეძინა. დედამ
 აიყვანა, აკვანში ჩააწვინა და, უფროსის ქალის დახმარებით,
 არტახები შემოაკრა. კვლავ გაისმა გულის გამაწვრილებელი ხმა
 ბავშვისა. უფროსმა დამ რწევა დაუწყო აკვანსა, რამაც უფრო
 გამოათხიზლა ატირებული დაი მისი. აქაური აკვანი ძალზე ვიწ-
 როა, განი მტკაველ-ნახევარ თუ ექმნება, მაღალია და დანჯ-

ღრეული. ეტყობა ამ აკვანში გაზრდილა მამა სახლისა, ხუთი მისი შვილი და ახლა მეექვსე ჰგემობს შიგ ტანჯვასა. და, ვინ იცის, მკითხველო, კიდევ რავედენი გაიზრდება ამ აკვანში! ბოლოს, ისიც შეიძლება, გაყოფის დროს, ერთ-ერთ შვილს წილში ერგოს... საშინელი ჭრიალი გაუდის ამ ოღრო-ჩოღრო მიწურ იატაკზე. სამ-ოთხჯერ ძალუმად დაარწია ქალმა თავისი პატარა დაია, მაგრად მიახლევენა თავი აკვნის კედლებზე; პატარამაც ტირილი შესწყვიტა. ერთს ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა ფაცხაში... მომაგონდა, რომ მეც ერთს დროს ასეთს აკვანში ვიზრდებოდი... მეც ასეთს დღეში ვიქმნებოდი-მეთქი, და ჟრუანტელმა დამიარა ტანში.

ძუძუმწოვარამ დაიძინა. ცოტა იმაზე უფროსი ტახტზე ავოგდა და ისიც ძილმა გულზე მიიხუტა. დიასახლისმა რაკი თავისუფლება იგრძნო, ეახშმის თავდარიგს შეუდგა. მიუჯდა ფქვილით სავსე ტომარას (საკი), წინ დაიდვა ბარქაში (სარღა) და ცრა დაიწყო ფქვილისა. ხოლო მისმა ტასამ თუჯის ქვებს დაავლო ხელი, სადილობისაგან ზედ შერჩენილი ღომის ქერქი დაჩლუნგებულის უტარო დანით მოაცალა და კუთხეში დაყუჩებულ წიწილებიან კრუხს დაუყარა. სამეფო ფრინველთა ერთს წამს შეფრთხა და წივილი დაიწყო. მერე გონს მოვიდა და კენკა დაუწყო წინ დაყრილს ღომის ქერქსა. დაწმენდილი და გარეცხილი ხელიანი ქვაბი პირთამდე წყლით მოჰყარა გოგონამა და, დედის დახმარებით, რკინის ნაქის მაგიერ ქერზე დაკიდებულ ხის კავს ჩამოჰკიდა. ცეცხლს შეშა შეუკეთეს. დაგუჯუნებულმა ცეცხლმა ათს წუთში აადულა წყალი. დიასახლისმა სიმინდის ფქვილით სავსე ბარქაში გვერდთ დაიდვა. მერე ადუღებულ წყალში მუჭა-მუჭად ყრა დაუწყო ფქვილს და თან ჩოგნით ურევდა. კავზე დაკიდებული ქვაბი ამასობაში, რა თქმა უნდა, ინძრეოდა, და მისს შენძრევასთან ერთად პანტა-პურნტით ზევიდან ზოლ-ზოლად დაკიდებული მქვარტლი წამოვიდა. მე თვალეები ავარიდე ზრდილობის გულისათვის... რომ გასქელდა ღომი, დიასახლისმა ძირს ჩამოიღო ქვაბი, დადგა

იქავ, კერის პირას, ჩართზე*) და სუთით**) (კირზა) შავალ ზელა დაუწყო. ხუთი წუთი ჰხელდა. მერე ისევ კავზე დაჰკიდა ქვაბი.

მე ისევ განვაგრძე ჩემი ექსკურსია თვალებით ფაცხის მიღამოში.

მიმოვაველე თვალი ბუფეტს. ერთი თხმელის ფიცარია გათლილი, სიგრძე აქვს 2 ალაბი, განი— $1\frac{1}{2}$ ალაბი. ეს ფიცარი დგას ოთხს ორ-ნახევარ ალაბიან ფეხებზედა, რომლებიც ქვეშ განზე არის გაწეული, რომ ტაბლა უფრო მაგრად იდგეს. ზედ ალაგია: ბლის ფილი (ქვიჯე) თავისის ქვითა, ბუყუნი (ერთნაირი ხის ქურჭელი) მაწვნის შესანახად, ხუთი ხის ჯამი, ადგილობრივი გაკეთებული, ორი თევში სინისა, 4 კოვზი ბზისა, ადგილობრივად გათლილი. ტაბლის ახლოვე კედელზე ეკიდა: ნიგა (საწველელი), მწარე გოგრის ქერქისაგან გაკეთებული ქურჭელი კვეთარისათვის და ოჩეჩე—ხის ქურჭელი, რომელშიაც ახლად ამოდებულ ყველსა სდებენ, რომ შრატისაგან დაიწრიტოს. ბუფეტის ახლო იდგა ერთი თავმომტვრეული კოკა თიხისა და ერთიც დოქი. ამ ორ ქურჭლის დასადგმელ ალაგას გაუშრობელი ჭოჭი დგას. გუძას ფაცხაში აღუნუსხველი, გვეონია, არაფერი დავგრჩება, თუ ყოველსავე შემოდასახლებულს მივუმატებთ „ტაბაკს“—გრძელს ოთხფეხიანს ფიცარს, რომელზედაც პირ-და-პირ ღომს დააგებენ და წინ დაიდგამენ ხოლმე სადილ-ვახშმის დროს. განი ტაბაკს $1\frac{1}{2}$ ალაბი აქვს, მისი სიგრძე კი ფაცხის წვერებთა რიცხვზეა დამოკიდებული. ფეხები ტაბაკისა ორის მტკავლის სიმაღლეა, ასე რომ როცა უსხედხართ, უნდა დაიხართ ხოლმე ღომის ასადებად. როცა ჭამას გაათავებენ, ტაბაკს აიღებენ. მისი შესანახი ადგილი ფაცხის კედელია, ან შიგნით და ან, უფრო ხშირად, გარედ, საწვიმურს ქვეშ, და ან კიდევ აივანზე: კედელში ორი ჯოხია

*) ჩართი—მრგვალად, ქვაბის ძირის სიფართოზე, დაგრებილი ვახია ან უგრეხელი. ქვაბის ძირი შიგ კალამოტსავეთა დგას, არ იმჩრევა და ღომი მოხერხებულად იხელდება შიგ.

**) „გარგატსაც“ ეძახიან. გათლილი ჯოხია, მკლავის სიმაღლე, ან ნაკლები, ერთის ალაბის სიგრძე.

გაყრილი, რომლებზედაც პირველ დაამზობენ ტაბაკს, და იქა დღეს, სანამ ხელმეორედ არ დასჯირდებათ.

აჰა, მთელი ავღალიდება გუძასი. ერთს დღეს გაყიდვა და ფულად ქცევა რომ მოუნდომოს გუძამ მთელს მორთულობას მისის ფაცხისას, მთელს ტუალეტს ამ ფაცხის წვეგრებისას, სულ ბევრი, ხუთას მანკაის პატრონი თუ გახდება. თუშკა გუძა თქმით კი იტყვის — „ღარიბადა ვარო“, მაგრამ ეს თქმა სიტყვის მასალაა, პირის დასამშვენებელია, ამბობს იმიტომ, რომ სხვა ყველა მისი მსგავსი გლეხები ამას ამბობენ; ხმარობს ამ სიტყვებს იმიტომ, რომ პატარაობითვე ნაკლებულების მეტი არა გამოაუცდია—რა და ამ მცნების გამომხატველი სიტყვები სულ პირზე აკერია.

გუძა კმაყოფილიც იქმნება ხოლმე, თუ თავისს სასიმინდეში შემოდგომაზე 200—300 ქილა სიმინდი შეჰყარა; კმაყოფილია, თუ სადილ-ვახშმად ფქვილის ლომი, ნაჭერი ყველი აქვს; უმეტეს კმაყოფილია გუძა, თუ უფროს ერთს თავისს დედიშობილად მორბენალ ბავშვებისას თითო ამერიკის პერანგი ჩააცვა „სააღდგომოდ“. გუძას სხვა ყველა საქიროება, სხვა ყველა მოთხოვნილება—ხორციელი თუ სულიერი—აეიწყდება, როცა მოაგონდება საბედისწერო „ფოშტის“ (სახელმწიფო გადასახადი) და მამასახლის-მწერლის ფული. წელიწადი-თორმეტი-თვე ერთს აზრსა ჰყავს მისი ფიქრი-გონება მიჯაჭვულ ამირანსავით შეპყრობილი: დასახელებული გადასახადი, რომელიც წელიწადში, ხანდისხან, 9 მანეთამდე ავა, როგორ მოვიშორო თავიდანო? ამ გადასახადისათვის—ლა იღვამს გუძა წელებზე ფეხებს, დარწმუნებულია, გლეხი, ჩემსავით შავის დღის დაბადებული გლეხი, ამ გადასახადისათვის არის გაჩენილიო. არ არსებობს გუძასათვის ეკკლესია; არ დასდევს, მისმა ბავშვმა წიგნი იცის, თუ არა. ამიტომ, ადვილი წარმოსადგენია, რა ცათაფერნია შეუდგება, როცა ამ გადასახადს მოიშორებს, რომელიც დამოკლესის სატევარსავით მისს გაშავებულს ქედს დასცქერის საბედისწეროდ. თითქო მძიმე ლოდი გადუგორდა მაშინ გულიდანაო. მაშინ მომავალ წლამდე განცხრომაშია, ნეტარობს: არხეინადა სკამს

ფქვილის ღომს განძლომამდე, საღამოს, მზის ჩასვლისას, იძინებს განძლომილი, მეორე დღეს მზეს ისიც აჰყვება, რათა იმავე ფქვილის ღომით განძლომისათვისვე იზრუნოს. წლით-წლობამდე ჩაჰკირკიტებს დედა-მიწას. ჩაჰკირკიტებს მანამდის, სანამ იმავე მიწას არ შეუერთდება უბადრუკი სხეული მისი. მისს ალაგას მისი შვილი, ტაგუ, ჩადგება, ისიც გუძასავით შეებრძოლება შავს მიწასა... და ვინ იცის, სანამდე გაგრძელდება ეს პირუტყვეული, პირველყოფილი ბრძოლა; ვინ იცის, როდის შეეცვლება ხასიათი და ფერი ამ ძალღმადრ ბრძოლასა?..

სანამ მე გუძას ავლა-დიდებისა და მისის ცხოვრების განხილვაში ვიყავ, „ვახშამიც“ დამზადდა. ტასიამ დოქი აიღო და ხელი დამაბანინა. ამ წინასიტყვაობის შემდეგ წინ ტაბაკი დამიდგა. ხოლო დიასახლისმა ჩოგნით*) ორი „დაგება“ ღომი ამოიღო ქვაბიდან და ტაბაკზე დამიგო ერთი-მეორეზე. მერე შიგ სულგუნი ჩამიჭრა და მითხრა: — „მიირთვი, ბატონოვო“. გუძაც, ბოდიშის მოხდით, შორი-ახლო მოუჯდა ჩემს ტაბაკსა. უნდა მოგახსენოთ ჩემი სუსტი მხარე: დიდი ტრფიალი ვარ ღომისა. მაგრამ იმდამინდელმა ღომმა მთლად შემადულა ეს საქმელი. ერთი ლუკმა კი მივაწოდე ჩემს დამშეულს კუჭსა და მერე თითქო კრიჭა შემეკრაო. თაფლ-გარეულ მაწვნით პირმოდგმული „ჩაყვა“, ჩემდა სასახლოდ, სინიდისიერად დავცალე. ღვინის მაგიერად სუფრას ანკარა ცივი წყალი გვიმშვენებდა. გუძამ, ღვთის წინაშე, ბოდიში კი მოიხადა უღვინობისათვის. რა ვქნათ, ბატონო ღარიბ კაცის საქმე ხომ მოგეხსენებათო!.. ნავახშმევს ტასიამ ისევ დავვისხა წყალი და ხელი დაგვაბანინა.

ვახშამს აქ მაშინვე ძილი და განსვენება მოსდევს. იღბალი ჩემი, რომ ჩემს ხურჯინში საბანიცა მქონდა და საზამთრო გვაბანაკიცა**). დიდი სამსახური გამიწია ერთმაცა და მეორემაც. ჩემს თავს „ბარაქალა“ ვუთხარი ასეთის წინდახედულო-

*) ჩოგანი—ქვაბიდან ღომის ამოსაღები იარაღია. ერთი ალაბი პატარა ფიცარი ნიჩაბსავით არის გაკეთებული, მხოლოდ ბოლოზე მომრგვალებულია.

**) გვაბანაკი—პალატო.

ბისათვის. როგორც შემედლო, მოვაწყვე ჩემი სარეცელი. ტა-სიამ, აქაურის ჩვეულებისამებრ, ფეხთ გამხადა, პატარა ჯირკვი მოიტანა, რათა ზედ ფეხები შემეწყო, ძმამ ცივი წყალი დაუს-ხა და თვითონ კი ფეხები დამაბავინა. ვერ ვეუბრე ამ კარგს ჩვეულებასა, თუმცა კი ჩემის ფეხებისათვის ტასიას შეწუხება მეტი იყო.

ჩემმა სახელდახელო ლოგინმა აღტაცებაში მომიყვანა. თავთ მედო უნაგირის ბალიში, ქვეშ მეშალა საბანი და ზევი-დან კიდევ ჩემი საზამთრო გვაბანაკი მეხურა. ფაცხის ერთს მხა-რეს ტახტი მე დავიჭირე, ხოლო მეორეს — გუძამა და მისმა ფა-ნიამა. დაწოლის დროს მარტო ღამის სიბნელე იდგა ჩვენს შო-რის კედლად...

აი ეს გახლავთ უფერ-უმარილო პროზა გუძასი, ამ ჩვე-ნის ცხოვრების სვეუბედურ გერის ყოფა-მდგომარეობისა!.. და აი ის „მეგრული“ ფაცხაც, რომელმაც ჩვენს ნიჭიერს მგოსანს გ. ქალადიდელს თვისი მშვენიერი ლექსი დააწერინა...

განთიადისას ტყე აივსო ჩიტების სტვენითა და ქიკიკი-გალო-ბითა. დაძინებულმა ბუნებამ გამოიღვიძა. გუძას ჯერ ფრთოსან-თა და მერე ოთხფეხ საქონელმა ხმა მისცეს ჩიტების გალობა-სა. ნელ-ნელა ფაცხის მკვიდრნიც წამოიშალნენ. საჩქაროზე ხელპირი დავიბანევით და მე და გუძა მთაში წასასვლელად მზადე-ბას შევუდგეთ. გუძამ მშვლის რქაზე დაკიდებული თოფი ჩამო-იღო, საპირისწამლე გაუსინჯა და ისევ ირმის ტყავისაგან შეკე-რილ ბუდეში ჩასდო. „უნდა თან წავიღოთ, იქნება, „უწმინ-დური“ (დათვი) შემოგვხვდეს გზაშიო.“ გუძას ცოლმა ქასლა-ში*) ჩამოიღო, მაწვნით გაავსო და გუძას დაჰკიდა, გზაში დაგჭირდებათო. იმ ღამეს ჩემი ცხენი გუძამ, ქურდების შიშით, ფაცხის აივანზე დააბა, და გუძას უფროსი ვაჟი უზვად უყრიდა ახლად გამოჭრილს სიმინდს. გუძამ შემიკაზმა ცხენი. ფაცხიდან გასვლის წინად შევეცადე სასყიდელი მიმეცა ჩემის მასპინძ-

*) ქასლაში — ქურქელია, თხის ტყავისაგან გაკეთებული. შიგნით და გარეთ გაფხეკილია. შიგ ასხამენ მაწონს და მგზავრობის დროს დააქვთ. მთაში ყველა ხმარობს ამ ქურქელს.

ლისათვის. პატივცემისათვის სამაგიეროდ ფულს ვერ შეაძლევთ აქაურს მისპინძელს: არამცთუ არ გამოგართმევთ, შეურაცხყოფადაც მიიღებს თქვენს ქცევას. მეც, რაკი სხვა გზა არა მქონდა, პატარა ტასიას „სახსოვრად“ ერთი ცხვირსახოცი ვუფეშქაშე, რამაც უასა სწია გოგონა. დანარჩენ ბავშვებს ორორი ორცხოზილა დავურიგე და ზედნადებად გაზეთის ორიოდ ნომერიც დაუტოვე. ქალაქი რომ დაინახეს, ერთმანერთს მიჰვარდნენ და თვითთელი მათგანი შეეცადა დაჰპატრონებოდა ამ „ტატას“. მათს ბრძოლაში დედა ჩაერია და ყველა გაათანასწორა: გამოჰკლიჯა გაზეთის ფურცლები და ზანდუქში შეინახა სასოებასავით.

თითქოს დიდის ხნის მოკეთე და ნაცნობი ვყოფილვყავ, გულწრფელად გამომეთხოვენ. სინანული გამოაცხადეს, რომ ასე „უცხად დავშორდი“. მათს ლოცვას საზღვარი არა ჰქონდა. „აქეთობას უეჭველად მნახეთ, როგორც კარგმა მოყვარებამა“, მომამახა დიასახლისმა ლობესთან მისულს.

ვ

მთისკენ.—ხელუხლებელი სამეფო წიფლისა.—მისის გადარჩენის მიზეზი.—ისიც გაიკაფება.—ულმერთო ბილიკი ანარის მთისა.—საჭიროება მისის შეკეთებისა.—გზის დამამშვენებელი: წყაროები, მთის ნაკადულები, ნისლი.—მეორე გაზაფხული.—წყავის ბუჩქები.—წაბლა-მუზა—*querqus castanifolia*.—დასასრული მთის გზისა.

შენუდემქით მე და ჩემი ჩიჩერონე-გუძა მთის კალთასა. სულ საცალ-ფეხო გზაზე მივდივართ *cum pedibus apostolorum*, ცხენი კი სალტად მიგყავს. გზასა ჰფარავს ტყე თხილისა, წიფლისა, წაბლისა, მთის ნაკერჩხალისა (*acer montana*). ორის საათის სიარულის შემდეგ მარტო წიფლის სამეფოში შევყავით თავი. მეტად მსხვილი და მაღალია აქაური ლაღად გაზდილი წიფელა. სისქე მისი ორი ალაბი არის, ზევით კიდევ თვალს ვერ უწვდენს ადამიანი. ადამიანს ჯერ აქ ცული არ შემოუტანია იმ განზრახვით, რომ ხე მოვსჭრა და იმით ვისარგებლოვო. ასეთი უტე-

ხი, ან როგორც მეგრელები ეძახიან, „უქმელი“ ტყე წიფლი-სა აწყდება თვით ანარის მთამდე, 30 ოთხ-კუთხის ვერსის სიგრ-ცეზე. მესამედი ამ ტყისა ოქუმის საზოგადოებას ეკუთვნის, დანარჩენი სახაზინოა.

როგორცა ვსთქვით, ეს ტყე ხელუხლებელია იმიტომ კი არა, რომ აქეთკენ რაიმე წესი იყოს დამყარებული ამ ტყის რიგინად და გამოზოგვით ხმარებისა. ჯერ ამ ნაირის წესის შემოღება, რომელიც ასე საქიროა სამურზაყანოს ტყეებისათვის, მხოლოდ ოცნების საგანს შეადგენს. თუ ეს ტყე ბარბაროსულად გაჩანაგებას გადაურჩა, ამის მიზეზი, ჯერ ერთი, ის გახლავსთ, რომ ადგილ-მდებარეობა აქვს მიუვალნი. აწ არსებულის გზით ვერ მიუდგება ვერც ურემი და ველარც ჩაღვა-დარი. მაგრამ მალე, სულ მალე, 20—30 წლის შიგნით, როცა ბარი სულ გაიკაფება, აქაური გლეხი ძალა-უნებურად აატანს ამ მთასა და ას-წლოვანის წიფლების ქრა აახმიანებს აქაურობასა.

ბარიდან ანარის მთისაკენ ორი საცალფეხო ბილიკი მი-დის: ერთა იწყება სოფ. ჩხორთოლიდან, მეორე—ოქუმიდან. ჩხორთოლიდან მიმავალ ბილიკს აფხაზების გზას ეძახიან, რა-დგან აფხაზების მწყემსებს ამ გზით დაუდით საქონელი სა-მურზაყანოს მთებზე. ოქუმიდან მიმავალ გზით კი მხოლოდ სამურზაყანოელი მწყემსები დადიან. ჩხორთოლის გზა მოკლეა. აქეთობას ამ გზით მომიხდა ჩამოსვლა მთიდან და სულ იმას ეიძახდი, ნეტავ, პრასა მექამა და ამ გზით არ წამოვსულიყავ-მეთქი. გზა ქვიანია და მოსხლეტილი. თითქმის ერთის ვერსის მანძილზე იძულებული ვიყავ, ცხენისათვის უნაგირი მომეხსნა და ზურგით მეზიდნა, ცხენი კი თავის ნებაზე მივუშვი. მაგრამ ვაი ისეთს გაშვებას! ვამბობდი, აი ახლა დაიმტვრევა, აი ახლა და საზღვევი გამიხდება-მეთქი. დღესაც ვერ წარმომიდგენია, როგორ დაუდით ამ გზით საქონელი!..

შუა გზაზე ორივ ეს ბილიკი ერთდება და ამის იქით, შე-დარებით, უკეთესი სავლელია. შედარებით, იმიტომ რომ ად-გილ-ადგილ საცალფეხო ბილიკი მოსხლეტილ კლდეებს გადაჰ-

ყურებს. საკმაოა, ერთი ბეწო გადაუცდეს ფეხი ამ მიმავალ ადამიანსა თუ საქონელსა, რომ ძირამდე სული არ ჩაპყვეს და თვალ-უწვდენელ ხევში სადმე სვაფ-ყორნების საკორტნი გახდეს. ხოლო ასეთი უბედურება აქ ხშირიცაა, განსაკუთრებით გაზაფხულზე, როცა იალალზე საქონლის ჯოგს მიგრეკებიან მწყემსები, და ენკენისთვეში, როცა იგივე საქონელი იალალიდან უკან მოუდით ხოლმე.

ანარისა და იმის იქით მდებარე მთების იალალებზე, სვანეთის საზღვრამდე, მიუდით საქონელი თითქმის მთელის სამურზაყანოს და აბუჯას*) მწყემსებსა. ყოველ გაზაფხულზე ზემორე დასახელებულ ბილიკით სულ უკანასკნელი 60,000 სული საქონელი მიუდით, სხვილფეხი, თუ წვრილფეხი. ხოლო უგზობით, წელიწადი ისე არ გაივლის, მწყემსებს ორასის თუმნის ზარალი არ მოუვიდეთ იქითობას, თუ აქეთობას. ერთხანად სამასი თუმანი რომ დაიხარჯოს, მეტი არც კი მოუნდება იმ ადგილების შესწორებას, სადაც მეტად საშიშოა გავლა. თვით მწყემსების გარდა ამ საქმეში, უეჭველია, სახელმწიფო ქონებათა უწყებაც მიიღებს მონაწილეობას, იმიტომ რომ მთელი საზაფხულო საძოვარი ადგილები აქეთკენ ამ უწყების ხელშია. ამ საძოვრებიდან წლიური შესამოსავალი, ჯერ ახლა, როცა ასე საშიშოა აქეთკენ სიარული, ორას თუმანს აღმატება, რაკი გზა შესწორდება, მაშინ საძოვრების მუშტარიც იმატებს და, მაშასადამე, შემოსავალიცა.

ამ აღმართ-აღმართ მიმავალ გზას ამშვენებს და მისს სიძნელეს ავიწყებს მგზავრს ანკარა და ყინულსავით ცივი წყაროები. უცნობ მწყემსს ღარი გაუკეთებია ხის ქერქისაგან, რათა დაღლილი მგზავრი მოხერხებით დაეწაფოს წყალს და ღარის გამკეთებელს ლოცვა-კურთხევა გაუგზავნოს. ერთს ასეთს წყაროსთან მე და ჩემმა გუძამ სიამოვნებით მოვასვენეთ ძალზე დაღლილი მუხლები და შუბლი გავიგრილეთ. გუძამ მოხსნა ქასლაშს თავი, აღღვებილი და კარაქმოდებული მაწონი ჩაყ-

*) აფხაზეთის აღმოსავლეთი ნაწილი.

ვაზე*) დაასხა და შემომთავაზა. ჩემი ორცხოზობილებიც წყალში დავალბეთ და ორმავე აღტყინებული შიმშილი დავაყუჩეთ. ძნელად დაავიწყდება კაცს ასეთს ალაგას მოსვენება და დანაყრება, თუნდაც მწირის სურსათით...

მთელი 6 საათი მივდივართ. შუა-დღეა. მზეს, მიუხედავად იმისა, რომ შუაგული მკათათვეა, სითბო აკლდება: ბარი და მისი პაპანაქება სიცხე შორს დაგვრჩა. ბამბის ქულა ნისლები ბოლქვა-ბოლქვად დაჰგოგავენ ხევებში. ხან ჩვენამდეც ატანს, შიგ ვეხვევით და ტანისამოსი მსუბუქად გვისველდება. გრილა. ვგრძნობთ მთის სიახლოვეს. ჰაერი თან-და-თან მსუბუქი ხდება და ჩვენი ფილტვები ხარბად ისუნთქავს. მაჯის ცემა ხშირია. იქით-აქით ხევებში კლდიდან-კლდეზე ცეკლქად მხტომარე მთის ნაკადულების საამო და ნირშეუცვლელის შუილით სმენა გვევსება. ტკბილი ხმა ამ შუილისა შორსა ჰკოცნის მწვანე ხავერდით დატვირთულ მთასა და მისს ნაპრალებსა...

წიფლის ხშირი და თაღსავით ჩამობურვილი ტყე თან-და-თან თხელდება, სიბნელე თავისს ალაგს სინათლეს უთმობს. იწყება წყავის (*prunus laurocerasus*) ბუჩქნარი. კვლავ გვიგაზაფხულდება: ახლა, მკათათვეში, ჰყავის. თეთრი ყვავილები მისი დამბნელის სურნელებით ავსებს მიდამოსა. ამ ბუჩქს აქ ყვავილი ყვავილადვე ჰრჩება. სიცივე არ აცლის ნაყოფად გამოისხას, დააწვიფოს და თავისი გემო აჩვენოს აქაურს ზაფხულის სტუმართ, ბარს დაშორებულთ და ხილს დანატრულებულ მწყემსებთა. არც თუ ტყუილად იკარგება ეს ყვავილი: ეს შეადგენს თავ-და-თავ სარჩოს ფუტკრისას, რომელსაც სამეურნაო-უანოელის მეურნეობაში საპატიო ადგილი უჭირავს. ბარად კი, სადაც მწიფდება, წყავის, ყურძნის მტევნების მსგავსს, ნაყოფს მკვიდრნი ჰკრეფენ, სწურავენ და ეგრედ-წოდებულს „წყავის ღვინოს“ აკეთებენ, რომელსაც ზაფხულში ღვინის მაგივრად შეექცევიან ხოლმე. მე ჯერ არა მქონია შემთხვევა ამ თავისებურის „ღვინის“ დაღვევისა; ხოლო ვისაც კი დაუღვენია, ამბობენ — „არა უშავს-რაო.“

*) მაწვნის სახერეტი ხის ჭურჭელია, ტოლჩის მსგავსი.

წყავს კორომ-კორომად მისდევს ერთი თავისებური ხე, რომელიც ბარად არ იზრდება და მარტო აქ, მთაზე, შეხვედება კაცს. ეს ხე გახლავსთ წაბლა-მუხა. ამ ხეს, ანუ, უკედ, ბუჩქს, —რადგან თვისის სიდიდით ბუჩქს უფრო წააგავს, ვიდრე ხეს, —ფოთოლი წაბლისა აქვს, რკო მუხისა, ტანი კი—წაბლისა და მუხის ერთად. აქედან დაერქვა, აღობად, „წაბლის ფურცლოვანი მუხა“ — *querqus castanifolia*. აფხაზები აჯასას — პატარა მუხას — ეძახიან, რადგან ჩვეულებრივის მუხის ოდენა არ იზრდება. სიმაღლე ორი მხარი აქვს, სიმსხო — ერთი გოჯი. ამაზე მაღალსა და მსხვილს წაბლა-მუხასა ჩვენ მაინც არ შევხვედრივართ.

იმის შემდეგ იწყება აქაურ მთის მცენარე *rododendron*, ჯერ მაღალი და თხლად. ნაირნაირია ეს მცენარე აქ: ვარდის ფერი, იისფერი, ყვითელი, თეთრი. თან-და-თან პატარავდება და შიშველზე, სადაც მწყემსები შეშადა ხმარობენ, ნახევარ ალაბზე მეტად ვერ ასკილდება ნიადაგსა.

შორიდან წარმოგიდგებათ მუქ-წიწვიანი ნაძვი, განმარტოებით მდგომარე. ნაკადულების შუილი ხშირდება. ცივი ნიაფი ძლიერდება. აჰა თოვლის ჯიშთებიც გამოჩნდა, ხევებში ჩარჩენილი და მზისაგან აულბებელი. კიდეც ცოტა — ტყე უკან დავსტოვეთ. ახლა კი ფეხი დავსდგით ალპიურის ყვავილებით ათასფერად დასურათხატებულ, ხავერდის მსგავს რბილ ნიადაგზე: ჩვენ მთაზედა, შიშველზედა ვართ.

თ. სახოკია

რ ა რ ი ს მ ი ს ? *

ბერძნი რამ ცუდი და შესაზარი დაგვიტოვა ჩვენმა სისხლით ცნებულმა და სისხლში მონათლულმა წარსულმა. ამ მხრივ პირველმა ამ-ლანშქრობას უნდა დავეუთმოთ. მხელად იშოვნით დედ-მამის წურგზე იმისთანა ადგილს, საცა კაცს ეცხოვროს და კაცის სისხლი არ დაღვრილიყვეს, საცა რამი არა ეოფილიყვეს. ერთნი აქებ-ადიდებდნენ რამს, სოტა:-შესხმას უძღვნიდნენ და მეორენი წუქვლ-კრულვას უგზავნიდნენ. მაგრამ იგი ეველას ერთნაირად, შეუბრა-დლებლად ექცეოდა: ავლებდა საუკეთესო ახალგაზდობას და ძირს კი რჩებოდა გლასა და ბაჩახუეა ხალხი, რომლისგანაც უნდა წარმოშობილიყო ახალი თაობა; არა ნაკლებ აფერსებდა რამი ხალხთა კულ-ტურას, განაოლებას.

რამი კვავრებს ჩვენ განადირებულ წინაპრებს; რამში გარჩევა აღარ არის განათლებულსა და კელურ ხალხთა შორის; ჭქრება რამის დროს მნიშვნელობა განკვლილი ხნისა. კისაც არ განასავთ ახლო რამი, ნუ წარმოგიდგენათ მეომარი რაინდად. რამში მეომრის ბუნება

* მოგვხსენებთ, რომ დღეს ევროპის სახელმწიფოთი აღარასა ჰზოგავენ ჯი-რის გამრავლებასა და შეთოფ-იარაღებზე, ყოველ წლივ ამ საქმეს ახარჯებენ 5 $\frac{1}{2}$ მილიარდ ფრანკს და იმავე დროს, თითქო ჰზოდისშობენო ამ არა შესაწყნარებელ საქციელზე, აცხადებენ: მარტო სურვილი მშვიდობიანობის დაცვისა და დამყარე-ბისა გვაძლულებს ამდენი ხარჯის გაწევისაო. მაგრამ დახე კიდევ განგებას! წელიწა-დი, თვე ისე არ გაეა, რომ ახალი რამი, ახალი ლაშქრობა არ დაიწყოს, ხან აქ, ხან იქ. ამისთანა დროს საგულისხმოდ მიგვიანია ჩვენის მკითხველებისათვის შ. ლეტურ-ნოს წიგნი: „La guerre dans les diverses races humaines“, სადაც შესანიშ-ნავი მეცნიერი ისტორიულად იკვლევს რამს, ამ საიზღარ ზნეს და ჩვეულებას, რო-მელიც გვიანდერტეს ჩვენ ველურმა წინაპრებმა. შინაარსი ამ თხზულებისა ნაამბო-ბია შ. P. M. და ჩვენც ამ წერილით ესარგებლობთ, რათა მოკლედ განვუზიაროთ მკითხველებს ლეტურნოს აზრები რამის შესახებ.

განადირებულა, გამსუცრებულა; ბეკრი თუ ჭკობნობს სკინგდისინს ქენჯნას, ბეკრი სიამოვნებით ატრიალებს ხანჯალს კანის გულში. ომი გვიმტვიცნებს, რომ ამოდენა დროს ტრიალში ჩვენ არ შეგვცვლია საწინაღობი წინები, ისევეა მიდრეკილებანი კანთა სოციალ-ეული-სა. ნურავინ იფიქრებს, ვითამ დღეკანდელი ომი სსკა იუკეს, ომი განათლებულ ერთა შორის არა ჭკავდეს არაფრით ველურ ხალხთა შესლა-შეტაკებს. ამ ვითომ-და გარჩევას გარტად დაინისჯათ იმ ამბებიდან, რომლებთაც სავსეა წიგნი ლეტურინოსი. იცვლება გარეგანი იფრი, ფორმები ომისა ხალხისა სსსიათის მანქდვით, მაგრამ ახრი ვი, შესაწარი შინაწრსა ომისა ისევე ისაა, რაც იფო ამ ორი ათასი წლის წინად. «უღიბე და უღიბე—ამ ჩვენი დანიშნულება», ამბობს დღეს ერთი წარჩინებული სამხედრო შირი. ჩვენ გვსარავს დღეს კანის-შქამლობა ძველ მქსიკანელთა, მაგრამ იმავე დროს კერძის განათლებულნი ხალხნი არასა ზოგაკენ, რომ შეიძინონ კანის სეულიტნი იარაღნი. ბოროტება ის ვი არ არის, რომ კანის სქამენ სიკვდილს შემდეგ, არამედ ის არის, რომ სიცილსლეს უს-წობ. ეს საწინაღობი ამბავი ვი—კვლავ კანისა—არ არის ბუნებრივი მიდრეკილება კანობრიობისა, არამედ ცუდი წნეა, რომელიც შეგვიძენია დრო-ყამთა ვითარებას გამო.

სულ ძველად, როცა ადგილ-მამული ბეკრი იფო და ცხოვრების ვითარებანი უბრალო, ომი, მეზობლის სიკვდილი სსჭირო არ იფო კანისთვის. მაშინ თუ იფო ომი, ამ ომს იურიდიული სსსიათი ჭქონდა. როცა ვი ცხოვრება გამოიცვალა, ხსალმა შირობებმა გამოიწვიეს კანი საბრძოლველად და არა სსკა გარემოებაში. კანის ბუძება არ ითხოვს, შენი შმის სისხლი დღევანდელ. ყველა ამით ნათლად დაკანსავთ იმ მსგავსებებიდან და ამბებიდან, რომელიც მრავლად მოჭყავს ლეტურინოს ველურ ხალხთა ცხოვრებიდან და განათლებულ ერთა ისტორიიდან. სსკათა შორის ატორი ესება ისეთ ვითსებებსაც, რომელთაც ასეთი თუ ისეთი მნიშვნელობა აქვთ დღეკანდელს ჩვენს ცხოვრებაში. ამ ის ვითსებები: სსჭირთა, თუ არა ომი არსებობისათვის ბრძოლაში? რასაც გვაკლებს ომი, სამაგიეროს გვაძლევს, თუ არა? უოკვლთავის უკეთესი ტაიმარეკებს სოღმე ბუნებრივ შერჩევას მისედვით, თუ არა? სსჭირთა იფო, თუ არა გა-

ნადგურებს სოფ. სასულიერო ფოთის, რათა წარმოშობილიყო სსკა ანა-
ლი უფრო ძლიერი? შეუძლიან ომის დაგვიხსნას იმ გარემოებებთან,
რომ არაფერმა შეგვიღვასოს ჩვენ-მიერ შექმნილნი ასევე პირობანი
ცხოვრებისა? ლეტურნი გვიხსნის სსკა-და-სსკა ხალხთა და ერთ
შორის შესწავ-შეგრძობლებას და სსკა-და-სსკა ომის, მათს მიწვევებს
და შედეგს და ჩვენ უნდა ვიპოვოთ აქვე პასუხი სემო აღნიშნულ
კითხვებს.

ეკვლა მკვლევარი ნათლად ასურათსატებენ ავტორის აზრს,
მაგრამ ჩვენ უდგომლობის გამო მოგვიყვანოთ მხოლოდ სოციალურებს.

ქალების ტარება და მტრობითი მოკვლა სსკა საზოგადოების
რომელიმე წევრისა არიან დღეს სკამარი მიწვევები ომის ასატუნად
ავსტრალიის და მის ხალხს მყოფ კუნძულებზე მცხოვრებთა შო-
რის. ველურ კანს კერ წარმოუდგენია, თუ შეიძლება იყოს ბუნებ-
რივი სიკვდილი კაცისა, არა, ის იმას აწერს სსკას კუდიანობას და
ოსტატობას და იმიტომ ეძებს სისხლს. გადის და სამაგიეროსი არის
მათის აზრით საღმრთო მოკვლეობა. მაგრამ დამნაშავეთი არა
კმაყოფილებდებოდნენ, არამედ დაესწოდნენ სოფელს თავს მთელს იმ
საზოგადოებას, რომელსაც დამნაშავე ეკუთვნოდა და მუსრს ადენ-
დნენ. ავსტრალიელები ისე უნდობნიან ომს, როგორც იმის ხალხს,
რომ კანონიერი სამაგიერო მიუძღვნან მტერს: კბალი კბალის წილ
და თვალი თვალის წილ. მართლაც აქა აქვს თათქმის ომს იური-
დიული ფორმა. ხალხს აქ თარხნად, თავისუფლად მოსახლეობს და
ბუნების და ცხოვრების პირობანი არ აიძულებენ საომრად.

ამ მიწვევით გარდა ასალ-კვლევდრულთ შიშშილიც სშირად აიძუ-
ლებს სოფელს, რათა გამოვიდნენ საომრად. ასალ-კვლევდრულნი მის-
დევენ სენ-თესკას და მეთევეობას. მათ არ ჰყოფიან არავითარი
შინაური საქმეული კაცის გარდა. მართლაც კაცის მოხსნულ-მოთესილი
რას ეყოფოდათ, იმავე დროს მათი ბუნება ითხოვდა სორცს და
ამიტომ გახდნენ კაცის მტრები. შედეგში კი ისე მოეწონათ ეს
ასალი თავი იმითი უბრალო საჭმელებსა, რომ სშირად იტყვოდნენ
სოფელს: «კარგა ხანია სორცი არ გვიქამია, წავიდეთ, აბა, პირი
ხავიტებათუნოთო», და დაიწყებოდა საშინელი ომები. ომები ჩვეუ-
ლებად და უხვად გარდაქცობათ; ამის მიწვევებია, რასაკვირველია, სა-

სელი გაუქვანობა-მამაცობისა და ქეიფი იქვე ბრძოლის კელზედ, როცა გამარჯვებულნი ჭთანთქლავენ ჟურ ისევე გაუციაებულ ხორცს მტროსას.

ოიღჯის გუნძულსეღაც სშიარად ჩამოკარდებოდა სოღმე შიმ-შილი, ცხოკელები რა იყო და ეტანებოდნენ ამიტომ კანის სორცს, მაგრამ ომიანობას შეეჩვივნენ და ამიტომ კანის კვლავ გმირობად მიანხდათ და მოტყუება უაღრესს ტაქტიკად.

სამხრეთ აფრიკის მცხოვრებნი—ბუშმენები—ძლიან საინტერესო მაგალითს გვიძლევენ. სამხედრო სულაუნება სრულიად განუვითარებელია მათში, თვითონაც ძლიან ჩამოუვარდებიან ჭკუა გონების განვითარებით გაურებს, მაგრამ გამარჯვებულნი თითქმის მუდამ ბუშმენები არიან, რადგან ხმარობენ მოშსამულ ისრებს. ეს მაგალითი ნათლად ეწინააღმდეგება იმ აზრს, ვითომ უფრო განუვითარებელი ერი დამარცხდება და გაითილება სოღმეო.

ძარცვა-გლეჯით და ტანობით ირჩენენ თავს ბუშმენები და ამიტომ ჭკუით მუდამ გადაიტერებული მეზობელი ხალხი. სხვა ხალხს კი არ ახადარებს თავისს მამულზე არასდროს. შიშშილი ჟურ, მერე ის, რომ ზატვის არა სცემენ სხვის საუფრობას და თავისას კი ხელს არ ახლებიანებენ, აი უმთავრესი მიზეზები თითქმის ყველას ხალხთა შორის ატეხილის ომებისა, მაგრამ ბუქის მთავანს ივინი დაფარულნი აქვთ და სულ სხვა კეთილის აზრებით გამოილასქტებენ სოღმე.

აფრიკის ნეგროთა შორისაც ხშირი იყო კანის-მკამლობა, მაგრამ ესლას თან-და-თან კლებულაბს—ტყუებს იმონაკებენ. ეს იმას კი არ მიეწერება, ვითომ ესლას ნეგროები შემბრალბებელი გახდნენ, არა, ესლას, რა დაიწყო მონებით ვაჭრობა, უფრო სასარკებლოა მათი გაუიღვა, ვიდრე შეკმა და ასე, შეკმას ასრიდნენ ტყუები და საკაჭრო საქონლად ვარდაიქნენ.

აფრიკის ნეგრს ბუნებრივი მოთხოვნილება ომისა კი არ აიძულებს სოღმე დაეცეს თავს თავისს მეზობელს, არამედ შემდეგი გაჭირება: საჭმლის უქონლობა და მეტადრე სორცისა. გაბონში ისე ცოტას ხორცი, რომ იმის უქონლობის გამო უხნდებათ მცხოვრებლებს ერთგვარი საშინელი ავადყოფობა. ამას გარდა სხვა მიზე-

რეპრეზენტაციის არის. აქ გახშირებულია მრავალ-ცნობიერება. ჰეიდელბერგის, ოტტინგის ქალებს და იმათ ამუშავენ. მუშა ქალი ისე ფასობს იქ, როგორც ჩვენში კარგი ცხენი.

როგორც ჰეიდელბერგის, აფრიკის ხალხთა შორის არ შეგუდრიკართ არტერთხელ იურიდიულ ფორმას ომისას, რაც სშირია აესტრალიაში, იმატომ რომ ამ ფორმას შეუძლიან იბოგინოს აქ მარტო, სანა ხალხი ვერ ისევე პირველ-ყოფილ მდგომარეობაშია. მასსადამე, როცა კი მარტო-გლეჯა და სავუთარი ცხოველური ინტერესები სდებს ომის მიზეზებად, მაშინ დიმილი უნდა მოგვივიდეს იმ გულუბრყვილო პირებსე, რომელნიც ასე სშირად გაიძახიან: ომი აკეთილშობილებს კაცსა.

მოვისხენოთ კადეკ სანარას ხალხ მცხოვრებნი. აქ ომი სანატიო ხელობად მიანიათ და ომობენ, როცა კი შეიძლება. მუშაობის დროს მშვილდ-ისარი თანა აქვთ, რადგან აქ სშირია უნებად თავს დასხმა, რომელსაც მოსდეკს დატყუენა და დაუიდა მონებად. ყოველს ომის მოსდეკს განიორწყება, ამოყუტვა და განადგურება მცხოვრებთა.

ეს მატალითებიც კმარა შეე ხალხთა ცხოვრებიდან, აქედანაც ნათლად ვხედავთ, ამობს ლეტურნო, რა შესაზარი და უმსკაცსოა ომი. ვხედავთ იმასაც, რომ ომი სულ ძველად არა ყოფილა, ისე მაინც, როგორც შედეგში სდებოდა. როდესაც სავმარისი იყო მინდორ-გელი, სანაქელი, მაშინ ასეთი ხასიათისა არ იყო ომი. როცა კი ხალხი გამრავლდა და გამიხნდნენ სსშიშარი მეტოქენი ცხოვრების მეჭლისხედ, მაშინ დაუწყო კანმა კაცს კვლა. ყველას ერთი აზრი ჰქონდა: მოკვლა მტერი და ჩეკლო ხელში იმის სარჩო-სანადებელი. ტყვეებს პირველად სჭამდნენ; როცა კი დაიწყო მიწის შემუშავება და ალებ-მიტეობა და მუშას ფასი დაელო, მაშინ მონებად, უმებად გადაქცნენ.

მუდმივმა ომებმა შესცვალეს სანელმწიფოების პოლიტიკური ხასიათიც. როცა ომი ათასში ერთხელ იყო, სანოკადება, თეძი ამოიჩეკდა ხოლმე წინამძღოლს, ბელადს ერთი ომისთვის, ერთი ლაშქრობისთვის, ეს იყო ყველახე ღონიერი, მამაცი, მარდი და მტერთა შემზარავი. როცა გახშირდა ომიანობა, ბელადი უფრო

მეტს დროს წინამძღოლობდა, უფრო სასულს ითქვამდა, აკვარებს და თავს ხალხს და ასე უფლებებს იძენდა, შემდეგ დესპოტიურ მიყვანად გარდაქცა. მაშინ ხომ სრულიად აღარ ზოგჯერა ქვეშევრდომთა სისხლს საკუთარ ინტერესებისათვის და ხშირ-ხშირად უბრძანებდა: «წადით, უღიტეთ, ძარცვეთ» — და ხალხიც ასრულებდა.

ომი წითელ-კანიან ხალხთა შორის სდებოდა და სდება თითქმის ისევე, როგორ დანაწილენ ველურ ხალხებში, ცოტა თუ მეტ გარჩევით, ისევე იწეება, ისევე თავდება, იგივე მიხედვები და აზრი აქვს ომსა, იგივე შურის-ძიება, იგივე ძარცვა-გლეჯა; ჭამა ტყვეთა, ან დაჟივდა. მოკვინსებთ მსოფლად ორიოდე მაგალითს.

შამქასელებს ძველსა და რბილში ჰქონდათ გამჯდარი ომის უინი, ასე რომ უომრად ვერ გასძლებდნენ ისე, როგორც უზუროდ. ეს ამბავი გამოიწვია დაუძინებელმა მტრობამ ესპანელთა-მიმართ, იმათ უშირობენ სისხლსა. საკვირველიც არ არის. ესპანელნი უკველგვარს საშუალებას ხმარობენ, რომ რანაირადმე გააწეონ შამქასელინი, გააძეკონ სამშობლოდან. ასეთი ბუნების წინააღმდეგე სურვილი ხომ სუსტსაც გამოიწვევს საბრძოლველად.

ბრანდილის მცხოვრებნიც (ყარაბენი) არ არიან ძალიან წინარბნი. მეზობელს ხალხს (ვევლა მტურია მათის აზრით) დაესხმიან ურბად, ჩუმად და უღეტენ შეუბრალებლად. ტყვეებს შირველად კარგად ეჭრევან, კარგს საუკეთესო საქმელებს აძლევენ, თავიანთ ცოლებსაც კი უთმობენ, შემდეგ ხოცავენ და სჭამენ. ტყვე ქალებს კი ამუშავენ სიკვდილამდის. აქ უკვე იბადება მონური წყობილება.

სამხრეთ ამერიკაში ხმარობენ ერთგვარ დაშხამულს ისრებს. ამისთანა ისრით თუ მტირედ მანაც გააფხვსენ სხეული, სიკვდილს ვერ გადურჩება. ზოგან უკვე ჩამოკესნენ ომს, ისეთი შიში და წარბი დასცა თავს ამ ისარმა.

წითელ-კანიან ინდიელებს ხომ ისეთგვარად ჰქონათ მოწყობილი აღზრდა ემაწილებისა, რომ სხარტანელებს გვაგონებენ. ცდილობენ, რომ ემაწილი მაგარი ხასიათისა გამოვიდეს — შეაჯნოს საკუთარი ღირსება და შატვი. არა სტემდნენ და ლახვდნენ. შატარობისასვე ასწავლიდნენ შვილდ-ისრობას, ერთი-ერთმანეთს აჯობებდნენ, აქეხებდნენ სამამაცო საქმესე და აჩვევდნენ, რომ აუტანათ

ყოველი გაჭირვება. ყოველი კაცი მხედარი, მეომარი უნდა ყოფილიყო, რომ დაეცა ოჯახი და თემი. ყველას შეეძლო ამაღლებულიყო და უფროსობა მიეღო, სიამაძრე თუ გიჟი და დასჯისა. ინდიელნი ჰიუიჭრობდნენ, რომ მარტო ომის მიზანი ცხოვრებისა, ხელა მარცხა-გლეჯის და დაჯლის სურვილი ვერ აძნეობდა მათ, ვერც სხვა გვარი შურის-ძიება ააღებდა, მაგრამ ვერ ითმენდა, თუ რომ ვინმე მიუჭრობდა საკუთარ მამულზე და დაუწყებდა ხატობას. ყოველს თემს შემოხლული ჰქონდა ადგილი და აწავის გასწავლავდა იქ უსიკვდილოდ. დაცხა მარხენა ადგილისა იყო მიხეტი ომისა. შემდეგში ოცნა ომის შემდეგ გმირებს ხატავით დაუწყეს უფრება და ქება-დიდებათ ისხენებდნენ, მაშინ ყველას მოუხდა გმირი ყოფილიყო და ამ სახელისთვის ხშირად უტყდნენ ომს მეზობლებს.

ყოველ ომის წინ დიდ ხანს თათბირობდნენ, როგორ მოკახერნათ, რომ მოუძნადებელ მტერს მოკასწოროთ და გაველიტოთ. მაგრამ უფრო გიჟულად გურონნი და ირაკუნნი ომის გამოცხადების ჩვეულებას მისდევდნენ დესპანთა შირით. ოცნა მოწინააღმდეგენი დაუზირდაზირდობდნენ, ხშირად მარტო ბუჯადნი გადიოდნენ ბრძოლაში, რათა მამუტბული სისხლი არ დაღვრილიყო და ერთი ბუჯადის სიკვდილით თავდებოდა მტრობა და შურის-ძიება ორ ხალხთა შორის. საზოგადოდ გიჟი რომ ვსთქვათ, ინდიელნი ძალიან სასტიკად ეპყრობოდნენ მტერს. ტყვეებს ან თავიანთ ჯარის წევრებად იღებდნენ, ან არა-და საშინელის წამებით უსწობდნენ სიცოცხლეს. იმათი ბუჯი ქალების ხელში იყო, თუ ქალები მიიღებდნენ ტყვეებს, როგორც ომში დახრილ თავიანთ მოკეთეს და ნათესავს, მაშინ სიკვდილს გადასწობდნენ. მაგრამ ხშირად ქალები ითხოვდნენ ნათესავთა სისხლს და დიდს საიმოვნებას ჰგონებდნენ, როდესაც ტყვეებს ნაკვერჩხლებზედ აშიშინებდნენ.

საზოგადოდ, სამხრეთ ამერიკაში აწერი ომისა იყო ტყვეებადარბევა მეზობელ ხალხისა. ტყვეებს სასტიკად ეპყრობდნენ, თუმცა ამას ჩრდილო-ამერიკის ინდიელთა-შორისაც ვხვდებით, აქაური ომი იმით განიხილება, რომ გაყვანობას და გმირობას თან დასდევდა საშინელი, კელური სისასტიკე. ერთიერთმანეთის დაცხა-დასმარება ჩვე-

ულებად ჰქონდათ გადაქცეული და ჩვეულებასე თხოულობდა, სისხლი ეძათ ყოველი თავისი მოკლეული მომძისა და წვერისა. სამაგიერო გარდაუსადე მტერს იმ ბორბტებისათვის, რომელიც იმან მოგოდენა—აი კანონიერი დასჯა. მაგრამ მასინდელი ომი ამ იურიდიულ ფორმის სმირად დაჰკარგავდა ხოლმე და მართა თავისს განადირებულ ბუნების და უინის დასაკმაყოფილებლად ჰმურავდნენ და აზბუკდნენ სრულიად უმიზნოდ მეზობელს ხალხს. მტერი ბეკრი აეო და გამარჯვება მათე უნდა ჩათვლიდიეო ღვაწლად სამშობლოს წინაშე. თანამედროვენი ჰატიკითა და დიდებით ისენიებდნენ გამარჯვებულს, უქებდნენ მამაცობასა და სწორედ ამისთანა დროს დაედო ფასი სამხედრო სასულს, რომელმაც მოშხამა ჰვენიერობა და მძის მძის სისხლი ასძევიან.

აღარ გაჭირდებით დიდ ხანს მექსიკელებზე, რომელთა თვით დემოტიც კი კაცის-მჭამელი იეო. ყოველს ტყვეს სწირავდნენ მას მსხვერპლად და მხოლოდ შემდეგ თვითონ სჭამდნენ. მასხადამე, თვით რვეული ითხოვდა, დაეღვანათ კაცის სისხლი; თვით ანტიკებიც ამის მომიმარებდნენ ხოლმე, როცა მოუნდებოდათ დაზბუკა მეზობელი ხალხისა გაუმაძღარ მადის დასაკმაყოფილებლად.

ესლხა გადავიდეთ აზიაში, მივსედოთ მონგოლთა ტომის ხალხებს და აქაც ბეკრს რასმეს კიბოვით საყურადღებოს. ჰირკულად აქაც ხომ იმავე ამბავსა ვნახავთ, რომ ომი დროთა ტრალში იმავე ფორმებს იღებს, რომლებიც შევამჩნიეთ სსკა-და-სსკა ხალხს.

ჩრდილო ესკიმიოსებმა სრულიად არ იცან, რა არის ომი, ცხოვრების ჰირობანი არ აძულებენ, აისხან იარაღი ერთიერთმანეთის გასაწვეტად. ადგილი ბეკრის, ზღვაში თეკნი აზარებელი, შენც იცხოვრე და მეცაო; ჰირ-იქით, ბუნება აქ ისეთია, რომ რაც უფრო შეკავშირდებიან მისთან საბრძოლველად, ისა სჯობან. ეს მაგალითი ნათლად ამტკიცებს, რომ ომი კაცის ბუნების მოთხოვნილება კი არ არის, არამედ სულ სსკა მიზეზთაგან წარმოსდგება იგი. თუ ესკიმიოსები არ ომობენ, მართა იმიტომ, რომ ძაღას არავინ ატანს, არც ცხოვრების ჰირობანი, არც საზოგადოებრივი წუობილება. აი კამნატკაზე გამრავდნენ ესკიმიოსები და ომიც სმირად ხდება მათში.

ტურქელები, კირგიზები და კალმიკები კი თუ ომობენ, მარტო იმიტომ, რომ გამარცხონ და დასაბიონ. ჭკლავენ კაცს იმიტომ, რომ ისარგებლან იმის ქონებით. აქ ესაა აზრი ომებისა. მონგოლები ძალიან წყნარი და მშვიდობიანი ხალხია ბუნებით, მაგრამ ნელ-ნელა მიეჩვიან მარცვა-გლეჯას და შემდეგ ჩვეულებად გარდაქმნათ, შეესისხლხორცათ. მონგოლები აზად აფასებდნენ სასულს, დიდებს, იმათ უნდოდათ დაეღას და სწორედ ამ გულისთქმით ხელმძღვანელობდნენ სსკა-და-სსკა ჩინგისხანები და ტამპლანები, როდესაც უთავალავი ურდოებით ნაცარ-ტუტას ადენდნენ დიდ სასულ-მწიფოთაც კი.

მაგრამ ტიბეტში და ბუტანში დიდა სხნია დაჭკარვა ომისა ეს ხასიათი. იქ მუდმივი ჯარიც კი არ არის და მხოლოდ როცა სამშობლო გაჭირვებაში ვარდება, გამოდის სამომად ყოველი, ვისაც კი შეუძლიან დაცვა სამშობლოსი. ამბობენ, რომ ეს ბუდდოზმის ბრალაა, რომ მისმა სწავლა-მომღვრებამ იქონია გაკლენა ხალხსეო, მაგრამ ალბად იმიტომ, რომ ცხოვრების სსკა შირობანი არ ეწინააღმდეგებოდნენ ამ სწავლა-განათლებას.

ერთადერთი ქვეყანა, სადაც ომთან მწერალად არიან და მას ზატავს არა სრემენ—არის ჩინეთი. სამხედრო დადება, სასული— იმათთვის არაფერია. ჩინეთის მეცნიერნი და ბრძენნი ხომ ზიზღით არიან გამსკვლეულნი და თავიანთ ნაწერებშიაც ჭქადაგებდნენ ამ აზრს. ერთი ბრძენი ურჩევად ვიდრე ხალხს, მიჭებებოდა ტირილითა და სოკვით იმ მხედართ-მთავარს, რომელიც გამარჯვებული დაბრუნდებოდა ომიდან, ვინაიდან მრავლად დაუღვრია კაცის სისხლია. ხალხიც თანაუგრძობდა ამისთანა სწავლა-მომღვრებას, თუძც თავისს დროხედ ჩინეთიც ომობდა საკმარისად, რომელსაც ხელს უწყობდა განუსაზღვრელი უფლებანი მონარქისა. საინტერესოდ მიგვაჩნია მკითხველებისათვის ისიც, თუ როგორ უყურებდნენ სამხედრო წოდებას ჩინეთში. დღეს ჩინეთშიც ცალკე წოდებას სამხედრო, მაგრამ ეჭვედებანება სამოქალაქო უწყებათ. იქ სამხედრო შირთ უფრო აინტერესებს ზოლიტიკური, ზნეობაივი კითხვები, კანონმდებლობა და სსკა, ვიდრე წრთენა სამხედრო იარაღის ხმარებაში. იმ სხასა-ღარს დააყენებენ ძალა, რომელიც უფრო ნასწავლია, მეცნიერია.

ამან უნდა იცოდეს, რომ ომი თავის-თავად ცუდი საქმეა, ცუდი მოქმედებაა. მტერს სასტიკად არ უნდა მოეპყროს და უნდა იხმაროს ყოველი ღონე, რომ ჩქარა მოსპოს სისხლის ღვრა. ამ აზრს, შეუძლიან, სახელმწიფო ინტერესებიც ანაცვალოს, იფიქროს დანაშაულის, რომ მშვიდობიანობა ჩქარა დაამყაროს. მართლაც, ჩინეთის მხედრობა სუსტია, მაგრამ სწორედ ესაა საიმაყო ჩინელ ბრძენთა. აქ ომს ზატივს აღარა სცემენ, აღარ უგმევენ გუნდრუკსა. დიდი ხნის გამოცდილების შემდეგ შეიგნო ხალხმა, რომ ბედნიერებას სამხედრო სასელის და დიდების მოპოება კი არ შეადგენს, არამედ განათლება. ჯერ არ შეგხვედრივართ ასეთს საზოგადო შესხედულუბას ამასე სხვა უფრო განვითარებულ ხალხებში.

როგორც დანახვადით, წითელ კანთან ხალხებში უფრო ძრავალია ფორმები ომისა და ამ მხრივ დიდად საგულანსხილია ამათი შესწავლა. მოვისსენოთ მოკლედ. ესკიმოსები სრულად არ ომობენ, გამსატკაზე ომს იურიდიული ხასიათი აქვს, ინდოეთის-ჩინეთში ომი გართობა—შექცევას შეეგებისა, იაპონიაში რელიგიური ხასიათი ქმნდა; კალბიკები, ტურკმენები—ხალხის დაბრკვას მისდევენ; მექსიკაში და სამხრეთ ამერიკაში—კანის ხორცს ეტანებოდნენ, როგორც ღმერთიც უბრძანებდა; ჩინეთი კი, რა იკმა ყველას ეს, აწ ზიზღით უუურებს ომისა.

გადავიდეთ ესლას თეთრ-კანთან ხალხებზე და შირდაშირ ბრძენებზე, ორივე სიტუაციას ვიტყვი მხოლოდ აფრიკის კაბილებზე, რომელნიც ბერს საგულანსხიური მაგალითის მოკვნივენ. ეს ხალხი ტყვეებს ძლიან კარგად ეპყრობოდა და ყველასე სასტიკი დასჯას ის იყო, რომ საქონელს ამწვესინებდნენ. კაბილებმა არ იცოდნენ, რა იყო სიტყვის გატეხა, შირდაშის დაწვევა და დიდად განცვიფრებულნი დარჩნენ, როდესაც შირდაშად იწინიეს ევროპული სრაკები და მოტყუება. მტერს შეეძლო ყოველთვის შეეფარებინა იმითან თავი და დამეგობრებოდა კიდევ, თუ კი იარაღს შეუცვლიდა რომელიმე კაბილს. დაჭრილებს კარგად უვლიდნენ და ტყვე-ქალებს და ბავშვებს ხომ დიდის ზატივის-ცემით ეპყრობოდნენ.

ძველ საბერძნეთში, როგორც ამისა ვხედავთ ილიადა-ოდისეიდან, ომი უმთავრესი საგანი იყო ცხოვრებისა და ომში მოპოვე-

ბელ სხსელს ხომ აღარა შეედრებოდა-რა. დარბეკა მტრისა, წართ-
მეკა ადგილისა, ქალთა მოტაცება და სხვა ამგვარი იყო ამ დროს
საზოგადო მიწეში ომის ატეხისა. ძველი ბერძნება ერთიერთმანეთს
გი მხარს უჭერდნენ, მაგრამ სხვა ყველა ხალხი მტერი იყო, მისი
მოკლავს, გაძარცვავს ცრადვად არავის ჩათულებოდა. ძარცვა-გლეჯვა იყო
გავრცელებული, როგორც ხმელეთზე, ისე ზღვაზე და შეეობრეთა
ხელობა პატრიუსადები იყო და არა გასაკიცხი.

თვით დემოტობინ აღებდნენ ომში მონაწილეობას და არაფერს
ღონეს არა ხმარობდნენ, რომ ომი შეეჩერებინათ, მოესპოთ. დემო-
ტობინ ისე იყვნენ განვიითარებულნი ზნეობრივად, როგორც მათი
თაყვანისმცემელნი. მტრის ბერძნები სასტიკად ეპყრობოდნენ. გმი-
რი აქილღი კეკსულობდა იმით, რომ თორმეტი ქალაქი აღუგვიან
დგდა-მიწის ზეურგიდან და თერთმეტი გაუძარცვავს, დაურბევია.
ტეგებს ჰხორცავდნენ და საწილად ჰკიცხავდნენ, თუ გი რომელიმე
მათგანი შეწყულებას სთხოვდა საეკდილის-წინ. ტეგე-ქალებს და ბე-
შეებს ინაწილებდნენ, როგორც სხვა დაჯლას. შემდეგ ღამის ქალებს
ხასებად ისვამდნენ, უფრო ხშირად გი ჰყიდდნენ.

რაკი საბერძნეთი ისტორიულ გზაზე გამოვიდა, თითქმის ყო-
ველმა ქალაქმა თავისი საკუთარი ისტორიული ცხოვრება დაიწყო.
ერთი ქალაქის ისტორია მეორისას არა ჰგავდა, მაგრამ ჩვენ მოვი-
ყვანთ აქ სამკვლავითოდ — ამბობს ლეტურნო — მუდამ ერთიერთმა-
ნეთის მოხინარე სპარტას და ათინას.

მონარქიული სპარტა უფრო მოკავჯობდა ძველ საბერძნეთს,
დემოკრატიული ათინა გი ადგა პროგრესის, განვითარების გზას.

სპარტელთათვის ომი იყო საჯანი ცხოვრებისა; კანონმდებლ-
ბა, აღზრდა და ცხოვრება ისე იყო მოწყობილი, რომ ხელს უწყობ-
და სამხედრო ძალის განვითარებას. სუსტის აკებულადობის ბავშვებს
ხომ ჰხორცავდნენ, რომ სხვათრევი გაწყობილ ჯარს ამ მხრავაც
ზადი არა ჰქონოდა. ემაწვილების აღზრდა წარმოადგენდა გამუდმე-
ბულს ფიზიკურ ვარჯიშობას. სხვანიარ განვითარებაზე არა ჰყოქ-
რობდნენ. საზოგადო საქმე წინ ეყენა და კაცის პიროვნება ნამ-
სხვერბლი ჰქონდა საზოგადოებას.

საომრად ისე ემსახებოდნენ სპარტანელები, როგორც ლხინის-
 თვის, მაგრამ ომის წინ ჯარის წინამძღოლნი ადგნებულს სიტყვებს
 ეუბნებოდნენ მეომართ, აკანებდნენ წინაშართა მამცობა-გმირობას
 და ღმერთებსაც მსხვერპლსა სწირავდნენ. მტერს არ გამოეკიდებო-
 დნენ ხოლმე შორს და წაართმევდნენ იმას, რასაც ხელად მოასწრებ-
 დნენ. ტყვეებს არა ჰხოცავდნენ, მოხებად, ეძებად მიჰყავდათ — ეს
 უფრო სასარგებლო იყო.

ომი სშირად წავით თავდებოდა და მედიანტორეთს სამართალიც
 იყო სმარებაში, თუმიც ძალიან ძვირად.

განათლების, ცივილიზაციის ისტორიაში ათინას დიდი ადგი-
 ლი უჭირავს, მაგრამ ისიც ძველად ბერსა ომობდა — დრო მოა-
 თხროდა იმას, თუმიც სხვა საგნებსაც დიდს ყურადღებასაც აქცევდა.
 ათინას სწორუნაკი იყო არა მარტო ის, რომ კარგი მეომარნი ჰყო-
 ლოდა; არამედ ისიც, რომ კარგი მოქალაქენი ჰყოლოდა, კარგი ხალ-
 ხი რეჟიმოდა გარშემო. მაგრამ დამარცხებულ, დაპყრობილ ხალხს
 კი ცუდად ეკიდებოდა. სპარტა ხარკსაც კი არ ადებდა, ათინა კი
 ცდილობდა, რაც შეიძლება, ბერს გამოეგრჩეო, ალბად იმიტომ, რომ
 სავაჭრო ქალაქი იყო.

რანაირი ფორმაც უნდა მიიღოს ომიც, მანაც შესაძრია. ის
 მოკვავრებს კელურ ხალხთა ცხოვრებას და აქ იქნის ხოლმე თავს
 და ფართო გზა ეძლევა კელურ ბუნებას კაცისას. ამ მხრივ ათინაც
 არ წამოურჩება სხვას. თითქმის საზოგადო ნეულებად იყო გარ-
 დაქცეული დამონაკებულის ხალხის გამარცხა, დაპყრობილი ქვეყნის
 ამოგდება. მამ-კაცთ ჰხოცავდნენ, ქალებს და ბავშვებს ატყვევებდნენ
 და იმონაკებდნენ. აწრი ომისა და ნამდვილი მიზნებში იგივე არა
 სავაჭრო იყო, როგორც სხვა ხალხებში დაჟინანეთ. ეგ არის, ათი-
 ნელთა ომი გარეგნობით, ფორმით გაიჩნეოდა.

მაგრამ ჩქარა გამოჩნდნენ ათინაში სხვა-და-სხვა შირნი, რა-
 მელთაც შეიგნეს სრული უაწრობა ხალხთა ყლეტისა, მუსკრისა. ესე-
 ნოფონტი ოცნებობდა «სამარადისო წავის» ჩამოგდებაზე. მაგრამ
 გარემოება და ცხოვრების შირობანი ისეთი იყო, რომ ომის გა-
 დაგდება ფიქრადაც არავის მოსდოდა. სამომხლოს საყვარული, სა-
 ზოგადო საქმი და თავის გაწირვა მისთვის იყო უპირველესი მო-

კალეობა ათინკლისა. სამშობლოს რომ ეპისასურთ, დაიწკა მრავალის მტრისაგან, უნდა იყვე თავისუფალი ოჯახის საჭმეთაგან. ეს საჭმეები მონებს უნდა ეკეთებინათ. მონებს ვილა მისცემდა, თუ არ ომი?

ცხოვრება სომ ასე იყო მოწეობილი, მაგრამ მოწინავე საზოგადოება თან და თან იცვლიდა აზრს და შესუფობას ომზე. შესანიშნავი ისტორიკოსი ფუკიდიდი ამბობდა, ვიძოთ მართლ იმიტომ, რომ მოსუფი მტერი მოვიგერეთ; ან იმ შემთხვევაში რატომ ორში ერთი დაგვრჩენია: გამარჯვე, ან იძლე. ცინიკები სომ სამშობლოს აწსუობასაგან ე უარწყოფდნენ. თვით სოკრატე ამბობდა, მოფელი მოქალაქე ვარ. ეპიკტეტი ეა—ყველანი ძმები ვართ და ერთი ძმა გვეყავს—ღმერთი. ხალხი აგრე ადვილად გერ შეისისხლარტებდა ამ აზრებს, მაგრამ ისიც ვმარა, რომ უგვე ცოტად მაინც ვაიგო ომის ზარალი.

ძველად თათქმის ყველა ხალხსა ქქონდა, ცოტად თუ ბევრად, სიყვარული ომისა, მაგრამ ისეთის ვაშმაგებით და თავგადადებით ეი არ ცდილობდნენ მეზობელ ხალხის სისხლის დაღვრას, როგორც ძველი რომაელნი. რომაელნი მუდამ ომზე ქთიქრობდნენ, ომით სცოცხლობდნენ და მუდამ მზადა ქქონდათ ახალ-ახალი ვეგმა, თუ როგორ შემოვიერთოთ ესა და ეს ადგილი; ან როგორ მოვიუსოთ დღენი სიცოცხლისა ამა და ამ ხალხსა. დიდი იყო სამოფლობლო რომისა, დიდი ბატონი იყო რომი, მაგრამ ყველა ეს ნაშოკნი ქქონდა «მხკელითა და სისხლის დაღვრით». ამას დასამტკიცებლად ვმარა ორთოდე მაცალითი რომის ისტორიიდან.

მოვიგონოთ, რწხარ ყლუტდნენ სამინტელებს, ანგრეკდნენ და სმარტეკდნენ მათს ქალაქებს. მოვიგონოთ სუფლა, რომელმაც აწამა მარსის ველზე ოთხი ათასი ტყვე. «ისტორია» ვეისრისა სომ მართლ იმითა საესე, რომ აქ და აქ ამდენი დაგვრეტო, ამდენი დაგვტყვევეო, ის დაგანგრეტო, იმას ცუცხლი წაყუვიდეთო. თვით ვეისარიც სისხლის მსმელი იყო. ზლუტარქი ვადმოგვრემს, რომ ვეისარმა რვასი ქალაქი დაიწერო, სამას სსკა-და-სსკა ერზე მეტი დაუმონვა რომსა, მოელს თავისს სიცოცხლეში ეომა სამ მილიონ ხსკვარ ვაცს, ომელთაგან ერთი მილიონი ვაიფლიტა ბრძოლის

ველსე და ერთი რომის მოქალაქეთა მონებად ვარდაიქტა. იმპერატორი ტიტუს, «მანუგეშებელი კანთა მოდემისა», არ ჩამოიხსნა კეისარს. მარტო იერუსალიმის აღებით და დანგრეულით ვადასტარება ვადეც მას. მთელი იერუსალიმი მორწეო კანთს სისსლით, ერთი მილიონი გუფლიტა და მორსე დაჭყიდა მონებად.

მონება და ვაჭრობა მონებით ძალიან იყო გაგარცელებული რომში. ძველად შეკობრენი მისდევდნენ ამ ხელობას, მას შემდეგ კი ყოველი დახურობილი ხალხი მონა იყო თითქმის. ძალიან ცუდადაც კურობოდნენ მონებს რომში, მონა და მომუშავე საქონელი ერთი და იგივე იყო, ზირუტყვის საქმეს ასრულებდა რომელი მონა.

მთელი ძალა რომისა იმაზე იყო მიხურობილი, რომ ახალ-ახალი ადგილი დაეხურო, ახალი ხალხი დაემონა და, რა გათართოდა რომის სახელმწიფო, დაჭკარგა ის, რაც მის ძალას შეადგენდა. სახელმწიფოს სახლები დაეკარგა, ვაჭრის სამშობლო, ვაჭრის შემკრთებელი ძაფი მოქალაქეთა შორის და ჩაქრა გულში გრძნობა სამშობლოს სიყვარულისა, რომელიც მანამდე ადფრთოვანებდა რომელთ. რა საჭიროება მოითხოვდა ამოდენა ომებს? რად უნდოდა რომს ვაღლია, რომელიც ისეც შეუერთდებოდა, რაკი მისგანებოდა რომის ცივილიზაციას. მაგრამ კეისარს ფული უნდოდა, რომელიც მრავლად იშოვნა ვაღლიის მარცვა-გლეჯით. ფული იყო კეისარის საქმეთა თანამგზავრი. რაკი-ლა მიისრწინა რომი ვაუთავებულ ომებით, მაშინ ერთი კეისარის უზომელი თვით-მოყვარეობაც კი კმაროდა, რომ დიდებულს რესპუბლიკას ბოლო მოქლებოდა.

საშუალო საუკუნეებზე დიდ ხანს არ ვაკენდებოთ. ამ დროს კანობრიობამ ისეთი საშინელი იარაღები მოიგონა კანისავე დასასჯელად, რომ თვით ველურს შიშის წარს დასცემს. ველები კარვად იცის, რა ამბები სდებოდა მაშინ, მძა მძას არ ანდობდა და მამა შეიღეს. კობლების დავლევა, თვლები დათხრა, ყურის, ცხვირის მოკვეთა, ვამდნარ ტყვიის ჩასხმა ზირში—ველებ ეს ჩვეულებრივი ამბავი იყო. თვით ის რანდინი, რომელთა მოქმედება ესლ კეთილ-შობილურად ვკეხეხება, უფრო შემწარავ საქმეთა ჩამდენნი იყვნენ, ვიდრე დანარჩენნი, თუ დახსლოვებით ვაკინობთ მათ საქმეთა.

რანინი რანინდულად ეპერობდნენ მარტო ბატონებს, ძღვერებს და მეტადრე ქალთ, თუმც სშირად გარყვნილება იხენდა სოლმე თავს.

ომი საშუალო საუკუნეებშიაც სასტიკი ხასიათისა იყო. რანინდული და კათოლიკური მორალი ნებას აძლევდა ესმართ ვოკელკვარი ძალ-მოძრება ომის კელსე, კერედ-წოდებულ კეთილშობილთ თუ ანტიკებდნენ, თორემ ბრბოს არას გზით. მოკავონთ ჟვაროსანთა ლაშქრობა და ალბიგოელთა ომები. რამდენი სისხლი დაიღვარა მარტო იერუსალიმის ზღუდეთა შორის!

დასკენა წარსულისა და აწყო ომისა. ის აუარებელი მასალა და მკვლავთება, რომელთაც მოყვარა თავი ლეტურნომ თავისს წიგნში, აქ დასკენაში შეუთანხმა ერთ არას, რომელიც მოელს წიგნშია გატარებული წითელი ძაფით, საზოგადოდ გადააჯღო თვალი კაცობრიობის ცხოვრებას და აი რას ამბობს: ომობენ როგორც ცხოველნი, ისე კაცნი მარტო იმ გარეკით, რომ ცხოველებმა არ იციან, რა არის უშეკობა, მოტყუება, სრეკები და ის რაც მათ ამოქმედებს, ხათელია, ცხადია ხეუნთის. როდესაც ჭინჭიკელათ ჟვარი დაეცემა თავს თავისს მოყვასს, არავისთან იმართლებს თავს, რომ ამ სისხლის დაღვრას მოითხოვდა სასკელის, ანტიონების, ან და დასაგურლთა დაცვა. ცხოველები ერთი და იგივე მოდგმისა (ВИД) ეომებიან ერთი-ერთმანეთს და არა ხადირობენ ერთი ერთმანეთსე, არა სჭამენ თავისავე მოდგმის არსებას და თუ მოხდება მანინ, ერთობ ძვირად. კაცნი კი სშირად ასტესენ სოლმე ომს, რათა შირი ჩაიტებათ რანინ კაცისავე სორციით. მაგრამ კაცობრიობა, როგორც ზემოდ მოკისსენიეთ, ჟერ მშიადობიან ცხოვრებას ატარებდა და სოლო შემდეგ დაადგა ამ საზიზღარ ხეულებს, როცა ცხოვრებამ აჯობა ჟერ ისევე განუგითარებულ კელურ კაცს.

კაცის-კვლა, ხადირობა სსკის მამულსე, ქალების მოტაცება— აი ეს იყო მიზეზები მშიინდელი ომებისა. რას იზამ, ჟერ შიმშილი და მერე სქესობრივი (ПОЛОВЫЯ) მოთხოვნილებანი ძალას ატანდნენ მოქმედნათ ისა რაც მის ზუნების წინაღმდეგია.

ომები სშირად სდებოდა, რადგან სშირადვე ხნდებოდა მიზეზი ომის დასაწყებად. ბოლოს ომში სიარული და გასკლა ხეულებად გარდაიქცა, რომელიც თან და თან განშტოვდა, რაკი ცხოვრება გარ-

თუღდა. შირველ კაცს არაფერი ჰქონდა და ვერც არას წაართმევდა. მაგრამ რომელიმე ხალხი მოჭყებოდა მიწის შემუშავებას, ან საჭონლის მოშენებას, ქონებას, საკუთრებას უკვე განხდა, ომმა დაჭკარგა იურიდიული ფორმა და გარდაიქცა ძარცვა-გლეჯად, დარბევად. ამ ზღვის გულისათვის დიდი სასხლი დიღვარს და იქნება ერთმანეთი სულ გაუფლიტათ, თუ არ შეეგნოთ ჩქარა მონობის სარგებლობა. შემდეგში დაიწყო სხვის მამულის, მიწა-წყლის დასაკუთრება და მშინ შესდგა, გაიმართა დიდი სახელმწიფოები. რაკი დამკვიდრდა ხალხში მონობა და სენა-თესვა, საზოგადოების მოთავედ განხდა მეფე—მშინ განხლდა გაუთავებული ომები სამეფლოებს გასადიდებლად. ესლა უფრო კარგად ასრულებდნენ იმ ზღვს, რომ უკვლავ მე და შენ კი არაფერი. ასე, ომი ხელობად გარდაიქცა და ისიც საბატოად, რაც უფრო სამწესროა. მოგონეს ჩქარა კეთილშობილური იარაღნი და სასწაო კაცის კვლისა. დღეს თვალებს არ დაგთხრან, მხოლოდ ცხელის ტყვიით გაგკვირებენ; მონას არ დაგობსებენ, შირიქით, გეტყვიან, დღეიდან თავისუფალი ჰქვეშევრდომი ხარ ჩვენი, იცნობრე თავისუფლად, მხოლოდ... კმ გზაზე იარე და არა სხვაზე. როგორც ჰხლავთ, ომი ზნეობრე განხლებს წინააღმდეგობს კია იმიტომ, რომ გამარჯვებულის ხელშია დამარცხებული, მეორეს სიკვდილ-სიცოცხლე შირველს ეკუთვნის. აი თუნდა ნაზოლენი რას ამბობდა: ჯარის-კაცთა მეხებით სიმიდრეს კმოულობ და სიმიდრით, თუღით ჯარის-კაცებსაო.

ამისდა მიუხედავად დღეს მრავლია ომის მომხრე, ომის მატებ-მადიდებელი. აი რას ამბობს დე-მესტრი: ომი ღვთაებრივი დასაბამისაო, ომი საყოველთაო განონიაო. განა თვით განტება ღვთისა არა ჭფარველობს დიდებულ სარდალთ და მეომართ, რადგან ომი კერას ავლებს მათ? ძლიან გულუბრევილო ეოფილბ ბ-ნი დე-მესტრიო, ამბობს ლეტურნო, გვეშინიან, კია თუ სასაცილოდ გავხდეთ, ამისთანა სასულელებს წინააღმდეგ რომ დავიწყოთ წერაო. იქნება ომი საყოველთაო განონად მიანია, იმიტომ რომ იგი საყოველთაო მოკვლენა, საყოველთაო ამბავია! მაგრამ ოდესღაც კაცის-ქვამლობაც საყოველთაოდ იყო გავრცელებული და დღეს კი ზიზღს გკვრის ამ ამბის გავრცელებაც კია. მონობა გავრცელებული იყო უკვლავ და დღეს კი გადავდეს, განათლებულ ხალხში მიანც.

უფრო საყურადღებოა შრუდონისა და ჭებეღას შესედულობანი ომზე. ომი კეთილის-ყოფილათ, ამბობენ ივინი, ომი საჭიროა აკაცობრიობის განსაკითარებლად; კაი თვისებები გვრჩება, ვიწროთენებით, ხასიათი გვიკეთდება; სასუელმწიფოები ვითარდებიან, კარგნი იმარჯვებენ და სუსტნი უთმობენ თავისს ადგილს უკეთესებს; სასოგადოდ, ომი სიცხოველეს მოძრაობას აძლევს ჩვენს მღორე ცხოვრებას. ლეტურნო ცალ-ცალკე არღვიეს ამ კითხვებს და ამტკიცებს, რომ ომი არც ფიზიკურად ავითარებს კაცს, არც ზნეობრივად და გონებას სომ, ზირიჭით, უნშობს, და ომში ვერავითარ სარგებლობას ვერა ჰხედავს. სმარტაში და ათინაში თუ ჯანსაღი ხალხი იყო, ფიზიკურ ვარჯიშობას, გიმნასტიკას მიეწეობდა და არა ომს. ზირიჭით, ომმა დაღუპა საბერძნეთი, ომში დაიღუპა ჯანსაღი, კარგი და ძირს დაჩნა სუსტი. ეს სომ ვერ გავიგია, რანაირად უნდა განვითარდეს გონება კაცისა, რადესაც ერთი ამსრულებულია მეორის ნებას და სიტუაცისა. ამ შემთხვევაში გონება უნდა დაიხმოს. რაც შეეება სხვა კეთილ გრძნობათ, ამათხედაც იგივე ითქმის: სად ომი, სად სიყვარული მოყვასისა, სად კაცის-კვლა, სად შებრალება!

ომი კი არ აკეთილშობილებს კაცსა, არამედ ანადირებს, ამხეცებს, აჩვევს სისასტიკეს, გარყენილობას, აკარგვინებს ჰატივის-ცემას სხვის ზირიჭების და საკუთრების-მიმართ.

ზოგნი ჰხედვენ ომის ბორცტებას, სისამაგლეს, მაგრამ ეს აუცილებელია და მერე ამ ბორცტებას სარგებლობაც თან დასდევს. ომების წყალობით შეერთდნენ სხვა-და-სხვა ხალხნი, ძველ წეს-წყობალებასე დაძვიდრდა ახალი; უფრო განვითარებული ხალხი გამოვიდა ცხოვრებაში, ჯანანი და გლახაკი აღიკავა, გაჭჭრა ბუნებრივ შერჩევის მიხედვით. განა ამისთვის საჭირო იყო ერთი-ერთმანეთის ჟლეტა? ჰკითხულობს ლეტურნო. განა განათლებული ხალხი ვერ აღმოჩნდა იმისთანა სახსარს ცხოვრებისას, რომ იმასაც ეცხოვრნა და მეორესაც? განა ვერ მოხერხდებოდა, რომ ერთსაც ჰყოფნოდა მიწის მონაკარი და მეორესაც? თუ რომ ის ღონე და სიმდიდრე, რაც ომებზე დახარჯულა, განათლებისთვის მოესმარებათ და ან ახმარებდნენ, მაშინ აღარ მოგვიანდებოდა სხვის ზირიდან ლეჟამ-ზურის ტარება და სისხლის ღვრა.

რაც შეეხება იმას, რომ ვითომ კარგია, ყოჩაღნი იმარტულებს, ესეც ტყუილია და იმის დასარღვევად კმარა მოკუყვანოთ ორიოდე მაგალითი. ბერძენი უფრო მალლა იდგა განკითარებით რომაელზე, მაგრამ რომმა ვა შთანთქა საბერძნეთი. როგორც კტყობა, გერმანელი ურდოები უფრო განკითარებულნი ყოფილან, რადგან ამათ დასტეს ძიან რომის იმპერია.

ზოგნი ამბობენ კიდევ, რომ ომების წყალობით სსკა-და-სსკა ჰატარა ერნი, ხალხისნები აღიკანენ დედა-ძიწის ზურგიდან, ან შეუკრთდნენ დიდ ერს და ასე შედგა დიდი სახელმწიფოები, მაგრამ ამითი ცივილიზაციამ რა მოიგო? ძველ ცივილიზაციის სათავეში იდგა გაერთიანებული იტალია ვა არა, არამედ დაფანტული, დაცალკეპებული საბერძნეთი. შემდეგ ცივილიზაცია მაშინ აღორძინდა, როცა იტალი დაიშალა და ქადაქები განცალკეებდნენ.

ამბობენ კიდევ, რომ ომი ჩკულებად გარდაქვა კაცს, ბუნების მოთხოვნილებად და აბა ამას რას უსამო. საუბედუროდ, ეს მართალია, ამბობს ლეტურნი, ამას ხელს უწყობდა აღზრდა, გატაცება სსკელის და დიდების მოპოებისა; მაგრამ შეეცვალათ აღზრდა, მივსტეთ წინააღმდეგე მიმართულება და მაშინ ხსალი თაობა ზიზლით შესხდაგს კაცობრიობის სისხლით მორწყულს წარსულს. რომ ომი სრულიად გადაკარდეს და აღარ დაჩნეს საბუთი მისი დაწეებისა, ბერი მხარე უნდა შეიცვალეს ჩვენის ცხოვრებისა. დღეს ომის მიზეზები ბერკვარია: ჰსინაური, ეკონომიური, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი. სსკებზე არას ვიტყვით, მაგრამ ჰსინაურ მიზეზებს ვა კარგი აღზრდა ადვილად მოუღებს ბოლოს.

შ. კული

პედაგოგიური განყოფილება სრულიად რუსეთის გამოქვეყნების ნიშნით-ნომეროვანი

III *)

ანგარიშის საწერი რეგულაციები გამოფენაზე.—ვეტუშვესკის პროგრამის ნაკლულევენება.—რიცხვითი ტაბლიცა 100-მდის ნიქეგოროდის დირექციისა.—ლექციები პირველ დასაწყისის სკოლებში ანგარიშების სწავლებისა და პროგრამის შესახებ ლატიშვილისა და შოხორტროცისა.—გამოცანების გაკეთება რეგულაციებში.—ათეულიანი ნაწევრების შესწავლა მარტივი ნაწევრების წინ.—საზოგადო გავრცელება მეტრიული სისტემის ანგარიშის სწავლებაში.

გამოფენაზე წარმოდგენილ ანგარიშის საწერ რეგულაციებიდან სჩანდა, რომ საზოგადოდ ამიციანებს აკეთებენ სხვა-და-სხვა ამიციანათა კრებულიდან, როგორც განყენებულ, ისე სახელწოდებით მარტივსა და რთულს რიცხვებზე გამოანგარიშებით. ზოგჯერ ამიციანის გაკეთების ახსნასაც სწერენ რეგულაციებში, ეს წესი ყველაზე უფრო გავრცელებულია მოსკოვის სამოსწავლო ოლქში, ზოგან კიევის ოლქშიაც, მაგალითად, სოფ. დუნავეცკის სასწავლებელში ერთი ამიციანის ახსნას რეგულირების ექვსი გვერდი უჭირავს. ჩერნიგოვის გუბერნიის ბევრს საანგარიშო რეგულაციებში აღწერილია სიტყვებით სახელწოდებით რიცხვებზე მოქმედებათა წარმოება. ნაწევრებზე გამოანგარიშება ერთკლასიან სკოლებში იშვიათია, ამას შეხედებით მხოლოდ პეტერბურგისა და მოსკოვის ოლქებში; ვარშავის ოლქის სკოლებში სწავლობენ ნაწევრებზე ოთხს მოქმედებას.

*) «მოამბე», 1896 წ., № XII.

ჩვენში და რუსეთშიც ზოგიერთს სამოსწავლო ოლქებში ანგარიშის სწავლება მიდის ევტუშევსკის პროგრამის მიხედვით; რუსეთში ბევრს ადგილას შეუნიშნავთ სამართლიანი ნაკლულევენება ევტუშევსკის წიგნებისა და განსაკუთრებით პროგრამისა. პირველ განყოფილებაში ანგარიშიდან ევტუშევსკის პროგრამით უნდა ისწავლებოდეს იანვრამდის და ზოგჯერ თებერვლამდისაც პირველი ათეული, მთელს წელიწადს სწავლობენ რიცხვს ოცამდის, ხოლო ორი წელიწადი უნდება ასამდის რიცხვების შესწავლას, მაშინ როდესაც მესამე წელიწადისათვის რჩება მთელი კურსი ანგარიშის შესასწავლად: ოთხი მოქმედება მრავალ-ნიშნოვან რიცხვებზე, დაყოფა, გადაქცევა, ოთხი მოქმედება რთულ სახელწოდებითი რიცხვებზე, ელემენტარული ცნობები მარტივს ნაწევრებზე, ანგარიში ჩოთქზე, ამიციანები ზედაპირისა და მოცულობის საანგარიშოდ, ცნობები $\frac{1}{10}$ -ზე და სხვა პრაქტიკული ცნობები. ამ ნაირად გამოდის რომ ორ წელიწადს ევტუშევსკის პროგრამით პირველ ორ განყოფილებას ანგარიშიდან ეძლევა ერთგვარი მეხანიკური სავარჯიშოები, რიცხვების დაუსრულებელი დაყოფა, რომელსაც მცირე სარგებლობა მოაქვს, ეს ერთგვარობა, ზოგიერთების აზრით, დამოკიდებულია პირველი ათეულის ნელა გაგლისა გამო, ამიტომ საზოგადო აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ანგარიშისა უმცროსს განყოფილებაში აღინიშნება მცირე შედეგით. ამ ნაკლულევენების ასაცილებლად ბევრია იმ აზრისა, რომ პირველს განყოფილებაში ანგარიშიდან დავჯერდეთ მხოლოდ აუცილებელს და უსაქიროესს ცნობებს, ტყუილად დაკარგვა დროსი იმაზე, რაც მალე თავის-თავად მოვა და მიეცემა ბავშვს ადვილად მისი გონების განვითარების თანაბრად, უსარგებლოა. დიდი ნაკლულევენება არ იქნება, თუ 8—9 წლის მოწაფე საშუალ განყოფილებაში გადასული სწრაფად ვერ მოგვიგებს, რავედნია 53 + 18 ან თუ მკვიდრად არ იქნება შეგნებული რიცხვი 60, როგორც შედგენილი 4-ჯერ 15 ან 5-ჯერ 12. საჭიროა მხოლოდ ბავშვების გაჩვევა ანგარიშში, რაც კი შეიძლება, ბავშვმა უნდა იცოდეს საქმით ყველა ანგარიშისათვის

საქირო წესები, გაეჩვიოს ამიციანების გაკეთებაში ვარჯიშობით აზროვნობის პროცესს. ამნაირად, როგორც ქვემოდაც დაინახავთ, ბევრი ეხლანდელი რუსების მოწინავე პედაგოგები იმ აზრს ადგანან, რომ პირველს წელიწადს სკოლებში ისწავლებოდეს რიცხვები 100-მდის. ნიჟეგოროდის დირექციის სახალხო სკოლებშიეს სწავლება დიდი ხანია შემოულიათ და სასურველი შედეგიც უნახავთ. იქაურს სკოლებში პირველ განყოფილებისათვის, აგრედვე სხვებისათვისაც შემოდებული აქვთ რიცხვითი ტაბლიცა, რომელიც ბევრს მასალას აძლევს მასწავლებელს როგორც პირდაპირ, ისე დამოუკიდებლად სამუშაოსათვის. მოგვყავს აქ ეს ტაბლიცა განმარტებით.

	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ზ	ც	თ	ი	კ	ლ
I	8	1	9	2	5	6	7	3	4	7	9	10
II	16	16	18	17	15	12	14	19	11	12	18	20
III	28	24	21	27	25	24	28	26	22	23	29	30
IV	32	32	33	39	35	36	35	38	34	31	37	40
V	44	48	45	48	45	48	49	41	42	43	47	50
VI	52	56	54	51	55	60	56	57	58	53	59	60
VII	60	64	66	69	65	60	63	68	62	61	67	70
VIII	72	72	78	77	75	72	70	73	74	76	79	80
IX	80	88	81	87	85	84	84	82	86	83	89	90
X	96	96	93	99	95	91	91	98	94	92	97	100

ამ ტაბლიცის ხმარება მასწავლებელს ზეპირად სწავლების დროს შეუძლიან ასე: 1) წაიკითხეთ IV რაზმის რიცხვებში თითოს შვიდის მიმატებით. 2) I რაზმის რიცხვთაგანი თითო გადადიდეთ რვაჯელ. 3) შეადგინეთ ჯამი წყვილი რიცხვებისა— სვეტზე ლ და ზ, ან ჯამი I, II და III რაზმისა; საშუალო განყოფილებაში—ჯამი სამი რაზმის და სამი სვეტის რიცხვებისა,— უფროსს განყოფილებაში ჯამი სამი რაზმის ათიანი რიცხვები-

სა. 4) რიცხვებ Φ სვეტზე ქვევით დაამცირეთ შვიდჯერ. 5) მერით ხელი ნაწილი თითო რიცხვისა α სვეტზე. 6) რიცხვები VII რაზმისა დაამცირეთ ცხრით. 7) რა რიცხვებია ხუთჯერ ნაკლები თითოზე κ სვეტზე ქვევით.

წერით, როგორც დამოუკიდებელი სამუშაო, ამ ტაბლიცაზე შეიძლება შესრულდეს შემდეგი სავარჯიშოები: 1) მე-II რაზმის თვითეული წყვილი რიცხვების ჯამიდან გამოაკელით I რაზმის თვითეული წყვილი რიცხვების ჯამი. [ასე მე-V რაზმამდის პირველ განყოფილებას, მეორესაც წლის დასაწყისში და შემდეგ დანარჩენი რაზმები]. 2) გამოიცანით ნაშთი II და III რაზმის რიცხვებისა აღებული სამჯელ ($28 - 16 \times 3 = 36$). [ასე აკეთებს ერთი მოწაფეთაგანი, ამის მეზობელი მოწაფე აკეთებს ამასვე მე-III და IV რაზმში, მესამე მოწაფე მე-IV და V რაზმებში, მეოთხე აკეთებს იმას, რასაც პირველი, მეხუთე, — რასაც მეორე და ამ ნაირად დაცული იქმნება მოწაფეებში თვით მოქმედება და არ შეეძლება თავის მეზობელ ამხანაგიდან პასუხის გადაწერა]. 3) გამოიცანით λ და κ ქვეით ორივე რიცხვის ჯამის მეზუთედი ($5 + 10 : 5 = 3$). 4) თვითეული რიცხვი Φ სვეტზე II-დან დაწყებული VIII-მდის დააბატარავეთ შვიდჯელ, მიღებული რიცხვი გააღიდეთ ათჯელ და გამოაკლეთ თექვსმეტ-თექვსმეტი. ($14 : 7 \times 10 - 16 = 4$). მოწაფეებს რომ არ დაავიწყდეს მასწავლებლის ნათქვამი, ერთ მაგალითს დასწერს საკლასო დაფაზე და გაამეორებინებს მოწაფეებს. 5) თითო რიცხვს λ სვეტზე მიუმატეთ რაც აკლია 100-მდის და შემდეგ გამოორიცხეთ მეზობელ რიცხვ κ ქვევით ($2 + 98 - 9 = 91$). გამოიცანით ერთი მესამედი თითო რიცხვისა κ სვეტზე და მიუმატეთ რაც აკლდეს ასამდის ($9 : 3 + 97 = 100$). 7) გამოიცანით $\frac{3}{4}$ თითო რიცხვისა α სვეტზე ($8 : 4 \times 3 = 6$) და სხვ.

ეს ტაბლიცა შეიძლება გამოიყენოს მასწავლებელმა ჩოთქით ანგარიშზედაც. მაგალითად, მივიღოთ ყველა რიცხვი კაპეიკებად. რამდენი ფული შესდგება, რომ ჩავაგდოთ ჩოთქზე I რაზმის ფული? მე II-სი? პირველს ოთხს სვეტზე სამის რაზმისა? ჩავაგდოთ მე III რაზმის ფულები და გამოვაკლოთ ჯერ I

რაზმის და შემდეგ მე-II რაზმის ფულები. ჩავაგდოთ ჩოთქში მე-VI რაზმის თითო რიცხვი და მაშინვე მოვაკლოთ მე-V რაზმის რიცხვები სათითაოდ. პირველი რაზმის რიცხვები მანეთებად ვიანგარიშოთ, მეორესი—კაპეიკებად, და შევადგინოთ ჯამი 8 მან. 16 კ.+1მ. 16 კ.+9 მ. 18 კ. და სხვ. რიცხვების იმავე მნიშვნელობით მანეთების ჩასვლის შემდეგ გამოვიდეთ კაპეიკები 8 მ.—16 კ.+1 მ.—16 კ.+9 მ.—18 კ. და სხვ.

ეს რიცხვთა ტაბლიცა, როგორც ზემო ნაჩვენებიდან სჩანს, იძლევა ბლომა მასალას სხვა-და-სხვა საზღვირო და საწერ საგარჯიშოსათვის. გარდა ერთი დიდი ამისთანა ტაბლიცისა თავისუფალს დროს მასწავლებელს შეუძლიან დააკეთოს პატარ-პატარა ტაბლიცები ან მოწაფეებსვე დააკეთებინოს და დაურიგოს მათ.

პირველ-დასაწყისს სასწავლებლებში ანგარიშის სწავლებისა და პროგრამების შესახებ გამოფენაზე წაკითხულ იქმნა რამდენიმე ლექციები პეტერბურგის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორის ლატიშევისა და შოხორტოცკის მიერ. პირველის ლექციას უფრო მეტი წარმატება ჰქონდა და ამიტომ მოვიყვანთ იმის შინაარსსაც. ლატიშევი საზოგადოდ თავის ლექციაში მოკლედ გამოარკვია მათემატიკის მნიშვნელობა საზოგადო განათლების სკოლებში, მათემატიკა უნდა უხსნიდეს მოწაფეს განყენებულად აზროვნობის ნიქს. ეს არის პირველი და უმთავრესი პრინციპი მათემატიკისა, როგორც მეცნიერებისაო. არითმეტიკასაც აგრედვე, როგორც პირველს საფეხურს მათემატიკის მეცნიერებაში, სახეში უნდა ჰქონდეს ეს პრინციპი და პრაქტიკულის ვარჯიშობით მიიყვანოს მოწაფე იქამდის, რომ შეეძლოს ყველა კითხვების გამოცნობა განყენებულად. რასაკვირველია, არ შეიძლება მოველოდეთ, რომ არითმეტიკის სწავლებამ მიიყვანოს მოწაფე ყოველის მხრით განვითარებამდის, მაგრამ განყენებულად აზროვნებაში ნიქის განვითარება, გახსნა შეადგენს მთელს დანიშნულებას, არსს მათემატიკური მეცნიერებისას პირველ-დასაწყისს სკოლებში. მაგრამ უმთავრესი საკითხი იმაში მდგომარეობს, თუ როგორ

უნდა განხორციელდეს პრაქტიკულად ეს მოთხოვნები? მეთოდური რჩევანი, ამბობს ლატიშევი, ამ შემთხვევაში ცოტას გვიშველის, მასწავლებელი თვითონ უნდა სარგებლობდეს მის მიერ შემუშავებული მეთოდით, მაგრამ უმთავრეს პირობაში აღნიშნულის პრინციპების განხორციელებისათვის უსათუოდ უნდა ჩაითვალოს მასწავლებლის მხრით თავის საქმის სიყვარული, მეორედ ცხადი და სრული განსაზღვრული შეგნება იმისი, რისკენაც მიისწრაფვის. ამის შემდეგ ლექტორმა გააცნო მსმენელებს, თუ როგორ განვითარდა ანგარიშის სწავლების საქმე რუსეთში. პეტრე დიდის დროს რუსეთის სკოლებს წმინდა პრაქტიკული ხასიათი ჰქონდათ, იმ დროის საანგარიშო სახელმძღვანელოებში ვკითხულობთ: „შეერთების დროს დასწერე რიცხვები ასე, შეერთება დაიწყე აქედან,“ მაგრამ რისთვის ასე, ან ყოველთვის ასე უნდა თუ არა ამას მაშინდელს სახელმძღვანელოებში ვერ იპოვით. ამისთანა მიმართულება დიდ ხანს სუფევდა რუსეთში. ეკატერინე მე-II დროს სწავლების საქმეში იწყება ახალი ხანა. მაშინ სწავლების საქმე დაყენებულ იქნა წმინდა თეორიულად. ეს მოძრაობა გაგრძელდა ამ საუკუნის მე-40 წლამდის. მეორმოცე წლებში სახელმძღვანელო წიგნებმა დიდ წარმატებას მიაღწიეს თეორიულად განმარტების მხრით. მაშინ პირდაპირ გამოცხადებული იყო: „საჭიროა მხოლოდ კარგად და დაწვლილებით თეორიის განმარტება და მოწაფეები თვითონ გაიგებენ ამა თუ იმ მეცნიერებას.“ ამისთანა აზრმა და მიმართულებამ დაჰბადა მეთოდებით გატაცება, და აი მესამოცე წლებიდან მეთოდულად დაჩრდილა ყველაფერი სწავლების საქმეში. გამოკვლეულ და მოპოებულ იქნა ადვილი საშუალებანი თვლისა და ამიცანების გამოცნობის შესასწავლად. ამ მეთოდურის მხრით გატაცებამ საზოგადოდ ცუდად იმოქმედა მათემატიკის სწავლების უმთავრესს პრინციპზე. ლექტორის აზრით, ნამდვილი სწავლება ანგარიშისა უნდა წარმოებდეს თეორიულად და პრაქტიკულადაც, ორივე მხარის თანაბრად შეერთებით, განსაკუთრებით მეთოდურით გაუტაცებლად. დასასრულ, ლექტორმა წარმოადგინა ანგარიშის პროგრამა პირველ-

დასაწყისი სკოლებისა. იქვე გარდასცა ზოგიერთი მეთოდური რჩევაც, რადგანაც ეს პროგრამმა მოწონებულ იქმნა ყველა დამსწრეს-მიერ, რომელთა შორის 500 მასწავლებლებიც იყვნენ, ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია აქვე მოვიყვანოთ სრულად:

ზარგელ წელაწადს ლატიშევის პროგრამით მოწაფეებმა უნდა შეისწავლონ თვალსაჩინო საგნებზე პირდაპირ და უკუ-ქცევითი თვლა 100-მდის, ოთხი მოქმედება პირველად ორს ათეულზე, შემდეგ მეტზე, ასამდის. ციფრებისა და მოქმედებათა ნიშნების შესწავლა. შესწავლა მაგალითებზე უმთავრესის არითმეტიკულის ცნებებისა; რომაული ციფრების შესწავლა XX-მდის. პირველ წელსვე მოწაფეებმა უნდა ისწავლონ ამიცანების გაკეთება და მათი ჩაწერა სტრიქონებად.

მეორე წელაწადს მოწაფეები შეისწავლიან ნუმერაციას 10,000-მდის, ზეპირ და წერით ანგარიშს განყენებულ რიცხვებზე არა უმეტეს 10,000-სა. გამრავლების ტაბლიცა. განმარტება-ახსნა არითმეტიკულ მოქმედებათა წარმოებისა. გამოცნობა რიცხვების ერთმანეთში დამოკიდებულობისა (разностное и кратное отношение), რომელიც არ აღემატება ათითასს. გადიდება მიცემულის რიცხვისა ათჯელ, ასჯელ, დამცირება რიცხვების, რომელიც ნოლებით დაბოლოვდება, ათჯელ, ასჯელ; რიცხვების სახის გამოცვლა; (მთელი რიცხვის ნაწილებად გამოხატვა), გადაქცევა, დაყოფვა (превращение и раздробление); სავაქრო ჩოთქების ხმარება, გაცნობა სიგრძის ზომების, სიძიმის, საბნევ სხეულთა და ფულების ანგარიში; ნაწევრები, გაცნობა მარტივის ანგარიშისა ნაწევრებზე, ერთნაირი ნაწილების შეერთება; პატარა მთელი რიცხვის სწორ ნაწილებად გამოხატვა; ზეპირი და საწერი ამიცანები.

მესამე წელაწადს წერით ანგარიში მილიონამდის და განმარტება მოქმედებათა წარმოებისა რიცხვებზე. ცნობები მოქმედებათა შემოწმებაზე, გაგრძელება ზეპირად ანგარიშისა არა დიდს რიცხვებზე; ჩვენება ადვილის ხერხისა, საშუალებისა ზეპირად სწრაფად ანგარიშისათვის. მარტივი გამოანგარიშება ნაწევრებზე: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ და სხვ. მოქმედება სახელწოდებითი რი-

ცხვებზე იმ პირობით, რომ დანაწილების დაყოფით დროს ში-
 ლიონზე მეტი დიდი რიცხვი არ მიიღონ. ცნობები ოთხ-კუთხ
 და კუბიკურ ზომებზე. დროებზე გამოსაცნობი ამიცანები.

ლატიშევის შემდეგ ამავე საგნის შესახებ: „რას უნდა ვას-
 წავლიდეთ ელემენტარული არითმეტიკის გაკვეთილებზე“ წაი-
 კითხა ლექცია შოხორტროცკიმ, რომელმაც წარმოსთქვა აგ-
 რედვე ზოგიერთი წინააღმდეგი აზრი წინად წაკითხული ლექ-
 ციების შესახებ. შოხორტროცკის ლექციამ ბევრი ბასი ასტეხა,
 ლექტორს არ მოუწონეს ბევრი და მათშორის თვით სიტყვის
 მეთოდის განმარტება—„მეთოდი გემოვნების საქმეაო“. ამით
 შოხორტროცკიმ თავის მეთოდური სახელმძღვანელოებსაც მოა-
 შორა სამეცნიერო საფუძველი.

წერით საანგარიშო ამიცანების განმარტებას საზოგადოდ
 ბევრს სასწავლებლებში აქვს მიქცეული ყურადღება. ზოგიერთს
 სკოლებში ხმარობენ ერთს რომელიმე წესს ამიცანათა გასაკე-
 თებლად, ზოგში რამდენიმეს და სხვა-და-სხვა წესებს მისდევენ.
 ყველაზე უფრო საზოგადოა წესები ამიცანების ახსნისა ნიჟე-
 გოროდის მაზრის სკოლების რვეულებიდან. საზოგადოდ უნდა
 აღვნიშნათ, რომ ეს მაზრა რუსეთის სხვა კუთხებთან შედა-
 რებით სწავლა-განათლების საქმეში ჩინებულად არის დაყენე-
 ბული, როგორც სკოლების რიცხვით, ისე სწავლა-განათლების
 მოწყობითაც, ამას ამტკიცებს, როგორც მოწაფეთა ნაწერები
 აგრედვე ნიჟეგოროდის მაზრის სასწავლებლის რჩევის უკანასკ-
 ნელი წლის ანგარიში, რომელშიაც მოხსენებულია, რომ „ხალხ-
 თა განათლების საქმეში არც ერთს მაზრას რუსეთში არ
 გაუკეთებია ნიჟეგოროდზე მეტია“. სწავლების საქმე, როგორც
 საერო სკოლებში, ისე სამრევლო სკოლებშია, წარმატებით მი-
 დის. ნიჟეგოროდის სახალხო სკოლების ინსპექტორს რავესკის
 სამინისტრო სკოლის შენობაში ფიცრებზე გაეკრა და გამოე-
 ფინა თავისი შენიშვნებით ყველა ის წესები ამიცანების ჩაწე-
 რისა და განმარტებისა რვეულებში, რომელიც მიღებულია პირ-
 ველ-დასაწყის სკოლებში. ბ-ნი რავესკი ამიცანების გაკეთებას
 საზოგადოდ ჰყოფს ხუთს რიგად: 1) შეადგენს: ა) ამიცანათა

პირობის ჩაწერას რვეულებში, ბ) შემდეგ განმარტება ანუ ახსნა ამიციანის გაკეთებისა წერით რვეულში და გ) ბოლოს გამოანგარიშება. 2) რიგს შეადგენს: ა) ამიციანათა პირობა, ბ) მთელი გეგმა, პლანი ამიციანათა გაკეთებისა, ფორმულა და გ) გამოანგარიშება. 3) რიგი: ა) ამიციანის პირობა, ბ) ახსნის გეგმა დაყოფილი ცალკე კითხვებად, გ) ყველა კითხვების შემდეგ იმავე სტრიქონზე გამოანგარიშება. 4) რიგი: ა) პირობა ან № ამიციანისა, ბ) გამოანგარიშება და წერით ახსნა თვითყული მოქმედებათა შედეგისა; 5) რიგი: ა) პირობა ან № ამიციანისა, ბ) გამოანგარიშება და უკანასკნელი შედეგის წერით განმარტება.

თვითონ ამიციანის ახსნა ერთი და იმავე წესით საზოგადოდ არ უნდა წარმოებდეს, მაგალითად, ამიციანის პირობიდან დაწყებული თან და თან გადასვლა ამიციანის უკანასკნელი საკითხის გამოცნობაზე მარტო, ბავშვი უნდა მიეჩვიოს აზროვნების სხვა-და-სხვა პროცესს; შეიძლება დაიწყოს მსჯელობა ამიციანის უმთავრესი საკითხიდან თანდათან ამიციანის პირობებზე გადასვლით, რომლითაც შეიძლება პასუხის მოპოება გამოსაცნობ კითხვაზე, ეს უკანასკნელი წესი უფრო ხშირად უფროს განყოფილებაში უნდა იხმარებოდეს; ეს საზოგადო მიმართულება იხატებოდა ბევრს ანგარიშის რვეულებში, რომელიც გამოფენაზე იყო წარმოდგენილი.

ერთს დიდს ნაკლულევენებას რუსეთის პირველ-დასაწყისს სკოლებისას შეადგენს სწავლების დროს სიმოკლე, სამი წელიწადი, რის განმავლობაში ძნელი ხდება ერთ-კლასიანი სკოლებისათვის დანიშნული პროგრამების ყოველის მხრით უნაკლულად შესრულება, ამას ჰგრძნობენ თითქმის პირველ-დასაწყისი სკოლების მასწავლებლებიც, რომლებიც ზოგიერთს შემთხვევაში სკოლაში კურს-დამთავრებულებს ხშირად იწვევენ სასწავლებელში კიდევ მეოთხე წელიწადსაც; ამნაირად ეს კურს-დამთავრებულები შეადგენენ მესამე განყოფილების ცალკე ჯგუფს. როგორც წინადაც ვამბობდი, ზოგიერთს სკოლებში, უფრო ვარშავის სამოსწავლო ოლქში, მოწაფეებთან გადიან ოთხს მოქ-

მედებს მარტივ ნაწევრებზე, ამასვე შვებებიან ის მასწავლებლებიც, რომელნიც მეოთხე წელიწადსაც სტოვებენ მოწაფეებს სკოლაში კურსის დასრულების შემდეგ. გამოცდილებიდან დაუნახავთ მასწავლებლებს, რომ მარტივი ნაწევრებზე მოქმედებათა სწავლებას სისტემატიურის კურსის შემდეგ ვერ მოუტანია მოწაფეებისათვის შესაფერისი ნაყოფი, ცოდნა მარტივი ნაწევრების შესახებ მალე ავიწყდებათ ბავშვებსაო, აღდგინება მოწაფეთა მეხსიერებაში მარტივ ნაწევრებზე რომელიმე წესისა დიდ სიძნელეს შეადგენსო. ესვე შეუნიშნავთ ბევრს დირექტორების სპოქტორებსაც, რომლებიც ურჩევენ მასწავლებლებს ანგარიშიდან სისტემატიური კურსის დასრულების შემდეგ გადავიდნენ ათეულიანი ნაწევრების ოთხი მოქმედების სწავლებაზე, რომელსაც უფრო დიდი კავშირი აქვს სისტემატიურს კურსთან და არა მარტივ ნაწევრებზე, რომელიც უფრო ძნელი წარმოსადგენია მოწაფისათვის. რადგანაც ეს აზრი ერთის მხრით მართლის მლალადებელია და მეორედ მათემატიკის მწერლობაში ახალია, ამიტომ აქვე შევეხებით მის მეთოდურს სწავლების მხარესაც, თუ როგორ შეიძლება ამის განხორციელება.

მოწაფეებმა ნუმერაციიდან უკვე იციან, რომ ორს ან მრავალ-ნიშნოვანს რიცხვებში ერთი რიგი (разрядъ) რიცხვისა ათჯერ ნაკლებია მის მეზობელ წინა რიცხვზე მარცხნით, აქედან ძნელი არ იქნება ბავშვებისათვის, მაგალითად, ავიღოთ რიცხვი 51, უკანასკნელი რიცხვის შემდეგ დავსვამთ მძიმეს იმ პირობით, რომ უკანასკნელი რიცხვი, როგორც წინაა, ისე ეხლაც უნდა აღნიშნავდეს ერთეულს, მძიმეს შემდეგ დავწერთ ახალს რიცხვს ასე: 51,1 ეს ახალი ციფრი უნდა აღნიშნავდეს არა მთელს ერთეულს, არამედ ათჯელ ნაკლებს, ესე იგი ერთეულის მეთაედს ნაწილს. ამ ახალ ადგილს შეგვიძლიან დავწეროთ 51,3 — იქნება სამი მეთაედი ნაწილი, [51,5] ხუთი მეთაედი ნაწილი და სხვ. ამის შემდეგ შეიძლება მოწაფეების ათეული ნაწევრების წერაში და კითხვაში გავარჯიშება. შემდეგ უნდა აეხსნას მოწაფეებს თუ როგორ დაიწერება ათიანი ნაწევრები, როდესაც მთელი რიცხვი არ იმყოფება. აქაც უნდა იხ-

მარონ ცნობილი საშუალება—დავწეროთ ნული ერთეულის ადგილს, როგორც ვსწერდით ათეულებს და ასეულებს, რომელთაც ერთეული აკლდათ: 0,1. 0,3. 0,7. და სხვ. ამის შემდეგ ათეულიანი ნაწევრის შემდეგ სხვა ციფრი რომ დავწეროთ, რას აღნიშნავს? 0,11, ან 0,01. ანაირად გაიგებენ ასეულიანი ნაწევრებსაც, რის შემდეგ ბავშვები უნდა ავარჯიშონ ათიან-ასიან ნაწევრების წერა-კითხვაში და მთელი რიცხვის ათჯელ გადიდება-დამცირებაში მძიმეს გადატანით: 1,52. 15,2. 3,97. 39,7. 0,75. 07,5=7,5. 31, 3,1. 15,1,5. ამის შემდეგ უნდა გადავიდნენ ნაწევრიან რიცხვების ზეპირად და წერით შეერთების ვარჯიშობაზე; მარტივი ნაწევრების წერა მესამე წლიდან იციან ბავშვებმა, ეხლა საჭიროა ვიცოდეთ, მაგალითთად, $1\frac{1}{4}$, მწოლარე ხაზი მოვაცილოთ, დარჩება $\frac{1}{4}$; $2\frac{5}{2}$ = $\frac{2}{2}$ და სხვ. ამის შემდეგ გამოცნობა—შიქვება მეხუთედი ნაწილის ათეულ ნაწილად გამოხატვა თუ არა. ვსინჯოთ. 1 გავყოთ 5. $1\frac{5}{5}$ ხუთი ერთიანიში, რასაკვირველია, არ იმყოფება, ამიტომ ნაწილადში დავწერთ 0, ესე იგი ეს ნიშნავს, რომ მთელი ერთიანი ამ შემთხვევაში ნაწილადში არ მოხერხდება, ამიტომ ეს ნული არის ერთეულის ადგილზე და ეხლა უნდა გავაცალკევოთ მძიმეთი. ეხლა მოვიგონოთ, როგორ ვიქცევოდით სახელწოდებიან რიცხვების დაყოფის დროს—გირვანქას ვაქცევდით მისხლებად, სააყენს—არშინებად, ფუტებად; დავანაწილოთ ჩვენც ერთიანი, მაგრამ რად? ათეულიანი ნაწილებად. რამდენი იქნება? $\frac{10}{10}\frac{5}{0,2}$, მაშასადამე $\frac{1}{5}$ უდრის 0,2; ეხლა შევამოწმოთ, მართალია თუ არა: რამდენია უზალთუნის $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$, $\frac{2}{10}$; ამის შემდეგ აძლევენ ბავშვებს რამდენსამე მაგალითებს მარტივი ნაწევრების დასასრულიან (конечный) ათეულიანი, ასეულიანი ნაწევრებად გადასაქცევად: $\frac{2}{10}$, $\frac{3}{10}$, $\frac{5}{10}$ ($\frac{1}{5}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{2}{5}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{5}$, $\frac{1}{2}$). ამის შემდეგ ათეულიანი ნაწევრების გაცნობა, მარტივი ნაწევრების ათეულიანად გადაქცევა და მოქმედებათა წარმოებაც არ წარმოადგენს სიძნელეს. როდესაც მარტივი ნაწევრებისაგან მიიღებენ დაუსრულებელ (бесконечный) ათეულიანი ნაწევრებს, რამდენიმე ციფრს შემდეგ უნდა აეხსნას

ბავშვს, რომ სამი ანუ ოთხი ათეულიან რიცხვების შემდეგ არ ღირს მოქმედების გაგრძელება, მისთვის რომ ათასეულიანი და ათი ათასეულიანი ნაწილები ძალიან პატარაა, მაგალითად, მანეთის ათასეული, (ათი ათასეული ნაწილი (10,000) მანეთისა?... ათასეული ნაწილი ვერსის? ($1/2$ საე. ან 42 დ.მ.)

ამნაირად ათიან ნაწევრებზე გადაყვანით ბავშვები უფრო ადვილად, ჩქარა და შეგნებით გაიცნობენ მარტივ ნაწევრებსაც, რომელიც წინად სიბნელით მოცული იყო, ეხლა ყველასათვის ცნობილი, ცხადი და ადვილად წარმოსადგენიც იქნება.

ერთი საჭირო საკითხი, რომელიც სპეციალურმა კრებამ გაარჩია სრულიად რუსეთის გამოფენაზე, არის მეტრიული სისტემის ანგარიშის შემოღება რუსეთში. ცნობილია, რომ ეხლანდელს დროში მთელი კაცობრიობის მესამედი მეტრიულ ზომებს ხმარობს ყველა სფეროში, აღებ-მიცემობაში და სხვ. სამი სახელმწიფო: ინგლისი, ჩრდილო ამერიკის შეერთებული შტატები და რუსეთი ჩამორჩა ამ მხრით სხვა სახელმწიფოებს. პირველს ორს სახელმწიფოში დიდი ხანია ამ საგნის შესახებ ბჭობა არის და, როგორც უკანასკნელი ცნობებიდან სჩანს, მეტრიული ზომების შემოღება მალე განხორციელდება, როგორც ინგლისში, ისე ჩრდილო ამერიკის შეერთებულ შტატებში. შარშან ინგლისის უმთავრესს სამმართველოში თხოვნა შეიტანეს ორმოცდა ექვსმა სავაჭრო სამსჯავრომ, რომელთაც თხოვნაში აღნიშნული ჰქონდათ სხვათა შორის სამი მუხლი: 1) მეტრიული სისტემის გამოცხადება ისეთ კანონიერად, როგორც ინგლისურია, 2) სავალდებულოდ სწავლება მეტრიული სისტემით ანგარიშისა ყველა პირველ-დასაწყისს სასწავლებლებში, ამასთანავე ათეულიანი ნაწევრების კურსი მარტივ ნაწევრებზე წინ უნდა ისწავლებოდეს და 3) ორი წლის შემდეგ მარტო მეტრიული სისტემით ანგარიშის გახდომა სავალდებულოდ. ამაზე უმთავრესს ლორდისაგან დეპუტაციამ პირველი ორი მუხლის შესახებ თანხმობა მიიღო, ხოლო მესამე მუხლის შესახებ უთხრა, რომ პირველი ორი მუხლის ძალაში შესვლის შემდეგ თქვენ თვითონ ეცადეთ მის გატარებას ცხოვრებაშიო,

რომ მომზადდეს საზოგადოების აზრი, რომლითაც ყოველად უნებლად შეიძლება აწ ხმარებული ზომების მეტრიულ ზომებზე შეცვლა.

მეტრიულ სისტემას ანგარიშისას, სხვათა შორის, ერთი კარგი თვისება აქვს, მისი წყალობით ხალხთა განათლების საქმე მიდის უფრო ნაყოფიერად და ჩქარაც. მაგალითად, აკადემიკოს იაკობის ანგარიშით ერთი მესამედით და ინგლისის პროფესორის მორგანის ანგარიშით ნახევრად შემცირდება არითმეტიკის მთელი კურსისათვის საჭირო დრო ეხლანდელზე. ეს ადვილი გასაგებია. არც ერთი სიძნელე, რომელიც აუცილებელია სახელწოდებიან რიცხვების ხმარების დროს, მეტრიულ სისტემაში არ მოიპოება. რასაც ეხლა ოთხი მოქმედების საშუალებით ვაკეთებთ და დროს ვკარგავთ, ის მეტრიულ სისტემით ანგარიშის სწავლებაში მძიმეს გადატანით კეთდება. თუ ინგლისელები, სადაც სწავლის დროც მეტია, ვიდრე რუსეთში და ჩვენში, თხოულობენ სკოლებში მეტრიული წესების სავალდებულო სწავლებას, მით უმეტეს რუსეთშია საჭირო ამის განხორციელება, სადაც სწავლისათვის ასე მცირე დროა სკოლებში; თუმცა-ღა მისი სავალდებულოდ ცხოვრებაში სახმარებლად შემოღება რუსეთისათვის ჯერ ადრე უნდა იყოს. მარტო საადვილე ანგარიშისა არ შეადგენს მეტრიული სისტემის საჭიროებას, არამედ აუცილებელი მონაწილეობა ერთა შორისი საქვეყნო სამრეწველო სავაჭრო საქმეებში. ინგლისი მწარე გამოცდილებით დაწმუნდა ამაში, როდესაც სამხრეთ ამერიკის სახელმწიფოებიდან ვაჭრობა გადავიდა ფრანგებთან და ნემცებთან. ამიტომ მეტრიული სისტემის შემოღება ეხლანდელს დროში საზოგადოდ შეადგენს არა მარტო თეორიულს საკითხს განყენებულ მეცნიერებაში, არამედ არსებით პრაქტიკულ საკითხს პოლიტიკური ეკონომიისას.

IV

ხელ-საქმეში ნამუშევარი პირველ-დასაწყისი სკოლის მოწაფეებისა. — დიდაქტიურო კანონები საჭირო ხელ-საქმის სწავლების დროს. — ხელ-საქმის პროგრამმა ერთ-კლასიან სკოლებში. — ლექციები ხელსაქმის შესახებ პოსპელოვასი და კასატკინისა. — სამინისტრო სკოლის სამაგალითო შენობა. — ეკკლესია-სკოლა. — ჩვენბური სკოლები გამოფენაზე.

პედაგოგიური განყოფილების მნახველის ყურადღებას იპყრობდა, სხვათა შორის, ურიცხვი სახელსაქმო საგნები, დამზადებული პირველ-დასაწყის სკოლების მოსწავლე ქალებისა ხელსაქმეში, და ვაჟებისა დურგლობიდან. ყველაზე უფრო ბევრი ადგილი მოწაფეების მიერ დამზადებულს ნივთებს ეჭირათ. საზოგადოდ ყველა იმ შთაბეჭდილებას გამოიტანდა შექველად, რომ ხელსაქმის და რამე ხელობის სწავლებას სკოლებში სერიოზული ყურადღება აქვს მიქცეული. ამ მხრით საეკკლესიო სკოლებს თვალსაჩინო ადგილი ეჭირათ, ისინი არა თუ ჩამორჩებოდა სამინისტროს სკოლებს — ბევრში სჭარბობდა კიდევ. მაგალითისათვის შორს წასვლა არ დაგვჭირდება, ავიღოთ თუ გინდ ტფილისის წმინდა დავითის სამრევლო სკოლის მე-IV განყოფილების მოწაფის გაკეთებული თეჯირი (ширма), რომელსაც საპატიო ადგილი ეჭირა და როგორც ხელოვნურად საუცხოვოდ ნაკეთებს საზოგადო ყურადღება ჰქონდა მიქცეული; ან ახალციხის საქველმოქმედო საზოგადოების საქალებო სკოლის-მიერ გამოფენილი მოქარგული ბალიშები და ქოშები ცხადი დამამტკიცებელი იყო იმისი, რომ სკოლაში ხელსაქმის სწავლების დროს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ პრაქტიკულს მხარეს, აკერინებენ, აქარგინებენ ისეთს რასმე, რასაც გასაჯალი და ადგილი აქვს ცხოვრებაში. ყველაზე უფრო ბევრი მოწაფეების ნამუშევრები ხელსაქმეში, პროგრამები, ანგარიშები, განმარტებითი წერილები ხელსაქმის სწავლების შესახებ რუსეთში წარმოადგინა ოლონეცკის გუბერნიამ, სადაც იშვიათად

იპოვით იმისთანა სკოლას, რომელშიაც საზოგადო საგნების გარდა არ ასწავლიდნენ ხელსაქმესაც ქალებს და ხელით შრომას ეძებდნენ. — იქვე მნახველი იპოვიდა სხვა-და-სხვა დარიგებას, რჩევას იმის შესახებ, თუ რა დიდაქტიურს წესებს უნდა მიჰქციათ სერობოზული ყურადღება ხელსაქმის მასწავლებელმა, რომელი წესები უნდა შეიგნოს, შეისწავლოს საფუძვლიანად და გაიხადოს თავისთვის სავალდებულოდ გაკვეთილებზე პრაქტიკულად შესასრულებლად. რადგანაც ჩვენებურს სკოლებშიაც, სადაც მასწავლებლად ქალები არიან, ასწავლიან ხელ-საქმეს, რომელიც მალე აუცილებელ სავალდებულო საგნადაც შეიქმნება, ამიტომ ჩვენც მოვიყვანთ აქვე რამდენიმე სწავლა-დარიგებას, რომელიც ხელსაქმის სწავლებას შეეხება და რომელიც ბევრით არ განსხვავდება აგრედვე სხვა საგნების სწავლების წესებისაგან. პირველი სავალდებულო კანონი ხელსაქმის სწავლებისათვის აქის ის, რომ სწავლება უნდა წარმოებდეს მთელი კლასისათვის და ან სათითაოდ, ამის მიხედვით, როდესაც მასწავლებელს უნდა ხელსაქმის სწავლებისათვის რომელიმე ახალი წესი შემოიღოს, ან საგანი რამე — ეს საგანი მასწავლებელმა შესაფერისი სიდიდის თვალსაჩინო საგნების საშუალებით უნდა აუხსნას, განუმარტოს მთელს კლასს. თუ რომელიმე განსამარტებელი საგანი შესანიშნავად რთულია, ამ შემთხვევაში მოწაფეებს უნდა აუხსნას ნაწილ-ნაწილად, ერთი ნაწილის განმარტებისა და შეთვისების შემდეგ უნდა განემარტოს მეორე, შემდეგ მესამე და ასე, როცა მოწაფეებს არ გაუძნელდებათ ნაწილების გაკეთება, მაშინ მთელს საგანსაც გაუჭირებლად გააკეთებენ. საზოგადო მუშაობის დროს ხელსაქმის მასწავლებელს შეუძლიან სათითაოდ ჩამოუაროს მოწაფეებს და უჩვენოს რომელიმე შენიშნული ნაკლოვანება, მაგრამ თუ მასწავლებელმა შენიშნა, რომ რამდენსამე მოწაფეს ერთი და იგივე შეცდომები აქვს, იმ შემთხვევაში ცალკე განმარტების მაგიერ უფრო ნაყოფიერი და სასარგებლო იქნება მიეცეს ხელახალი განმარტება ისევე მთელს კლასს თვალსაჩინო საშუალებითვე. როდესაც მასწავლებელს უნდა დარწმუნდეს

იმაში, შეითვისეს მოწაფეებმა განმარტებული საგანი თქვენს
 ჯერ საზოგადო კითხვა უნდა მისცეს მთელს კლასს და შემდეგ
 გამოუძახოს რომელსამე მოწაფეს, როდესაც პასუხის სურვილს
 განაცხადებენ, საპასუხოდ. ამ წესის საშუალებით უფრო შემა-
 გრებული და დაცული იქნება მთელი კლასის ყურადღება, რო-
 მელიც ჰმველის საგნის კარგად შეგნებას. მოწაფეების პასუხი
 ყოველ შემთხვევაში სრული უნდა იყოს, მაგალითად, მოწაფემ
 მიცემულს კითხვაზე ასე არ უნდა მიუგოს; „გვერაჲ“, „ექსოგ“,
 არამედ ისეთი პასუხი უნდა მოითხოვებოდეს, რომლიდა-
 ნაც ყველასათვის გასაგები იყო თუ რომელი საგნის რომელ
 ნაწილს ჰკერავს, ან ჰქსოვს მოწაფე. ახალი საგნის სწავლების
 შემოდების დროს ხელ-საქმეში უნდა იხელმძღვანელონ სამუ-
 შაოში წინად შეძენილი მკვიდრი სწავლით, რომელზედაც უნ-
 და დაამყარონ ახალი სასწავლო საგანი; ყოველს შემთხვევაში
 მარტივი და ადვილი სამუშაო წინ უნდა უსწრებდეს რთულსა
 და ძნელს. პატარა მოწაფე ქალები უნცროსი განყოფილებისა
 არ უნდა ამუშაონ დიდ ხანს ერთგვარი სამუშაოთი, თორემ
 ამას თან მოჰყვება მუშაობის შეზიზღება, ზოგჯერ გაფუჭებაც
 გაკეთების მაგიერ, მოწაფის გეშმაკება და ბინძურობის დაჩე-
 ვა. ამ შემთხვევაში ყვირილითა და მუქარით მასწავლებელი ვე-
 რას გაჰხდება, ბავშვებში ყურადღებისა და მუშაობაში ერთგუ-
 ლობის გამოსაჩენად ეს საშუალება უღონოა, პირიქით, უფრო
 მავნებელია მით, რომ ყვირილი და მუქარა ჰკლავს ბავშვებში
 პიროვნებით ნებას და მასწავლებელთან კეთილ დამოკიდებუ-
 ლობას. ბავშვის ნება და ყურადღება, განსაკუთრებით პატარე-
 ბის, ჯერ კიდევ ისეთი სუსტი და ჩჩვილია, რომ არ შეუძლიან
 დიდ ხანს დაემორჩილოს სხვის ნებას, ისიც ბრძანების კილოთი
 წარმოთქმულს. ამნაირი გავლენით ბავშვმა თუ 5—10 წუთი
 დაჰყო შეუმჩნევლად, დიდი საქმეა, ამის შემდეგ უთუოდ დალ-
 ლილობას იგრძნობს; უფრო თავაზიანად და ხელოვნურად შე-
 მოქმედებით ბავშვს შეუძლიან იმუშაოს სამჯელ, ოთხჯელ
 დიდ ხანს და. მაშასადამე, უკეთესს წარმატებასაც მიაღწევს. ამის
 მიხედვით მასწავლებელმა საზოგადოდ ყველა საშუალება უნდა

ხმაროს, რომ მოწაფეებთან დამოკიდებულება დაფუძნებრილი იყოს ერთმანეთის გულწრფელს გრძნობებზე. ეს გრძნობა მასწავლებლის მოსიყვარულე გულს ბევრს სხვა-და-სხვა ზომებს და საშუალებებს მისცემს ბავშვების სამუშაოზე აღერსიანად წასაქმებლად, კეთილი მოშურნეობის გასაღვიძებლად და რომელიმე მოსაწყენი სამუშაოს გასაგრძელებლად; იგივე გრძნობა უჩვენებს მასწავლებელს მოწაფეთა ძლიერის ერთგულობით სამუშაოში დაწაფების დროს, რომლის შემდეგ კარგი იქნება ან გამოცვლა სამუშაოსი და ან შეწყვეტა მუშაობისა რამდენსამე ხანს. რამდენადაც რომელიმე სამუშაო მიზნის შესაფერისია, იმდენად უფრო ნაყოფიერიც არის. ამიტომ მასწავლებლებმა, არა თუ კარგად უნდა შეაგნებინონ მოწაფეებს რისთვის რას აკეთებენ, არამედ მისცენ ისეთი სამუშაოებიც, რომელიც წარმოადგენს პრაქტიკულს, ცხოვრებაში გამოსაყენებელ ნივთს. ამასთანავე თუ ყურადღებას მიაქცევთ იმ გარემოებას, რომ ხელ-საქმის სწავლებას სკოლებში მიზნად აქვს არა მარტო მეხანიკურად დახელოვნება ჭრა-კერვისა ჭქსოვა-ქარგვის შესწავლაში, არამედ სასწავლო საგნისადმი ინტერესის აღზრდა, მაშინ უფრო ცხადი იქნება ზემოდ მოყვანილ რჩევათა აუცილებლად ასრულება, რომლის დროსაც ბავშვები ეჩვევიან სისუფთავეს, მოთმინებას და სიმშვენეირების გრძნობის განვითარებას.

რომ უკედ წარმოვიდგინოთ ხელ-საქმის სწავლების საქმე სკოლებში, აქ მოვიყვანთ ერთს სამწლიანი სკოლის პროგრამას შედგენილს მასწავლებლის დერჟავინის-მიერ. ეს პროგრამა, როგორც პედაგოგიურად შედგენილი, ბევრმა მოიწონა, თითო განყოფილებას თავის პროგრამის შესასრულებლად წელიწადის განმავლობაში ყოველ კვირას ექვსი საათი დრო უნდა, ესე იგი თითო საათი დღეში.

პირველ წელაწახს თავდაპირველად მოწაფეებმა უნდა დაიწყონ ქსოვა ორს ჩხირზე, შემდეგ ქსოვა ოთხს ჩხირზე; ბავშვების წინდების ქსოვა უბრალო ქუსლით ერთის წლის განმავ-

ლობაში, კერვა ადვილი საკერავებისა, კერვა და ქარგვა კან-
 ვაზე კილოკავად.

მეორე წელაწადს წინდების ქსოვა ათის წლის ბავშვისათ-
 ვის ორნაირი ქუსლით; კერვა ყველა საკერავების ნიმუშების
 მიხედვით უფრო სრულად, ნიმუშებში კანვაზე ქსოვისა და
 კერვისა კილოკავად უფრო პატარა სურათებით; ბავშვების საც-
 ვლების კერვა, ქსოვა არშიებისა და ხელსახოცისა კილოკავად,
 ქარგვა ბავშვების საცვლებისა კანვაზე კილოკავად (ТАМНУРОМЪ).
 საკინძეების ან საკილოვების ამოყვანა ნიმუშების მიხედვით,
 ნიშანის დასმა ბავშვების საცვლებზე ჯვარადინად, ბავშვების
 საბნების და იუბკების დალიანდაგება.

მესამე წელაწადს ტანისამოსის კრა-კერვა, კაცებისა და
 ქალების საცვლების კერვა, პალტოსი და კოფტის დალიანდა-
 გება (ჩოხა, ახალოხის კრა-კერვა). კანვაზე მოქარგვა ყველა
 სურათებისა კილოკავად. წინდების ქსოვა უფრო წვრილი მასა-
 ლისაგან, წინდების ქუსლების ქსოვა, გამოკერვა, გაახლება წინ-
 დებისა და საცვლებისა, საცვლებზე ნიშნების დასმა ჯვარა-
 დინად და გვირისტად, ოქრომკედით ქსოვა სარტყლებისა და
 შალის ყელსახვევებისა და სხვ. რასაკვირველია, ეს პროგრამა
 ისეთი სრული არ არის, რომ ყველა სკოლებისათვის გამოსადგა-
 რი იყოს დაუმატებლად ან შეუმოკლებლად, აქ უფროსაგნების
 სწავლების თან-და-თანობას უნდა მიექცეს ყურადღება და სხვა-
 ფრივ იხელმძღვანელონ მხოლოდ იმ საგნების სწავლებით, რაც
 ჩვენი ხალხისათვის იქნება სასარგებლო. როგორც საზოგადოდ
 სხვა პროგრამებიდან და ანგარიშებიდანაც სჩანს, უმთავრესს
 და უსაჭიროესს სამუშაოს ხელთ საქმეში შეადგენს კაცებისა
 და ქალების ტანისამოსის კრა-კერვა. საბნების კერვა, კანვაზე
 ქარგვა კილოკავად, ხელსახოცის, წინდების და არშიების ქსოვა,
 ერთის სიტყვით განსაკუთრებული ყურადღება უნდა იქმნეს მიქ-
 ცეული ყველა იმაზე, რაც შეადგენს ამ საქმეში გლეხი-კაცის
 არსებით საჭიროებას. ამის მიხედვით ხელსაქმის სწავლების
 მნიშვნელობისა გამო სკოლებში გამოფენაზე წაკითხულ იქმნა
 რამდენიმე ლექცია კრა-კერვის შესახებ სკოლებში ქ. პოსპე-

ლოვას-მიერ, რომელმაც უჩვენა დამსწრე საზოგადოებას, რომ მელსაც შეადგენდნენ რამდენიმე მასწავლებელი ქალიც, მოსწავლე ქალების ნამუშევრის ნიმუშები, რომელიც გამოფენილი იყო ექსპონატებად. ამის შემდეგ ქ-ბ. პოსპელოვამ გააცნო საზოგადოებას ხელსაქმის მდგომარეობა ამერიკის, გერმანიის, ინგლისის და საფრანგეთის სკოლებში, სადაც ამ საგნის სწავლების მნიშვნელობა ქალებისათვის დიდი ხანია შეიგნეს და სადაც ხელ-საქმეს ერთნაირი ადგილი უჭირავს სხვა სასწავლო საგნებთან ერთად; ხელსაქმეში ცუდად სწავლისათვის მოწაფე არ გადაჰყავთ შემდეგს განყოფილებაში; პრუსიაში მოწაფის მშობლებს ჯარიმას ახდევინებენ, თუ მოწაფემ ხელსაქმის გაკვეთილი გაუშვა. ამის შემდეგ ქ-ბ. პოსპელოვამ განმარტა შემდეგი ტეზისები: იქ, სადაც არის მასწავლებლად ქალი და მოწაფეებად ქალები, ხელ-საქმის სწავლება სავალდებულო უნდა იყოს; მოცულობა, ანუ სივრცე ხელ-საქმის სწავლებისა შეიძლება განისაზღვროს უბრალო ჭრა-კერვის სწავლებით; ამასთანავე ქ-ბ. პოსპელოვა უპირატესობას აძლევდა ერთს ხერხს ხელ-საქმის სწავლებისას, რომელსაც დიდი სახელი აქვს მოხვეჭილი ამერიკის სკოლებში. ეს ხერხი მდგომარეობს ხელ-საქმის გაკვეთილებისა და დაკვირვებითი სწავლების ერთმანეთთან დამოკიდებულობაში, იმ საგნის შესწავლაში დაკვირვებითი სწავლების გაკვეთილებზე, რომელიც შეადგენს ხელ-საქმის კუთვნილებას, როგორც, მაგალითად, მოთხრობა მაკრატილის მოგონებაზე, ბამბისა და სელის მოყვანაზე და სხვა. ლექციამ საზოგადოდ გამოიწვია აზრთა შეცვლა, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდნენ ლატიშევი, ლუბენცი და სხვ. შემდეგი ლექცია იქმნა წაკითხული ცირულის-მიერ, რომელსაც მხოლოდ 50 მასწავლებელი დაესწრო. ცირულის ლექცია ეხებოდა სავაჟო სკოლებში ხელით შრომის (ручной труд) სწავლებას. ლექტორმა განუმარტა დამსწრე საზოგადოებას ამ საგნის სწავლების მდგომარეობა საზღვარ გარედ და რუსეთის სკოლებში. ამავე საგნის შესახებ წაკითხა ლექცია კასატკინმა შემდეგის სათაურით: „ხელით შრომის მნიშვნელობა საზოგადო განათ-

ლების სკოლებში“. ლექტორმა განმარტა შემდეგი ტექსტები: დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების მიხედვით ხელთა შრომის სწავლების შესახებ პირველ-დასაწყის სკოლებში შესაძლებელია ვიქონიოთ თეორიული სასურველი სწავლების შემოღებისა. ავტორის აზრით, არც ეკონომიური მდგომარეობა სოფლის სკოლებისა, არც მოწაფეთა წლოვანება ნებას არ იძლევა ამ საგნის გავრცელებას ყველა სკოლებში. მაგრამ თუ მხედველობაში მივიღებთ დასავლეთ ევროპის და ზოგიერთ ჩვენებურს სკოლების ნაყოფს, გამოცდილებას და წარმატებას ამ მხრით, შეგვიძლიან ვიფიქროთ, რომ სწავლა-განათლების წარმომადგენელი უნდა დახმარებით ეგებებოდნენ ადგილობრივ მცხოვრებთა სურვალს, თუ ეს უკანასკნელი მისცემენ საშუალებას ხელთა შრომის სწავლების შემოღებისათვის სკოლებში და თუ თვითონ მასწავლებელი იკისრებს ამ საქმის ხელ-მძღვანელობას. ეხლანდელს დროში, ლექტორის სიტყვით, ხელთა შრომის სწავლების შემოღება შესაძლებელია ექვსკლასიან საქალაქო სკოლებში და ზოგჯერ ორკლასიანშიაც, განსაკუთრებით ჯამბაჯღაბითა და მისთან და არა სავაჭრო ან სახელოსნო განათლების მიღებისათვის. ამ აზრს ადგა უმეტესი ნაწილი მასწავლებელთა, რომელთაც განაცხადეს, რომ სკოლა უნდა დარჩეს სკოლად, ესე იგი სკოლა უნდა მიისწრაფვიდეს, მისცეს მოწაფეებს საზოგადო განათლება და არ იქმნეს გატაცებული გარეშე ამიციანებით.—გამოფენის პედაგოგიური განყოფილების ზოგიერთი ნაწილები, როგორც წინადაც მოვიხსენიეთ, გამოფენილი იყო სამინისტროს სამაგალითო სკოლის და ეკლესია-სკოლის შენობებში. სამინისტროს სამაგალითო სკოლის შენობასთან გამართული იყო ბოსტანი და ბაღი ხეხილებით, სადაც მოსულ მასწავლებლებს შეეძლოთ გაცნობა სხვა-და-სხვა წესებისა პრაქტიკულად სკოლასთან ბოსტანისა და ბაღის მოშენების შესახებ. სკოლის შენობა ხისა არის და შეიცავს სულ ცხრა ოთახს. აი იმათი ზომაც: 1. წინა კარებიდან შეხვალთ ერთს პატარა ოთახში, რომელიც დანიშნულია მოწაფეების ტანისამოსის შესანახ ოთახად, რომელსაც სიგრძით

აქვს 7 არშინი, სიგანით 5 არშინი და 8 ვერშ-იატაკის ზედაპირი 38 ოთხ-კუთხი არშინია; აქედან პირდაპირ შეხვალთ მოსამსახურის ოთახში, მარცხნით საკლასო ოთახში; მოსამსახურის ოთახი არის სიგრძით 7 არშინი, სიგანით 3 არშინი, სიმაღლე 4 არშინი და 2 ვერშოკი; იატაკის ზედაპირი 21 ოთხ-კუთხი არშინი; მოცულობა $86\frac{1}{2}$ კუბიკური არშინი. იქვე პატარა ოთახში მოთავსებულია ფეხის ადგილი. საკლასო ოთახს აქვს სიგრძით 14 არშინი, სიგანით 10 არშინი, სიმაღლე $5\frac{1}{2}$ არშინი, იატაკის ზედაპირი 140 ოთხ-კუთხი არშინი 62 მოწაფისათვის, თითოზე $2\frac{1}{2}$ ოთხკუთხი არშინი; მოცულობა 770 კუბიკური არშინი 57 მოწაფისა, თითოს $13\frac{1}{2}$ კუბიკური არშინი; საკლასო ოთახიდან მარჯვნივ შეხვალთ ორს ოთახში, რომელიც დანიშნულია ერთი წიგნთ-საცავისათვის და მეორე საწოლ ოთახად შორიდან მოსული ბავშვებისათვის, საკლასო ოთახიდანვე პირდაპირ შეხვალთ მასწავლებლის ორს პატარა ოთახში, რომელსაც მარჯვნივ აქვს სამზარეულო ოთახი და უკანიდან შემოსასვლელ კარებთან ტანისამოსის შესანახი პატარა ოთახი. წიგნთ-საცავისათვის დანიშნულს ოთახს აქვს სიგრძით 10 არშინი, სიგანით 5 არშინი, სიმაღლე $5\frac{1}{2}$ არშინი; იატაკის ზედაპირი 50 ოთხ-კუთხი არშ. მოცულობა 275 კუბ. არშ.; ლამის გასათევი ოთახი არის სიგრძით 10 არშ. სიგანით $8\frac{1}{2}$ არშ. სიმაღლით $5\frac{1}{2}$; იატაკის ზედაპირი 85 ოთხ-კუთხი არშინი, 21 მოწაფისათვის, თითოს ოთხ-ოთხი ოთხკუთხი არშინი; მოცულობა $467\frac{1}{2}$ კუბ. არშინი 17 მოწაფისათვის, თითოზე 27 კუბიკური არშინი. ეს ოთახი ისეა მოწყობილი, რომ დღისით კრავატი, რომელიც შესდგება წვრილი გრძელი ფიცრისა და ტილოსაგან, შეიძლება კედელზე აეკრას და ოთახი სამუშაო ოთახად გადაიქცეს; მასწავლებლის ორ პატარა ოთახს სიგრძით ორივეს აქვს 8 არშინი, თითოს ოთხ-ოთხი არშინი, მაშასადამე, მოსამსახურის ოთახის სიგრძეზე 3 არშინით ნაკლები, სიგანით ორივეს 7 არშინი, სიმაღლე 4 არშინი და 2 ვერშოკი. იატაკის ზედაპირი 56 ოთხკუთხი საყენი, მოცულობა 455 კუბ. არშინი; სამზარეულო ოთახი სიგრძით და სიგანით ხუთ-ხუთი არშინი, სიმაღ-

ლე ოთხი არშინი და 2 ვერშოკი, იატაკის ზედაპირი 25 ოთხ-კუთხი არშინი, მოცულობა 103 კუბიკ. არშინი; მასწავლებლის ოთახში ცალკე შესავლელი სამზარეულოს მხრით ტანი-სამოსის გასახდელი ოთახი—სიგრძით და სიგანით სამ-სამი არშინი, სიმაღლე 4 არშინი და ორი ვერშოკი, იატაკის ზედაპირი 9 ოთხ-კუთხი არშ. მოცულობა 37 კუბიკური არშინი. თუმცა-ღა ეს შენობა სამაგალითოდ არის გამოფენილი, მაგრამ, ჩვენის აზრით, არ არის სრულიად უნაკლებო, უფრო ჰიგიენის მხრით; ერთი რომ, რაც უნდა იყოს, ფეხის ადგილის გამართვა თვით საკლასო შენობაში ყოველის მხრით ხელს დაუშლის ჰიგიენური წესების დაცვას სკოლებში, მეორედ, საკლასო ოთახი, სამზარეულო და მასწავლებლის ოთახები ძალიან დაახლოვებულნი არიან ერთმანეთთან, ყველაზე უფრო ვნებას ამ შემთხვევაში მასწავლებელი იგრძნობს მით, რომ არც საკლასო ოთახიდან გაფუჭებული ჰაერი და არც სამზარეულოდან გამოსული სუნი მისს ოთახს არ აცხილდება და ეს, რასაკვირველია, ცუდად იმოქმედებს მასწავლებლის ჯანმრთელობაზე, ეს ნაკლებულევაება საზოგადოდ ყველა სკოლებისა საზღვარ-გარედ დიდი ხანია შენიშნულია, ამიტომ იქ ცდილობენ ყოველს შემთხვევაში მასწავლებლის ბინა, სადგომი სულ მოაშორონ სასწავლებელს.

ძალიან ლამაზს და ორგინალურ შენობას წირმოადგენდა ეკკლესია-სკოლა, რომელიც ორ-სართულიანია. ქვემო სართულში მოთავსებულია მოწაფეების საწოლი ოთახი, სასადილო ოთახი და მასწავლებლის ბინა. ზემო სართულშია ეკკლესია, ოთხი საკლასო ოთახები და ბიბლიოთეკა. ამ შენობაში გამოფენილი იყო საზოგადოდ ისეთი საგნები, რომლებიც შეეხება სკოლის ცხოვრებას, მისს მორთულობას და საზოგადოდ თვალსაჩინოდ უჩვენებდა ყველას სამრევლო სკოლების მდგომარეობის საქმეს რუსეთში. აქ უნდა შეგნიშნოთ ერთი სასარგებლო მოვლენა რუსეთში სამრევლო სკოლების გასავრცელებლად; საზოგადოდ მიზეზად სკოლების გაუფრცვლებლობისა სხვა-თა შორის აღიარებულია სამრევლოთა სიღარიბე, რის გამო

არ შეუძლიანთ საკუთარი შენობა ააგონ სამრევლო სკოლისათვის. ეს მიზეზი რუსეთში ბევრგან დაძლეულია—შემდეგი საშუალებით: ბავშვების სწავლება წარმოებს თვითონ ეკლესიაში, მეცადინეობის დროს კანკელი ჩამოფარებულია; ეკლესიის შუა ნაწილში დგას საკლასო სკამები, დაფა, კედელზე ჰკიდია ხელმწიფის სურათი, ამ ნაირად სწავლება წარმოებს მთელ კვირას. შაბათს ეკლესიის მოსამსახურე ჩამოხსნის ხელმწიფის სურათს, გაიტანს გარედ საკლასო კუთვნილებას, დაჭგვის, დასწმენდს ეკლესიას და შემდეგ შეუდგებიან ღვთის მსახურებას; ორშაბათიდან ეკლესიაში ისევ განახლდება მეცადინეობა ძველს წესზედ და სხვ.

რუსების სამრევლო და საერო სკოლების ხელთ-საქნარისა და ნაწერების გადათვალეირების შემდეგ დიდის კმაყოფილებით გადავსინჯე ჩვენებური სამრევლო და სამინისტრო სკოლების მოწაფეთა ნაწერებიც. სამრევლო სკოლებიდან გამოფენაზე გამოვგზავნათ რვეულები და მოწაფეების მიერ დამზადებული საგნები შემდეგს სკოლებს: წმ. მამა დავითის სამრევლო სკოლას ტფილისში, ყვირილის სამრევლო სკოლას, რომელიც განირჩეოდა ბევრს სკოლებისაგან, როგორც სწავლების საქმეში წარმატებით, აგრედვე კარგი რუსულ-ქართული წერით, ჭოკნარის, შრომის, წვეის, როხის, ქვაშეთის, ბოდბის, ტფილისის ვერაზე, საჩხერისა და ახალი ათონის სკოლას, ამ სკოლების საქმეების გადასინჯვიდან მნახველი გამოიტანდა იმ საზოგადო შთაბეჭდილებას, რომ სამრევლო სკოლების საქმე სწავლების მხრით სამინისტროს სკოლებთან შედარებით ცუდად არ ყოფილა დაყენებული, პირიქით, რომ შევადაროთ უცხო ან სხვა ერის სამინისტრო სკოლები და იმავე ერის სამრევლო სკოლები, დავინახავთ, რომ უფრო ბევრს სხვა ერის სამრევლო სკოლებში სწავლა-აღზრდის საქმე უფრო კარგს პედაგოგიურს ნიადაგზედ არის დაყენებული, მით რომ ხსენებულს სკოლებში სასულიერო მთავრობა შესაფერისს ადგილს აძლევს ერის დედაენას სწავლა-აღზრდის საქმეში და, რასაკვირველია, კარგ საფუძველზე აგებულს საქმეს, როგორც დედაენაა, კარგი შედეგი მოჰყვება.

ჩვენებურ სამინისტროს სკოლებთან შემდეგ სკოლებს გაეგზავნათ მოწაფეთა ნაწერები გამოფენაზე: 1) ვაქირო-ანაპის სკოლა. სახელმძღვანელო წიგნად რუსულში არის უშინსკის «Родное Слово» მეორე ნაწილი, მაგრამ ამ წიგნიდან მასწავლებელი გადის ისეთს სტატიებსა და ლექსებს, რომლებიც ჩვენებურ სკოლებისათვის გამოტოვებულია მთავრობისაგან, როგორც, მაგალითად, რუსის გლეხის ქოხის აწერილობა, რომელიც ჩვენებური ბავშვებისათვის უცხოა. საზოგადოდ მოწაფის ნიკოლოზ ნიდაშვილის ნაწერს წარმატება ეტყობა, მხოლოდ ზოგიერთი შეცდომები უყურადღებოდ არის დატოვებული. 2) ეკის სასოფლო სკოლას საზოგადო წარმატება ეტყობა, მხოლოდ ვერ გაგვიგია თუ რად აწერინებს მასწავლებელი მოწაფეს აპოლონ კუჭავას შემდეგ: *врѣ, ркіе, рикѣ, сер, ошу, несчаст, снщ.* და სხვ. რომელნიც არაფერს არ ნიშნავენ და არც რამე წარმოდგენილება ექმნებათ მოწაფეებს მათ შესახებ; ამავე სკოლის მოწაფეების რვეულებში შევნიშნეთ, რომ მოწაფეები რვეულებში ერთს გვერდს რომ ჩამოსწერენ, მისს მოპირდაპირე გვერდს რვეულებში თავისუფლად სტოვებენ იმისთვის, რომ იმ თავისუფალ სუფთა გვერდზე მოწაფემ შეცდომები ამოიწეროს. ამის წინააღმდეგ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ერთი მიზანი მასწავლებლის მხრით ის არის, მოწაფეებმა, რაც კი შეიძლება, გაფრთხილები თუ სხვაფრივ, ცოტა შეცდომები დაუშვან ან სულ არა, ისე რომ ეს შეცდომები გასწორდებოდეს ან ნაწერის პირდაპირ დატოვებულს ნაპირზე და ან ნაწერის ქვევით რვეულშივე. დატოვება რვეულში მთელის გვერდისა მოითხოვს მოწაფისაგან ხშირად რვეულების ყიდვას და ეს გარემოებაც კარგად ვერ იმოქმედებს გლეხი-კაცის გაფხეკილ ჯიბეზე. 3) გურჯაანის ერთ-კლასიანი სკოლა სახელმძღვანელოდ რუსულის შესასწავლებლად ხმარობს ი. გოგებაშვილის „Русское Слово“-ს. როგორც რუსულში, ისე ქართულ წერაშიაც, წარმატება ეტყობა. 4) კულაშის სასოფლო სკოლა. კალიგრაფიის მხრით რუსული წერა კარგია, ქართული არ გვინახავს, არც უნდა ასწავლიდნენ, რადგანაც ამ სკოლის მასწავლებელი ტატარინცევი

ტომით რუსი უნდა იყოს, რომელმაც ქართულისა არა იცის-რა. რუსული ენიდან წერის მასალას შეადგენს სხვა-და-სხვა ნაწყვეტები ზნეობითი სწავლიდან ჰომიროსზე, ალექსანდრე მაკედონელზე და სხვ. ამავე სკოლის რვეულებში შევნიშნეთ ერთი საზოგადო ჩვეულება გამოუცდელი მასწავლებლებისა, — მოწაფეების რვეულებში გრძელი დარიგებების წერა მასწავლებლის-მიერ, რომელსაც მოწაფეები არაოდეს არ კითხულობენ და მასთან დარიგებაც, რომელზედაც უბრალოდ დრო დაჰკარგა მასწავლებელმა, რჩება „ხმაღ მლაღადებლისა უდაბნოსა შინა“. — 5) ბორჯომის სკოლა. წარმოდგენილი იყო მოწაფის გაბრიელ ქურქიშვილის ნაწერი 24 აპრილიდან 1 ივნისამდის, ნაწერი იყო სუფთა, მთელს რვეულში არ მოიპოვებოდა არც ერთი შეცდომა, არც არსად მასწავლებლის მხრით აღნიშვნაა წაკითხულის შესახებ. 6) ლანჩხუთის ნორმალური სასწავლებელი — ყველაზე კარგს შთაბეჭდილებას ახდენდა: ორის მოწაფის ჰლატან ჟაბდანას, და მახაიალ ჩხაიძეს რვეულები ყოველის მხრით რიგიანი იყო, მასწავლებელ კ. წაღლასანას მხრითაც დიდი ყურადღება ეტყობოდა რვეულებში შეცდომათა გასწორებას.

ნივთიერი მდგომარეობა, როგორც სამრევლო, ისე სამინისტრო სკოლებისა, ბევრს სანუგეშოს ვერ წარმოადგენს. მოვიყვანთ აქ ცნობებს თუ ამ ათის წლის წინად რამდენი ხარჯი ჰქონია სამინისტროს პირველ-დასაწყისი სამინისტრო სკოლებისათვის მთელს სახელმწიფოში: 1885 წელს სახელმწიფოს დაუხარჯავს 4.900.000 მან. 1886 წ. 5 მილიონი, ამდენივე 1887 და 1888 წლებში თითოდ, 1889 და 1890 წელს ყოველ წელიწადს 5.100.000 მან. 1891 წ. 5.100.060 მან. 1892 წ. — 93 — 94 წელ. ყოველს წელიწადს 5.100.000 მან., ხოლო 1895 წელს 5.400.000 მან. მასწავლებელთა ჯამგირი რუსეთის პირველ-დასაწყის სკოლებში ირყევა 410 — 170 მანეთამდის.

სპეციალურს სახელოსნო ს. კ. აკიმოვისას, რომელიც ამზადებს ბუნდოვანი სურათებისათვის ფარნებს და სურათებს

მინაზე დახატულს, გამოფენილი ჰქონდა გაუკეთესებულნი ფარანი ბუნდოვანი სურათებისათვის; განსხვავება ამ ფარნისა სხვა ამგვარ ფარნებთან იმაში მდგომარეობს, რომ ამ ფარნით შეიძლება გამოხატულება მიიღოს კაცმა არა მარტო მინაზე, ან ქელატინის ფიცარზე დახატული სურათისაგან, არამედ უბრალო ქაღალდზე დახატული ნახატისაგანაც. ამიტომ ამისთანა ფარანი, მინაზე დახატული სურათების სიძვირისა გამო, დიდს შემწეობას მისცემს სახალხო აუდიტორიებს, სასოფლო სკოლებს, სადაც ასე ხშირია ამ უკანასკნელ დროში ბუნდოვანი სურათების ჩვენება და ახსნა ხალხისათვის, რომელზედაც კარგს შთაბეჭდილებას ახდენს.

ერთს თვალსაჩინო ექსპონატს შეადგენდა აგრედვე დაკვირვებითი სწავლისათვის შედგენილი რუკა ევროპის რუსეთისა სოფლის მასწავლებლის ტომასიკის-მიერ, რომელიც თავისს შრომას უძღვნის ყაზანის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველს ვ. ი. პოპოვს. ავტორს დაუხატავს თვალსაჩინოდ დიდს რუკაზე ევროპის რუსეთის ყველა კუთხე, მხატვრობითვე აღნიშვნით თუ სად რა ხალხი ცხოვრობს და რა შეადგენს უმთავრესს წყაროს ცხოვრებისას, სად რა ხელობას მისდევენ უფრო; ყველა ეს გამოხატულია ერთს დიდს რუკაზე; ავტორს თუმცაღა კარგი აზრი მოსვლია თავში, მაგრამ ეს საზოგადო აზრი ყველგან ერთ ნაირად ვერ გაუხორციელებია, ზოგიერთი კუთხეების, როგორც კავკასია არის მაგალითად. კავკასიაში, სხვა ერთა შორის, ავტორს დახატული ჰყავს ქართველიც, მაგრამ ის ქართველი კი არა, რომლის სამშობლოს თავიდანვე მიწის მუშაობის სახელი აქვს, როგორც უმთავრესი წყაროსი ერის ცხოვრებაში, არამედ ქართველი ჩონგურით ხელში და იქვე ჩიქილოსანი ქართველი ქალი, რომლის სახეზე იხატება სრული კმაყოფილება. ეს სურათი ვერაფერს თვალსაჩინო წარმოდგენილებას ვერ აძლევს მნახველს იმის გამო თუ რა შეადგენს ქართველი ერის ცხოვრების უმთავრესს წყაროს.

დ. ბოცგაძე

(შემდეგი იქნება)

ბომბია, რომლის ხელმწიფებაც

(ნაწყვეტი ერთი თხზულებიდან)

• • • • •

ახლა მინდა ჩვენთა პოეტთ ნაწერებზე დავიწყო ლაპარაკი, მაგრამ—საქმე ის არის—რომ კიდევ შექმდეს იმათი ღირსების დაფასება, ენა კი მომდევნო ნებას ჩემი აზრი გამოვხატო თავისუფლად? შეუძლია დღეს ქართულ მწერალს—თუნდ აკაკი ერჭვას იმას, თუნდ ილია, თუნდ თვით გრიგოლ ობოლიანი—ილაპარაკოს თავისუფლად პოეზიაზე და მისს ათას გვარს სხვა-და-სხვაობაზე ისე, რომ ასაკურ არ გადაამტკრიოს ხელში კალამი და ფრთები არ შეაჭრას თავისს ფერადს აზრებს, რომელთაც ჩვენ, აღზრდის პირობათა გამო, რუსულს ენაზე ვადგენთ ჩვენს გონებაში? არა, არ შეუძლია. არა იმიტომ, რომ ჩვენ არ ვიცნოდეთ ქართული ენა, არ შეუძლია იმიტომ, რომ ქართული ენა ჯერ-დროებით არ არის საკმაოდ მუსულ-მალე და გამოქნილი, რომ იმაზე შეიძლებოდეს თავისუფლად ლაპარაკი და წერა ისეთ საგნებზე, როგორც არის გაცნის სულის სფერა და სხვა მალე აბსტრაქტიული საგნები, რომელნიც შეიქმნნა შიდად პოეზიის შინაარსს. მეორამეტე საუკუნეში აშკარად დაგვანახა რამდენად მართალია ეს აზრი. უამისობაც არ იქნებოდა. საზოგადოდ რომ ენა მდიდარი იყო, რომ ამ ენას დიდი მწერლობა ჰქონდეს და დიდი მწერლები ჰქუადეს, პირველი და უკანასკნელი პირობა ის არის, რომ ამ ენას რამდენიმე მილლიონი კაცი მანაც ლაპარაკობდეს*).

*) ჩვენის აზრით, ქართული ენა არც ისე ღარიბი არის, როგორც პატივცემული ავტორი გვინატავს და თუ ეს ენა შეთორმეტე საუკუნედან დღემდე განუწყვეტელ წარმატებაში არ ყოფილა, ამისი მანეზი ბევრი სხვა-და-სხვა ისტორიული გარემოებაა და არა ქართული ერის სიმცირე.

სწილგებია ერთს მიღლიონს, მიღლიონ ნასკვარს. გვეტყვიან: ცოტანი ღაპარაკობდნენ ქართულს ენას, მაგრამ მაგაიერი დიდ-სანს ღაპარაკობდნენო. ეს კი მართალა, ბუერის სხის შრატკიკას უნდა მართლად გამოესყიდას სიმცირისაგან მომხდარი ნაკლულეკანება ენისა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენში სულ სხვას ვსედავთ. ცუდის ისტორიული პირობების წყალობით მეათე, მეთერთმეტე და მეთორმეტე საუკუნეში უკეთესად ღაპარაკობდნენ და სწერდნენ, ვიდრე მეზვიდმეტე, მეთორამეტე და მეცხრამეტე საუკუნეში. თხუთმეტი უაჭკველი საუკუნე მაინც არის მას აქეთ, რაც ჩვენში მწერლობა არის და ჩვენ დღემდის ვერ გადაგვიწყვიტია, როგორი ბოლო უნდა ჰქონდეს ჩვენს სიტყვებს «ერი» თუ «ბური», «ცია» თუ «ციონი». თხუთმეტი საუკუნე! ესე იგი ისეთი დიდი ისტორიული პერიოდი, რომლის წინადა არ იყო ქვეყანაზე არც ერთი ესლანდელი ევროპული ენა: არც რუსული, არც ინგლისური, არც ფრანგული, არც ნემერული... მას აქეთ ასლანი სლახნი დაიბადნენ, ასლი ენები გამოიხდა, ასლანი მწერლობანი დაფუძნდნენ, რომელთაც ანბანიდან დაიწყეს და შექსპირ-გიოტემდის ავიდნენ და ეს ჩვენი ენა კი ისეკ იმ ერთ ღაგანზე არის და სდგას, სცა ათასის წლის წინადა «ძამალ ჩვენოს» სთარგმნიდა პირველი ქართველი ქრისტიანი. და დღეს ქართველ მწერალმა, რომელიც რაზე? — ქართულ ლექსებზე აწარებს ღაპარაკს, არ იცის რა ჰქნას, როგორ გააკვიროს მკითხველებს მნიშვნელობა ისეთის სიტყვისა, რომელიც ყოველის ესტეტიკის კრიტიკოსისთვის შეადგენს ანბანას. ვადეკ ვარგი, თუ ისეთი სიტყვები მოჭევა კალმის, რომელნიც საზოგადო სმარებაში არის მთელს ევროპაში, როგორც მაგალ. ჰარმონია, სიმეტრია, რუსურა, იდილია, დრამა, კამედია... ამ სიტყვებს, ბევრიც რომ იფარონ შურისტებმა, ჩვენ ქართულად ვინმართ, მაგრამ როგორ უნდა გამოხატოს ქართველმა მწერალმა თუნდ ეს სიტყვები, რომელიც პირველსავე ფურცელზე შეგვხვდება ყოველს ესტეტიურ თხუთმეტი: творчество, вдохновение, восприятие, ощущение, отвлечение, душевное настроение, мирозерцание, обаяние, оттенки, штрихи, размах და სხვანი ამგვარნი? იმან ვერ ბუერა უნდა ექებოს, იმდენი ექებოს, სანამ არ დაავიწყდება თვით ის აზრი, რომ-

ღის გამოთქმაც უნდა და მერე, რომ ვერ იპოვნის, გამოხატოს თვისი აზრი როგორმე... დაასლოებით... მრავლის სიტყვებით, სწორად ისეთის სიტყვებით, რომელთაც სულ სხვა მნიშვნელობა აქვთ. მაგრამ ამ ძეხვამ და რჩევამ სომ შავში გაჭეო ჩვენი ნაწერის ძალა, სომ აზრი ამ შემთხვევაში იმ სასმისს დაემსგავსა, რომელსაც თუ ხანი დააუფლდა სტაქანში, ერთმევა ყოველი თვისი სუსნი და ძლიერება? სომ წაერთვა იმას სინამდვილე, რომელიც შეადგენს მიუწილებელს თვისებას კარგის ნაწერისას? სომ მოკველო ჩვენ შეძლება თითონ შევიდეთ მოძრაობაში, ავანტიროთ ენა და ფეხი, ავიყოლიოთ მკითხველი და წარტყვენოთ იგი, გაიტაცოთ და საბოლოოდ რამე ძლიერი შთაბეჭდილება დაუშუტოთ იმას ჩვენის ნაწერ-ნაღასწავლითა?

ეს ერთი დაბრკოლება ბენჯის ქართულის კრიტიკოსისა.

მეორე უფრო ნაკლე, მაგრამ მანც საგრძნობელი და თავსატეხი დაბრკოლება ის არის, რომ ჩვენს ხალხში ძლიერი ცოტა ცნობებია გავრცელებული ხელაგნებაზე. ჭერჭერობით არც ერთი თხზულება არა გააქვს ამ საგანზე. ქართველმა მკითხველმა დღემდის არ იცის რა და რა საგნები შეადგენენ ხელაგნებას, რომელ ხელაგნებას ვინ ჭევადა უმთავრესი წარმომადგენელი, როდის დაიწყო, როგორ აღორძინდა და რა მდგომარეობაში არის ესლა თვითუფლი ამ ხელაგნებათაგანი. ჩვენს უფიტერატურა და უმუხეომო ქვეყანაში ამას არც წაუკითხავს და არც უნახავს ამ ხელაგნებათა უწარჩინებულესნი ქმნილებანი. ხელაგნების კრიტიკოსებისა მით უმეტეს არა გაეგებათ-რა. ზღატანი, არისტოტელი, გორაცი, ბუალო, ლესინგი, სენ-ბიოგი, ტენი, ბელანსკი იმთთვის უცნობნი სახელნი არიან. ან თუ ვირველი ორის სახელი გაუგონიათ, გაუგონიათ როგორც ფილოსოფოსებისა და არა ხელაგნების უფალოთა. ამგვარ პირობაში ხელაგნებაზე დახარაკი მეტის-მეტად ძნელია. ჩვენში ჭერ კრიტიკა ვი არა ანახანადან დაწეებული სახელმძღვანელო უნდა დაიწეროს ხელაგნებისა მოკლე მოთხრობით, როგორ დაიწყო და ფეხი აიდგა თვითუფლი ხელაგნებაში, ვინ იყენენ და რით არიან შესანიშნავნი ხელაგნების უფალები: ჭომიროსი, კირგილი, დანტი, შექსპირი, გიოტე, ვიკტორ-ჰიუგო, შუშინი; ჭიდაია, მიქელანჯელო

ლი, გუდონი; რაფაელი, ტიციანი, მურილიო, ველსკერტი, ბეტ-
 ჰოკენი, მოცარტი, ბელლინი, გუნო, ვერდი და მხოლოდ შემდეგ
 მოხერხდება თავისუფლად ლაშარაკი სელოვნებაზე.

შირველი დაბრკოლება სტიქიონური დაბრკოლება არის, რომელსაც ჩემდა თავად ვერას გნით ვერას ვსძლევ. სასწაულო-მოქმედება უნდა თავს-ვიდგა—უენოდ ლაშარაკი დავიწყო და შთაბეჭდილებების მოხდენას ვრასკვად ვიქნინო. მეორე დაბრკოლების შესამსუბუქებლად ვი ნებას ვითხოვ რამდენიმე გვერდი ამ წიგნის მოკხმარო სასოგადოდ სელოვნებაზე და ჰოეზიასზე ლაშარაკს.

შიარობა—ის სელოვნება, რომელსედაც რუსთველი ამბობს, სიბრძნისა არს ერთი დარგიო—ერთი იმ სუთთა დიდთა სელოვნებათაგანი არის, რომელთ შემწობით ვანი სახავს მშვენიერებას,—არა მარტო თავლთა-წინ გაშლილს ბუნების დაუსრულებელს მშვენიერებას—ამ შემთხვევაში შიარობა უბრალე სელობა იქნებოდა ფორტოგრაფისა, არამედ უფრო და უმეტესად სატავს და სახავს ისეთს მშვენიერებას, რომელიც თვით სელოვნისა გონებაში დაიბადა და მისმა მდიდარმა ფანტაზიამ შეამეო. ეს არის კლასიური, ბერძენ-რომაული განსაზღვრება შიარობისა, რომელსაც დღემდის შესავალი არა აქვს. სელოვნება, რა ვკარადც უნდა განმარტონ ის, მიუცილებლად უნდა იეოს მშვენიერი, თვალ-უერისათვის საამო, გრძნობა-გონების დამატებელი. იმას სასელადც იმიტომ ჰქვიან მშვენიერი სელოვნება, прекрасное искусство, beaux-arts.

მშვენიერებას სხვა-და-სხვა ვკარად დახატავს სელოვნის: ან კარგის შინობით, ან კარგის სტატუთით, ან კარგის სურათით, ან კარგის სმით, ან კარგის წერა-ლაშარაკით. მენიერება, რომელსაც აქვს სატნად მშვენიერების გამოსახვა, ამ სუთ ვკარს წყაროს წარმოადგენს, რომლის საშუალებითაც ვანის ნიჭიერებას შეუძლია ღვთაებრივი მოქმედებითი ძალა გამოიჩინოს—მშვენიერი სატანი დახადოს ჰვეუნად. ამ წყარობისა და ვკარად თვით სელოვნება მშვენიერებისა იეოფა სუთ სხვა-და-სხვა სასეობად, რომელნიც არიან: არქიტექტურა, სეულბტურა, მხატვრობა, მუზიკა და ჰოეზია.

ესენი საგნით არ განიხივეიან ერთი მეორისგან,—ეველა ამათი დანიშნულება ის არის, რომ მშვენიერი საგანი დასახონ ქვეყნადა. განსხვავდებიან იგინი მარტო საშვალბებით: სკულპტურა და არქიტექტურა დაფუძნებულია ფორმებზე, მხატვრობა—ფერადობაზე, მუსიკა—ხმაზე, ზოეზია—სიტყვაზე.

შირველი ადგილი ამითი უჭირავს ზოეზიას. იმას ისეთი მასალა აქვს აღსაგებად თავის მშვენიერის ქმნილებისა, რომ შეუძლია გამოასახოს არქიტექტორის ტამარ-სასახლეც, სკულპტორის სტატუეიც, მხატვრის სურათიც, მუსიკანტის მელოდიაც და თან მთელი ეს გონება-მიუვლი მსოფლიო, მთელი ეს ხილული და უხილავი ქვეყანა, ეველაფერი, რასაც კი კაცის ფიქრი მისწავდა და რას არ მისწავდა ეს ფიქრი—წყარო და შემოქმედი სიტყვიერების მშვენიერებისა? ამასთან სხვა უშირატესობაცა. თვალთათვის სახმო პლასტიკურს ხელაგნებს—არქიტექტურას, სკულპტურას და მხატვრობას—მარტო ერთი რომლისაში მომენტის წარმოდგენა შეუძლია ცხოვრებიდან, როგორც მაგ. კარანტაკის სტატუეა წარმოდგენს დიდებულს კაკასიას მთავარ-მარტებელს ფეხზედ მდგომარედ, ქუდ-მოხდილად და დაფიქრებულად შორს გამხედად, ან ბეთანიის თამარ მეფის სურათი წარმოდგენს თამარ მეფეს განზე მიმართულის ხელებით; ზოეზიას კი შეუძლია გამოასატოს როგორც ერთი მომენტი, ისე სხვა მომენტებიც—წარსულიც, აწმომც და მომადიც კერძო შირისა, თუ სასოგადობისა (ლუარისაბ თათქირიძე, თორნიკე ერისთავი, ელგუჯა). ამ მიზეზთა გამო ზოეზია ეველა სხვა ხელაგნებაზე უფრო გავრცელებულია კაცობრიობაში.

განკისაზღვროთ ესლა დაწვლილებით ეს ხელაგნება. რა არის ზოეზია და რით განიხივება ის მეორე კვარის მწერლობისაგან, რომელსაც ეტყვიან პრფასს.

სხვა-და-სხვა განსაზღვრებიდან, რომელიც ოდესმე მსმენის ან წამიკითხავს ზოეზიაზე თუ არ ეველაზე ნამდვილი, ეველაზე მარჯვე და მარტივი განსაზღვრება არის შოპენჭაუერისა. ამ ფილოსოფიის ესტეტიკა ამბობს: ზოეზია ისეთი ხელაგნება არის, რომელიც სიტუეის საშვალბებით ფანტაზიას მოძალობაში მოიყვანსო. ამგვარადვე საზღვრავს ზოეზიას სენ-ბიოკი. ზოეზია—იმის სიტუეთ—

ის კი არ არის, კაცს სულ ყველაფერი უთხრათ, ის არის, რამაც იმას სულ ყველაფერზე ოცნება აუშალოთ*)).

ეს ფანტაზიის აშლია და მუშაობაში გაბმს შეადგენს მიუხედავად ბელს ზიარობას ზოგისიას. სანცა ფანტაზია არ მუშაობს, სანცა ოცნება არ არის, სანცა ჩვენ არა თუ არა ვართ მონაწილენი ზოგის ფანტაზიის მოძრაობისა, არამედ არ ვადგენებით და არ უწინაურდებით იმას, არ ვიგნებთ ზოგის განზრახვას, არ ვადიდებთ და არ ვამცირებთ ჩვენებურად მის აზრს, რომელიც სწორად სამის წერტილით არის გამოთქმული, ერთი სიტყვით, სანცა, გიორგი ერისთავის თქმისა არ იყოს, არ დაკვანავადობთ ღრუბლებში და ოცნებაში, იქ ზოგისაც არ არის. იქ ფილოსოფიას, იქ ფისიოლოგიას, იქ დრამას, იქ უოკულისფერია, გარდა ზოგისიას. ზოგისა, ფანტაზიის მოკლებულია, რაც უნდა შესამბუღელი იყოს ის, კაცის გულს ვერ მოიგებს.

როგორცა ვთქვით, ფანტაზია — ორგანო ზოგისიას — უნდა იყოს გამოხატული მშვენიერებისა. მაგრამ სანცა ის არის, რა არის თვით მშვენიერება? ჩვენ რომ ვთქვათ: მშვენიერება ისეთი რამ არის, რასაც სრული სიმეტრია აქვს ნაწილებისა, რაც სრული ჰარმონიის მქონია, ან ვადგე: რაც უტყუარო სახეა გეგმულობისა, რასაც სინათლე ახლავს და სიმართლე, რაც ანდამანტივით იზიდავს ჩვენს თანაგრძნობას და სხვა ამგვარება, ჩვენ მანც ვერ გავსაზღვრავთ მშვენიერებას, რადგანაც ამისი გრძნობა უფრო ადვილია, ვიდრე განსაზღვრო. ის არის რაღაც ზეციური, ღვთაებრივი ძალა, რომელიც გადმოაფენს ჩვენზე თვის სსიგებს, და აღძრავს გულში სინათლეს, უნებლად მაიატაცებს იმას და შატიმარ-ჭყოფს. როგორც სიყვარულს, თვისს წინამძღვარს და განუფრულს ამხანაგს, იმასაც შეუძლია უთხრას კაცმა ზოგის ცნობილია

ძალა შენა ვინ არს რომელ არ მონებდეს.

იმის მონა კაცი გულთაც, გონებთაც. გულით, ამატომ რომ ის განათლებულია მშვენიერებისა და სიკეთის სსიგით; გონებით, ამატომ რომ იგი სედავს ამ მშვენიერებაში ჭეშმარიტებას. ამ ადვილ-

*) La poésie ne consiste pas à tout dire mais à tout faire rêver.

ზე ზოეზია უერთდება ფილოსოფიას და ეტიკას. მშენებლების გა-
მომხატველმა ყოვნიანმა უნდა დაუხსლოვოს ჩვენი სუელი კეთილსა,
სუქმანობის და მშენებლების იდელებს; უნდა აღგამაღლოს ჩვენ
და შეგვავაროს სულ ყველაფერი, რაც არის კარგი, მშენებერი, მა-
ღალი, დიდი. უნდა მიმართოს კეთილად ჩვენი ზნეობაც, უნდა
«განსწავროს», როგორც ამბობდა ბატონიშვილი დავით, ჩვენი ბუ-
ნება, დაბადოს ჩვენში სიყვარული იდეალისა, დაუსრულებელისა,
ერთი სიტყვით იქონიოს ჩვენზე არა მარტო ესტეტიური ზედ-
მოქმედება, არამედ მორალურიც. ამიტომაცაა ამბობენ, ხელაგნებას
კაცის კვლეურის ბუნების მოტყუანში დიდი ადგილი უჭირავსო.

მწერლობის ისტორია რეკავს უმთავრესს განმარტებას წარ-
მაადგენს მშენებლებისას. ერთი ეკუთვნის ზღაპრის, მეორე—არის-
ტოტელს.

ზღაპრის აზრით, ზოეზიამ და საზოგადოდ ხელაგნებამ უნ-
და გამოასახოს მშენებლება ღვთაებრივი. იდეა მშენებლებისა, რო-
გორც საზოგადოდ ყველა სხვა იდეა, არსებობს შექმნილად დასა-
ზამიდან სოფლისა. ზოეტმა უნდა ისილოს ეს იდეა და გამოასახოს
იგი. ამგვარად ზოეზია აჩრდილია ოდენ იდეალურის ღვთაებრივის
მშენებლებისა.

არისტოტელი ითხოვს ხელაგნებისაგან ბუნების მიბაძვას.
ზოეტმა ის უნდა გამოასახოს თავის ქმნილებაში, რაც არის ქვეყნად,
რაც იმას უნახავს, რაც გაუგონია. მხოლოდ სასკელოდ ეს და ეს
საგანი, ეს და ეს კაცი, ეს და ეს ფაქტი კი არა—ეს რომ ასე
იყოს მაშინ ქმნილებაც არ იქმნება—უნდა ბევრის ნახელის საგნე-
ბისაგან, ბევრის კაცებისაგან, ბევრის ფაქტებისაგან ერთი რამ გა-
მოსატოს, რომელშიაც ყველა კერძო საგნების თვისება იყოს შეერ-
თებული, რომელიც ამგვარად იქნება ის, რასაც ჩვეულებრივად
უწოდებენ ტიზად, ან იდეალად, ე. ი. გავრის წარმომადგენელად.

ამ რთა ფილოსოფიისო განმარტება მშენებლებისა დადეა
საფუძვლად სახლი დროების შესედულებას ზოეზიაზე. როგორც სრუ-
ლებით უარ-ჭევეს ბუნების მიბაძვა, მიატყეს ჩხარი ამ ქვეყნას,
შეიკეტეს გონების კარები და ფრთები აუსხეს გამოსატულებას გა-
მოსახსნავად თუ არ ზღაპრის იდეასი, საკუთარის იდელებისა

მანტ. ზოგთა ბუნების მიბაძვა დაუდგეს კანონად ზოგისა და იმ-
 დენად დაუმორჩილეს ზოგის გამოსატყულება ამ ქვეყანას და ქვეყ-
 ნის საქმეებს, რომ მოითხოვეს ზოგისგან ცხოვრების ოქმის შე-
 დგენა ნაცვლად აქტიურის შემოქმედებრივის თავის-მისისა. გამომხდნენ
 ამგვარად ერთის მხრით «ხელკონებისთვის მოხელენი», მეორეს
 მხრით მოხელენი - ფოტოგრაფები, მოხელენი - პროტოკოლისტიები,
 რომელთაც დაარქვეს დაცინვით სახელი «ხელკონო მოხელეთა».

ჩვენ შორს წაგვიყვანს ღაზარაჟი იმაზე თუ რომელს მიმარ-
 თულებას ეკუთვნის ამ ორში უპირატესობა. მაგრამ ერთი კი მანტ
 არ შეიძლება არა ვთქვათ. პროტურმა ქმნილებამ უთუოდ უნდა გვა-
 სიაზოვნოს, უთუოდ უნდა მოგვასვენოს ქვეყნის კვეთებისგან, და-
 გვაიწყოს ამ წუთის-სოფლის მწუხარება, სასოწარკვეთილებიდან
 გამოკვივანოს, იმედი მოგვცეს, სასოება, ე. ი. შეიქმნეს ჩვენთვის
 იმ ანგელოზთა გლობად, რომელმაც ფაუსტს მოაშორა პირადან
 შსამით საგსე ფილა. „Для успокоения и примирения всѣхъ ни-
 сходитъ въ мѣръ высокое созданіе искусства“, როგორც ამბობს
 მძკენიერად გოგელი.

ზოგისის მეტოქე მწერლობაში არის პროზა. ორნივე ივინი
 ჭეშმარიტების მეძებლენი არიან, მაგრამ პროზა საბუთების მოყვა-
 ნით და ანაღონით ივინებს ჭეშმარიტებას, ზოგისა კი უბრალო სუ-
 რათებით და საგნის კარგად დანახვებით. პროზა უბრალო მუსიკა-
 ფის მსგავსად და დამშვიდებით, დაწვლავებით, ოითო-თითოდ გა-
 მოიკვლევს ჭეშმარიტებას; ზოგისა ერიდება წერილმანებს, სჯის
 სურათებითა, ნათლად, ცოცხლად — à grand trait — და უფრო ძლიე-
 რად მოქმედებს გაცის სუფსე, ვიდრე პროზა. როცა კითხულბ
 «ქართლის ცხოვრებაში» საქართველოს აზნობის აღწერას, გამოუ-
 ღვეკლის სისხლის ნიაღვარს, რომელსაც ჩვენი ქვეყნის მტერი
 ღვრიდა საქართველოში, თქვენ კითხულბთ პროზას; როცა ამავე
 აზრს სურათებით გამოხატავს თორნიკე ერისთავის დამწერი და
 იტყვის:

„ადღვამის კვერცხს დაემსგავსა წამებული საქართველო“

თქვენ გაჭტ თქვენ წინაშე პროტური სურათი. ივინე აზრი საქარ-
 თველოს აზნობისა, ივინე მამული, სისხლით მარწყული, წარ-

მოკიდებთ უფრო ციხსლად, უფრო ძლიერად. როგორც ზრო-
 ზას, ისე ზოქიას საფუძველად ჭეშმარიტება აქვს და ამიტომ ზოქ-
 იას, რომელიც ჭეშმარიტებას აწის მოკლებული, რაც უნდა მშვე-
 ნიერი იყოს მისი ფორმა, დღე-ნაკლებია. მხოლოდ მეორეს მხრით
 ზოქიას, რომელშიც მართა კარგი აზრის გამოხატული, მაგრამ
 ეს აზრი არ აწის ჩასმული კარცს ხელოცნურს ფორმაში, კიდევ
 უარესია. ამ ორ ჭირში ისევე ზირველი სჯობს, რადგანაც თავი და
 ზირველი ზოქიასა ის აწის, რომ ზოქტურ ქმნილებას კარგი ფორმა
 ქმნადეს. მშვენიერმა ქმნილებამ უთუოდ უნდა შეაყვროს თავი კაცს
 თავის სიმშვენიერით, უთუოდ უნდა გაიტაცოს იგი ისე, როგორც
 მშვენიერმა ქალმა. რა აზრი აწის ამ ქმნილებაში, რამდენად სასარ-
 გებლოა ის,—ეს მეორე კითხვაა, ისე, როგორც მეორე კითხვაა
 ჭკვიანია თუ არა ის ქალი, რომელმაც თქვენ გაგიტაცათ თვისის
 სილამაზით. თავი და ზირველი ის აწის—მშვენიერი ხელოცნების
 ქმნილება მშვენიერი იყოს და გულს აამებდეს.

სამგვარი გზა აქვს ზოქტს თავის ქმნილების გამოსახატუ-
 ლად. იმან აწ უნდა გვაიძობს, ობიექტიურად, მომხდარი გარემოება,
 აწ უნდა გადმოგვიმალოს თვისა საკეთარი სუბიექტიური გრძნობა,
 რომელიც ამ გარემოებამ გამოიწვია, აწ უნდა ეს გარემოება ათქმე-
 ვინოს ჩვენ-წინ სხვათა, რომელთაც მწერლობაში მოქმედ ზირებად
 უწოდებენ. ამისდა შესაფერად ზოქტაურნი თხზულებანი განაყო-
 ფებანი სამგვარად: ეპიურად, ლირიულად და დრამატულად.

ამათში ლირიული ზოქია, რომელსაც ეკუთვნის მთელი ქარ-
 თული ზოქია—ცოტას გარდა—გამოსატყვის ძლიერს სულიერს
 მოძრაობას, აწ ვნებას: სიუყვარულს, სიძულვილს, მრისხნისებას, გან-
 ცვიურებას, სიხარულს, აღტაცებას, მწუხარებას, სასოწარკვეთილე-
 ბას, იმედს, ჭმუნვას... ამათ გამოსატყვაში ზოქტა მხოლოდ თარ-
 ვიანია თავის სულიერის მდგომარეობისა. როგორც ქნარის სიმი,
 რომლის სახელიც დაერქვა ამ რიგს ზოქიისას (ღირს ქნარია ბერძ-
 ნულად), უღერს მხოლოდ იმ დროს და იმდენად, რა დროს და
 რამდენადაც შეეხება იმას თითი, ისე ლირიული ზოქტა უნდა აუ-
 ლერებდეს თავის ქნარს, ე. ი. თავის გულს მხოლოდ მაშინ, რა-
 დესაც ის გული მოვა მოძრაობაში. ზოქტის ღირსება ის აწის,

რომ ეს გულის უღერა წმინდად და განსაკუთრებით უმეტესად
 ბოდ გადმოგვცეს თავის ქმნილებაში. ნამდვილი ღირიული პოეტი
 არ იღებს კალამს, სანამ არ მოკა ძლიერს სულიერს მოძრაობაში,
 არც ურეგს თავის ქმნილებაში ისეთს აზრს და ფიქრს, რომელიც
 შინდაშინ აღძრულის სულის მდგომარეობიდან არ გამომდის. ფსი-
 ხოლოგიურის ენით რომ ვილანზარკეთ, კეშმარტი ღირიული
 თხზულება ის არის, რომელიც არის რეჟექსია გარედან მიღებუ-
 ლის შთაბეჭდილებისა.

საუკეთესო ფორმა ღირიულის თხზულებისა და საზოგადოდ
 პოეზიისა არის ლექსი. ეს ემორჩილება წინდაწინ განსაზღვრილს
 სიტყვათა ზომას, რომელსაც ბერძნულად უწოდებენ რითმას. ეს
 რითმა, შემოხილი ცესურითა და რიფით, უფრო დიდს შინს
 აძლევს პოეზიას, ვიდრე თავ-აშეკებული და დისციპლინის ურჩი
 პროზა. ცესურა დაჭეფეს თვითუფეს ტანეს ორ ნაწილად, ორ
 ნახევარ ლექსად და რიფმა აძლევს ლექსთა ბოლო სიტყვებს ერთ-
 ნმოკანებას. ორნივე ესენი განზომილ სიტყვას შეიქმენ უფრო მუ-
 ზიკალურად, უფრო სასიამოვნოდ.

. . . . .

თ'ლი ნიკოლოზ ტარიელის-ძე დადიანი

(ნეკროლოგი)

ოქტომბრის გასულს გაზრეებმა მოკვიტანეს სამწუნარო ამბავი თ. ნ. ტ. დადიანის გარდაცვალებისა. გაზეთ «კვალის» № 46-ში იყო განსვენებულზე ზატარა ნეკროლოგი, № 48-ში კიდევ ზატარა მოგონება «უმნაშენლო მეგობრისა» და გათავდა; მეტი ღღარა თქმულა-რა ვერ. თუ სსკიპის თითქმის გადავაჭარბებდით ხოლმე, დღეს ერთობ მცირედით დავემყოფილდით. მაგრამ, შეიძლება, ბევრ ქართულს დღემდის არც კი გაუგონია ამ კაცის სახელი. ასე რომ ბევრს, იქნება, კიდევ გაუგვირდა, როცა წაიკითხა «კვალში», რომ მიტოვებული იყო წარჩინებული მცოდნე ქართული ენისა და მწიგნობარობა, რომ მან მთელი თავისი სიცოცხლე შესწირა ქართული ენის, ქართული ისტორიის და მწიგნობრობის შესწავლას» და სსკ. როგორ? იკითხავდა მკითხველი: თუ ნიკო დადიანმა წარჩინებულად იცოდა ქართული ენა, თუ მან მთელი თავისი სიცოცხლე შესწირა ქართული ენის, ისტორიის და მწიგნობრობის შესწავლას, რატომ თვალსაჩინოდ არ ხდიდა თავის ცოდნას, რატომ არაფერს სწერდა ამით შესახებ? მართლაც, თუ კი ჩვენში, ვინც მგონია და არა მგონია, უკვლავ ქართულის ენის, ისტორიის და მწიგნობრობის ცოდნას ჩემობს და წიგნი-წიგნზე ისტამბება, რატომ წარჩინებულმა მცოდნემა ამ საგნებისა თითო საუფრანლო წერილი მანც არ დასტამბა მათ შესახებ? რა იყო მიზეზი, რომ თავად ნიკო დადიანს, გარდა რამდენიმე ლექსისა და საპოლემიკო წერილისა, თითქმის არაფერი დაუსტამბავს თავის სიცოცხლეში? მაგრამ სანამ ზასუხს ვიტყოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია გაუგზაროთ მკითხველ საზოგადოებას ზო-

გიერთი ცნობა განსკნებულად ცხოვრების შესახებ. თავად ნიკო-
კრთაღ-ერთი შვილი იყო თავის მშობლებსა. მამა ადრე მოუკვდა
და თავისი სიყმაწვილე გაატარა დედის (თავად ახაშიძის ასულის)
და ბებიის (დედის დედის) გაკლენის ქვეშ. ალბად ეს ქალების ზედ-
მოქმედება ახალგაზრდა ნიკოსე იყო მიზეზი, რომ უკანასკნელს ერ-
თობა ნაწი ხსნათი ჰქონდა და სამაგალითოდ მშვიდი, წყნარი, გულ-
ხშილი და მგრძნობიარე იყო. მეორე კარგი შედეგი დედის და ბე-
ბიის, ღრმად განათლებულ შიშების თავის დროის შესადარად,
ზედმოქმედებისა ნიკოსე ის იყო, რომ მან ბავშობაშივე შეისწავლა
მშვენიერად ქართული ენა და ძველი ქართული მწერლობა, როგორც
სასულიერო, ისე სამოქალაქო, თუმცა ამ მხრით მამის ქართული
მწიგნობრობის მოყვარეობაც (ნიკოს მამა, ტრიელ დადიანი, სა-
მეგრელოს მთავრის დროს საუკეთესო მასრის გამგებლად ითვლე-
ბოდა და ცნობილი იყო, როგორც ნასწავლი და განვითარებული
პირი) ხელს უწყობდა. ამხარად ნიკოს მამის მხრითაც და დედის
მხრითაც ქართული ენის და მწიგნობრობის სიყვარული ჰქონდა მე-
კვიდრეობით გადმოცემული და ბევრი შესანიშნავი ქართული ხელნაწი-
რებიც მოაზრებოდა მის ბიბლიოთეკაში, რომელიც შესდგებოდა ორ
საკვარეულო ბიბლიოთეკებიდან (ნიკოს დედის ერთად ერთი მძა უმეკვი-
დროდ მოუკვდა და მისი მეკვიდრეობა მას დაწინა). ნიკოს ადრე შეუდგა
ამ წიგნების კითხვას და შესწავლას და ადრე განვითარდა. აი, რით
უნდა ახსნას ის ფაქტი, რომელიც «კვლას» ნეკროლოგშია მოხ-
სენებული: «ნიკო დადიანმა საკვირველი ნიჭის სიმკვირცხლე გამო-
იჩინა ქეთაისის გიმნაზიაში: მეოთხე კლასის შეგირდი მეშვიდე
კლასიანებს უბასებოდა ხოლმე სამეცნიერო საგნებშია-ო. დიად,
ნიკო სასწავლებელში შესვლამდისვე იყო განვითარებული ქართულ
წიგნების შემწეობით და, თუმცა გიმნაზიის მხოლოდ მეოთხე კლას-
სამდის მივიდა, მაგრამ ფაქტიურად მაშინველი გიმნაზიის კურსი
გაიარა და, თუ არ ვცდები, მოწმობაც მეშვიდე კლასის მიიღო. არ
ვიცი, რა იყო მიზეზი, რომ ასეთმა ნიჭის პატრონმა და სწავ-
ლის მოყვარულმა ახალგაზრდამ, როგორც ნიკო იყო, სწავლა აღარ
განაგრძო, იქნება, რამე ოჯახური მიზეზების ბრალად ეს გარემოება,
ან, იქნება, ზოგიერთ დასავლეთ ევროპის მეცნიერების არ იყოს,

თვითონ აღარ ისურვას სასწავლებელში ყოფნა და შინ სწავლას აჩნა? ასე თუ ისე, ნიკოლს ოფიციალურად სწავლას აღარ განუგრძობია და სოფელში დაბრუნდა ქუთაისის გამანაზიდან; დაბრუნდა და შეუდგა თავით - განვითარებას ქართულ და რუსულ წიგნების შემწეობით (შემდეგ ფრანგული ენაც სავსაოდ შეისწავლა). ხალხს აოცრებდა ის გარემოება, რომ ხალხგანდა თავადიშვილი მის მაგიერ, რომ ცხენზე შემჯდარიყო, იარაღი შემოერტყა და დრო ეტარებინა, სულ წიგნებით ხელში დადიოდა, დღე-დღე ძველ ნახტევებსე დათოთხავდა და ღამ-ღამე კიდევ ვარსკვლავებს მისჩერებოდა. მაგრამ მარტო განუყენებულ მენაიერებათა შესწავლით არ დაკმაყოფილებულა ხალხგანდა და ნიკო. ჯერ ახლაც, როცა თითქმის ყოველ მასწავლებელში მოძიებებს თითო-ორჯერ ქართველი ექიმი, სული აქვს შეწუხებული სოფელში შემთხვევით მისულ ინტელიგენტს, როცა ჰხედავს რამდენი ადამიანი უცოდინარობისა და რიგინად მოუკვლავობის გამო სულ უბრალო ავადმყოფობით ესაღმება წუთი სოფელს, თვარს მაშინ, როცა ჰაღაჰაშაინი ძვირი იყო ექიმი და ქართველი ექიმი ხომ სულაც არ იყო, რასაკვირველია, დაიტანჯებოდა თავადი ნიკო, რომლის მგრძობიარე გულზე ღრმად შთაბეჭდილებას ატარებდა ხალხის უქიმიობით ტანჯვა-წვალებას და ისიც შეუდგა საექიმო მენაიერების შესწავლას, რომ მცირედ არის მაინც სარგებლობა მოტანა გაჭირვებულთათვის. ამ მხრივაც კარგ დახმარებას გაუწევდნენ მას გამოცდილი და ძველი ქართული კარახადინების მცოდნე დედა და თავით ეს კარახადინები და ნიკომაც მშენაიერად შეიგნო და შეითვისა, როგორ ძველი ქართული ექიმობა, ისე ახალი საექიმო მენაიერება და შეუდგა შრატიაკულად მის გამოყენებას. ბევრსაც მოუტანა მან სარგებლობა თავის ცოდნით და დახმარებით; ბევრი გადაარჩინა საკვდილს, ბევრს მოსწმინდა ტანჯვის ცრემლი. დღესაც ბევრია მისგან საკვდილს გადაარჩენილი იმერეთში და სამეგრელოში. თვითონ ამ სტრატეგიების დამწერი არა ერთხელ ყოფილა მოწამე, რომ თითქმის დიდიდან სადამომდის მოსვენება არა ჰქონია თავად ნიკოს და მთელი დღე ავადმყოფების სინჯვაში და დარბევების ძლევაში გაუტარებია, რასაკვირველია, სრულიად უსასუიადლოდ; სშირად წამლის ფულიც თვითონ მიუცია ავადმყოფისთვის

და მისი სახლი ხომ ყოველთვის რაღაც დაზარალებულს და საგულანას წარმოადგენდა. ბრძა, ყრუ, კუტი, მუნჯი და სხვა-და-სხვა ნაირი ავადყოფილი გამოუვლელი იყო მის სახლში. ნიკოც ყველას ეწეოდა და, თუ ავადყოფილს მოსჩენდა ადამიანი შეეძლო, ოსტობრივ დახმარებას მანაც აძლევდა. ავადყოფილ იყო ნიკოსას, რამდენს ხანსაც თვითონ უნდოდა, და ძალ-ღონე მოკრებილი მიდიოდა შინ, რომ შემდეგ, როცა საჭირო იქნებოდა, კვლავ მიემართნა ამ სხუელისა და სულის მკურნალისთვის. დიად, სულის მკურნალისთვის, რადგან ნიკოსთან საუბარი მალამოსავით ხვდებოდა ყოველ ტანჯულ სულს და ურწმუნოს რწმენას ჰკვირდა, გულ-გატეხილს იმედით ავსებდა, კაცის მოძულეს სიყვარულს აგრძნობინებდა. რომ ეს აზრი ცარიელ სიტყვად არ ჩამომართვათ, მოკვივან ერთ ადგილს «უძინებულ მოკვრივს» მოგონებდნენ («კვალის» № 48). «სულ ორი წელიწადი იქნება, რაც გაკაცნა ეს პატარა მული ვირი და ვირველ საუბრადანვე მიიზიდა მან ჩემი გული», ამბობს ავტორი: «მოგასსვენებთ გულსადით, მე კაცნობ თითქმის ყველა ჩვენს საუბრის დიპლომატობებს და მოლაპყებს, მაგრამ ანაჟისთან არ მიგვიძინა ისეთი გულ-წრფელობა, რასაც ვგრძნობდი ნიკოლოზის წინა საუბარში. ოჰ, ის ხმები არ ჰგავდნენ თანამედროვე ქართველის ხმებს, ის ხმები იყვნენ უფრო სამედიანო და სანთო სამინარინო... ბევრი ამგვარი ტყბილი წამები გამოტარებია განსვენებულ ნიკოლოზის საუბარში ანამც თუ მარტო მე, სხუებსაც... დიად, სხუებსაც, ბევრს სხუებსაც გაუტარებია ტყბილი წამები ნიკოსთან, რომელიც ყველას, ნაცნობსა და უცნობს, ნასწავლსა და უსწავლელს, მდიდარსა და ღარიბს, თავდასა და გულს ერთნაირად ესაუბრებოდა და ყველასთვის ჰქონდა მანუკაშებელი, გულში ჩასწავლენი და აღმოფრთხილებელი სიტყვა!.. როცა ქუთაისში საადგილ-მამულა ბანკი გაიხსნა, თავადი ნიკო, როგორც დასწავლებული ვირი ბ. ბესარიონ დღობერიძისთან, საზოგადოებამ ბანკის დირექტორად აირჩია და იმასაც არ უთქვამს უარი საზოგადოების სამსახურზე, თუმცა საზოგადოდ სამსახურის წინააღმდეგი იყო. როცა ბესარიონი მოკვდა, ქუთაისის ბანკის გამგებლობა მას შესგდა და «რამდენსამე ხანს ვატილისნად განაგებდა ბანკის საქმებს», როგორც ამბობს «კვალის» ნეკროლოგის ავტორი («კვა-

ლი» № 46). დიად, რამდენსამე სანს ჰატოასნად განაკება ბანკის საქმეებს და შემდეგ თავი დაანება, თუმცა საზოგადოებას სთხოვა, კვლავ ეკისრნა ბანკის გამგებლობა. თავი დაანება იმიტომ, რომ ზოგიერთი წესდების წყების შენგლას ჰსადდა საჭიროდ და თავისი აზრი წარუდგინა საბანკო კრებას, მაგრამ არ მიიღო მისი აზრი და იმანდ უარი სთქვა სამსახურზე. ამ შემთხვევაში ისე მოიქცა თავადი ნიკო, როგორც იქნევიან მინისტრები, როცა პარლამენტი რომელსამე მათ აზს არ ეთანხმება და როგორც უნდა იქნეოდნენ ყველა ამორჩეულნი, როცა ამომრჩეველნი რაშიმე აღარ ეთანხმებიან. ქუთაისის ბანკმა, რასაკვირველია, ბერი წაგო და საქმისთვის უკეთესი იქნებოდა, რომ განსვენებულს მამინ მანდ უკან წაელა თავისი აზრი და კვლავ ემსახურნა, მაგრამ მტკიანი სინიდასის, ფაქანი ზნეობის და ნამდვილ პატოასანი კაცი თავის დღეში ვერ შეურიგდება ჩვეულებრივს კომპრომისსებს ცხოვრებაში და თავადი ნიკოც ვერ შეურიგდა... ამ დროებითეე თავს დაატყდა მას რამდენიმე საოჯახო უბედურება: მოუგება ცოლი, შვილი, დედა და თანშესრდილი, მმსაგით საყვარელი კაცი, და ყველა ამან საშინლად იმოქმედა მასზე. შემდეგ მისი ცხოვრება აღარ დაწყობილა და მისი ოჯახი აღარ იყო ის, რაც წინად. ის იყო სან ტფილისში, სან ქუთაისში, სან სოფელში, მაგრამ გამუდმებით ვეღარსად ვეღარ ცხოვრობდა. წინად კიდეც ორჯერ დაეწვა მამა-პაპეული სასლ-კარი და მისი შესანიშნავი ბაბლიათევიდან თითქმის არც ერთი წიგნი აღარ დარჩენა; დაეწვა აგრედვე მთელი მისი სიუმაწვილის ნაწერები, რომელთა აღდგენასაც მთელი თავის სიტონსლეში ცდილობდა, მაგრამ აღარ შეეძლო. კიბეორბე, საშინლად იმოქმედა მასზე ყველა ამ უბედურებაში, მაგრამ ცარგუნად გერავინ ვერ შეამჩნევდა, თუ მას რამე აწუხებდა და სხვისთვის ისევე ისე ტუბილი მოსახურე და კეთილი მჩნეველი იყო ყოველთვის და ყოველგან. თუ ვინმე მიჰმართავდა საქმიოდ, რჩევას და დარიგებას ისევე ისე აძლევდა ყველას, თუმცა ბოლოს დროს, როცა ჩვენში ქართული ექიმები განდნენ და განსაკუთრებით ბ. ს. თოფურიამ დაიწყო სამაგალითო მოღვაწეობა ქუთაისის გუბერნიიაში, სმირად ამბობდა: «მე მამინ ვიყავი საჭირო, როცა ქართველი ექიმი არ იყო; ახლა კი, მაღლობა დმერთს, გვეს ექიმები, რომელთაც შეუძლიათ

სამშობლო ენაზე კლავარკონ და რომელთან მეტი იცანს ჩემი და
 იმათ მიჭმართეთო». ნამეტურს თოფურას სცემდა ჰატიკას და
 ყველას ურჩევდა, მასთან მისუღიყენენ საქმიოდ... როცა ბ. იონა
 მუხარკიას ინიციატივით ტფილისში კომისია შესდგა «კეფხვის
 ტყაოსნის» სარეკავად, თავადი ნიკოც მსურველ მონაწილეობას
 დებულბდა ამ კომისიაში, სხდაც სამაგალითოდ გამოიჩინა თავი
 ქართული ენის და სიტყვიერების საფუძველიანი ცოდნით, მაგ-
 რამ, როგორც «კვალის» ნეკროლოგის აპტორიც ამბობს («კვალი»
 № 46): «კომისიამ ვერ დააფასა და ჟურჯანათ ვერ გამოიყენა მისი
 საფუძველიანი მცნებანი შესახებ «კეფხვის - ტყაოსნის» დედ-
 ნების შედარებისა». სამაგალითოდ გამოიჩინა ზრედეუ თავი თავადმა
 ნიკომ ქართული ისტორიის და ძველი კულტურის ცოდნით ამ
 ათიოდე წლის წინად ქ. ქუთაისში, სხდაც შესანიშნავი სამი საჯარო
 ლექცია წაიკითხა ქართველი ერის რასსულ განსხვავებაზე და მის
 ისტორიულ ტიპზე. გარდა ამისა ყოველთვის და ყოველგან ყოველ
 სისოგადო საქმისთვის თავგამოდებული იყო და ზანკის, საზნაურთ
 თუ სხვა კრებებზე ერთი უკეთესი დამცველთაგანი იყო ყოველი
 კუთილისა და მებრძოლი ყოველი ცუდის წინააღმდეგ. დიდი ღვაწლი
 მიუძღვის მას, მაგალითად, ესრედ წოდებულ «შორდისმთან» ბრძო-
 ლაში, რომელიც ბოლო ხანებში თავს დაატყდა სამეგრელოს. მისი
 ფელეტონი ამ საგანზე გაზეთ «ივერია»-ში სათაურით «გაი სუმი-
 რობა» შესანიშნავი რამ არის; შესანიშნავია ზრედეუ მისი აზრი
 მეგრულად წირვა-ლოცვის გადაღების შესახებ, რომელიც, სხვათა
 შორის, მრთავსებულა იმ კომისიის ყურნალში, რომელიც იყო
 მოწვეული საქართველოს ექსარხოსის წინადადებით გურია-სამეგრ-
 ელოს ეპისკოპოს გრიგოლისაგან ამ საგნის გამოსარეკევად. სულ
 უკანასმნელ წლებში განსკვნებული მიწვეულ იქმნა დეპუტატად ქუ-
 თაისის გუბერნიის დეპუტატთა საკრებულოში, რომელსაც მინდო-
 ბილი აქვს სამეგრელოს სამთავროს წოდებრივ უფლებათა გამოორ-
 კვეს და აქვს დიდი ღვაწლი მიუძღვის მას ძველი საბუთის ქალა-
 დების ახსნაში, რაშიც მისი ძველი ქართული ენის ცოდნა შესამ-
 ხნევად შეელოდა საქმეს. ასე და ამგვარად თავადი ნიკო ყოველთვის
 მხად იყო თავისი ცოდნით დასმარებლად საქმეს და სრულიად

არ უდგა განსე ჩვენს ცხოვრებას. ზიროქით, გაფანტვით ზღვებდა თვალს უოკულ ნაბიჯს ჩვენი ცხოვრებისა და ლიტერატურისა და უოკული კარგი ახარება, უოკული ცუდი გულს უგლავდა. რომ მარტო მკელი ქართული ლიტერატურით არ კმაყოფილდებოდა განსვენებული და ახალი ჩვენი ლიტერატურა მშენიერად იცოდა, მტკიცდება იმის აკრძალვებით, რომელნიც ამ რამდენიმე წლის წინად იბეჭდებოდნენ გაცემთ «ივერია»-ში სათაურით «არჩილური შვიდათავი» და რომელშიაც მკათოდ და ნათლად არიან დასასიათებულნი ეკვლა ჩვენი თანამედროვე მწერალნი. გარდა ამისა ბუკრი აზრანნი, ფილოსოფიურ-დიდაქტიური ლექსია მისი დასტამბული ჩვენ დროულ გამოცემებში და კიდევ უფრო ბუკრი დაუსტამბავი უნდა იყოს; სთარგმნიდა აგრედე სსკა ენებიდან, ნამეტურ შექსპირის თარგმნა კმაყოფილად და ბუკრი რამეც უნდა ჰქონდეს გადმოთარგმნილი. უკანასკნელ დროს სწორდა, როგორც «უმნიშენელ მკობარნიც» ამოხის თავის წერილში, ვრცელ რომანს, რომელიც ძალიან საინტერესო უნდა ყოფილიყო, როგორც შინაარსით, ისე წმინდა ქართული ენით... აქ ვათავებ ცნობებს განსვენებულის ცხოვრების შესახებ და აღარაფერს ვიტყვი იმაზე, თუ კერძოდ ვისთვის რამდენი სიკეთე უქმნია, თუ მატარიალურ და თუ სუბორიკ დახმარებით. გაკომოვებ მხოლოდ იმ ფაქტს, რომელიც «უმნიშენელ მკობარნიც» მოჭყავს, რომ მდიუნდავად იმისა, რომ ის ნათეთრად ძლიერ შევიწროებული იყო, თავის ხარკით ზრდიდა და ინახავდა ორ-სამ ღარიბ ნათესავს. ამას უნდა დავხმინო მხოლოდ, რომ სრულიად უნათესავიც ბუკრი შეუნახავს თავად ნიკოს და მაურცა საშუალებას სწავლისთვის. რომ იმისთვის ნათესავი და უნათესავო სულ ერთი იყო, ოღონდ შეეტყო ვისიმე გაჭირება და თან ეხანა, რომ ემაწეული ნიჭიერი იყო...

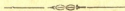
ახლა დავუბრუნდეთ იმ კითხვას, რომელიც ამ წერილის დასასრულში დავსვით: რა იყო მიზეზი, რომ განსვენებულს თავის სინტონსეში არაფერი დაუსტამბავს არც ქართული ენის, არც ქართული ისტორიის და არც ქართული მწიგნობრობის შესახებ, თუმცა ეს საგნები «წარჩინებულად» იცოდა? ამის მიზეზი ის გასლდათ, რომ მის დიად სულს წვრილმანებით არ შეეძლო დავყოფილება და უნდოდა მართლაც საფუძვლიანი, თავისი ნიჭისა და ცოდნის

შესაფერი შრომა გამოქვეყნებინა. ხოლო ამისთანა შრომისთვის კი, სამწუხაროდ, ჟურნალში დრო არ დამდგარა და კერძოდ განსვენებულს ხომ, როგორც ვინაღაც, სრულიადაც არ უწყობდა გარემოება ხელს. იმედი კი ჰქონდა, რომ ოდესმე შესძლებდა ამისთანა შრომის დაწერას. როცა ვუსაყვედურებდით, რატომ არ დასწერთ და გამოაქვეყნებთ ყველა იმას, რაც იცითო, გვეტყოდა: ხოლმე: მოითმინეთ, ჯერ დაეწყობი, მოვიგეო რუსეთს და ევროპას, შემოვიკრებ მასხლას, ვიმოვი ყველა იმ წიგნებს, რომელნიც მე დამეწვას და შეკუდგები წერასო, მაგრამ გარემოებამ აღარ დააწყალა თავის იმედის განხორციელება და 12 ოქტომბერს ამ წლისა გარდაიცვალა იგი რუსეთში, ტავრიდის გუბერნიისში, ს. აკაიმის, და არა ჰეტერბურგს, როგორც გახეთქებში იუწყებოდნენ. გარდაიცვალა და თან წაიღო უმეტესი ნაწილი თავისი ცოდნისა. ასე რომ ვერ მოუტანა სამშობლოს ის სარგებლობა, რის მოტანაც უნდოდა სულით და გულით და შეეძლო კიდევ მოეტანა. აი, რა არის სამწუხარო ყოველი ქართველისათვის; ნამეტურ ჩვენთვის, ვინც შირადად ვინობდით განსვენებულს და ვიცით, რა საუნჯურ დაჭკარვა ჩვენმა ღარბმა ამისთანა ვაცებით ქვეყანამ. მშვიდობა შენდა, ჰატიოსანო აღმდინარე და საუკეთესო ქართველო!...

დურუ შკარელი

4 დეკემბერი 1896 წ.

უცნაური საწამლავი*)

ადამიანის და ერთობ ყოველი ცხოველის ამონასუნთქი შეიცავს ერთგვარ საწამლავს, რომელიც უმთავრესი მიზეზია ქლეჩით ავადმყოფობისა. ეს ქეშმარიტება ისე თვალსაჩინოდ დაამტკიცა პროფესორმა ბროუნ-სეკარმა, რომ რაიმე ეჭვი შეუძლებელი-დაა.

სრულიად საღმა აღიმიანმა რომ კარგა ხანი ისუნთქოს, მაგალითად, ცივ შუშაზედ და მის ამონასუნთქიდან ერთი წვეთი მაინც მოაგროვოთ და რაიმე ცხოველს სისხლში შეურიოთ, მაშინვე მოიწამლება: კანკალს დააწყებინებს და მთელი სხეულის კვლანჭვა დაემართება; გული ერთიორად უფრო სწრაფად უცემს, ვიდრე საღიანობის დროს, თუმცა სიცხეს კი არ მისცემს; ბოლოს სრულიად დაიკლანება, ზურგს ამოიწევს, უკანა ფეხების ხმარება დაეკარგება, თვალის კაკალს ველარ ამოძრავებს; მუცელში ისე გახსნის, თითქო ნამდვილი ხოლერა შეხვდაო და სამი ან ოთხი დღის შემდეგ კიდევ მოკვდება.

გძელ ყუთს თორმეტი უჯრა დაატანეს, თორმეტივე სიგძეზედ და თითოში თითო კურდღელი ჩასვეს. ჰაერი პირველ უჯრაში შედის, იქიდან პატარა ამონაჭერით მეორეში გადის, მერე მესამეში, მეოთხეში, ვიდრე თორმეტსავე გაივლის. მეთორმეტე უჯრიდან ჰაერი საკუთრივ ამ მიზნით მოწყობილ პატარა მანქანას გააქვს.

მაშასადამე, ის კურდღელი, რომელიც პირველ უჯრაშია, სრულიად სუფთა, წმინდა ჰაერსა ელაპავს, მეორე კურდღელი — პირველის ამონასუნთქს, მესამე — ორის ამონასუნთქს, მეოთხე —

*) A. Rieffel: le poison pulmonaire

სამისას და აგრე რომ გავყვეთ, მეთორმეტე—თერთმეტი კურ-
 დღელის ამონასუნთქს.

საქმელი ყველას საკმარისზედ მეტი აქვს და განავალი
 წყალს გააქვს.

სამი დღის შემდეგ ყველანი ავად არიან გარდა პირველი-
 სა, რომელსაც სრულიად სუფთა ჰაერი ჰქონდა სასუნთქადად და
 უკანასკნელისა, რადგან ის უკვე მკვდარია: ვერ გაუძლია იმ
 დაშხამულ ჰაერისათვის, რომელმაც თერთმეტი კურდღელის
 ფილტვები განწმინდა, ეიდრე მეთორმეტეს მიაღწევდა. დანარ-
 ჩენნი ავად არიან: მეთერთმეტე შეწუხებულია, მეათე ნაკლებად,
 მეცხრე უფრო ნაკლებად და აგრე — პირველამდე, რომელიც
 სრულიად ჯანსაღად იმყოფება თავის უჯრამში.

მეტი ხანი რომ დასტოვოთ კურდღლები უჯრებში, პირვე-
 ველის გარდა სულ დაიხოცებიან: ჯერ მეთერთმეტე, მერე მეა-
 თე და სულ ბოლოს მეორე.

მეცნიერულად ჯერ შესწავლილი არ არის ეს უცნაური
 საწამლაფი. მარტო ის იციან, რომ სულ მცირე, იოტის ოდენ-
 ნიცა კმარა, რომ ადამიანი მოწამლოს და ნელნელა ბოლო
 მოუღოს.

აი ერთი ცდა, რომლითაც ცხადად დამტკიცდა ამ საწამ-
 ლაფის ზედგავლენა სიკლექეზედ:

ას კურდღელს ქლექი შეჰყარეს და ასივე გარედ დასტო-
 ვეს, რომ სუფთა ჰაერი არ დაჰკლებოდათ. მერე ასი სხვა კურ-
 დღელი ამოარჩიეს, რაც კი შეიძლებოდა, ძალოვანი და მაგარ-
 ნი და ამათაც ქლექი შეჰყარეს, ოღონდ ესენი ბოსელში
 დაამწყვდიეს, სადაც ჰაერი ძალიან ნელა და ძნელად იცვლე-
 ბა. ბოსელში თითქმის ასივე დაქლექდა და დაიხოცა და
 პირველა ასი კი, რომელნიც გარედ იყვნენ არამც თუ არ და-
 ქლექდნენ, ავდაც არ გამხდარან.

უმთავრესი მიზეზი სიკლექისა ეს უცნაური საწამ-
 ლაფი ყოფილა, რომელიც ყველგან ბლომად არის, სადაც კი
 შეგროვილია ამონასუნთქი. მისი ზედგავლენა ადამიანზედ და

ცხოველზედ ის არის, რომ სიკოცხლის ძალას უსუსტებს მთელ სხეულს და ყველაზედ უმეტეს ფილტვებს აღუნებს.

ფილტვი მის ზედგავლენის ქვეშ ისე მოღუნებულია, რომ სრულიად აღარა აქვს ძალა წინააღმდეგობა გაუწიოს იმ თვალით დაუნახავ ქმნილებას, ბაცილოლას, რომლის გამრავლება სიქლექეს მოასწავებს. ისეა მისუსტებული, რომ ამ ბაცილოლას ერთსაც ველარა სჯობნის, ერთსაც, რომელიც აღამიანმა შეიძლება ჰაერს ჩააყოლა როგორმე. ველარა სჯობნის და ის ერთი საკვრველი სისწრაფით მრავლდება. ეს ასეც უნდა იყოს, რადგან ბაცილოლა, რა ავადმყოფობისაც უნდა იყოს იგი, მხოლოდ იმ აღამიანში იხარებს და გამრავლდება, რომელიც მისუსტებულია უზომო შრომისაგან, ლოთობისაგან, შიმშილისაგან, სევდისაგან და სხვ. და სხვ. მაშასადამე, ჩვენი ჯანმრთელობა ჩვენ ხელთ ყოფილა: ნუ დავისუსტებთ თავს იმოდენად, რომ რალაცა უხილავმა მტერმა, რალაცა ბაცილოლამ გვაჯობოს და ბოლო მოგვიღოს. ცხადია, ვისაც თავის შესუსტება არ უნდა, ეცდება სუფთა ჰაერზედ იყოს; და სუფთა ჰაერზედ მყოფს სიქლექე ვერაფერს ავნებს.

აქედან პრაქტიკული დასკვნა: ფანჯრები გააღეთ და ეცადეთ თქვენს დღეში არ შეისუნთქოთ სხვის ან თქვენივე ამონასუნთქი. ზაფხულში ღამით ფანჯრები სრულიად ღია გქონდეთ, ზამთარში—იმდენად მაინც, რომ ჰაერი იცვლებოდეს და ამონასუნთქი ოთახში არა გროვდებოდეს.

ძნელად თუ ვინმე ჩაიდნის იმისთანა ცოდვას, როგორსაც სჩადიან თეატრის გამგენი, როდესაც წარმოდგენის დროს ჰაერს არ აახლებენ. ცოდვას სჩადიან, რადგან ურიცხვია ამ შეცდომის მსხვერპლი ყველა დიდ ქალაქებში. საჭიროა ყოველი ანტრაქტის დროს ჰაერი სრულიად განიწმინდოს ზამთარში გამთბარი ჰაერით და ზაფხულში ცივით.

კუდად მოწყობილი საწოლი ოთახი სასწავლებელში ბუდეა სიქლექისა. გამოცდით არის დამტკიცებული, რომ ამონასუნთქის საწამლავს ბებერი ცხოველი უფრო დიდი ხანი უძლებს, ვიდრე ყმაწვილი. და მართლაც, ამონასუნთქით ერთობ

ბავშვები და ყმაწვილები იწამლებიან და იხოცებიან. ალბად ამიტომ არის, რომ ასობით წევანან ერთ ოთახში მოსწავლენი და, არ შესცივდეთ, ქარმა არ დაჰკრათო, ჰაერი არსაიდან არ შედის და თავიანთ ამონასუნთქსავე სუნთქავენ მთელი ღამე. ჯარში რომ სიჭლექე შენიშნონ ვისმე, სხვებს მაშინვე მოაშორებენ, სრულიად განაცალკევებენ, არავის შეჰყაროსო. გარდა ამისა დრო-გამოშვებით ყველა ჯარის-კაცს სინჯავენ და ვისიც ცოტაც არის შიში აქვთ, შეიძლება სიჭლექე გამოაჩნდესო, შინ ისტუმრებენ: და მიუხედავად ამისა მაინც დიდ-ძალი ხალხი უსწეულდებათ და ეხოცებათ სწორედ ამ ავადმყოფობისაგან. მიზეზი? ჰაერ-დახშული საწოლი ოთახი.

ყველგან, სადაც კი ბლომად ხალხია მოგროვილი, ქარხანაში, კლასში, სასამართლოში, ეკლესიაში და სხვ. შეუწყვეტელი და ძრიელი ცვლა უნდა იყოს ჰაერისა. ჰაერი შეუწყვეტლივ უნდა იცვლებოდეს და იწმინდებოდეს. შეშა მეტი დაიხარჯება, მართალია, მაგრამ სიცივე მავნებელი არ არის და დახშული, ესე იგი ამონასუნთქი ჰაერი კი საწამლაია.

ყველამ იცის, რომ ჭლექს მარტო ერთი საშუალებით შეუძლიან განაგრძიოს თავისი დღენი: დღე და ღამ კარედ იყოს, სუფთა ჰაერზედ. სულ ერთია, სიჭლექისაგან ძოსარჩენად იქნება თუ სიჭლექის ასაცდენად, საქირთა ღია გვექონდეს ფანჯრები და მოვერიდოთ ადამიანის და საქონლის ამონასუნთქს. რა შემცდარნი არიან ის უბედურნი, რომელთაც სჯერათ, სიჭლექის წამალი ზოსელში ყოფნა არისო და ღამე საქონელთან რჩებიან და საქონლის და მეტადრე ძროხის ამონასუნთქს ჰყლაპავენ! ნეტა იცოდნენ, რომ ძროხისთანა სიჭლექე არავენ იცის! განკურნების მაგივრად ერთი-ორად მეტად სწეულდებიან, ამონასუნთქის საწამლაითაც და ახალი ბაცილების ჩაყლაპვითაც.

იქნება გაგეგონოთ, რაც ერთს ცხოველს საქმელად უყვარს და რგებს კიდევ, მეორეს საწამლავად მოხედება ხოლმე. მაგალითად, თხა მშვენვირად შეექცევა თამბაქოს; შაქარი სწამლავს ბაყაყს; ყავა თუთიყუშსა ჰკლავს, თუმცა კაქკაქს კი არას აენებს. დარვინი ამბობს, შავი ღორი სრულიად უვნებ-

ლად რჩება რაც უნდა ძალიან მიაძღეს ერთ მცენარეს *lachnantes tinctoria* და სხვა ფერის ღორმა რომ ჭამოს, მაშინვე ჩლიქები დასცვივაო. მარტო ფერის სხვა-და-სხვაობაზედ არის ხშირად დამოკიდებული ცხოველის სიცოცხლე: ერთი ფერისას რამე საწამლავი მაშინვე მოჰკლავს და მეორე ფერისას კი სრულიადაც არაფერს ავნებს.

ერთი და იმავე გვარისა და წოდების ადამიანზედ სრულიად სხვა-და-სხვა ნაირად მოქმედებს საწამლავი. ზოგი მთელი დღე და მთელი ღამე თამბაქოს ეწევა და ამით არაფერი აკლდება, ზოგს კი სხვისაგან მონაწივე თამბაქოს ბოლიც კი ავნებს, თავბრუს დასახამს და გულს აურევს. ხშირად მოხდება ხოლმე, ვისაც დილით უზმოზედ, ჩიბუხის დანახვაც კი გულს ურევს, სადილს შემდეგ შეუწყეტლოვაც რომ ეწევოდეს, თამბაქო არას ავნებს.

სწორედ ასეთივე სხვა-და-სხვა ნაირია ამონასუნთქის საწამლავის გავლენა ადამიანზედ: ზოგზედ ისე მალე და ისე ადვილად იჩენს თავის გავლენას ეს საწამლავი, რომ ერთს წამს ვერ დაჰყოფენ იმისთანა ალაგას, სადაც კრება არის რამე და ხალხის ამონასუნთქი შეგროვილა; მაშინათვე თავის ტკივილი აუვარდებათ და სუნთქვა შეეკერებათ; ჰატარა ოთახში რომ დააძინოთ, იმისთანა ოთახში, რომ ფანჯრები ჩაკეტილი იყოს და ჰაერი არსაიდან შედიოდეს, მეორე დღეს ავადმყოფი დაგხვდებათ. ზოგი კი ძალიან კარგად ჰგრძნობს თავის თავს, რაც უნდა ვიწროდ შეჯკუფულ ხალხში მოექცეს და რაც უნდა დახშულ ჰაერში იყოს. ბევრმა იცის ზამთარს ისე გაიყენას, რომ ჰაერს არ განაახლებს თავის სადგომში.

მაგრამ აქაო-და ზოგს არაფერს ავნებსო, ის დასკვნა არ გამოიყვანოთ, ვითომ ამონასუნთქის საწამლავი ამათ მართლა არას ავნებდეს. ყველას ერთნაირადა სწყინს, ოღონდ კი ერთი მეტად მგრძნობიერია და ადვილად შეიმჩნევს ცუდად ყოფნას, მეორე კი ნაკლებად მგრძნობიერია და კარგა ხანი და მეტი საწამლავი უნდა ჩაყლაპოს, რომ ყურადღება მიაქციოს თავის შეუძლოდ ყოფნას. რამდენადაც ნაკლებად არის განვითარებული ორგანიზმი, იმდენად ძნელად და გვიან შენიშნავს თავის ავადმყოფობას.

მოხუცებულებზედ ამონასუნთქის საწამლავს არავითარი გავლენა არა აქვს. გარდა ამისა ებრაელებსაც, რა ხნისაც უნდა იყვნენ, არაფერს აწებებს. უკანასკნელნი საუკუნეთა განმავლობაში იძულებულნი იყვნენ ვიწრო და დახშულ ალაგებში ყოფილიყვნენ, ერთობ თითქმის უმოძრაოდ გაეტარებინათ დახლში თავიანთი დღენი: ამგვარ გარემოებათა ზედგავლენამ დროთა განმავლობაში საკმარისი ცვლილება შესძინა ამ ხალხს და ჩვენამდე მარტო იმან მოაღწია, ვისაც ისე ჰქონდა მოწყობილი სხეული, რომ შესძლებოდა ასეთი ცხოვრება აეტანა და ამ საწამლავისათვის გაეძლო. ჩააყენეთ იმავე გარემოებაში არაბი, თავისუფალი შვილი უსამძღვრო უდაბნოსი, და ცოტა ხანს უკან დაქლექდება, რადგან ის მარტო წმინდა ჰაერითა სცოცხლობს.

საინტერესო კიდევ ის არის, რომ ამონასუნთქის საწამლავის ზედგავლენით აღამიანს გონების ძალა უსუსტდება და უმცირდება. ხშირად მოხდება ხოლმე დიდს კრებაში მყოფს სრულიად აღარა ეყურება-რა, თითქო გონება დაუჩლოუნგდოდა მარტო მეხსიერება და ინსტინქტი-და შერჩება; ერთს წამს რომ გარედ გავიდეს და ჰაერი ჩაყლაპოს, მიძინებული გონება მაშინათვე გამოუფხზოლდება. ერთი მიზეზთაგანი იმ გარემოებისა, რომ დიდი კრება გონებრივად დიდს ძალას ვერ წარმოადგენს, არის ამონასუნთქის საწამლავის მოგროვება: ის კრება, რომელიც კარგად მოწყობილ შენობაშია, სადაც შეუყენებლივ იცვლება ჰაერი, უფრო ადვილად და ადრე იპოვნის საჭირო გარდაწყვეტილებას, ვიდრე კრება, რომლის დარბაზში ჰაერი ძნელად, ან სრულიად არა მუშაობს.

დიდად სასურველია, რომ ბროუნ-სეკარის ამონაჩენს პრაქტიკულადაც მიექცეს ყურადღება. კაცობრიობის უბედურება ის არის, რომ მეცნიერთაგან გამოკვლევითთ იგი პრაქტიკულად ძალიან ნაკლებად სარგებლობს; ნაკლებად სარგებლობს იმიტომ, რომ მეცნიერთა და უბრალო მომაკვდავთა შუა უდევთ დიდი ზღვარი და ბევრს უნდა ეცადოს საწყალი კაცი ჩვენს დროში, რომ გაიგოს მეცნიერისაგან გამოკვლევითი და მის სარგებლობა.

ახალწლიანი (კალენდრ) სამიმრელოში

(ეტნოგრაფიული სურათი)

დიდი და განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ახალწელიწადს, ან, როგორც უფრო სშირად ეძახიან, კალენდრის მეგრელის ცხოვრებაში. მეგრელი ამ დღიდან სწევტს ყოველსავე ანგარიშს ძველ წელიწადთან და ფეხსა სდგამს ახალს წელიწადში, იმედებით აღფრთოვანებული.

რაც უნდა მოსაკლანი ყოფილიყო ძველი წელიწადი, რაც უნდა ბედნიერება შემოეტანა მეგრელის ოჯახში, რაიმე ხინჯს, რაიმე ნაკლულებს მანც მოახვევს თავზედა სამეგრელოს ძველად. ამიტომ, ადგილი ასახსნელია ის სინარული, რა სინარულით იშორებს თავიან მეგრელი ძველს წელიწადს, როგორც უსიამოვნო რასმე.

ამნაირისავე სინარულით და სიამოვნებით ეტეება მეგრელი ახალწელიწადსა. მისგან გამოელის ტანჯვის შეცვლას მსინარულებდა, უბედურების—ბედნიერებადა. თუმიც ამნაირი «ახალწელიწადი» ბერი «გასთენებია», ბერიც მოუშორებია წვეკა-კრულითა, მაგრამ, როგორც სშირსა და განუწყვეტელს სიმწარეში მყოფსა, მანც რილასიც იმედი აქვს; ასე ჭგონია, ახალწელიწადი უტკეკლად გარდაჭმნის, შესცვლის ბუნების კანონებსა და გარეობებსა მისდა სიკეთილდღეოდ, მისდა სისინარულოდ... და ყოველსავე მისის სურვილისა და ნატვის ყურმოჭრილ უმად განდისო.

მეტად ტკბილი იმედობა!.. საშუალებასაც მიჭმართავს ხოლმე მეგრელი ამ იმედების განსახორციელებლად. მძაზმითვე დატოვებული აქვს მრავალი «სახალწლო ჩვეულებები», კანონადა აქვს გადაჭედილი ამ ჩვეულებების ზედმიწევნით, საესებით ასრულებს და წმინდად შენახ-

კა. სასლწელიწადი რაღაც ხორცშეუსხმელ, უხილავ არსებათა ჭყავს წარმოდგენილი მეგრულს. ამ არსებას, მისის აზრით, შეუძლია უბედურებად მოუგვინოს მისს ოჯახსა და შეუძლიან ისიცა, რომ მისს ბედს ეველა შეჭნატროდეს. მხოლოდ საჭიროა ამ უხილავის არსების გულის მოგება, მომადლიერება. მისს გულის კი მამინ მოიგებს კაცი, — ამბობს მეგრული, — როცა მისთვის დაწესებულს ჩვეულებას უმეტნაკლოდ შეასრულებს. თუ, ერთი ბეწოც არის, გადაუსვია მეგრულმა მამა-მამათაგან დადგენილ «სახასლწლო» ჩვეულებასა, სსსჯელი, ამა თუ იმა მარცხსა და ოჯახის უბედურებაში გამობს-ტული, არ ამცდებია.

I

კახანდის წინა დღეს მამათა სქესის ერთ-ერთი წევრი ოჯახისა, უფრო მამასახლისა, მიადის ტყეში და გარეულ თხაღის ჯოხსა სჭრის «საჩინალოდ»^{*}). სიგრძე ამ ჯოხს აღბანახსეკრიდან ერთ მსარამდე აჭებს, სამსოცო ერთი გოჯი ეჭმნება დიამეტრში. თან, რაც შეიძლება, ჩაღია, უნუჭრო და უკალო, რომ მეტე მისი თლა არ გაჭირდესო.

ეს შირკული ნაბიჯია საკახანდოცო მზადებისა.

ტყიდან დაბრუნებული მამა სახლისა ჭყავს «საკახანდოდ» გასუჭებულ ღორსა, რომელიც ქრისტეშობისთვის მარხვის შირველ დღიდანვე დანიშნულია ამ დღისათვის. ამ ღორს განსაკუთრებულად აჭმევენ და აზატიკებენ. სხნამ უფროსი ღორის ფუფუჭკამა კართული, სსკა წვერებიც სახლისა მდუღარეში ჩავარდნილ ბუხსავით ფუსფუსებენ.

^{*} ზოგი კი, ვისაც უნდა სანაქებო „ჩიჩილიაკი“ გამოუვიდეს, ორის კვირით ადრე სჭრის თხილის ჯოხსა, გათლის შემოტრამდე წყალში სღებს და ალბობს. გათლის დროს წილამურები (ჩამონათალი ცილა) ძალიან გრძელები გამოუღის ასეთნაირად დამბალ ჯოხსა, რადგან არა სწყდება, — ზოგს ერთი მხარი წილამური აჭებს. სიმალღე სანაქებო ჩიჩილიაკს მხარზე შეტეცა აჭებს ზოლზე. ასეთს მაღალს ჩიჩილიაკებს თავომწონე თვადიშვილების ოჯახებში აკეთებენ. ჩვეულებრივზე დიდ ჩიჩილიაკებს გლეხებიც აკეთებენ თვადიშვილებისათვის საკალიანდო ძღვენად.

ამ უკანასკნელს ხანში ახალწლის წინა დღეს გასასყიდსაც შეხვდებით ზოლზე „მორთულ“ ჩიჩილიაკსა, სამეგრელოს დაბებში, მავალითად, ზუგდიდში.

დასახლდისმა სახლი დაჭკავა, დასხეტავა, ჯამ-ჭურჭელი და ტახავი დარცხა, წერილფეხობას ვეელაფერი დაურცხა, ტანი დაჭ-
ბანა. თუ ტანისამოსი გარღვეული აქვთ, გაუგერა. ვეელაფერი ეს
დღეს მოიშორა თავიდან, რადგან მერე დღეს ამითი გაკეთება არ
კარგა, აკლანდა არ იყბულებს». გამოსწმინდაც ბოსელი, საქათმე,
საღორე და საზოგადოდ ვეელა კუნჭული ოჯახისა. ასე წმინდად
უნდა მიეგებნენ ახალწელიწადსა, თორემ განრისხდება, უსუფთოდ
მიგებებს იწყენსო.

დაბინავეს საქანელი. საქათმეს ურდული ძვრად გაუყარეს,
ზედ კარბთან მძიმე ჯირკვიც მიუგორეს. უოკელივე დონე იღონეს,
რომ წუწვამ მელიამ ზედ კალანდა ღამეს ქათამი არ დაგვინცლდოს
და ჩვენის ქათმებით ზირის ჩაკოკლოზინაება არ დაეკვებოსო. უო-
კელსავე ამას ბავშვები განსაკუთრებული სიამოვნებით და ხალისი-
თა შვრებანს. ხვეწნა არაფერი სჭირდებათ; თქვენს სურვილს თქვენს
სასესედევე ჭკითხულობენ და მყისვე ასრულებენ. მთელი არსება მათი
ერთიან სინარულად არის ქცეული.

შეშაც დაიხო მთელის სამის დღის სამყოფი. ამასობაში დამე
დღეს გამოქსალმა.

სახლის შუაგულ ალაგას, კერაზე, დაგუგუნებულია ტებილი
ცეცხლი, რომელსაც იქით-აქვით შემოსხდომიან ოჯახის ვეელა წვე-
რები, უგლებლად. სადაც უნდა იყოს წასული რომელიმე წვერი
ოჯახისა, ამ ღამეს უეჭველად შინ უნდა მოატანოს, თავისის სახ-
ლის ჭერ-ქვეშ უნდა «მიეგებოს» კალანდასა. განსაკუთრებით სვალ-
დებულთა «შინ ყოფნა» სახლის უფროსისათვის. უვიდურესს მდგო-
მარობას-ღა შეუძლია ამ უკანასკნელს ხელი შეუშალოს და იმ ღამეს
სხვაგან, თავისს სახლს, ცოლ-შვილს მოშორებული დარჩეს. მერე,
მთელის წლის განძაგლობაში, მძიმე ლოდსავით აწვეს გულზე ეს
შემთხვევა. დარწმუნებულია, უსიფთოდ არ ჩამივლის კალანდა ღამეს
შინ არყოფნაო. სტუმარსაც, გარეშე კაცსა, იმ ღამეს ან სულ არ
შეუშვებენ სხვა დროს სტუმრისათვის თავდადებულის მეგრელის
სახლში, ან, თუ შეუშვენ, დიდის გაჭირვებით, ბევრის ხვეწნისა
და კედლების შემდეგ.

«საქალებო» (საოსურო) მხარეზე დასასვლისი ზის და ქათამ-სა სწულამს. აჭა, გამოსწლა კიდეცა, გარეცხა, კრძელ წვირზე ააგო, კისური და ბარკლები კანაფით ზედ დაჟმავრა, ფრთები უკან გადუგრისა და შიგ გაუკეთა თავი, კუჭი და გულ-ღვიძლი, მერე მარილი წაყარა და წვირი «ჟანგვალისა» — კედელში შეარტა*). მერე «სამამაკარო» (საქამლო) მხარეზე ოჯასის უფროსი ზის და მისის ზედმხედველობით იხარშება სორცი საკვანდო ღორისა, რომელიც ახალწლის სუფრას უმტკვლად უნდა ამშვენებდეს წმ. ბასილის მოსაგონებლად და რომელზედაც შემდეგი თქმულებაა ხალხში დარჩენილი.

წმ. ბასილი, — ამბობენ სამეგრელოში, — ახალწლიწადს წირვაზე იდგაო. კშმაკი სულ იმას სცდილობდა, წმ. ბასილის სატყუებს გავლენა არა ჰქონდა ხალხზე. იმ დღეს გულზე სვდებოდა, რომ ძლოტყელთ კეკლეისაში თავი მოეყარათ და წმ. ბასილს სასოებით ეურს უგდებდნენ. ბეერი იფიქრა კშმაკმა, მკვრამ კერაფერი მოიგონა ისეთი, რომ მწირველისათვის ხელი შეეშალა. ბოლოს, სასო-წარვეთილმა კშმაკმა უკანასკნელს ღხეეს მიმართა. ზედ სახარების კითხვის დროს ღორი შეუბღო ფეხებ ქვეშ. წმ. ბასილმა კუდზე ფეხი დაჭირა და სახარება მანც ბოლომდე ჩაიკითხაო. მასეზი ეს არის, რომ ღორს კუდის ბოლო ბრტყელი აქვსო, თითქო კისზე განკბე გაუსრესიაო.

კილებური საკვანდო ღორისა ცალკეა გამოღებული. ააგო წვირზე სახლის უფროსმა, შესწვა და შეინახა დილას საუხმედ.

მოიტანეს საჩინილაკო ჯოხი და დაგუგუნებულს ცეცხლზე შესდგეს და თან ტრიალი დაუწყეს, რომ ცეცხლმა ეკვლან უბინოს. ნედლის ჯოხის ქერქმა ტკან-ტკუნი დაიწყო. მთელი ჯოხი აშიშინდა და დაჩხვილდა. ბოლოს, სახლის უფროსმა გადმოიღო ცეც-

* ეს საკილიანლო მზადება «ჯარგვალშია» (ჯო მგვრულია ხეი, რვალი — მრგვალი, ესე იგი, მრგვალი ძელებისაგან გაკეთებული სახლიო). ჯარგვალი პატარა სახლია, კედლებად ერთმანეთზე უსწორ-მასწორად დაწყობილი და გაჩორკნილი ძელები აქვს. ისლით ანუ ჩალით არის გადახურული. ამ შენობას «სამზალსაც» ეძახიან, რადგან საქმელს აქ იმზადებენ და სჭამენ კიდევცა, ხოლო „დიდ სახლში“ დასამინებლად-და მიდიან. მეტის-მეტი ფარდალალა კედლები აქვს ჯარგვალისა. ძელსა და ძელს შუა ხანდისხან მუშტიც გაიტევა.

ხლიდან, კარგად გალესილის დანით გერქი შემოაცალა და წმინდა ცილაზე დააყენა. ამას რომ მოჩნა, დანას წვერზე ერთი ციდა ნაფოტი ააგო ცერად წვერზე და გაწმენდილი ჯოხი თავიდან ვიწროდ და ბრტყლად ჩამოსთავა. ამ ჩამონათლს «წილამურს» ეძახიან. ხალხი თვითონ ჯოხს, ამ წილამურებით დაფარულს—ჩიჩილიაკს.

ასეთსა წილამურებსა მანამდისინა სთლიან, სანამ ჯოხი მოხუცებულის გაფიფინებულ წვერს არ დაქმსგავსება. ამიტომ, თეთრ წილამურებთან ჩიჩილაკს «ბასილას წვერს» ეძახიან. თუ წილამურება ბლამად და გრძლად ჩამოჰკადებს ჩიჩილაკსა, კარგი ნიშანია: ამ ოჯახის მამათა სქესის წვერებს კარგი წვერულვასი გაუზრდებათო. თუ ჩიჩილაკს თსლად ასნია წილამურები,—თსელი წვერი ექმნებათო. შემდეგ ჩიჩილაკის მკეთებელმა თავი ვაკარდინად გაუზო, შიგ ჯვარდინადვე ჩაურჭო წამწვეტებული თითო მტკაკელა ნაფოტი. ოთხივე კუთხივ ამ ნაფოტებს წამოაცო ვაძლი და ბროწეული, რომლებშიაც კერცხლის ფულებია ჩანრილი. გაშლი, შეიძლება, არა ჰქონდეს ჩიჩილაკსა, მაგრამ უბროწეულად კი არ შეიძლება. ბროწეული, როგორც ნიშანი სიმრავლისა, საჭირო ატრიბუტია ჩიჩილაკისა. მიაგრეს აგრედვე ოთხივე კუთხით თითო დერი თავფლის სმთელი, შინ ჩამოქნილი. ზედ გადაჰკადეს ჩიჩილაკსა ქარკის ვრიალასანი, თუ ეს არა აქვთ, უბრალე მძივი მანცა, ერთი შუღლე აბრეშუმი, აბრეშუმისვე ცხვირისხსტცი. ბოლოს, წილამურებში შიგა და შიგ ჩაურიეს ბიობილანია (მჭადა) თსილის ტოტები, სუროს ტოტები ნაყოფებით და კურგანტელა*). და ჩიჩილაკის «მოწეობა» (გომონწეულა), «მორთვა» გათავდა. ამ სანით ჰატარძლასავით მორთული «ჩიჩილაკია», გამომსახველი მომავლის წელიწადის სილამაზისა და სიმდიდრისა, საშატოე ადგილას მისდგეს. გვერდთ ამოუდგეს ბარქაში ან სონჩა, რომელზედაც აწვევა: ღორის თავი, შემწვარი კილებური ღორისავე, შემწვარი უვერული და ერთი ჯამი ჩხვერი*), რომელსაც ერთი გვერცხა ადგეს თავზე. მეორე დილას გვერცხის შემოტანა სახლში იძასა ნიშნავს, რომ გვერცხსავით გაგ-

*) ეკილას ნაყოფი.

*) ჩხვერი ღობის მარცვლებსა ჰქვიან.

კავსებს ახალწელიწადი უოკელის სიგითითა და კვერცხსავით დასმულ გვალვებს ჩვენს საქონელს სამსუქნისაგანო.

სანამ სახლას უფროსი ჩინილავის გამოწეობაშია, დასასხლისმა კერძან ცეცხლი და ნაცარი გადაჭყარა, დასველებულის ცოცხლით კარგად მოასუფთავა და ზედ დააკრა ღვეზილის ცომი. გარშემო ღვეზილს ცეცხლი უნთია. როცა ქვედა ნახევარი შეიწვა, ღვეზილი გადმოაპირქვევს და ზედ წააყარეს გახურებული ღადარი (ნაცარი) და ამ მდგომარეობაშია შეწვამდის. ღვეზილი ჰერის ფქვილისა, ნაკის სახე აქვს. შიგ ჩაჩრილია რამდენიმე «დაჟურჯილი» კვერცხი. კვერცხებს რამდენისამე კვირით ადრე სჟურჯამენ. «ჟურჯვა» კვერცხისა აი როგორ იცინან. ქრისტეშობისთვის მარხვის პირველს კვირაში მოხანძრვენ მაგრად კვერცხებს, ნატუქს შემოაგლიან, მარღას წაყარან და ჩაწეობენ კალანხსაში (პატარა კალათა). ამ კვერცხებიან კალანხსას დაჭვიდებენ ზედ ცეცხლზე ისე, რომ კომლი და სიბოო ხედებოდეს. ამ ნაირად დაჭვიდებული კვერცხები იჟურჯება, ესე იგი, პატარავდება და ისეთნაირად ხმება, რომ მერე გაღვლილ დანითაც სჭირს მისის ცილას გაჭრა. ძალიან გემრიელი საჭმელია, ანუ უკეთ, საგნ-ნატუნებულია ეს კვერცხები. აი, ასეთი დაჟურჯილი კვერცხები არის ჩაჩრილი საკალანდო ღვეზილში. მეორე დღეს, ამ ღვეზილას დარიგების დროს, ვისაც დაჟურჯილ კვერცხიანი ნატუხი შეხვდება, სიკეთის ნიშანია, ძირაგადს წელიწადსა სჯამს დაჟურჯილს კვერცხსაო. გამოძცვარ ღვეზილს დასასხლისი, სხვათა შორის, ბარჭაშზედ დასდებს.

ახლა დარჩა ერთი წესიცა, კალანდას წინაღიმეს ასასრულებელი. ეს კავლის ტეხა (ხეში ტახუა) და ბედილობის შეტეობაა.

სხენიდან ჩამოიდებენ კაკაღს. აიღებენ ერთს და პირველად გასტეხავენ ღვთის სახელობაზე. თუ კაკაღის გული მრთელი და უზადო გამოვიდა, ეველანი ხარობენ: ჩვენი ღმერთი მრთელი უფოლა და ძლიერიო, ჩვენი დაფარვა შეუძლიაო. შემდეგ იქნა ქრისტეს სახელზე გასტეხავენ, მერე მიჭეკება ღვთისმშობელი, მიჭეკებაბრელი, წმიდა გიორგი და დანარჩენი წმიდანები და შინაური საღვთავები. რომლის სახელობაზე კილიანი (ხვარა) კაკაღი გამოვა, იტევიან, ესა-და-ეს წმიდანი არა გვწეალობსო და გარუდებულის

კაკლის ნახვასე დიდს სასოწარკვეთილებასა კარდებან. ამ შემთხვევაში უკუწველად მიმართავენ ხოლმე მეითხავსა და რჩევა-დარიტებსას სთხოვენ: რითი მოვიგოთ განრისხებულის წმიდანის გულიო? მეითხავიც ასწავლის: განრისხებულს წმიდანს ან ოჯახის საფლაცავს მსხვერპლად ან მოხვერა დაუკალით, ან კრავიო და მებრისს. მერე ჯერი მიდგება სახლის უფროსსე. თუ სადი გული გამოუვიდა მისს სახელზე გატყოს კაკალსა, კარგი ნიშანია: მთელი წელიწადი საღად და ტანსიმართელით ივლის. ამავე წესათა სტესხვენ კაკლებს ამ ოჯახის დანარჩენ წევრების სახელობასე. შემდეგ ნათესავბა და მეკობრები მოსდევს. თუ სახლში საცოლო ვაყები ან გასათხოვარი ქალებია, იმათის საბედობის სახელზედაც გასტესხვენ თითო კაკალს. თუ ვაყის საბედოს სახელობასე გატყნალი კაკალი და კარგი გამოვიდა, მაშინ ღამისა და შინათვისა ცოლს შეართავსო; თუ ქალის საბედოსაზე — ღამისა და შემდეგული იქმნება მისი საქმროლო. სულ ბოლოს, მიტვალბულების სულების სახელობასეც სტესხვენ კაკლებსა. ვის კაკალსაც კარგი გული გამოუვს, იმისი სული ცხონებულიაო, წინაღმდეგს შემთხვევაში — ჟოჯოხეთის ტანჯვაში არისო.

ამგვარად დამტკრეულ კაკლების ღებნებს ჯამზე დაჭყრან, დასსამინ ღვინოს და შეინახვენ მერე დღისათვის.

სამხადისი გათავდა. ეველანი დაწვენ დიდ სახლში. ერთ-ერთი მივა გუთხეში მიდგმულ ჩინილაკთან და ერთს წილამურს გამოტვალავს. ამ წილამურს შუაში სტესხვს, სდებს ჯამზე ან ღამბაქსე, ზედ წყალს ასხამს და დასანიშნ უმაწვილს ან ქალს ჩუმად ტანტბებშ შეუდგამს: ამ ღამეს საბედო უკუწველად დაესაზმობაო.

ამა სახლისა იმ ღამეს სხვებთან ერთად არა წება დიდ სახლში. ის სხვაგანაა, მერე დიდას «სხვაგნიდან» («მხვადოშე») უნდა მოვიდეს, ახალწელიწადის მისგავსად, და მთელს ოჯახს უნდა შევლიოს და ასაროს კალანდის «მოხრძინება». ბუდნაურება თუ შუბდურება მეგრელს, განყენბულის მცნების მაგიერ, უსილაკ არსებად ჭყავს წარმოდგენილი, რომელიც გარედან შემოდის, გარნათავისთავად არა, — ეისიმე კვალს შემოჭყება ხოლმე ახალწელიწადს მეგრელის ოჯახში. მეველერ იმიტომ რჩება იმ ღამეს გარედ ან

მარნში, ან ჯარჯვალში. თანა აქვს გამოწეობილი ჩიხინლაკა და ხორავით სავსე ბარქაში.

II

ერთნაირი თვისება აქვს კალანდასა—«დაკვევება» (გუნსომათა). ეს თვისებას ამ დღეს მეგრელის ქრევისა და მოქმედების ორთაყვინთვი, გზის მახვეუბელი. თუ კარგად ირჯება, —ამბობს, —კარგი ქრევა დამკვევებია, თუ სიაკეს სხადის, სისარმაცეს ეძლევა ამ დღეს —ბორბტება და მცონარება დამკვევებია, უოველ სქეში უგან ჩამორჩენილი ვიქმნებია.

აი ამიტომ სტდილობს, კალანდა დილას სუღიერმა არსებამ გამოღვიება და ადგომს ვერ მოასწროს. თუ ადრე, სისსამ დილასე, ადექი, მთელი წელიწადი ადრე ადგომს დამკვევებია. ჯერ ჩიტებს სმა არ ამოუღიათ, რომ მეგრული მეკველე ფესზედა დგას. მიდის წყაროზე და ცივის წყლით ხელბარს იბანს. თავს არ ივარცხნის, ამიტომ რომ სახლის სახურავს ქათმები ასჩეხავს*). ამიტომ, რაც ქათამი სახურავზე აფრინდება და ქექას დააწეებს, იტვიან, მეკველეს ახალწელიწადს თავი დაუვარცხნია.

ხელბარის დაბანის შემდეგ მუჭით ჩხვერს აიღებს, მოჭკუმიკს ხელს და წყალში ჩაჭყოფს. წყლიდან რომ ხელს ამოიღებს, გაჭმლის და ჩხვერს დაჭხუდავს: თუ მშრალია ჩხვერი, გოლგა იქმნება ამ წელიწადს, თუ სველი, —ნესტიანი წელიწადი დადგება.

წყაროდან დაბრუნებულს მეკველეს თან მომქვს დოქით წყალი. შემოდის ჯარჯვალში, ცალ ხელში იღებს სამთელ-ანთებულ ჩიხინლაკას, მეორეში —ბარქაშსა, რომელსედაც აწყვიას: დოქით ღვინო, ღორის თავი, შაქარი, ქათამი, ღველი, ერთი ჯამი ჩხვერი და ღორის კილებერი, წყაროზე აგებული და შემწვარი. მოდის სახლისაკენ და მძინარე თავისიანებს უნდა ასაროს კალანდას მობრძანება. კარი სახლისა შიგნიდან ურდულ-გაყრილია. მოადგება მეკველე და დაიძახებს:

*) სამეგრელოში სახლის სახურავები, უმეტეს შემთხვევაში, ისლისა ან ჩაღისაა.

— კარი გამიღე!..

ერთ-ერთი წვერი მისის ოჯახისა წამოდგება ღოგინიდან, მივა
კარბთან, მაგრამ, სანამ გაუღებდეს, უნდა შეიტყუოს—ახალწელიწადს
რა მოაქვს, იქმნება, ცარიელი მოდიოდესო და შემოშვების ღირსი
არც კი იეკოს. ამიტომ, კეთისება:

— რა მოგაქვს?

— ღვთის წყალობა, კალანდას მობრძანება, ოქრო, ვერცხლი,

სისარული...

ეს ენოტაჟა კარის გამღებს და კვლავ კეთისება:

— რა მოგაქვს?

— მეფისა და ბატონის წყალობა, სიმრთელე, თქვენი კარგად
ყოფნა, საქონლის გამრავლება, ოჯახის წარმატება... კარი გამიღე!..

ამაზე მეტი უნდა მოიტანოს ახალმა წელიწადმაო, და შესამე-
ჭვრაც კეთისებინ:

— რა მოგაქვს?

— კარგი ჭირნახული, ბეერი ღვინო, ბეერი სიმინდი, ბეერი
ბრეშუმი, ყველა საქმეში გამარჯვება. გასათხოვარ ქალების გათხო-
ვება, საცოლო ემწვილების დაქორწინება... კარი გამიღე!..

ასეთის წელიწადის შემოშვება შემდგებაო, გაივლებენ გულ-
ში და კარს გაუღებენ.

მეკვლე სიცილ-სარხართ შემოდას. ეველსა ღოცავს: ასე
მხიარულად მიეგებეთ მრავალ წელიწადსაო. ამსობაში აყიროს
(კოლოკურა — *Lagenaria vulgaris*) ფესვში გაუგრობენ. ისიც
დასტება და გასტესავს, თანაც დასძენს: «ასე გაუტუქე თავი,
ღმერთო და კალანდას მობრძანებაჲ, ჩვენს მტერსა და მოუბადე-
საო». ეველანი მივლენ და შეესებინ სელით ჩინილავსა, ბრ-
წულს, შიგ ჩაჩრიფ ფულს,—კითომ ფულის სელში ჭქრ და,
საზოგადოდ, ფულიანობა, დაგვეკვებო; საითათოდ სელს შეასებენ
ზრეთვე ბარქაშედ დაღაგებულს სორავს. ამის შემდეგ, შაქარს
იღებენ და საითათოდ ეველს მოჰქენეტავს,—ტბილის სკმლისა
ჭამა და, საზოგადოდ, სიტებო დაგვეკვებებო. ბოლოს, მეკვლე
წინ წავა, ბარქაშს სხვას დააჭერინებს. უკან გრუხწიწილებივით
დაქდვენებინ, მდებრობითის სქესის წვერების გარდა. სახლის უფ-

როსი მიდის და თან ჩხვერს იქით-აქეთა ჭიანჭველს, თანაც სახლს (შეინიდან) გაწმეო უკლავს. ამ დროს ღოჯუღობს: «წმიდა ბასილის მობრძნებაჲ, ასე გაგვამრავლე ჩვენი ძე და მოძიავლია, ამდენი სიკეთე მოგვანიჭეო». ჩხვერის მოფანტვის შემდეგ წყაროდან დოქით მოტანილ ახალ წყალს მოასხამს და დაწინამკვს სახლს, — ამ წელიწადს საძეოფი წვიმა და ნაში ექმნება ჭირნახელსაჲ, გაკლვა არ შეაწუხებსო.

როცა მორჩებიან სახლის შემოკლასა, დასხდებიან და თითო ლუკმა საჭმელს ეველანი შესწამენ. ამ პირის-მოტყუეობას ის აზრი აქვს, რომ ვითომ საჭმელი ვსწამეთ და ღონე მოვიკრიბეთო. სოლო ნაჭამს და ღონე-მოკრებიდს კერაჲინ «გაჯობებს» ამ ახალწლის დილასაჲ. ჯობნა კი ეს არის. თუ, სახამ პირში ლუკმას ჩაიდებდე, ისე ჩიტის ხმა, ან გოჭის ჭყვირილი, ან თხის კიკინი და მ. სსკ. ხმა გაიგონე, «ნაჯობნა» ხარ. სოლო კვ «ნაჯობნობა», როგორც, სასოგადოდ, ყოველი დამარცხება, ძალიან მოსარბებელია.

თუ ახალწელიწადს ზემოაღწერილის წესით კაცს წიწილამ «აჯობა» — მთელის წლის განძავლობაში გული უწკრილდებოდეს იქმნება; თუ გოჭმა აჯობა — რაც უნდა ფრთხილად და მშრალზე იაროს, ტალახი მანინ მოეცნება; თუ ხომ — მუდამ დორბლი გადმოუვა პირიდან, თუ ჩიტმა — წვინტილიანი გახდება; თუ აჯობა თხამ — უჩებურად იმას იტყვის, რის თქმაც არ უნდა, და, სასოგადოდ, ყოველთვის ენა გაუსწრებს და წინამასწარობა დაეკვება.

სახლიდან ძველად გამოდის, თან მიაქვს: ერთის ხელით ჩინილავი, სოლო მეორეთი ჯამით ჩხვერი. შევა ბოსკელში, მოჭურის ჩხვერს და იმხანს — ასე გამოავლდითო. მერე მიდის საქათმეში, იქიდან — საღორეში. შეჭურის ჩხვერს აგრეთვე სასიმიანდში და იტყვის: ღმერთო, ამდენი სიმიანი მოიყვანე წლეულსაჲ. არ ივიწებს მარხსაც.

ეველას რომ მორჩება, შინა ჭბრუნდება და საუხმეს შეექმნა სხვებთან ერთად. საუხმის დროს ადგება, ფეხთ გაიხდის და კროში მდგარ ბროწეულს ბუნჩისაკენ გაემართება. თან მიაქვს ღვინით

საკესე ჭიჭიჭა. რომ მივა ბროწეულთან, მიულოცავს: «ბეერი კალანდა გაგიტენოს ღმერთმა და ეს ღვინოც შენი სადღეგრძელო იყოს».

ამ დღიასვე დადიან სოფლის ემწვილები კალანდის მისალოცავად. ერთს ჩაჩილაკი უჭირავს და წინ მიუძღვის სსკებს. რომელსაჲმ სანათან რომ მივლენ, ჯერ გარშემო შემოუვლიან და თან სიმღერის სმასე იძინან: «კიროუ ლეოსონ!» მერე სანაღში შემოვლენ, შინაურს ახარებენ კალანდისა და წმიდა ბასილის მობრძანებას და მოულოცენ: ბეერი ახალი წელიწადი გაგიტენოსთ ღმერთმა მშვიდობითა. ეს მიმლოცეები დილა - ადრინანდ დადიან და სანაღში იმის შემდეგ შედიან, როცა თვით სანაღის უფროსმა მოულოცა თავისიანებს «კალანდის მობრძანება». მოლოცვისათვის საკალანდო მლოცვებს ფუფს აჩუქებენ ხოლმე. სოფლებს გარდა, «საკალანდო მლოცვება» სამეგრელოს დაბებსა და ქალაქებშიაც დადიან.

ამსომხში გაიმართება თოფის სროლა სოფლებში, რა აწის, — ძველი, დაწვეული წელიწადი უნდა მოკაშორეთ თავიდანაჲ; ახალს, უგეტესს წელიწადს გზა დაუცალონო.

წირვის დრო დადგა. ეველანი, ახალს ტანისამოსში დართულნი, ეკვლისაში მიეშურებიან. თუ სანაღიდან გამოსულ მოწირვეს (წირვაზე წამსკულს) ტურა შემოსვდა, — კარგია; გურდღლის შესკედრა ცუდი ნიშანია. ნაწირვეს ერთმანეთს ბროწეულით ულოცავენ. ეველასე მეტი ჰატაი ახალწელიწადს ამ ხილსა აქვს: როგორც ზეკითანი კსთქით, სიმრავლას სიმბოლოა. როცა ბროწეულს აძლევენ ვისმე, თან ატანენ: «რამდენიც ამ ბროწეულში მარცაღია, იმდენს წელიწადს შეესწარი სიმრთელით; ყოვლის სიკეთით აიხსო». ხმელის ხილის, მაგალითად კაკლის, მიცემა ახალწელიწადს არ კარგა. ვისაც კაკალს მისცემ, გასმებო. ამბობენ, ერთს კუდიანს დედაკაცს ვინმე გასათხოვარ ქალის ჯგერი სჭირებია. ერთს კალანდობას თურმე კაკალი მიანება გამოუცდელ ქალსაო. მას შემდეგ ის ქალი კაკალსავით ჩამოსმა და გაუთხოვარი მოჰკვდაო.

ახალწელიწად ნაწირვეს, გარდა ამისა, ვისაც სანაღლი იარაღი აქვს, ისკრის. თუ დამხანა ან თოფი ვისმე გაუცუდდა, საკალანდოა, — მოელს წელიწადს გაცუდება დაეკვება მისს იარაღსაო. გზა-

გზა შინათკენ მომავალი სწდილობენ შაჰი მოჰკლან და შინ წა-
 მოიღონ,—ნადირის ხოცვა დაგვეკვიპებაო.

წირვიდან შინ წარიელი არ შემოდინ. უეჭველად რამე «ნედ-
 ლი» უნდა შემოიტანონ, მაგალითად ან თხილის შტო, ან სუროს
 ფურცელი. ზოგს ბუფლის (თუთის) შტო შემოაქვს, აძლევს თა-
 ვისს ცოლს და ლოცავს: ბეჭი აბრეშუმი მოგაწვეინოს ღმერთმაო.
 თანაც ამბობს: «ჩემს ცოლს ყაჭი და აბრეშუმი, სხვის ცოლს—ჩე-
 რის და წყურბი» (წარიელი თითისტარი და კვირისთავიო).

წირვიდან მოსულები მივლენ და წინაღამეს დამტკრეულ ნი-
 ნიგოზს, ღვინოში დამბალს, თითო გოგოს შესტამენ. წინაწინ კი
 ოქროს ან გერცხვს გამოივლებენ ჰირში. თანაც ამბობენ: «ღმერთო,
 მრავალ ახალწელიწადს მაქამეო». ზოგან კიდევ ეს ღვინოდანსმული
 ნიგოზი საკუთრად იმისა, კინც წირვიდან ყველასე ადრე დაბრუნ-
 დება.

შემდეგ გაიშლება სუფრა და სმა-ჭამა—განაღებული. მკრამ
 ყველაფერი ზომით იცინან. დამთვრალს კაცს ახალწელიწადს სამკე-
 ლოში იშვიათადა წინახვთ. მეგრული სიმთვრალეს ისედაც არ ეწეო-
 ბა, საზოგადოდ, მთვრალობა სიცხვილად მიანია. განსაკუთრებით
 ახალწელიწადს კრიდება ამ სენს: თუ დღევანდელ დღეს დატოვრი,
 მთელს წელიწადს ღოთობა დამეკვიპებაო.

ახალწელიწადს, თუ რამე ახადიათ მეგრელის ოჯახში, ყველა-
 ფერი სუფრასე მოაქვთ. ეს მძიმე, კალანდას სუფრა ჩვეულებრივს
 კიდევ იმით არა ჰგავს, რომ, სხვა საკმელთა შორის, სანატიო ად-
 გილი დათმობილი აქვს «ბასილას»—საკალანდო მჭადს. მჭადი ჩვეუ-
 ლებრივსე დიდია, ჩატანებული აქვს ღორის ქონი, ნიგოზით შენე-
 ლებული. შუა სადილობისას ბასილას კვრან აიღებენ და, სანამ
 მისს ჭამას შეუდგებიან, შუაში უნდა გასტეხონ. გატეხვა კიდევ ამ-
 ნაირად სრულდება. დასდებენ მჭადს ბუგზე *), იქით-აქეთ ქალ-ვაჟი
 მოჰკვიდებენ ხელს. თუ ვაჟი არ არის ოჯახში, მამინ გამტე-
 ხავები ორივე ქალები არიან, მხოლოდ წინასწარ ერთი იტყვის: მე
 ვაჟი და შენ ქალიო. მერე გადასწევენ მჭადს. თუ ქალმა გადასძლია

*) ბუკი—ღვინო-მუგუნალი.

და მეტი მჭადი თავისკენ წამოიღო, იმ წელიწადს «საქალაქო საქმე» გამარჯვებულია: ახრეშუმი ბეერი მოკვა, ფართოსანი გამრავლებს, ოჯახში ბეერი საღართე მოიქსოვება. თუ გაყმა აჯობა, «საკაცო საქმე» იმ წელიწადს ღარდასმული: უხვად იქმნება სიმინდი, ღვინო და სსკ.

ზოგან, «ბასილას» რომ გასტეხავენ, ქალი ერთ კარიდან გაგარდება გარედ და თან მჭადის ნატეხს მიარბენინებს, გაყი მეორე კარიდან. *) ორთავე უნდა შემოუბრინონ სახლს და მოპირდაპირე კარებიდან შემოვიდნენ. თუ ქალი შემოვიდა პირველად, გამარჯვებული ქალია, თუ გაყმა შემოუსწრო—გამარჯვება გაყისაა.

სხვა ნაირდაც იციან. «ბასილა» ხელუხლებული ძვეს ბუგზე. ცეცხლზე გაკლის ნედლ შეშას შემოსდებენ, მელავის სიმსხოს. ერთს მხარეს ქალი მოჭკიდებს ხელს შეშას და მეორეს—გაყი. რომ გაიწეება, თითოეული თავისს წილს გარედ გააქანებს და ზემოაღწერილის წესით შინ შემოირბენს. მერე «ბასილას» დააფრინდება და დიდის ნატეხის წადება და, მასხადაძე, გამარჯვებინება თავისის სქესის საქმისა მისს ხელთაა.

სადილად სიმინდის ღომის მაგივრად უეჭველად ჩხვერის ღომს ხარშავენ. ხარშვის დროს თუ ღომმა მარტო შუა ალაგიდან დაიწყო წამოღებება, იტყვიან: მარტო ჩვენს სოფელში იქმნება წლეულ მოსაკალიო, თუ გარშემო წამოღებდა—გარშემო ეველას სოფელელებს გაი ჭირხანული მოუვათო.

ახალწელიწად დღეს თუ სახლში ავადმყოფი, გუტი ან დამბლად ჩავარდნილი ჭკავთ, როგორმე pro forma წამოაყენებენ, გაატარ-გამოატარებენ,—გითომ მსლე ადგობა და სიარული დაგეგმებო.

თუ ოჯახში ვინმე მოჭკვდა ამ დღეს, რაც უნდა გულისწავა მიცვალებული იყოს, ტირილი არ შეიძლება; არ შეიძლება ტირილი კალანდის მეორე დღესაც, რომელსაც «კუჩხა» (ფერხობა) ჭკვიან და რომელსედაც ქვემოდ გვექმნება ღაზარავი. თუ კაცი ახალწლის წინა დღით არის მიცვალებული, სიკვდილის დღეს სტირის, მაგრამ, ახალწელიწადი გათენდება თუ არა, ცრემლი ეველას უნდა შეაძრეს, და,

*) სამეგრელოში სახლებს ორი კარი აქვს: წინა და უკან, ერთმანეთის პირდაპირ.

თუ შეიძლება, გაიღებინ კიდევცა,—მოელი წელიწადი ცრემლიანად მხედავს სველი თვალებით. დამარსება და ტირილი მიტყალებულისა მხოლოდ «გუხისსა» მეორე დღეს შეიძლება. სამეგრელოში კაცნი რომ მოჭკვდები, გუბოს, საზოგადოდ იმ სასლში აკეთებენ, სადაც მიტყალებულია. მისგანმ ახალწლის მიტყალებულისათვის კი გუბო უმეტესად სხვაგან უნდა გაკეთდეს, თუნდ მინდროში.

ახალწელიწადი საზოგადოდ, მსიარულებისა და სიცილის დღეა. ცუდს სიტყვა-ზასუსს ურიდებინ. კინკლახობა აღვრძაღულია—სახლში მამლახისწები ერთავად ჩხუბში იქმნებინ და ერთმანეთს სუფს ამოართმეკენ. არ ვარცა იმ დღეს გერვა და ერთობ ნემსის დანასკა,—თვლის ჩხუტე დაგვიძებო. რომ რამე დაგვიძებს იმ დღეს, მესამე დღემდე გაუკერავი უნდა ატაროთ. არ ვარცა აგრედვე საცრის დატყრას ხელში—გონების სიმხატე დაგვიძებს, ტყუა ცაგერებს. ამიტომ ვეკლავფერს წინადღით ამხადებენ. აღვრძაღული აჭეს ჭლს თითისტარის დანასკა—თავბრუსსმა დასხემდება. ახალწელიწადს, და აგრედვე მეორე დღესაც, სახლის დაგვიძებს ურიდებინ; თუ მანინცა და მანინცა დატყვეკეს, ნავკეს გუთხეში ინასკენ, მესამე დღემდე ვარცა ვამოყრას არ შეიძლება,—ყოველი ბარაჭა და სიმდიდრე სახლისათ მანცაჭკება. არ ვარცა სავარცხლის მიტყმა: ვისაც მისცემ, სავარცხელსავით გასმება. არ უნდა გჭონდესთ ამ დღეს ცარიელი ვიბე, თუნდ ერთი კანკიკი მანინცა უნდა გედოსთ, თორემ უფუფლობა დაგვიძებს.

ამ რიგად თავადებს შირველი ნახეკარი საკალანდო დღესასწაულისა.

III

ახალწლის მეორე დღეს სამეგრელოში «გუხისა» ჭკვიან (გუხისი მეგრულად ფეხი; აქედან, გუხისა—ფერსობა ანუ კვლეკა). დამოუკიდებლად წინადღის კვლეკისა, ამ დღესაც უნდა უკვლიოს ანუ უფერხოს მეგრულმა თავისს რვახსსა და საქონელსა. განსხვავება ის არის, რომ კალანდას თვითონ, თავისის ფეხით უკვლია, და «გუხისსა» კი სხვას, «ვარგის ფეხისა» მეჭონედ შენიშნულმა კანმა (მეგუხისოლი) უნ-

და შემოდინას თავისი ფეხი და ფეხთან ყოველი სიკეთე იმ ოჯახში, სადაც ის მეკვლავ არის მიხატალებული. თუ ოჯახში მამათა სჩქისის არაკინაა, მაშინ გარეშე მეკვლე უბეკვს კაღანდასაც და თვით კვლევის დღესაც (გუჩხა).

თავისი საუთარი მეკვლე სამეგრელოში თითქმის ყოველს ოჯახსა ჰყავს. მეგრელის აზრით, ყველა კაცს კარგი ფეხი არა აქვს. შეტეობა იმისა, თუ მკანს კაცს როგორი ფეხი აქვს, არც მკრე ძნელია. ვსთქვათ, საქმობთ რასმე, ისე ვინმე წამოკუსწოთ. თუ ამ დროს შეგე მალათ საქმე ან, შემოსწრებულის ყურებაში კართულს, უხეიროდ მოქეულის ცუდით ფეხი გაცეკრათ, ბრალი უცნო კაცსა აქვს, იმან «ცუდი ფეხი» მოიტანა, იმან დაგზავს. ან კიდე, ვსთქვათ, ოჯახში სულომობრძავი ავადმყოფია, თქვენ შემოდით, ისე ზედ დანებასკე სორცი და სული ავადმყოფისა ერთმანეთს გაეყარა: შირში, შეიძლება, არაფერი გითხრან, მაგრამ მათი სასე, ეს უტუყარი საჩქე ადამიანის გულისა, ცხადად მოწმობს, რომ თქვენი მადლეირი არ არიან და გულში გწუეკლიან კიდეც. სოლო მას დღეს აქედ, დაწმუნებული ბრძანებოდეთ, «ცუდფეხანას» კაცის დალით დაგდაღეს, და მერე, ვაი თქვენი ბრალი! ყველგან და ყოველთვის ისე აგარიდებენ თავს, როგორც კეთრეკანს, როგორც ბოროტ-მოქმედს, კმძავის ფესს...

ცუდი ფეხი მარტო იმთ არა აქვთ, ვინც ჩვენ არ მოკვწონს. შესადლებელია, მკანა კაცი ჩემი ნათესავი, ჩემი კარგი მძა-კაცი და მეგობარი იყეს, მაგრამ ფეხი ვაი, მისდა უნებურად, «ცუდი» ჰქონდეს, სიკეეს თვისის სურვილს წინააღმდეგ მიშკებოდეს.

გარან სამეგრელოში მარტო «ცუდფეხანაები» რომ დადიოდნენ, მაშინ აქ ცხოვრებაც არ ელიებოდა. ცუდფეხანებთან კარგ-ფეხანაებიც არიან, რომელნიც, მსგავსად კეთილ ანგელოზთა, ადამიანს მოვარეულობას უწევენ, ბედნიერებას და სიკეთეს ანიჭებენ. რა თქმა უნდა, ასეთნი ყველგან სასიამოვნო სტუმარნი არიან, ყველა სცდილობს მათს მეგობრობას. შორს გზას დაადგა მეგრელი?— ეცდება კარგფეხანაი შეისყვაროს. მაშინ გამარჯვებული და კურთხეულია მისი მეგობრობა. სასლი უნდა ააშენოს მეგრელმა?— სანამ სძირკველს ჩაწვიდეს, კარგფეხანას ახეებს. უანის თესვას შეუდგება?— კარგფეხანას თავა-

ლი იქაც აუცილებლად უნდა დატრიალდეს. ეს რადაც ანგლოზის კერძი ადამიანია, ადამიანისავე სასიკეთოდ მოკვლენილი.

ცხადია, ასეთას ადამიანის როლი რა დიდი უნდა იყოს ახალწლის «შემოსვლის» დროს. ახალწელიწადს მთელი ბედნიერება თითქმის ამ კარგის თვის ადამიანის შემწეობით შემოდის მეგრელის ოჯახში. აი ამიტომაცაა, რომ თავისი საკუთარი მეკვლე ახალწელიწადის მეორე დღეს სამეგრელოში თითქმის ყოველს ოჯახსა ჰქავს. მეკვლე, შეიძლება, მოხუცი იყოს და ექვსის—შვიდის წლის ბავშვს.

ვინც «გუჩხას» უკვლევს ამა-თუ-იმ ოჯახს, ამ უკანასკნელის ერთ-ერთი წვერი ბარბარობის (4 ქრისტეშობისთვის) წინააღმდეგობის, სხვადასხვა ხევისა მოდიოდა. მიხედავს არ ეუბნებოდა, თუ რასთვის უნდა მოვიდეს; თვითონ მიხვდება, რომ უნდა ვეკვლიყო. ისიც დილა ადრინა, სხვის შემოსვლამდე, შედის საკვლევ ოჯახში. თქმით აწაიფრეს ამბობს. მისი ამ დღეს მისვლა ჩვეულებრივ მისვლასა ჰგავს. ყველაფერი ისეა მოწყობილი, ვითომ შემთხვევით მიდიოდა და იქ შეუხვია. როგორც სტუმარს, ჰატყვისა სცემენ და, ბოლოს, გამოუცხადებენ, «გუჩხას» ჩვენი მეკვლე შენ იყავიო. ისიც ჰმარტობს და მიდის.

«გუჩხას» სისხამ დილაზე მეგრელის სახლში მოდის წინააღმდეგობა უბრალო მეკვლე, თავდაუგარცხნელი, მსგავსად ახალწლის მეკვლესი. თან მოაქვს ჩინილაგის მაგიურად კონა თხილის ნედლ ტოტისა, სუროს ტოტები და კურკანტელა. შემოვა სახლში და მოულოდნელად ყველას წმ. ბასილის მობრძანებას; მერე ჩხვერით სავსე ჯამს მისცემენ, რომელზედაც ერთი კვერცხი და თეთრი ფუღია. შემოუვლის სახლს და მოჰყვრის ჩხვერს, ასე გაგამრავლოსო. ფუღს ჯამიდან აიღებს და თვითონ ჩაიღებს,—ეს იმას ეკუთვნის გასამრჯელოდ. სახლის გარდა, წინადა აწერილის წესით, უკვლევს ყველა სადგომს, ყველა ოთხთხის საქონელს და ფრთოსანთ. ბოლოს, უნდა შევიდეს მარანში და ჰქვერ-საწინასკელს მიულოცოს ახალწელიწადი. სანამ აქ შევიდოდა, ზურგზე მოიკიდებს გიდაელს, რომელშიაც აწევია წინააღმდეგობით გამოცხვარნი კვერები ყურძნის მტკეპების მსგავსად. მივატარებელ საწინასკელთან და ჰკითხავს ცემას დაუწყებს, თანაც ამბობს:

«ჩანა, ჩანა... ჩქიმ მამულს ყურძენი დო შხვას მამულს იფურცელი...»
(მოსხმა, მოსხმა... ჩემს მამულს ყურძენი და სხვის მამულში იფურ-
ცელი). მეტე მივა ვაზთან, გიდეღს ჩამოჭკიდებს, ხელში წაღღს
დაიჭერს და მოუღერებს ვაზს, უნდა მოესტრიაო. მაშინ ვინმე ჭკითხავს:

— რადა სჭრი, კერა ხედავ, ვაზია?

— მეტ ვინც, რომ ვაზია, მაგრამ ტუდად ისხამს... მოესტრია
და შეშად მაინც გამომადგებაო.

— არა, ნუ მოსჭრი, მე მახატოეე, წლეულ უეჭველად კარგად
მოისხამს.

— მაშ შენ იყავ თავდები, და, თუ კარგად არ მოისხა, სხვისოთ
ველარსად წამივიაო.

ამხაირად, თავმდებად დაუდგენენ ვაზს. ისიცა სტდილობს კარ-
გად მოისხას და მეკვლე არ გაანაწეინოს.

აქედან შინ შემოდის მეკვლე და ჯდება ერთს ლავას. შემო-
ტანილ კონას ნედლ შტოებისას ცერხლში ჭყრის. გიდელიდან კვე-
რებს ამოიღებენ და წინ დაუღვებენ და ისიც შეეძნება.

მთელი დღე მეკვლე აქ არის. ადგილს არ იცვლის. რომელ
კველასედაც *) დაჯდა პირველად, იმაზე უნდა იფადეს მთელი დღე
ყუენსავით. თუ ადგა, სხვა კერავინ დაჯდება მისს ნაჯდომზე. თუ
ეს წესი არ დაიცვა ჯდომისა, ტუდაა,—კრუნის ერთგულად არ დაჯ-
დება გამოსახეე კვერცხებისა და ფათფათს დაიწეებსო. სხვა ქათ-
მებიც დაეცილებიან ბუდესაო. გარედ კერ გავ მეკვლე. თუ გავიდა,
ეზოს მაინც კერ გასტდება. თუ გასტდა—საქონელი და ქათმები
იქით-აქით ხეტიღღს მოჭეუებიან ამ წელიწადსაო. როცა კერასთან
ზის, იმასა და ცერხლს შუა კერავინ გაივლის,—წინასმწარა იქმე-
ბაო. ამიტომ, თუ ვინმე გაიარა, იმავე გზით უგანვე გაბრუნებენ.
მეკვლეს ნაპირად ჭიქით იმ დღეს სხვანი კერაფერს დალევენ.

სადილად მეკვლეს ქათამს უელავენ. დალეულ ქათმის სისხლს
ხხვერზე ასხამენ. მეტე ამ სისხლ-დასხმულ ხხვერს წიწილებს უფრიან
საკენკად. ასეთი ხხვერნაკენვი წიწილები, რომ გაიზრდებიან, ყურძენს
არ მიეკარებიანო.

*) კველა ერთგვარი დისიდომია, ხისი, გრძელია და ორ ფეხიანი.

«კუჩხსა» დღეს ყველანი თავიანთ სახლებში სხედან, კარ-ხავეტიდნი. მუზობლობაში მისვლა-მოსვლა შესწევებოდა. იმ დღეს არც ითხოვენ სხვისაგან რასმე და არც ათხოვენ. აგრე ამბობენ, ხელი გადაწყობაო. არაფერს მოგტყვენ: ქორი, ტურა, ქურდი ყველაფერს მოგტყვებენო. იმ დღეს უტყვისლოდ რომ დარჩეთ, შიშში-ლით დაინტერესებთ მუზობლის იმედით, — ცეცხლს არაფერის გულისათვის არ მოგაწყვიდის.

გარეშე კანის შემოსვლა სწეინთ, იქმნება, «ნუდი ფეხა» შემოიტანოსო, მაგრამ თუ მანცა და მანც ვინმე შემოვიდა, ნულო ტოტი უტყველად უნდა მოქცნდეს. ნაბადმოსხმული ვერ შევა სახლში: ქათმები ფრთებსამოყრელი იქმნებიანო.

სტუმარს სახლიდან «გატყუებულს» (უტყველად) არ გაუშვებენ. რაც უნდა მძღარი იყუთ და რაც უნდა არ გინდოდესო ჭამა, რასმე უნდა «დაადგათ გბილი» pro forma. ამისთან, რასაც დაგიდგამენ წინ, ყველაფერი უნდა ააღვართ, სუფრასე საჭმლის დატოვება არ შეიძლება: გრუხი კვერცხებს გააღვებს (დოჯაჯუნს) და გამოუჩეკავს დასტოვებსო. წასვლის დროს სტუმარი უტყველად — იმ კარებიდან უნდა გავიდეს, საიდანაც შემოვიდა სახლში, თორემ გრუხი კვერცხებზე არ დაჯდებაო.

ზოგან, სახლის უფროსებს რომელისამე ავადყოფობისა ან რაიმე გაჭირვების დროს ღმერთთან აღთქმა აქვსთ დადებულა: თუ ამ ავადყოფობისა გადაძარჩენ, «კუჩხსა» დღეს, შენმა მძღამა, რკინეულობას ხელი არ ეასდოვო. ამის შემდეგ ეს აღთქმა «ვალად ამეკსთა» ზოგიერთთ და კუჩხსა პირნათლად უნდა შეასრულონ. ამ დღეს, ვისაც ასეთი «ვალი ადევსთ» (გემუნა) იარაღს და, საზოგადოდ, ყოველსავე რკინეულობას არ ეკარებიან. თუნდ მტერთანა ქტონდეს საქმე და იარაღი საჭირო იყოს, აღთქმას წმინდად ასრულებს მეგრული.

კუჩხს საღამოს დასასვლისა სიამინდის ფეკვილის ცომისა ჭხელავს, რომელიც მომავლის შესატყობ საშუალებად იხმარება ამ დღეს მეგრელის ოჯახში. მოხელელს თხელს ცომის ჭერს მიატყუებენ. თუ ძღზე თხელია ცომი, რა თქმა უნდა, ჭერიდან გასხლტება და კედელსაც შეენთეკვს და დაჭწინწკლავს. ამ წინწკლებით შეიძლება ფრთოსანთა მომავალი ბედ-იღბალი შეიტყოს კანმა, მეგრელის აზ-

რით. თუ წინწკლები ბლომად ასხედს კედელზე, დაისხლისა ვმ წელიწადს არსენად უნდა იყოს—დღე ყოველი ქვეყნის სტუმრები რომ ეწვიოს, ყველას გაუმსაზინდლებს ქათმის ხორციით; სადგა-ღებათაც, ბევრი გადაწება, კვერცხები აუარებელი ექმნება. კერძოდ, დიდი წინწკლები ზრდა-გათავებულ ვერუსას ჭინჭინას, ჰატარები—წიწილებსა. თუ ცომი ზედ ჭერზედვე ერთს ალაგას «მიაჯდა»—იმ წელიწადს გლეხი თავისს სახლს ასლო მდებარე ადგილებზე დაი-დაბეს უნას; ხოლო ცომი თუ განზე წაიდა, გლეხს შორეულ ად-გილის შემუშავება მოეღის.

ამ ჭერზე მინატყებებ ცომს წამლადაც სმარობენ სამეგრელო-ში. როცა მისამება, ჩამოფხეკენ და შეინახავენ. ქორთვს გოჭებს ერთ-ნაირი სატკივარი უწინდებათ (dysenterya),—მუცელში თეთრად გა-ჭყავს, წყალსავით. სამეგრელოში ამ სატკივარს ჩე (თეთრი) ჭქიან. როცა ჩე დაემართებათ, ზემორე აღნიშნულ ჩამონაფხეკეს წყალში გალესავენ და ავადყოფილ გოჭებს ზირში ჩასხმენ; ამობენ, ჭრგებსო.

გუხნა საღამოსვე სამეგრელოში ასალგაზდება ორისაჲ სქესი-სა ეძლევიან ერთნაირს მსიარულებს, რომელიც განსაკუთრებულს ეოლოროიტს აძლევს საკლანდო დღესასწაულებს. რომ დაღამდება, რომელსამე ოჯახში (უშირატესობა აქვს ისეთსა, სადაც ასალგაზდა ქალები არიან) თავს იყრის რამოდენიმე ქალ-ვაჟი. ჭეკლავენ სიმინ-დის თქვიღლის ცომისა და მერე ერთმანეთს დაერევიან და ზირასხეს ამ ცომით უთხუზნავენ. აქედან მიდინ მერე ოჯახში და ასლა იქა-ურებსა ჭეკლავენ ცომითა. დიდი ბრძოლა იმართება, მაგრამ გამარ-ჯვება მოსულესა რჩებათ და დამარცხებულნი «ტყევედ» მიჭყავთ. თუ შინაურების მოგერებითი ბრძოლა სატყევე, ზედმისევეთ ბრძოლად იქცა, მაშინ როლები იტყვება და მოსულები ხდებიან შინაურების ტყევედ. იქიდან სხვა ოჯახში მიდინ და აწიოკებენ ყველას. ამნაირად შე-მოუფლიან მთელს სოფელს. ყველა ოჯახიდან თითო ან ორი გა-ცი ემატება პროცესიასა. ბოლოს, ერთის სოფლის ქალ-ვაჟნი სხვა სოფელში გადადიან და იჭაურებს აფორაქებენ.

ამ საღამოს ვმაწვალებს შემთხვევა ეძლევათ თავისს თავს მე-ტი ნება მისცენ ქალებთან ქცევაში და, სშირად, როგორც შედეგი ასეთის ერთმანეთთან დახლავებისა, სქმე ურომინოდან არა თავდე-

ბა. ბეკრი ქალ-გაყვი სარგებლობს იმ ღამეს თავის-უთვლობითა, რაცა ღამის სიბნელე ჭფარავს ცნობის-მოყვარე თვალთაცან, და იქ უცხადებენ ერთმანეთს თავისს წმინდა გრძნობას; ბეკრის ბედ-იღბალი სწყდება იმ ღამეს.

ცომა, რომელსაც ზემო-აღწერილ შემთხვევაში ხმარობენ, «ტყაპია» ჭჭიან, სოლო თვით ღამეს—«ტყაპობა».

ამით თავდება «კალანდობის» მეორე ნახევარი.

ახალწლის მისაგანებლად სასლში რჩება «ჩინილაკია», მაგრამ ისიც დიდს ხანს არა. წყალგურთხევის წინა დღეს საღამოზე ჩამოაწლიან ზედ აგებულს სიღს, აბრეშუმის შუღლს და თვითონ ჩინილაკს გარედ ცეცხლს წაუკიდებენ. წილამურები რომ გაიწვიოს, დარჩენილ გარუჯულ ჯოხს ზოგი, თუ წყალი ახლოსაა, იქ გადაუძანებს, ზოგი კი ჩუმად სსვის ეზოში ჩააკვებს და თანაც ამბობს: «ვის ეზოში ჩაკვადები, იმის ბარაქა და სვავი მუო». ზოგი კიდევ ამას ამბობს: «ყოველი ჭირი და ფათურავი შენთვის (გამწვარ ჩინილაკისათვის) მომიხვევიაო». ამბობენ, ამ გამწვარ ჩინილაკს თან მოაქვს შიშილია და ვის ოჯახშიაც ჩაკვადება, იმ წელიწადს იქ შიშილობა აუცილებელიაო.

ცხადია, რომ ამ გარუჯულ ჩინილაკარ ჯოხის ნახვა არავისთვის არ არის სასამოვნო. ამიტომ, იმ საღამოს ყველა ყურმასვილადაა, რა არის, ჩინილაკარი ჯოხი არ შემომიდგონო. თუ მანაც შემოაპარეს როგორმე, და მეორე დღეს თავისს ეზოში ნახა, სასლის პატრონი იწვევლებს: «მეორე ახალწელიწადი არ გაუთენოს ღმერთმა ამის შემომკვებისო. რაც მე მისურვა, ყველაფერი თვითონ მოუვიდესო». მეორე აიღებს და სსვავს გადასტეორცნის. ზოგჯერ უხსურადაც არ გათავდება საქმე.

წყალ-გურთხევის შემდეგ მეორელის ცხოვრება ჩვეულებრივად იწეებს დენას.

აჭა, საზოგადო სურათი კალანდისა სამეგრელოში. მაგრამ ისიც ვია, რომ უმეტესობა აქ აწერილ ჩვეულებათა, ქრისტიანობისა და განათლების გავლენით, თან-და-თანა ჭჭრება. უფროსურთ სოფელში მარტო «ჩინილაკია» დარჩენილი კალანდობას. მიკარდნილ სოფლებში-ღა თუა დარული, ცოტათიც არის, სელუსებლად და ზედმიწევნით შინა-შინათა ჩვეულება.

ქუთაისის სათავად-აგნაშრო ბანკი

და

მისი მოქმედება

IV*)

ძირის თანხა და სათადარიგო თანხა, რომელთა შესახებაც ვლაპარაკობდით ზემორე და რომელნიც ერთად შეადგენს 242 ათას მანეთს, მატულობს და იზრდება მით, რომ ნაწილი ბანკის წმინდა მოგებისა, როგორც ვიცით, გადაიდება ხოლმე ყოველ წლივ მათ სასარგებლოდა.

რა არის წმინდა მოგება ბანკისა? ბანკის წმინდა მოგება არის ნაშთი, რომელიც ძირსა რჩება, როცა საერთო მოგებიდან გამოვლენ ყოველ იმ ხარჯს, რაც ბანკს მოსვლია.

მთლად საერთო მოგება ჰქონია ქუთაისის ბანკს თავის არსებობის განმავლობაში 1877 წლიდან დაწყებული 1895 წლამდე, ანუ ამ 19 წელს,—1.672,196 მან. 45 კაპ. ეს იმასა ჰნიშნავს, რომ ჩვენმა ბანკმა, იმ 437 ათასის მანათის შემწეობით, რომელიც ბანკის დასაარსებლად გამოიღო ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობამ, მოახერხა და მოაგროვა, როგორც, უმთავრესად, ქუთაისის გუბერნიის მცხოვრებთაგან, ისე თავის სხვა მოვალეთაგან ამ 19 წლის განმავლობაში მილიონ-ნახევარ მანათზედ მეტი ფული და თანაც ხელ-უხებელივ შეინახა თვისი ძირის თანხაცა.

ამ საერთო მოგებაში არ არის, რასაკვირველია, ჩათვლილი არც სარგებელი, რომელსაც უხდიან მსესხებელნი ბანკისა

*) «მოამბე», 1896 წ., № XII.

გირავნობის ფურცელთათვის ნასესხ ფულის პატრონთა, არც ის სარგებელი, რომელიც შეაქვთ ბანკში მსესხებელთ აღებულის ვალის გადასახდელად და გასაბათილებლად. საერთო მოგება ბანკისა ჩნდება განსაკუთრებით იმ შესატანიდან, რომელიც ბანკის სასარგებლოდ მიდის. მაშასადამე, სულ სხვაა ის ფული, რომელიც ბანკს შესდის მსესხებელთაგან აღებულის ვალისათვის საერთოდ და სულ სხვაა კიდევ ის ფული, რომელიც პირდაპირ ბანკის სასარგებლოდ იხდინა: ეს უკანასკნელი ფული მხოლოდ ნაწილია, და ნაწილი მცირე იმ ფულისა, რომელიც შეაქვთ ბანკში მსესხებელთა. უმეტესი ნაწილი ამ ფულისა მიდის სასარგებლოდ გირავნობის ფურცლების პატრონთა, რომელნიც გაბნეულნი არიან სრულიად რუსეთის სხვადასხვა ადგილსა. ისე რომ ბანკს შეუძლიან სთქვას: სახელი ჩემია და სახრავი კი სხვისაო.

ამიტომ ვსთხოვ ჯერ მკითხველს ყურადღება თვისი დაამყაროს იმ ნაწილს მსესხებელთაგან ბანკში შესულის ფულისას, რომელიც ბანკის სასარგებლოდ მიდის და ბანკსა რჩება საკუთრად თავისათვის. ეს ნაწილი ბანკში შესულის ფულისა არის, როგორც ვსთქვით, საერთო მოგება ბანკისა და რაოდენობით უდრის 1.672, 196 მან. 45 კაპეკსა.

რა და რა ნაწილისაგან შესდგება ეს საერთო მოგება?

1) პირველ ყოვლისა, იმ შესატანისაგან, რომელიც შეაქვთ მსესხებელთ ბანკში ბანკის სასარგებლოდ და რომელიც 1% მათ მიერ სესხად აღებულის ფულისა, ანუ ასისთავი, ნაასალი. ბანკი ახდევინებს მსესხებელს ამდენსა თუ იმდენს ნაასალს თავის გასამრჯელოდ და იმ თავის ხარჯის გასაძღოლად, რომელიცა აქვს საქმის წარმოებისათვის. სხვა-და-სხვა საადგილმამულო ბანკში ერთნაირი რაოდენობა არ არის დაწესებული ამ ნაასალისა: ზოგან ბევრს იღებენ, ზოგან ნაკლებსა. ქუთაისის ბანკი 1880 წლამდე იღებდა თავის სასარგებლოდ 1½%-ს, ხოლო მას შემდეგ შეამცირა ეს რაოდენობა და იღებს მხოლოდ 1%-სა. ამგვარი შემოსავალი ბანკისა 19 წლის განმავლობაში შესდგა 642.739 მან. 50 კაპ. 1877 წელს, ესე იგი

მაშინ, როცა ბანკმა დაიწყო მოქმედება, ამგვარი შესავალი იყო 3.535 მან. მეტი არა, ხოლო 1895 წელს იყო უკვე 37.555 მან., ესე იგი ათჯერ მეტი.

2) მეორე არის კიდევ ესრედ-წოდებული ერთგზობისი შესატანი ბანკის სასარგებლოდ და ისიც 1%-ს უდრის იმ ფულისას, რა ფულსაც თხოულობს სესხად მსესხებელი. ეს შესატანი სულ ერთხელ შეაქვს მსესხებელს მაშინ, როცა გადუწყვეტენ, რომ გაიტანოს სესხად ფული; ბანკი ახდევინებს ამ ფულს მსესხებელს დაფასების ხარჯის გასასტუმრებლად. თუ პირველი (ზემოხსენებული) შესატანი შეაქვს მსესხებელს ბანკში ყოველ-წლივ იმ დრომდე, ვიდრე სრულად არ იქმნება გადახდილი ვალად აღებული ფული, ეს მეორე შესატანი შეაქვს ერთხანად და ამიტომ ამგვარი ფული შესდის ბანკს ყოველ-წლივ არა ძველ მსესხებელთაგან, არამედ იმ წლის მსესხებელთაგან, როცა შეტანილ იქმნა იგი შესატანი. ეს არის მიზეზი, რომ ეს შესავალი ბანკისა ძალიან მცირეა. სულ, რაც ხანი ბანკი არსებობს, ამგვარი შემოსავალი შესვლია ბანკს 41,896 მან. 16 კაბ.; ამასთანავე არა ყოფილა წელიწადი, რომ ბანკს შესვლოდეს ამგვარი ფული 3.943 მან. მეტი (1891 წელს), ხოლო ყოფილა ისეთი წელიწადიცა, როცა 54 მანდთხედ მეტი არ შესვლია (1889 წ.).

3) საკმაოდ დიდს ფულს შეადგენს შემდეგ სარგებელი მოკლე-ვადიან სესხთა; ეს სარგებელი ბანკს ეკუთვნის სრულიად და შიგ არავის წილი არა აქვს. ხანგრძლივის სესხის გასაცემად, როგორც სოფლის ადგილ-მამულისა, ისე ქალაქის სახლისა და შენობის დაგირავეებით, ბანკი ჰბეჭდავს გირავენობის ფურცლებსა, ესე იგი, სხვა სიტყვებით რომ ვსთქვათ, თვითონვე სესხულობს ფულს გირავენობის ფურცლების მყიდველთაგან, აძლევს იმათ წელიწადში 5—6%-ს სარგებელსა და ახდევინებს ამდენსავე თავის მსესხებელთაცა. ცხადია, რომ ხანგრძლივის ვადით გაცემულ სესხის საქმეში ბანკი მხოლოდ შუა-კაცია, ერთისაგან ფულის ამღები და მეორის მიმცემი და, რაღაი ასეთს კომისიონერობასა სწევს, იღებს ამისათვის თავის სასარგებლოდ

1%-ს, როგორც ზემორე იყო ნათქვამი. რაიცა შეეხება მოკლე-ვადიან სესხთა, ამ სესხს ბანკი საკუთრად თვითონ გასცემს ხოლმე, აძლევს მსესხებელს იმ ფულს, რომელიც თვითონ ბანკს ეკუთვნის და იმ ხანად ხელში აქვს; ამიტომ მთლად ის სარგებელი, რომელიც შემოსდის ბანკს ამ სესხების გაცემის გამო, ბანკსვე რჩება და არა ეძლევა-რა გირავენობის ფურცლების პატრონთა. სულ 19 წლის განმავლობაში შემოსულა სარგებელი მოკლე-ვადით გაცემულ სესხთათვის 204,784 მან. 10 კაპ. ჩვენის ბანკის ეხლანდელ გამგეობის სასახელოდ უნდა ვსთქვათ, რომ მოკლე-ვადით სესხის გაცემის საქმე შესამჩნევად წინ წასულა მის დროსა, რაიცა სჩანს იქიდანა, რომ ბანკის შესავალს უმატნია ამ ბოლოს წლებში ამ მხრივა. 1890 წლამდე ბანკს შესდიოდა სარგებელი მოკლე-ვადიან სესხთათვის წელიწადში 7-დან 12-მდე ათასი მანეთი; 1890 წლიდან კი ეგ შესავალი მატულობს ყოველ-წლობით და, თუ 1890 წელს იყო 10 ათასი მანეთი, 1895 წელს აღის 17,468 მანათამდე.

4) რაც კი სხვა-და-სხვა თანხა აქვს ბანკსა, ნაწილი მისი ინახება სარგებლიან ქალაქებად, ნაწილი სახელდახელო ანგარიშად ამა თუ იმ საკრედიტო დაწესებულებაში. ეს სხვა-და-სხვა თანხა ამა თუ იმ შემოსავალს აძლევს ბანკსა სარგებლის სახითა. ეს შემოსავალიც ერთ-ერთი ნაწილია ბანკის საერთო მოგებისა და ყველაზედ დიდი შემოსავალიც არის შემდეგ იმ შესატანისა, რომელიც ყოველ-წლივ შეაქვთ მსესხებელთ 1%-ის სახითა. სხვა-და-სხვა თანხამ მისაც ბანკს სარგებელი 19-ის წლის განმავლობაში 503,376 მან. ყოფილა ისეთი წელიწადი, როცა ბანკს სულ მცირე 16 ათასი მანათი სარგებელი აუღია; ყოფილა ისეთიცა, როცა სულ ბევრიც აუღია—35 ათასი. ეს ბევრი აუღია 1877 წელს, როცა ბანკმა დაიწყო მოქმედება. ეს შესავალი ისე მოსდის ბანკს, რომ თვითონ თავს არაში იწუხებს, ეს შესავალი არის შესავალი ფულის პატრონისა, რომელიც სჭრის მხოლოდ მაკრატლით კუპონებს ბანკის ბილეთსა და მიაქვს ვადაზედ ბანკშივე სარგებლის მისაღებად, ეგ შესავალი შესავალია მუქთად-ყოფისა, მუქთა-მჭამელისა. ეს შემო-

სავალი ისე მოდის, რომ მის გასაჩენად არაერთარს მონაწილეობას არ იღებს არა თუ ბანკი, არამედ არც მსესხებელი. ამ სარგებელს იხდიან იმ კერძო საკომერციო ბანკების მსესხებელნი, საცა ინახავს თანხებს ჩვენი ბანკი, ან იხდის სახელმწიფო, რომლის სარგებლიანი ქალაქებიც შეუქმენია ჩვენს ბანკს.

5) გათავდება კიდევ ეს ჩამოთვლა საერთო მოგების შემადგენელ ნაწილთა, თუ მოვიხსენიებთ კიდევ ერთს ფრიად თავისებურს დარგს შემოსავლისასა, რომელსაც ეწოდება „ჯარიმა“. ვინც თავის დროზედ არ შეიტანს ბანკში კუთვნილს შესატანს, იმას ბანკი ახდევინებს ჯარიმად თვეში ერთს ნაასალს (1%) იმ ფულისასა, რაც უნდა შეეტანა. ეს ჯარიმის ფული ცალკე დარგია ბანკის შემოსავლისა და გაუზვიადებლივ შეიძლება ითქვას, რომ უკანასკნელს დროს ჩვენი ბანკი თითქმის ამ ჯარიმის ფულითა სკოცხლობს და თავის სასარგებლოდ იყენებს იმერეთის თავად-აზნაურობის უპირულობასა და დაუდევრობასა. ჩვენს ბანკში ფულის შემტანელნი რომ პირიანი ხალხი იყოს და თავიანთი შესატანი თავ-თავის დროზედ შეჰქონდეთ, ბანკი უნდა გამოსთხოვებოდა ერთს დიდს დარგს თავის შემოსავლისასა, მაგრამ ბანკის საბედნიეროდ და ჩვენის საზოგადოების საუბედუროდ პირიანობა და თავის დროზედ შესრულება ნატვირთის მოვალეობისა, როგორც სჩანს, ჯერ კიდევ დიდ ხანს არ გადიქცევა ჩვენს ზნედა და ჩვეულებად. დიდაც, რომ უპირულობა და დროზედ შეუტანლობა შესატანისა, უპირველეს ყოვლისა, არის შედეგი ჩვენის სიღარიბისა, რომელიც ბევრს სხვა საქმეშიც ხელს გვიშლის და გვიცარავს, გარნა ეჭვი არ არის, რომ ეგ უპირულობი ძალიან ხშირად აიხსნება მით, რომ ხასიათი გვაქვს უზრუნველისა და დაუდევარის აღამიანისა, ზნედა გვჭირს ის უზრუნველობა, რომელიც საზოგადო თვისებაა ყოველის ქვეყნისა და ყოველის დროჟამის თავად-აზნაურობისა, უზრუნველობა, დაუდევრობა საქმეში, მეტადრე ფულისა და ანგარიშის საქმეში. იშვიათი არ არის ასეთი ამბავი, მაგალითად, რომ თავადი თუ აზნაური ჩამოდის სოფლიდან ქალაქში და ჩამოაქვს ფული ბანკში შესატანად,

მაგრამ გაიტაცებს რამ ცთუნება ქალაქის ცხოვრებისა, დაჰნებდება, ანუ აჰყვება სისხლსა და ხორცში გამჯდარს ჩვეულებას და ან სულ მთლად, ან დიდს წილს ამ ფულისას ჰვლანგავს უაზროდ და უთავბოლოდ, ხოლო ბანკში მიდის არა იმიტომ, რომ შეიტანოს, რაც შესატანი ერგება იმისაგან ბანკსა, არამედ იმიტომ, რომ დაუწყოს იქ ხეყნა, დამაცადეთ შემოტანაო, მიდის, რომ თავი დაიმცროს, იტყუოს, მოალოროს, ვითომ და ბანკი, ნამდვილად კი უფრო თავისი თავი, იმიტომ რომ ბოლოს მაინც იმან უნდა შეიტანოს არამც თუ ის, რაც შესატანი აქვს აღებულ ვალისათვის, არამედ იმის მუდამ ცარიელ ჯიბისათვის საკმაოდ დიდი და საგრძნობელი ჯარიმაცა. მიდის მერე ამისთანა ჩათუქესანი ვაჟკაცი სახლში და თავი მოსწონს, კმაყოფილია, პირს ღიმილი მოსდის, კარგად გავაცურე შენი დირექტორები ბანკისაო! ის კი არა თუ ამისთანა „ყოჩაღობა და ჩათუქესნობა“ დაუდევარის მსესხებლებისა დიდად ხელ-საყრელია არა თუ ბანკისათვის, როგორც დაწესებულებისათვის, არამედ თვით ბანკის მწარმოებელთა და მოქახრაკეთათვისაც კი, რომელნიც ასეთის დაცლითა და უპირულ კლიენტების „ამებითა“ იგებენენ გულს უპირულის მოვალეებისას, რათა მერე სამაგიეროდ ისინი დატრიადდნენ და გაისარჯნენ, როცა მოაწევს დრო მათის არჩევნებისა.

რამდენად დიდია ის შემწეობა, რომელსაც აძლევენ ამისთანა ვაჟბატონები ჩვენს ბანკს და რამდენად სასარგებლოდ იყენებს ჩვენი ბანკი ადამიანთა სისულელესა და დაუდევრობას, ესა სჩანს იქიდანა, რომ რაოდენობა ყოველ-წლივ შესულის ჯარიმისა თითქმის უდრის იმ ფულს, რომელიც გადაიდება ხოლმე ბანკის-მიერ წმინდა მოგებიდან საზოგადო საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად. ამისთანა სულელები რომ არ ყოფილიყვნენ, ღონისძიება არ გვექმნებოდა, რომ გავძლოლოდით ჩვენს ყოველად არსებითს საზოგადო საჭიროებას—ესეც თქვენი ერთად-ერთი მაგალითი, ვგონებ, როცა სისულელეს სარგებლობა მოაქვს საზოგადოებისათვის!..

აეილოთ თუნდა ჩვენი აზრის დასასურათებლად უკანასკნელი ხუთი წელიწადი და ენახოთ, რამდენი შემოდიოდა წე-

ლიწადში ჯარიმის ფული და რამდენს გადასდებდა ხოლმე ბანკის წმინდა მოგებიდან საზოგადო საჭიროებათათვის.

შემოვიდა ჯარიმა:		გადაიღო საზ. საჭიროებისათვის:	
1891 წელს —	19,520 მან. 46 კ.	23,450 მან. 45 კ.	
1892 — —	21.612 „ 97 „	19.148 „ 56 „	
1893 — —	20.164 „ 97 „	14.191 „ 28 „	
1894 — —	19.469 „ 28 „	20.944 „ 81 „	
1895 — —	27.943 „ 41 „	20.970 „ 42 „	
სულ 98.711 მან. 12 კ.		სულ 98.705 მ. 52 კ.	

როგორცა ჰხედავთ, ამ უკანასკნელს ხუთს წელს ჯარიმის ფული ცოტათი უფრო მეტიც შემოსულა იმ ფულზედ, რომელიც გადაიდებოდა ხოლმე საზოგადო საჭიროებისათვის. წარმოიდგინეთ ახლა, რომ ერთს მშვენიერს დღეს ქუთაისის ბანკის მსესხებლებმა ისწავლეს ჭკუა, დაუტევეს უზრუნველობა თვისი და აღარც არა შეიტანეს-რა ჯარიმად ამ უზრუნველობისათვის; მაშინ ხომ ასეთი ჩვენის საზოგადოებისათვის უჩვეულო სათნოება დაჰლუბაედა ჩვენს ბანკს და გაჰქრებოდა თითქმის ის ფულიც, რომელიც მიდის საზოგადო საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად. ღმერთმა კი დაგვიხსნას და ჩვენ რომ გასისწვრივებულის მსჯელობის უნარი გვქონოდა, უნდა გვეთქვა, რომ ბიწიერებანი საზოგადოებისა ხან-და-ხან ხელ-საყრელია და კეთილდღეობის მომნიჭებელი მისთვისაო!..

ხუთის წლის განმავლობაში, როგორცა ვნახეთ, ქუთაისის საზოგადოებამ მოგვცა 98 ათასი მანეთი, რომელიც, ეჭვი არ არის, მოჰხმარდა სასარგებლოსა და საჭირო საქმეებსა. როგორა გგონიათ ახლა, ჩვენ რომ ხელის-მოწერა გაგვემართა ოდნემა-ყოფლობაზედ მიგვედღო ფულის შეკრების საქმე, მოვბოჭავდით, მთლად ამ ფულს არ ვიტყვი, თუნდა მეოთხედს მაინც ამ 98 ათასის მანათისას, რაც უნდა დიდებულის აზრით გაგვემართა იგი ხელის-მოწერა, რაც უნდა დიდი გაჭირვებული საქმე გვქონოდა გასაკეთებელი ამ ფულითა? ძალიან ვეჭვობ!... ვინ იცის, რამდენს ვიწუწუნებდით, ღარიბნი ვართო, ვინ მოგვცა ფულიო, რამდენს რამდენს

გაცვეთილსა და თავ-მომაბეზრებელს სიტყვას დაეხარჯავდით, რამდენს წყევა-კრულვასა და ლანძღვა-გინებას შევუთვლიდით ხელის-მოწერის გამართვის თაოსნებსა და ბოლოსა და ბოლოს მოვბოჭავდით მხოლოდ ორიოდ საცოდავს გროსს! რა სჯობიან ბანკის ჯარიმის: ბანკის წესდება ულმობელია, როგორც ნემეზიდა, ვერავითარი მიზეზების მოღება და წუწუნი, ლარიბი ვარო, აქ კაცს ვერ უშველის და მანქანა ფულის მობოჭვისა ჰმოქმედობს ისეთის საცთუნებელის მოხერხებითა და გამარჯვებითა, რომ რალაც ხუთს წელიწადში კინალამ 100,000 მან. იქმნა მოგროვილი!...

ქუთაისის ბანკის სანუგეშოდ ეს შეგვიძლიან ვსთქვათ მხოლოდ, რომ სრულიად რუსეთის იმპერიაში არ არის არც ერთი საადგილ-მამულო ბანკი, რომელიც ცოტად თუ ბევრად შესამჩნევს შემოსავალს არ იღებდეს თავის კლიენტების უპირულობისა და დაუდევრობის წყალობითა. და თუ საკუთრად ჩვენის საზოგადოების ბედოვლათობისა და უპირულობის შესახებ ჩამოვადგეთ ლაპარაკი, არა იმიტომ სრულიად, რომ ეს გარემოება და თვისება განსაკუთრებით ჩვენის, კრედიტის ვითარების მისახვედრად ჯერ ისევ მცირედ მომზადებულის საზოგადოების გარემოებადა და თვისებად მიგვაჩნდეს. გარნა ტანი და ზომა ამ დაუდევრობისა და უპირულობისა, და მაშასადამე, ძალა და ქარი ბანკის რეპრესიისა და წინააღმდეგობისა ასეთ უპირულობის მოსასპობლად, ყველგან ერთნაირი არ არის. რათა დავრწმუნდეთ, რამდენად გადააქარბეს ქუთაისის ბანკის მსესხებლებმა ამ შემთხვევაში ყველა სხვა საადგილ-მამულო ბანკის მსესხებლებსა და რათა დაინახოთ ისიცა, რომ რაოდენობა ჯარიმის ფულისა, რომელიც ბანკს შესდის, წმინდა მოგებასთან შედარებით, ჩვენში ბევრის-ბევრად უფრო მეტია, ვიდრე გრძელ-ვადიან კრედიტის სხვა დაწესებულებაში, საკმაოა წარმოვადგინოთ აქ რამდენიმე დამხარდამხარებელი ცნობა; მაშინ მკითხველი თვალ-და-თვალ დაინახავს ჩვენს გამარჯვებულს წინსვლას ამ ასპარეზზედა.

რუსეთის სააქციონერო საადგილ-მამულო ბანკებშია ცერთნაირი შეფარდება არ არსებობს ჯარიმასა და წმინდა მოგებას შორის, რასაკვირველია; ზოგს მეტი შესდის ჯარიმის ფული, ზოგს—ნაკლები. ხოლო ჩვენის აზრისათვის საჭირო არ არის, რომ თვითფულს ბანკს გამოვეყიდოთ ცალკ-ცალკე და ამიტომ ვიკმარებთ ზოგადს ციფერებსა.

რუსეთის 10 სააქციონერო ბანკში წმინდა მოგება იყო *):

1893 წელს—	—	—	7.228,973 მან.
1894	„	—	— 7.580,688 „
1895	„	—	— 8.264,452 „

ამავე ხნის განმავლობაში ყველა ათს ბანკს შეუვიდა უპირულ მსესხებელთაგან ჯარიმა:

1893 წელს—	—	—	1.307,560 მან.
1894	„	—	— 1.432,993 „
1895	„	—	— 1.767,577 „

როგორცა ჰხედავთ, ჯარიმის ფული კარგა დიდ-ძალი ფულია. გარნა თუ მოვინდომებთ შეტყობას, რამდენს პროცენტს ანუ ნაასალს შეადგენს ჯარიმა წმინდა მოგებისას, აღმოჩნდება, რომ ეგ პროცენტი იყო:

1893 წელს—	—	—	18%	} 19,7%
1894	„	—	— 19,8%	
1895	„	—	— 21,3%	

სხვა სიტყვებით რომ ვსთქვათ, რაც ჯარიმის ფული აუღიათ ბანკებსა, არ აღემატება $\frac{1}{5}$ ნაწილს ამ ბანკების წმინდა მოგებისას.

ქუთაისის ბანკში წმინდა მოგება იყო იმავე ხნის განმავლობაში.

1893 წელს	—	—	— 23.652 მან.
1894	„	—	— 34.908 „
1895	„	—	— 34.950 „

*) „Статистика долгосрочнаго кредита въ Россіи 1896г.“, Вып. I, стр. 12—13.

ბოლო ჯარიმა შეუფიდა ბანკს

1893 წელს	—	—	—	20.164 მან.
1894	„	—	—	19.469 „
1895	„	—	—	17.943 „

ამ სახით, როდენობა ჯარიმის ფულისა მის წმინდა მოგებასთან შეფარდება-შედარებით იყო

1893 წელს	—	—	—	87,6%	} 65,7%
1894	„	—	—	57%	
1895	„	—	—	52,7%	

მაშინ როდესაც რუსეთის სააქციონერო ბანკებში ჯარიმა ორთა-შუა რიცხვით სამ-წლოვანს ხანსა 1893—1895 წწ. შეადგენდა 19,7%-ს წმინდა მოგებისასა, ქუთაისის ბანკში იმავე ხანს ჯარიმა იყო 65,7%-ი წმინდა მოგებისა, ესე იგი სამჯერ მეტზედ უმეტესი. ვიდრე სააქციონერო ბანკებში.

სხვა სიტყვებით რომ ვსთქვათ, ქუთაისის მსესხებელთა შორის სამჯერ მეტი იყო უპირული მხდელი ვალისა, ვიდრე რუსეთის სააქციონერო ბანკების მსესხებელთა შორის ანუ პირველთ სამჯერ მეტი ჯარიმა გადიხადეს, ვიდრე მეორეთა: ყველამ იცის, რომ ზომა სასჯელისა ეშესაბამება დანაშაულის ძალასა და ხასიათსა.

მკითხველთათვის საინტერესო უნდა იყოს, ვგონებ, შედარება ქუთაისისა და ტფილისის მსესხებელთა იმ მხრივ, თუ რომელნი უფრო პირიანები და ბეჯითად ამსრულებელნი არიან თავიანთ ვალდებულებათა: შესაძლოა, რომ ქუთათურებმა ამ შემთხვევაში უფრო სანუგეშო რამ დაინახონ, ვიდრე რუსეთის სააქციონერო ბანკების პრაქტიკაში ნახეს.

ტფილისის ბანკიც ხამი არ არის, რასაკვირველია, ამ საქმის, და საგანი ჯარიმისა იმანაც უწყის; ამიტომ გასაკვირველი არ უნდა იყოს, თუ ამ ბანკის ანგარიშებში ჯარიმის ზოლს საკმაოდ საპატიო აღგილი უჭირავს, თუმცა არა ისეთი საპატიო კი მაინც, როგორც ქუთაისის ბანკის ანგარიშებში და, ასე გასინჯეთ, არც იმისთანა საპატიო აღგილიც კი, როგორ-

რიც უჭირავს იმ ზოლს რუსეთის სააქციონერო ბანკებში, რამაც უფრო მეტად უნდა გააკვიროვოს, თქმა არ უნდა, მკითხველი.

წმინდა მოგება ტფილისის ბანკისა იყო:

1893 წელს	—	—	—	177.920 მან.
1894	"	—	—	211.109 "
1895	"	—	—	225.551 "

ჯარიმა იყო იმავე ბანკში

1893 წელს	—	—	—	25.437 მან.
1894	"	—	—	28.061 "
1895	"	—	—	32.689 "

თავის-თავად ამ ჯარიმათა რაოდენობა ნაკლები აღარ არის, რასაკვირველია, ქუთაისის ბანკის ჯარიმათა რაოდენობაზედ, მაგრამ, თუ მივიღებთ მხედველობაში ტფილისის ბანკის წმინდა მოგების რაოდენობას, აღმოჩნდება, რომ წმინდა მოგებასთან შეფარდებით ტფილისის ბანკში ჯარიმა იყო

1893 წელს	—	—	—	14,3%	} 14%
1894	"	—	—	13,3%	
1895	"	—	—	14,5%	

ამ სახით, ქუთაისისა, რუსეთის სააქციონერო საადგილ-მამულო ბანკებისა და ტფილისის ბანკის შედარებითა სჩანს, რომ თვისის უპირატელობით პირველი ადგილი უჭირავთ ქუთაისის ბანკის კლიენტებსა, მერე რუსეთის სააქციონერო ბანკების კლიენტები არიან და სულ უკანასკნელი ადგილი უნდა დაეთმოთ ტფილისის ბანკის მსესხებელთა, ზომა და რაოდენობა ჯარიმისა წმინდა მოგებასთან შედარებით სამის წლის განმავლობაში (1893—1895 წწ.) იყო

ქუთაისის ბანკში	—	—	—	65,7%
რუსეთის სააქც. ბანკებში	—	—	—	19,7%
ტფილისისაში	—	—	—	14%

ქუთაისის ბანკის ჯარიმის რაოდენობა რომ ასად მივიჩნიოთ, რუსეთის სააქციონერო ბანკების ჯარიმა შეადგენს

29,2%-ს ქუთაისის ბანკის ჯარიმისას, ხოლო ჯარიმა ტფილისის ბანკისა მხოლოდ 21,5%-ს ანუ მეხუთედს ნაწილს ქუთაისის ბანკის ჯარიმისას. სხვა სიტყვებით რომ გამოვხატოთ ესევე, გამოვა, რომ ქუთაისის ბანკი ხუთჯერ მეტს სამკალსა ჰქმის თავის უპირულ მოვალეთა შორის, ვიდრე ტფილისისა. ან ასეც შეიძლება ითქვას, რომ მაშინ როდესაც ტფილისის ბანკში 100 კაცზედ 1 უპირული მსესხებელი მოდის, ქუთაისისაში ამისთანა უპირული 5 კაცია.

თქვენ როგორც გნებავდეთ და, ჩვენის ფიქრით კი, ეს ისეთი ხელ-საყრელი პრაპორცია არის ქუთაისის საზოგადოებისათვის, რომ ჭეშმარიტად შეუძლიან თავი მოიწონოს და სთქვას, ეს ძალიან ეაყვაცობა გამომიჩენიაო! ქუთაისის გუბერნიას, იმ სავალდებულო შესატანს გარდა, რაც უნდა შეიტანოს ბანკში, შეაქვს კიდევ ყოველ-წლივ 20 ათას მანეთამდე ჯარიმა. ეს წყალში გადაყრაა ფულისა მსესხებელთა-მიერ და სხვა არა-რა. ქუთაისის მსესხებელთა დაუდევრობა და უპირულობა რომ არ აღემატებოდეს ტფილისელ მსესხებლის დაუდევრობა-უპირულობას, ხუთჯერ ნაკლების ფულის მოვალე იქმნებოდა. მაშასადამე, ქუთათურნი მსესხებელნი მოვალენი იქმნებოდნენ ხუთჯერ ნაკლები ეხადნათ, ესე იგი 20 ათასის მანათის მაგიერ მხოლოდ 4 ათასი მან. ცხადია, მაშ, რომ ქუთათურნი მსესხებელნი მარტო ჯარიმის ფულს იხდიან ტფილისელზედ მეტს 16 ათას მანეთსა.

ამ სახით, უკვე ჩამოვთვალეთ თვითეული ნაწილი საერთო მოგებისა, რომელსაც იღებს ქუთაისის ბანკი. აღმოჩნდა, რომ ხუთი დარგი აქვს მაგ მოგების შემოსავლისა:

1) ყოველ-წლიური 1%-იანი შესატანი	—	642,739 მ.	50 კ.
2) ერთგობისი 1%-იანი შესატანი	—	41,896 მ.	16 კ.
3) სარგებელი მოკლე-ვად. გაც. სესხთა	—	204,784 მ.	10 კ.
4) სხვა-და-სხვა სარგებელი, რომელსაც თავ- ნობს ბანკის სხვა-და-სხვა თანხა	—	503,376 მ.	58 კ.
5) ჯარიმა	—	—	—
		—	—

სულ 1.672,196 მ. 45 კ.

საერთო მოგება რომ ასად დავსახოთ, მისი შემადგენელ-ნი ნაწილის ნაასალობრივის გამოანგარიშებით ასე გამოიხატება:

1) ყოველ-წლიური 1%-იანი შესატანი	—	38,4%
2) სხვა-და-სხვა სარგებელი ბანკის სათაფრო თანხისა	— — — —	30,1%
3) ჯარიმა	— — — —	16,7%
4) სარგებელი მოკლე-ვადიან სესხთა	—	12,3%
5) ერთგზობისი 1%-იანი შესატანი	—	2,5%

ყველაზედ დიდი ნაწილი საერთო მოგებისა არის ყოველ-წლიური შესატანი მსესხებელთა ბანკის სასარგებლოდ ერთის პროცენტის რაოდენობისა, მერე სარგებელია, რომელსაც იღებს ბანკი თავის სათაფრო თანხებისასა და რომელიც ინახება ან სარგებლიან ქალაქდებადა, ან სახელდახელო ანგარიშად სხვა-და-სხვა ბანკებში; შემდეგ შუა-გული უჭირავს ჯარიმას, რომელსაც თბილი ადგილი ამოურჩევია—ბანკის შემოსავლის სხვა დარგთა შუა; სარგებელი, რომელსაც იღებს ბანკი მოკლე-ვადით გასესხებულ ფულზე მოსდევს ჯარამას და შეადგენს მესამედს ნაწილს იმ შესავლისას, რომელიცა აქვს ბანკს ყოველ-წლიურ ერთ-პროცენტიან შესატანისაგან მსესხებელთა-მიერ ბანკის სასარგებლოდა, და დასასრულ, უკანასკნელი ადგილი უჭირავს იმ ერთ-პროცენტიანს შესატანს მსესხებლებისას, რომელიც ერთხანად შესდის ბანკს და უძღვება მამულების დაფასების ხარჯსა.

ვ

ასეთია საერთო შემოსავალი ჩვენის ბანკისა მთლად იმ ხნის განმავლობაში, რაც ხანი ბანკი არსებობს.

უკეთეს გამოვალთ აქედან ხარჯს, რომელიც გაუწევია ბანკს იმავე ხნის განმავლობაში, ძირს დაგვრჩება წმინდა მოგება ბანკისა.

ბ-ნი რევიზორი იმ ცხრილითა, რომელიც ჩართულია ანგარიშში, ოთხ დარგადა ჰყოფს ბანკის ხარჯსა: 1) ხარჯი ჯამა-

გირებისა და გამგებლობისა; 2) სხვა-და-სხვა ხარჯი; 3) გზა-თიღება ბანკის ზარალისა და 4) არა-ჩვეულებრივი ანუ ექსტრა-ორდინარი ხარჯი.

პირველ დარგს ხარჯისას განმარტება არ უნდა: ეგ ხარჯია ჯამაგირები გამგეობის წევრთა და ბანკის მოხელეთა, ქირა სახლისა, ფოსტა და ტელეგრაფი და სხვა ამგვარები.

რაიცა შეეხება მეორე დარგს, რომელსაც ეწოდება სხვა-და-სხვა ხარჯი, აქ იგულისხმება: შესყიდვა გირავნობის ფურცელთა და კუბონებისა, გადასახადი მოგებისათვის მთავრობის სასარგებლოდ, საგერბო გადასახადი და სხვ.

მესამე დარგი ხარჯისა შეეხება ბანკის ზარალს, რომელიც მოსდევს მამულების დარჩენას ბანკზედ, რომლის გაბათილება დაიწყო მხოლოდ 1883 წლიდან.

დასასრულ, მეოთხე დარგი ხარჯისა, რომელიც სახელდებულია „ექსტრა-ორდინარ ხარჯად“ შემოდებულია 1887 წლიდან და არის წინდა-წინ დახარჯვა ფულისა საზოგადო საჭიროებათათვის. როცა წმინდა მოგების ნაწილი, გადადებული საზოგადო საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, საკმაო არ აღმოჩნდებოდა ხოლმე ამ საგნისათვის, მეტი ღონე არ იყო ხოლმე, ბანკს უნდა წინ-და-წინ გაეღო ფული მიმდინარე წლის მოგებათა იმედით. ესეთი გაღება ფულისა თითქმის სესხად აღებაა მისი საზოგადო საჭიროების თანხის-მიერ ბანკის საერთო მოგებიდან, მაგრამ თან ისეთი სესხად აღებაა, რომელზედაც შეიძლება ითქვას, ავიღე და აღარ მოგეციო, ვისესხე და აღარ ჩაგასესხეო, რადგან ასე აღებული სესხი აღარ უბრუნდებოდა ბანკის საზოგადო შემოსავალს; ამიტომ ბანკის ბუხგალტერი ბანკის ხარჯში ჩაირისხავს ხოლმე ასე ფულის გაღებას და რაც ამ სახით იხარჯება ექსტრა-ორდინარად ანუ ავანსად გაცემით საზოგადო საჭიროებათათვის, იმას მოჰშლის ხოლმე ბანკის საერთო მოგებაში. აი ამიტომ წმინდა მოგება ბანკისა ნაჩვენებია ხოლმე ბანკის ანგარიშში იმდენად ნაკლებად, რამდენიც ავანსით არის წაღებული, რაიცა, როგორცა ვსთქვით, ბანკის ხარჯშია ხოლმე ჩათვლილი.

ბუხგალტერიის მხრით, ასეთი წესი სრულიად კანონიერი, გარნა არსებითად ექსტრაორდინარი ხარჯი უნდა ჩაითვალოს არა ბანკის ხარჯად, არამედ წმინდა მოგების ხარჯში, ანუ, უფრო უკეთ რომ ესთქვათ, წმინდა მოგების იმ ნაწილის დანახარჯად, რომელიც გადაიდება ხოლმე საზოგადო საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად.

ასევე უცქერის ამ საქმეს ბ-ნი რევიზორიცა, თუმცა ბუხგალტერიის მოთხოვნების დასაცველად, თვის საზოგადო ცხრილში, საცა თავი-თავს აქვს მოყრილი ერთად სხვა-და-სხვა ხარჯს, ექსტრაორდინარ ხარჯს ათავსებს ბანკის საზოგადო ხარჯის ზოლში და, მაშასადამე, გამოდის ამ ხარჯს წმინდა მოგებიდან იმდენად, რამდენადაც იგი წმინდა მოგება არსებობს ნამდვილად.

1) ხარჯის ზემოხეენებულ დარგთა შორის უფრო შესამჩნევს ნაწილს წარმოადგენს ხარჯი ჯამაგირებისა და ბანკის გამგებლობისა. იმ ხნის განმავლობაში, რაც ბანკი არსებობს, 1877 წლიდან 1895 წლამდე, ეს ხარჯი კარგა დიდია და შეადგენს 502,629 მან. 99 კაპ. თითქმის ერთი მესამედია, სახელდობრ 30,1%, საერთო მოგებისა.

თქმა არ უნდა, რომ ამოდენა ხარჯი, 30% ჯამაგირება-და და ბანკის გამგებლობისათვის, მეტის-მეტად დიდია. ბ-ნი რევიზორი ამბობს: „პროცენტი ყოველ-წლიურის ხარჯისა ჯამაგირებისა და ბანკის გამგებლობისათვის რაოდენადმე დიდია თავის-თავადაცა და სხვა ბანკების ხარჯთან შედარებითაცა; მაგალითად, ხარჯი ჯამაგირებისა ს.-პეტერბურგ-ტულის ბანკში იყო 1893 წელს 25% საზოგადო მოგებისა, მოსკოვისაში — მხოლოდ 12%, დასასრულ, მიხეილის ბანკთან ახლო მყოფ ტფილისისაში — 19%“ *).

ეს საყვედური, ცოტა არ იყოს, სამართლიანი არა მგონია. საპროცენტო შეფარდების მხრით იქნება დიდია და ძალიან დიდიც ხარჯი ჯამაგირებისა და ბანკის გამგებლობისათ-

*) ანგარიში, გვ. 28.

ვის, მაგრამ უეჭველია ისიცა, რომ არც ერთს საადგილ-მამულ-ლო ბანკში დირექტორები და მოხელენი არ იღებენ ისეთს მცირე ჯამაგირებსა, როგორც ჩვენს ბანკში.

ბ-ნი რევიზორი იმოწმებს ს.-პეტერბურგ-ტულის და მოსკოვის ბანკებს, მაგრამ მათი დამოწმება ამ შემთხვევაში, ცოტა არ იყოს, ვერ არის კანონიერი საქმე, იმიტომ რომ ბ-ნს რევიზორს არ მიუღია მხედველობაში წმინდა მოგების ნაწილი, რომელიც გადაიდება ხოლმი იმ ბანკებში გამგეობის წევრთა და ბანკის მოხელეთა სასარგებლოდ.

გარნა თუ ჯამაგირებისა და გამგებლობის ხარჯს მიათვლით დირექტორებისა და მოხელეთა დასაჯილდოვებლად წმინდა მოგებიდან გადადებულს ფულს, აღმოჩნდება, რომ, მაგალითად, იმავე ს.-პეტერბურგ-ტულის ბანკში, რომელსაც საერთო მოგება ჰქონდა 1893 წელს 933,098 მან., ხარჯი ჯამაგირებისა და ბანკის გამგებლობისათვის და მოხელეთა საპროცენტო დასაჯილდოვებელი ფული შესდგა 323,397 მან.*) ხოლო ეს შეადგენს არა 25%-ს საზოგადო მოგებისას, როგორც ამბობს რევიზორი, არამედ 34,5%-ს, რაიცა შესაძინეად მეტია ჩვენის ბანკის ყოველ-წლიურის ხარჯის პროცენტზედ; იმისას ნულარას ვიტყვი, რომ ჩვენს დირექტორებსა და მოხელეთა სიზმარშიაც არ მოეზმანებათ ისეთი ჯამაგირები, რა ჯამაგირებსაც რუსეთის ბანკებში იღებენ.

იგივე შედეგი აღმოჩნდება, უკეთუ შევუდარებთ ხარჯს ჯამაგირებისა და გამგებლობისასა საპროცენტო დაჯილდოვების ზედ-დართვით საზოგადო საერთო მოგებას რუსეთის ყველა სააქციონერო ბანკებში.

ხარჯი ჯამაგირებისა საპროცენტო დაჯილდოვების ფულის ზედ-დართვით იყო ამ ბანკებში:

1893 წელს	—	—	2.916,999 მან.
1894 წ.	—	—	3.073,617 —
1895 წ.	—	—	3.235,671 —

*) „Статистика долгосрочнаго кредита въ Россіи“ за 1896 г.“ стр. 12—13.

იმავე დროს საერთო მოგება ყველა ზემოხსენებულს ბანკში იყო:

1893 წელს	—	—	9.866,779 მან.
1894 წ.	—	—	10,525,677 —
1895 წ.	—	—	11.301,267 —*)

ამ სახით, ხარჯი ჯამაგირებისა და გამგებლობისა საერთო მოგებასთან შეფარდებით იყო:

1893 წელს	—	—	—	29,6%
1894 წ.	—	—	—	29,3%
1895 წ.	—	—	—	28,7%

ესე იგი თითქმის იმდენივე, რამდენიც ჩვენს ბანკში, იმ დიდის განსხვავებითა მხოლოდ, რომ დიდი გარჩევაა იმაში, რაც ამ პროცენტებს ქვეშ იგულისხმება ნამდვილად ჩვენის და რუსეთის ბანკების შესახებ; იმდენად დიდი გარჩევაა, რომ არც ერთი ღირებულოანი ანუ მოხელე რუსეთის ბანკისა არ მოინდომებდა, სხვაფრივ რომ არავითარი დაბრკოლება არა ყოფილიყო—რა, ჩვენს ბანკში სამსახურსა. წინდაწინვე უნდა დარწმუნებულნი ვიყვნეთ, რომ ეს ასე იქმნებოდა.

წინააღმდეგ ბ-ნ რევიზორის ანგარიშისა, ტუილისის სათავადა-აზნაურო ბანკიც არაოდეს ნაკლებს არა ჰხარჯავს ჯამაგირებისა და გამგებლობისათვის ქუთაისის ბანკზედ: ბ-ნი რევიზორი შეუცდენია იმ გარემოებასა, რომ ბუხვალტერიის ეტანება და ეტრფის ნამეტნობით, ხოლო ბუხვალტერიის თანხმად ხარჯი ჯამაგირებისა უნდა გამოირიცხოს საერთო მოგებიდანა, საპროცენტო დაჯილდოვების ფული კი—წმინდა მოგებიდანა, თუმცა არსებითად ეგ ერთი და იგივე ხარჯია ბანკისათვის, საიდანაც უნდა იქმნას გამოირიცხულ-გამოკლებული.

უკანასკნელი ორი წელიწადი რომ ავიღოთ, 1894 და 1895 წელი, როცა უფრო დიდი საერთო მოგება იყო, მაშინაც კი აღმოჩნდება, რომ ტუილისის ბანკს, რომელსაც ჰქონდა

**) იქვე.

1894 წელს — 266,384 მან. საერთო მეგება, ხოლო
 1895 წელს — 280,384 „

დაუხარჯნია ჯამაგირებისა და გამგებლობისათვის, საპრო-
 ცენტო დაჯილდოვების ზედ-დართვით

1894 წელს — 78,985 მან.
 ხოლო 1895 წელს — 87,592 „

რაიცა, პროცენტებად რომ ვიანგარიშოთ, შეადგენს

1894 წლისათვის — 29,5%-ს
 ხოლო 1895 — — 31,2%-ს

სხვა სიტყვებით რომ ვსაქვათ, გამოვა, რომ ტფილისის
 ბანკი ჰხარჯავს ამ საგანზე ისეთსავე პროცენტს თავის საზო-
 გადო შემოსავლისას, როგორც ქუთაისის ბანკი, და არა მხო-
 ლოდ 19%-ს, როგორც ამბობს ბ-ნი რევიზორი.

მე იმის თქმა არ მინდა ამითა, რომ ვითომ ხარჯი ჯამა-
 გირებისა და ბანკის გამგებლობისათვის—დიდი არ იყოს: ეგ
 ხარჯი დიდია, მაგრამ დიდია ყველა ბანკში ერთნაირად. ვინ
 იტყვის, რომ ხარჯვა ბანკის შემოსავლის მთელის მესამედისა
 მის გამგებლობისათვის ანორმალური და უწესო ამბავი არ
 იყოს, მაგრამ რას იზამთ, რომ ასეთია ლოლიკა საქმეთა ვითა-
 რებისა, რომლის საწინააღმდეგოდ ჩვენ უბედურნი ვართ, მით
 უმეტეს, რომ ქუთაისის ბანკმა ყოველივე იტვირთა დაზოგვისა
 და იოლიანობის მხრით, რაც კი შეიძლებოდა: გააუქმა საპრო-
 ცენტო დაჯილდოვება, დაუკლო ჯამაგირები მოხელეთა და
 საზოგადოდ ძუნწობს მეტის-მეტად, მაგრამ მაინც ვერა მოუ-
 ხერხებია-რა, არა იმიტომ რომ თვით ხარჯია დიდი, არამედ
 იმიტომ რომ მცირეა საზოგადო შემოსავალი ბანკისა. მოუმა-
 ტეთ ბანკის შემოსავალს ერთი-ორად და ისევე ხარჯი სწიეთ
 გამგებლობისათვის და მაშინ პროცენტი ყოველ-წლიურის ხარ-
 ჯისა გამგებლობისათვის 30%-დან ჩამოხდება 15%-მედ და ხელ-
 ში დაგვრჩება იდეალური ბიუჯეტი...

2) მეორე დარგი ხარჯისა სახელდებულია „სხვა-და-სხვა
 ხარჯადა“. რა და რისაგან შესდგება ეს ხარჯი, ეს უკვე მოვი-

ხსენიე ზემორე. ამ დარგის ხარჯია სულ ბანკის არსებობის ხანში 63.830 მან. 92 კაპ.

3) შემდეგ არის ის დარგი ხარჯისა, რომლის დანიშნულებაა გააუქმოს და მოსპოს ზარალი ბანკისა. ზარალი ჩვენის ბანკისა დიდია, დიად ძალიან დიდია. მოსპობა და გადახდა ზარალისა საერთო შემოსავლის ფულით დაიწყო 1883 წლიდან და, 1890 წლის გარდა, ყოველ წლივ სწარმოობდა იგი. მაშასადამე, 19 საანგარიშო წელში—7 წლის განმავლობაში ბანკს სრულიად არ უხდია ზარალი, ხოლო დანარჩენ 12 წელს ზარალს იხდიდა ბანკის საერთო შემოსავლის ფულითა.

ამ 12 წლის განმავლობაში გადახდულია ამ სახით 312.097 მან. 97 კაპ. უკეთუ ავიღებთ საერთო მოგებას ამ 12 წლის განმავლობაში და შევუდარებთ ზარალს, აღმოჩნდება, რომ ზემოხსენებულ 12 წელში ბანკს ჰქონდა საერთო მოგება—1.185.170 მან. 15 კაპ., ხოლო ზარალი გადაუხდია იმავე ხნის განმავლობაში 312.097 მან. 97 კაპ. ეს შეადგენს 26,8%-ს საერთო მოგებისას. ანუ, სხვა სიტყვებით, საერთო მოგების ერთს მეოთხედზედ მეტი დახარჯულა იმ ზარალის გადასახდელად, რომელიც ბანკს მოსვლია დაგირავებულ მამულებზედ, ესე იგი იმ მამულებზედ, რომელიც ბანკს დარჩენია.

სამწუხაროდ, ხელთ არა მაქვს ტფილისის ბანკის ყველა წლის ანგარიშები, რომ შევადგინო ნუსხა იმ ზარალისა, რომელიც მოსვლია ტფილისის ბანკს თავის არსებობის განმავლობაში. ბ-ნს რევიზორსაც ტფილისის ბანკისასა არ მოჰყავს თავის ანგარიშში დაწვრილებული ცნობანი ამ საგნის შესახებ, ისე რომ შესადარებლად უნდა დააცქერდეთ იმ ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ცნობათა, რომელიც ბ-ნ დობეცკის ანგარიშშია ჩართული.

ტფილისის ბანკის რევიზორის ვარაუდით, მთლად ამ ხანში, რაც ბანკი არსებობს, დარჩენია ამ ბანკს 117 მამული და ზარალი უნახავს ამ საქმეში 545,911 მან., აქედან სოფლის მამულებზედ უზარალნია სულ 65,672 მან. უმეტესი ნაწილი ამ ზარალისა, რევიზორის აზრით, ნება-ყოფლობითია, ესე იგი ბანკს ეგ ზარალი განზრახ უტვირთნია, საზოგადო ხასიათის

მოსაზრებათა ძალითა. დიდი წილი ზარალისა მოსვლია ბანკს ესრედ-წოდებულ არწრუნისეულს ქარვასლაზედ, რომელიც პირველად თვითონ დაიტოვა ბანკმა, ხოლო შემდეგ გადასცა ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობას და სოფლის მამულ სკრაზედ (შალიკაშვილისეული), რომელიც მიჰყიდა ბანკმა სათავად-აზნაურო სკოლის საზოგადოებას. ამ ორს მამულზედ ბანკმა იზარალა 220.148 მან.—ეს, რევიზორის სიტყვით, ნება-ყოფილობითი ზარალია, იმიტომ რომ ბანკს ყოველთვის შეეძლო ეგ ზარალი თავიდან აეცილებინა, უკეთუ არ მოეწოდებინა საფინანსო მოსაზრებანი გაეწირნა საზოგადო ხასიათის მოსაზრებათათვის. ხოლო რადგან ამ ზარალს განსაკუთრებული თვისება აქვს, ამიტომ, თუ გამოვალთ ამ ფულს ტფილისის ბანკის ზარალის საერთო რაოდენობიდან, აღმოჩნდება, რომ მთლად თვისის არსებობის განმავლობაში ბანკს უზარალნია მხოლოდ 327.763 მან., ესე იგი თითქმის იმდენივე, რაც ქუთაისის ბანკს. ამ სახით, მართალია თავის-თავად რაოდენობა ზარალისა ერთნაირია ორსავე ბანკში, გარნა შედარებით რომ ავიღოთ, ორივეს ზარალი ერთნაირი და თანაბარი არ აღმოჩნდება. ტანი და ზომა სესხის გაცემის ოპერაციისა ორსავე ბანკში მეტად განსხვავდება და ამიტომ არ შეიძლება ცხადად არ დავინახოთ, თუ რამდენად დიდია და უზომოდ დიდი ზარალი ქუთაისის ბანკისა.

1896 წლის 1 იანვრისათვის ტფილისის ბანკს ჰქონდა გაცემული სესხი 15.501,249 მან., ხოლო ქუთაისისას—მარტო 2.791,379 მან.

ეს იმასა ჰნიშნავს, რომ უკეთუ ტფილისის ბანკის-მიერ გაცემულ სესხს ასად დავსახავთ, ქუთაისის ბანკის მიერ გაცემული სესხი შეადგენს იმის 18%-ს ანუ უფრო ნაკლებს, ვიდრე $\frac{1}{5}$ ნაწილი ტფილისის ბანკის სესხისა.

ხოლო უკეთუ ქუთაისის ბანკის სესხს დავსახავთ ასად, ტფილისის ბანკის სესხი შეადგენს 55%-ს, ანუ უფრო მეტი იქნება, ვიდრე ერთი ხუთად.

ამ შეფარდებით, ქუთაისისა და ტფილისის ბანკის გირავნობათა ზარალიანობა რომ ერთნაირი ყოფილიყო, ქუთაი-

სის ბანკს ხუთჯერ ნაკლები ზარალი უნდა მოსვლიოდა, ვიდრე ტფილისისას, ისე რომ ქუთაისის ბანკის ზარალი უდრის, ვსთქვათ, 300,000 მანათს, ტფილისის ბანკის ზარალი უნდა იყოს 1.500,000 მანათზედ მეტი.

ხოლო რადგან ორისავე ბანკის ზარალი, როგორც ზემოდ იყო ნათქვამი, თითქმის ერთნაირის რაოდენობისაა თავის-თავად, აქედან ის უნდა დავასკვნათ, რომ ქუთაისის ბანკს უზარალნია დარჩენილ მამულებზედ ხუთჯერ მეტი, ვიდრე ტფილისისას.

გარნა ზარალი ქუთაისის ბანკისა კიდევ უფრო მეტია, ვიდრე მოხსენებულია ზემორე. 1894 წლის 28 დეკემბრისათვის ბანკს ჰქონდა დარჩენილი, რევიზორის ანგარიშით, 48 მამული; მათ შორის 41 სოფლისა და 7 ქალაქისა. ამ მამულებზედ, ბ-ნ რევიზორის აზრით, ბანკს მოელის ზარალი არა ნაკლებ 80 ათას მანათისა.

მეტად საინტერესოა პატარა ნუსხა, რომელიც მოჰყავს რევიზორს და რომელიც გვაუწყებს, რა შემოსავალს იღებს ბანკი დარჩენილ მამულებიდანა.

„იმ ცნობათაგან, რომელიც მაცნობა ბანკის მამულების გამგებელმა და სხვა ცნობათაგანაცაო,—ამბობს რევიზორი,— ადვილია საკმაო სიცხადით წარმოიდგინოს კაცმა, რა შემოსავალი აქვს ბანკს იმ მამულებიდან, რომელიც მას დარჩენია, ხოლო აქედან შეუძლიან დაასკვნას ისიცა, თუ რამდენად უხერხულოდ და გლახად განაგებს ბანკი თავის მამულების საქმეს და თუ რამდენად საზარალოა მისთვის მამულების პატრონად ყოფნა. საზოგადო ციფირები ბანკის მამულების შემოსავლისა და ზედდევ დახარჯულისა სამის წლის განმავლობაში (1892—1884 წ.) ასეთია:

სულ შეიკავადა	დახარჯულ იქმნა (შეკეთება, დაზღვევა, გადასახადები, გამგებლობა და დამტკიცება)	საზარალტო ჯილდო მამულების გამგებელს
1892 წ. 11.134 მ. 27 კ.	5.794 მ. 26 კ.	1.387 მ. 97 კ.
1893 წ. 9.966 „ 97 „	4.539 „ 25 „	1.116 „ 19 „
1894 წ. 9.116 „ 46 „	11.574 „ 78 „	1.248 „ 57 „
სულ 3 წ. 30.217 მ. 70 კ.	21.907 მ. 99 კ.	3.752 მ. 73 „

შესამჩნევად დიდი ხარჯი, გაწეული 1894 წელს, იმითი აიხსნება, რომ იმ წელს დაუხარჯაეთ 7 ათასი მანათი იმ 15 მამულის დასამტკიცებლად ბანკის სახელზედ, რომელიც მანამდე დამტკიცებული არა ყოფილიყო, თუმცა ბანკს დარჩენოდა ეს მამულები 1889 წლიდანვე დაწყებული (ის მამულები, რომელიც ბანკს დარჩა 1894 წელს, ჯერ ისევ დაუმტკიცებელია ბანკის სახელობაზედ).

„შემოსავალი საერთო რაოდენობიდან რომ გამოვიდეთ (30,217 მ. 70 კ.) ხარჯსა და მოურავ-გამგებლის ჯილდოს (21,907 მ. 92 კ.+3,752 მ. 73 კაბ.), დარჩება წმინდა შემოსავალი სამის წლისა სულ 4,556 მ. 98 კ., ორთა შუა-რიცხვით, წელიწადში 1,500 მ. აი ეს მცირეზედ-მცირე შემოსავალი ჰქონდა ბანკს უკანასკნელ სამს წელს იმ მამულებიდან, რომელიც ხელში შერჩა. დაახლოვებულის ვარაუდით, სარგებლისა და თავნის ხდის ხარჯი ამ მამულებზედ გაცემულის სესხისა შეადგენს 20 ათას მანეთს წელიწადში. ბანკს აკლდება, მაშასადამე, ყოველ წლივ 18 ათას მანეთამდე შესასრულებლად თვისთა ვალდებულებათა იმ მამულების შესახებ, რომელიც ხელში შერჩენია. ბანკი ჰხარჯავს ამ ფულს ყოველ-წლივ და ჰნიშნავს, რომ ეს ხარჯი დასაბრუნებელი ხარჯიაო. ამ ხარჯისა მხოლოდ მცირე ნაწილს იხდის ბანკი ყოველ-წლიურ წმინდა მოგებიდან, უმეტესი ნაწილი კი მისი, რომელიც წლითი-წლობით უფრო მატულობს და მატულობს, იხარჯება ბანკის-მიერ ძირის თანხიდანა“ (ანგარიში, გვ. 79—80).

საზოგადოდ, ბნ რევიზორის აზრით, „ყოველად და ყოველად სუსტობს ბანკი იმ მამულების მოვლის საქმეში, რომელიც თვითონა რჩება“ (გვ. 75). „პირდაპირ შეიძლება სთქვას კაცმა,—ამბობს შემდეგ ბ-ნი რევიზორი,—რომ იმ მამულები-სათვის, რომელიც ბანკსა რჩება, არ არსებობს არავითარი ანგარიში. არც ბალანსებში, არც წლიურ ანგარიშებში არავითარი ისეთი ცნობანი არ არის ჩართული, რომ კაცი მიხედვს, როგორ უვლის მამულებს ბანკი და როგორ ჰყიდის. ბანკის წევრნი ცდილობენ და ვერ ვაუგიათ კი ანგარიშიდინ, ვისი მა-

მულები და რამდენი დარჩა ბანკსა, მატულობს თუ კლებულობს მათი რიცხვი, რამდენს იძლევიან შემოსავალს და რამდენსა ზარალობს ბანკი, როცა ჰყიდის. ხოლო ის ციფრები ბლანსისა და ანგარიშისა, რომელიც ასე თუ ისე შეეხება ბანკის მამულებს, როგორც მაგალითად: ანგარიში დისაბრუნებელ ხარჯისა, ბანკის მოგებიდან გადაღებული ფული გასასტუმრებლად ზარალისა, რომელიც მოუვიდა ბანკს მამულების გაყიდვის გამო, — დიად, ეს ციფრები იმდენად ყრუდ არის მოხსენებული და ისეთის ზოგადობის ხასიათი აქვს, რომ თუ კარგა არ გაურკვევს ადამიანს, ისე ვერ გაიგებს თვითელი წევრი ბანკისა. გამგეობა თავის მოხსენებაში, რომელსაც წარუდგენს ხოლმე საზოგადო კრებას, სჯერდება მხოლოდ იმას, რომ აუწყებს, საანგარიშო წელს ამდენ-ამდენი მამული დარჩა ბანკსაო და იმასაც კი არ აცნობებს, ვისი და ვისი მამული დარჩაო. ასეთი სასტუმად გადაქცეული ძაღვა ყოველ-გვარ ცნობათა, რომელიც კი შეეხება ბანკში დაწინაღობს მამულებს, შესაძლავა საბაზად დასახვს ვინმე და იფაქრავს, რომ ბანკის საქმეებმა უარეს ყოფაშიაო, ვიდრე ნამდვილად არის; ამიტომ ადვილი დასახსნავია, რომ ამდენი უკმაყოფილობა და სამდურავა იქმან ბანკზე სახელდაობრ ამ საქმის ასე გლახად წარმოებისათვის.“ (გვ. 75).

სულ პირველად მამულები დარჩა ბანკს 1882 წელს. მასუკან 1894 წლამდე ბანკს დარჩა 127 მამული, რომლებზედაც იყო გაცემული სესხად 1.221,861 მან., მათ შორის 65 სოფლის მამული იყო — 349,727 მანათისა და 62 ქალაქის მამული — 872,134 მანათისა.

1894 წლის 28 დეკემბრისათვის საბოლოოდ იქმნა გაყიდული და ნასყიდობის წერილით გაცემული 24 სოფლის მამული და 55 ქალაქისა, ხოლო ბანკს-ლა დარჩა ხელში ამ დროს *)

*) შემდეგის წლების ცნობანი მე არა მაქვს, იმიტომ რომ ბანკის ანგარიშებში 1894 და 1895 წლისა მე ცნობანი არ მოპოვება; არ მოპოვება იმ მიზეზის გამო, რომელიც მოიხსენია ბ-ნმა რევიზორმა თავის ანგარიშის ზემორე ამოწერილს ადგილას.

41 სოფლის მამული 213,573 მანათისა და 7 ქალაქისა—
21,784 მანათისა.

ცხრილი, შედგენილი ბ-ნ რევიზორის-მიერ და მაუწყებელი იმ მამულების რაოდენობისა, რომელიც რჩება ბანკს ყოველ-წლივ, იმდენად საინტერესოა საზოგადოებრივის მხრითა, რომ ნებას ვაძლევ ჩემს თავს სრულიად და სავსებით წარმოვედგინო აქ მკითხველს; წინ-და-წინვე ბოდიშს ვიხდი მის წინაშე, რომ ცხრილში ბევრია ციფირები, რომელიც ასე არ ეპრიანება შუათანა მკითხველს, ხოლო რომელსაც დიდი სამკვერმეტყველო მნიშვნელობა აქვს იმისთანა მკითხველისათვის, რომელსაც შეუძლიან ჩაუფიქრდეს წაკითხულს და ჩვეულებად აქვს გადაქცეული გულ-დასმით მოეკიდოს დიდ-მნიშვნელოვანსა და საყურადღებო ამბებს თავის მშობელ ქვეყნის ცხოვრებისას.

აი ეს ცხრილი:

წელნი.	სოფლის მამულება		ქალაქის მამულება	
	რიცხვი.	რაოდენობა ვალისა.	რიცხვი.	რაოდენობა ვალისა.
1882	2	26.628—83	1	16.087—98
1883	5	7.375—72	9	158.802—46
1884	4	36.898—95	11	138.907—01
1885	1	3.800—75	11	438.783—53
1886	"	"	7	35.213—28
1887	1	2.025—92	2	12.413—03
1888	1	607—96	3	21.308—93
1889	9	69.877—10	4	10.467—08
1890	"	"	2	10.160—01
1891	8	41.382—	4	7.078—35
1892	13	74.227—49	4	14.959—94
1893	3	4.572—47	2	2.136—51
1894	18	86.330—59	2	4.815—90
	65	349.727—78	62	872.134—01

თუ მკითხველი კარგად ჩააკვირდება ამ პატარა ცხრილს, საკმაოდ საინტერესო რამეს დაინახავს. პირველ ყოვლისა შეამჩნევს, რომ მეოთხმოცე წელთა დამდეგს ჩვენს ბანკს დიდი

ზარალი მოსდიოდა ქალაქის მამულებზედ, ხოლო მეოთხმოც და ათე წელთა დამდეგს, ათის წლის შემდეგ, პირ-იქით, ზარალი მოსდიოდა სოფლის მამულებზედ. იმ დროს, როცა ჩვენს ბანკში ნამდვილის ციებ-ცხელებით აძლევდნენ სესხს ქალაქის მამულებში და როცა ქუთაისი ექიშვებოდა ამ მხრივ ტფილისსა და ცდილობდა წინაც გაესწრო მისთვის, სწორედ ამ დროს ჰალალობდნენ ჩვენს ბანკს ქალაქის მამულები და ყოვლად დიდს ზარალს უმზადებდნენ. 271 ათას მანათს ზარალში, რომელიც მოუვიდა ჩვენს ბანკს 1894 წლამდე, 191 ათასი მანათის ზარალი მოუვიდა 12 დიდს მამულზედ, რომელიც ტფილისში მდებარეობდა.

დაჰხედეთ 1883, 1884 და 1885 წელს ცხრილზედა. ამ სამს წელს დარჩა ბანკს 31 მამული, ესე იგი ნახევარი მთლად იმ ქალაქის მამულებისა, რომელიც დარჩა ბანკს 13 წლის განმავლობაში 1882 წლიდან 1894 წლამდე. რაოდენობა ვალისა, რომელიც ედო ამ მამულებს, იყო 736.493 მან., ხოლო მთლად ვალი ყველა სხვა ქალაქის მამულებისა, რომელიც კი ბანკს დარჩა 1894 წლამდე, იყო 872 134 მან.

ამ სახით, თუ რიცხვი ბანკზედ დარჩენილ მამულებისა ზემორე აღნიშნულ სამს წელს შეადგენდა 50%-ს ყველა სხვა ქალაქის მამულების რიცხვისას, რაც კი დარჩა ბანკს 1894 წლამდე, სამაგიეროდ ვალი ედო ზედ იმ ნახევარს მამულებისას იმდენი, რომ შეადგენდა 84,5%-ს მთლად იმ ვალისას, რომლითაც დატვირთულნი იყვნენ ბანკზედ დარჩენილი ქალაქის მამულები.

რაც ბანკმა ქალაქის მამულებზედ იზარალა, ის ზარალი რომ ცოტად თუ ბევრად თანაბრად განაწილებულიყო თვითეულ წელს შორის, მაშინ ერთს წელს უნდა შეხვედროდა დაახლოვებით თითქმის ხუთი მამული ესე 67.000 მანათის ვალითა. ასეთია შეათანა წლიური ზარალი *) ჩვენის ბანკისა,

*) ეს საკუთრად ზარალი კი არ არას, ეს იმასა პნიშნავს, რომ ამდენი ვალი ედო იმ მამულებს, რომელიც ბანკს დარჩა; სხვა სიტყვებით რომ ვსთქვათ, ეს ნამდვილი ზარალი კი არ არის, არამედ შესაძლებელი ზარალი.

უკეთეს მის ზარალის საერთო რაოდენობას, რომელიც ქალაქის მამულებზედ მოსვლია (872 ათასი მანათი), გავყოფთ ზარალიან წელთა რიცხვზედა (ესე იგი 13-ზედ).

ამ შუათანა ვარაუდით ჩვენს ბანკს უნდა ეზარალნა ქალაქის მამულებზე სამის წლის განმავლობაში 201 ათასი მანეთამდე ($67.000 \times 3 = 201.000$), ხოლო, რიცხვი ბანკზედ დარჩენილის მამულებისა უნდა ყოფილიყო 15 ($5 \times 3 = 15$).

ის კი არა თუ ნამდვილად სულ სხვა მოჰხდა და სამის წლის განმავლობაში (1883—1885 წ.), როცა ზემოხსენებული ციებ-ცხელება არსებობდა ქალაქის მამულებზედ სესხის გაცემისა, ბანკს დარჩა 31 მამული, ესე იგი ორჯელ მეტი, ვიდრე ვარაუდით უნდა ყოფილიყო და 736 ათასის მანეთის ვალითა, როდესაც ეს ვალიც ვარაუდით 201 ათასი უნდა ყოფილიყო, მაშასადამე, 500 ათასის მანათით მეტი.

თუ ახლა მივმართავთ სოფლის მამულებს, რომელიც დარჩა ბანკს, იქ სულ სხვა სურათი გადაგვეშლება თვალ-წინა. აქ უმწვერვალესი დრო ზარალიანობისა 80-ეულ წელთა დამდევს კი არ მოდის, ეს იყო ქალაქის მამულების შესახებ, არამედ 90-ეულ წელთა დამდევსა.

80-ეულ წელთა დამდევი ქალაქის ხანაა, 90-ეულ წელთა დამდევი—სოფლის ხანაა. პირველ ხანის დამახასიათებელი თვისებაა კოტრობა ქალაქის მამულებისა, მეორესი—სოფლის მამულებისა. 80-ეულ წელთა დამდევს ჩვენი ბანკი დასაჯეს ქალაქებმა, 90-ეულ წელთა დამდევს, პირ-იქით, სოფლებმა.

ამ როლების ცვალებადობას და გადალოცვას ქალაქისაგან სოფლისადმი ძალიან ადვილად ვაარკვევს ციფრებით ყველა, ვისაც კი მოსაწყენ საქმედ არ მიაჩნია მათი კირკიტი. დაჰხედეთ ზემორე მოყვანილს ცხრილს, საცა აღნიშნულია მამულები, რომელიც ბანკს დარჩა. იქა ჰნახავთ, რომ 1882 წლიდან 1894-მდე დარჩა ბანკს სოფლის მამული

65, დატვირთული 349.727 მან ვალითა.

მაიქციეთ ახლა ყურადღება 1891, 1892, 1893 და 1894 წელსა. აღმოჩნდება, რომ სულ 65 მამულში ამ ოთხს წელს დარჩა ბანკს 34 მამული, ესე იგი ნახევარზედ მეტი.

ამ 34 მამულს, რომელიც ბანკს დარჩა 90-ეულ წლებში, ჰქონდა ვალი 206.512 მან.

საერთო რაოდენობა ვალისა ყოველ სოფლის მამულზედ არის — — — — — 349.727 მან.

ხოლო რაოდენობა ვალისა 1891—94 წწ. 206.512 მან.

სხვა სიტყვებითა სთქვით ესა და გამოვა, რომ ამ ოთხს წელს ბანკმა ბევრად მეტი ზარალი ჰნახა, ვიდრე წინა 9 წლის განმავლობაში, 1882 დაწყებული 1890 წლამდე.

9 წლის განმავლობაში 1882-დან 1890-მდე ბანკს ჰქონდა მამულები, რომლის ვალი იყო 143.215 მან.

ხოლო 4 წლის განმავლობაში 1891-დან 1894-მდე დარჩა იმდენი მამულები, რომ მათი ვალი იყო 206.512 მან.

საერთო რაოდენობა სოფლის მამულების ვალისა რომ გავყოთ წელთა რიცხვზედ, დავინახავთ, რომ ბანკის შუათანა წლიური ზარალი, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, შუათანა წლიური რაოდენობა ბანკზედ დარჩენილ მამულების ვალისა უდრის 26.902 მან.; მაშასადამე, ზარალიანობა სოფლის მამულებისა რომ ნორმალურს ზარალიანობას უახლოვდებოდეს, უკანასკნელ ოთხს წელს ბანკის ზარალი არ უნდა აღმატებოდა 107.608 მანათსა, ნამდვილად კი იგი უდრის ორჯელ მეტს ციფირსა, სახელდობრ 206.512 მანათსა.

შუათანა წლიური ზარალი ბანკისა, სოფლის მამულებზედ ნახული, პირველ 9 წელს 1882-დან 1890-მდე უდრიდა 15.913 მან. (143.215: 9=15.913), ხოლო ოთხს წელს 1891—1894 წ. იგივე შუათანა ზარალი იყო 51.628 მან. (206.512: 4=51.628).

მაშასადამე, უკანასკნელ ოთხის წლის განმავლობაში პირველ ხანასთან შედარებით ბანკი ზარალობდა სოფლის მამულებზედ ყოველ წლიე 35.715 მანათით მეტსა (51.628—15.913=35.715 მან.), ხოლო ოთხს წელს, ცხადია, ოთხჯერ მეტი ზარალი ჰნახა, ესე იგი 142.860 მან.

ცხადადა სჩანს იქედანა, რომ მოხსენებული ოთხი წელიწადი იყო მეტის-მეტად საზარალო სოფლის მამულების შესახებ მთელს იმ ხანში, რაც ბანკი არსებობს. თვითეული წელიწადი ამ ოთხში დარჩენილ მამულების ვალის რაოდენობით აღემატებოდა ყოველ წინანდელ წელიწადს 35 ათასის მანეთითა, ესე იგი არ დასჯერდა იმ ზარალის რაოდენობას, რაც წინად შეხვედებოდა ხოლმე თვითეულს წელიწადს, და მიუმატა იმ ზარალს კიდევ 35 ათასი მანათი ზარალი.

ეს იმასა ჰნიშნავს, რომ შესახებ ვალის რაოდენობისა იმ მამულებზე, რომელიც დარჩა ბანკს, იმ ოთხ-წლოვანმა ხანამ დიდის სისწრაფით იარა წინ წინა წლებთან შედარებით. ეს სისწრაფით წინ-სვლა, პროცენტებად რომ გამოიხატოს, გააოცებს კაცს თვისის ტანითა და ზომითა. თვითეული წელიწადი დასახელებულის ოთხ-წლოვანის ხანისა ბანკზედ დარჩენილ მამულების ვალის რაოდენობით აღემატება თვითეულს წინა წელიწადს 340%-ით (51 ათასი და 15 ათასი).

მე არ დავიწყებ აქ ამ მოვლენის მიზეზების ჩხრეკასა მე მხოლოდ ვამოწმებ ამ გარემოების არსებობასა, ხოლო გულისხმიერი მკითხველი თვითვე შეიძლება მის დაფასებას ღირსებისამებრ.

დასასრულ, ვათავებთ-რა ამ თავს ჩვენის წერილისას, უნდა ვსთქვათ ორიოდე სიტყვა კიდევ ხარჯის ერთს დარგზედაცა, რომელსაც ეწოდება სახელად „ექსტრა-ორდინარი ხარჯი“.

როგორც ზემორე იყო განმარტებული, ეს ხარჯი ისეთი ხარჯი არც კია, რომელიც უნდა გამოკლებულ იქმნას საერთო მოგებიდან. „ექსტრა-ორდინარის ხარჯის“ ფული ხმარდება საზოგადო საქიროებათა დაკმაყოფილებას, მაგალითად, სათავად-აზნაურო სკოლის შენახვას, და ამიტომ თვით ბანკის ხარჯს არას გზით არ უნდა მიემატოს. ეს ფული უფრო წმინდა მოგებას უნდა მიემატოს, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, წმინდა მოგების იმ ნაწილს, რომელიც ჰხმარდება საზოგადო საქიროების დაკმაყოფილებას. „ექსტრა-ორდინარი ხარჯი“ გაჩნდა ჩვენს ბანკში 1887 წლიდან და 1895 წლისთვის მისი რაოდენობა

აღედა 164.921 მან. 54 კაპეკამდე. შემდეგ, როცა ბანკის წმინდა მოგების განხილვას შევედგებით, ამ ხარჯსაც საზოგადო საჭიროებათა თანხას მივათვლით, ხოლო ამ უამად საჭიროა თავი-თავს მოვეუყაროთ ჩვენის ბანკის საშესავალ-გასავალო მოქმედებას.

VI

მაშ, ასეა; საერთო მოგება ჩვენის ბანკისა მთელ იმ ხნის განმავლობაში, რაც იგი არსებობს, არის 1,672,196 მან. 45 კ.

შემდგარია იგი ხუთის შემოსავლიანის დარგისაგან:

1) ყოველ-წლიურ 1%-ანის შესატანი	—	642.739	—	50
2) სხვა-და-სხვა სარგებელი ბანკის თანხათა	—	503.376	—	58
3) ჯარიმა	—	—	—	—
4) სარგებელი მოკლე-ვადიან სესხთა	—	204.784	—	10
5) ერთგზობისი 1%-ანი შესატანი	—	—	—	—
				41.869—16

სულ . 1.672.196—45

ამავე ხნის განმავლობაში დაუხარჯავს ბანკს, თუ ხარჯს მივათვლით, როგორც იქცევა ბ-ნი რევიზორი და თვით ბანკი თავის ანგარიშში, ექსტრა-ორდინარ ხარჯსაცა, რომელიც უნდა მიეთვალოს, ჩემის აზრით, წმინდა მოგებას, — 1,043.480 მ. 42 კ.

ეს ხარჯი შემდგარია ოთხის სახარჯო დარგისაგან:

1) ხარჯი ჯამაგირებისა და გამგებლობისა	—	502.629	—	99
2) სხვა-და-სხვა ხარჯი	—	—	—	—
3) მიღებული ზარალის გასასტუმრებლად	—	312.097	—	97
4) ხარჯი ექსტრაორდინარი.	—	—	—	—
				164.921—54

სულ 1.043.480—42

ამ სახით, ბანკის საერთო მოგებიდანა ანუ შემოსავლიდან რომ გამოერიცხოთ მისი ხარჯი, აღმოჩნდება, რომ წმინდა მოგება ჰქონია ჩვენს ბანკს თვისის არსებობის განმავლობაში 628.716 მან. 03 კაპ.

მაგრამ ამ წმინდა მოგებას უნდა მივათვალოთ „ექსტრა-ორდინარის ხარჯის“ ფულიცა, რომელიც ჰხმარდებოდა, რო-

გორც ზემორე იყო განმარტებული, არა ბანკის საჭიროებას, არამედ საზოგადო საჭიროებასა.

თუ ეს ასეა, მაშ ნამდვილი ხარჯი ბანკისა (ექსტრაორდინარის ხარჯის მიუთვლელად) ნაკლები უნდა იყოს იმდენით, რამდენიც ეს ექსტრაორდინარი ხარჯი იყო, ანუ 878,558 მან. 88 კაპ. ზემორე აღნიშნულ 1.043,480 მან. 42 კაპ. მაგერ.

ამ შემთხვევაში წმინდა მოგება იქნება უკვე არა 628.716 მან 03 კაპ., არამედ 793.637 მან 57 კაპ.

მაშასადამე, საერთო მოგება

1.672,196 მან. 45 კაპ.

ხარჯად, რომლის რაოდენობაც არის

878.558 მან. 88 კაპ.

და წმინდა მოგებად 793.637 მან. 57 კაპ.

საერთო მოგება რომ ასად დაესახოთ, ხარჯი შეადგენს 52,5%-ს, ხოლო წმინდა მოგება 47,5%-ს.

სად წაეიდა ეს ნახევარ-მილიონზედ მეტი წმინდა მოგება?—იკითხავს, რასაკვირველია, მკითხველი.

წმინდა მოგება იყოფა ამ ქამად სამ ნაწილად, ხოლო 1887 წლამდე იყოფოდა ოთხ ნაწილად.

1887 წლამდე 50% ჰხმარდებოდა საზოგადო საჭიროებას, და 25% ემატებოდა ძირის თანხას; 12½%—სათადარიგო თანხას; 12½% ეძლეოდათ გამგეობის წევრთა, დამფასებელს კომისიას და ბანკის მოხელეთა.

1887 წელს, საზოგადო კრების გადაწყვეტილებით, მოსპობილ იქმნა გადადება მოგების ნაწილისა სასარგებლოდ გამგეობისა, დამფასებულ კომისიისა და ბანკის მსახურთათვის და წმინდა მოგება იყოფა ამ ქამად სამ ნაწილად: 60% ჰხმარდებოდა საზოგადო საჭიროებას, 25% ემატება ძირის თანხას და 15%—სათადარიგო თანხას.

პირველ წერილში ჩვენ უკვე განვმარტეთ ზრდა ძირისა და სათადარიგო თანხისა, ამიტომ ჩვენ დავგვჩა ახლა განსახილველი დანარჩენი ორი ნაწილი წმინდა მოგებისა: ერთი ის, რომელიც გადაიდებოდა ხოლმე გამგეობისა, დამფასებელ კომისიისა და ბანკის სხვა მოხელეთა სასარგებლოდ და მეორე ის, რომელიც ჰხმარდებოდა საზოგადო საჭიროებას.

ათის წლის განმავლობაში გამგეობისა, დამფასებელ კომისიისა და სხვა მოხელეთა სასარგებლოდ იქმნა გადაღებული (1877 წლიდან 1887-მდე) სულ 49.619 მან. 85 კაპ. თუ ბუხგალტერულს განაწილებას არ გამოვეყიდებით, თქმა არ უნდა, რომ ეს ფული უნდა მიემატოს იმ ფულს, რომელიც იხარჯებოდა ჯამაგირებისა და ბანკის გამგებლობაზედ, და მაშინ აღმოჩნდება, რომ ჯამაგირებსა და ბანკის გაბგებლობაზედ დახარჯულა არა 502.629 მან. 99 კაპ., როგორც ზემოდ იყო მოხსენებული, არამედ 49 ათასის მანათით მეტი, ესე იგი 552.249 მ. 84 კ.

ყველაზედ დიდი წილი წმინდა მოგებისა ის წილია, ჩვენის საზოგადოების საბედნიეროდ, რომელიც საზოგადო საჭიროებასა ჰხმარდება. 19 წლის განმავლობაში, რაც ხანი ბანკი არსებობს, ამ წილის ფული ნახევარ-მილიონზედ მეტი შესდგა, სახელდობრ 502.283 მან. 42 კაპ. (ამ ფულში ჩავთლოვალეთ, როგორც ზემოდაც იყო ნათქვამი, ექსტრაორდინარის ხარჯის ფულიცა).

ეს იმასა ჰნიშნავს, რომ ბანკმა თვისის არსებობის განმავლობაში მისცა თავის დამაარსებელს საზოგადოებას უფრო მეტი, ვიდრე თვით მიიღო მისგანა. ჩვენ ვიცით, რომ ის თანხა, რომელიც გამოიღო ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობამ ბანკის დასაარსებლად, იყო 437 ათასი მანეთი. ეს თანხა, არამც თუ არ შემცირდა იმ ხანში, რაც ბანკი არსებობს, არამედ გაბევრდა 157 ათასი მანათითა და ამ ჟამად არის 594.700 მან. ნორჩი და შეუვნებელი ბავშვი, რომელიც ჩაიბარა ჩვენმა საკრედიტო დაწესებულებამ აღსაზრდელად ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობისაგან, გაიზარდა და განვითარდა; ეს ზრდა იმდენად შესამჩნევია, იმდენად ახარებს გულს, რომ სასურველია საზოგადოდ თავად-აზნაურთა შვილები ასეთის წარმატებით იზრდებოდნენ და ვითარდებოდნენ...

ეს უკვე დავაჟაკებული ძე თავად-აზნაურობისა, იმ პირველ დღიდანვე, როცა სწავლაში იქმნა მიცემული, მოიწიფა და ფეხზედ დადგა, შესამჩნევს შემწეობას უწევს თავის შორს მკვრეტელსა და წინ-დახედულს მშობლებსა. 19 წლის განმავლობაში, რაც იგი ქვეყნად არსებობს, ეს შემწეობა ნახევარ-

მილიონამდე ავიდა, ხოლო ეს ისეთი შემწობაა, რომელიც სიზმრადაც არ მოეზმანებოდა ჩვენს თავად-აზნაურობას, საკუთარი ბანკი რომ არა ჰქონოდა. რაც უნდა დიდი ნაკლულე-ვანება ჰქონდეს ჩვენს ბანკს, რაც უნდა დიდი ცოდვანი მიუძღოდეს ჩვენს წინაშე, რაც უნდა მწვავე იყოს წყლული, რომელიც დააჩნია ჩვენს საზოგადოებას, შესაძლოა მართლა ნაადრევად კრედიტის შემოღებამ მის ცხოვრებაში,—მაინც, რაკი უხვი წყარო აღმოგვიჩინა ბანკმა ჩვენის საზოგადო საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, ჩვენ მოვალენი ვართ პატივისცემით მოვიხადოთ მის წინაშე ქუდი და დაბლა დავუკრათ თავი.

მან მოახერხა ისე, რომ, რაც თანხა მიანდეს, ის თანხა 437 ათას მანეთიდან აიყვანა 594 ათას მანეთამდე. გარნა ამასაც არ დასჯერდა: მოგვცა კიდევ, ამას გარდა, ნახევარ მილიონზედ მეტი ჩვენის მეტად დიდის საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, ჩვენის ახალგაზღვრების აღსაზრდელად; ეს ახალგაზღვრება მოკლებული იქმნებოდა იმ მცირე განათლებასაც კი, რომელსაც დღეს იღებს, ის 437 ათასი მანათი, რომელიც გამოღებულ იქმნა ბანკის დასაარსებლად, ისევ მშობელთა ხელში რომ დარჩენილიყო.

ერთად რომ შევკვცოთ ის ფული, რაც საზოგადო საჭიროებასა ჰხმარდებოდა და ის ფული, რომელიც ყოველ-წლივ ემატებოდა ძირისა და სათადარიგო თანხას, ესე იგი აღვრიცხავთ მთლად ბანკის წმინდა მოგებას, იმას გარდა, რაც მიეცა 1887 წლამდე გამგეობას, დამფასებელ კომისიანა და ბანკის მოხელეთა, გამოვა, რომ წმინდა მოგება ბანკისა, ესე იგი ის, რაც საკუთრებაა დღეს ჩვენის თავად-აზნაურობისა და რაც დაჰხარჯა მან თავის საზოგადო საჭიროებისათვის, შეადგენს 744.018 მანეთს.

ბანკს შეუძლიან უთხრას თავის დამაარსებელს თავად-აზნაურობას: „თქვენ გვიბოძეთ 400 ითასი მანეთი; ევ ფული ხელ-უხლებლადა გვაქვს შენახული, ისე რომ კაპეიკი არ მოგვიკლია; ხოლო იმის სამაგიეროდ, რომ ბანკი ჰხმარობდა მაგ ფულს, მან მოგცათ 19 წლის განმავლობაში თითქმის ერთი-ორად მეტი, სახელდობრ 744 ათასი მანეთი; იმას ნულარ ვიანგარიშებთ თუნდა, რომ ბანკი აძლევდა სამუშაოს ჩვენის საზოგადოების საკმაოდ, ბლომა ხალხს, რომლის ჯამაგირებზედ მან დახარჯა აგრედვე არა ნაკლებ ნახევარ-მილიონისა.“

თუ მოვინდომებთ იმის გაგებას, თუ რა პროცენტს შეადგენს წმინდა მოგება იმ თანხისას, რომელიც თავად-აზნაურო-

ბამ გამოიღო, აღმოჩნდება, რომ 744 ათასი 437 ათასისას შე-
ადგენს 170,2%-ს. ხოლო ასეთი უზომო პროცენტი, რასაკვირ-
ველია, ერთს წელიწადს არ მიუღია ბანკს, არამედ 19 წელი-
დადს. ამიტომ წლიური პროცენტი 19-ჯერ ნაკლები იქნება,
ესე იგი 9%-ი.

ამ სახით, ბოლოსა და ბოლოს, ჩვენის თავად-აზნაურობის
თანხას მოაქვს 9% მოგება წელიწადში; ასეთი პროცენტი სრუ-
ლიად ზომიერია და საკმარისი.

საინტერესოა ახლა შევადაროთ ამ მხრივ მოქმედება ქუ-
თაისის ბანკისა ტფილისისას. ჩვენ უკვე შევეუდარეთ ერთმანერთს
ზრდა ძირისა და სათადარიგო თანხისა ორსავე ბანკში. მაშა-
საღამე, ჩვენ დავგრჩა განსახილველი შედარების წესით მდგო-
მარეობა და რაოდენობა საზოგადო საჭიროებისათვის დახარ-
ჯულის ფულისა ორისავე ბანკის-მიერ.

ტფილისის ბანკი ქუთაისისაზედ ადრე დაარსდა; ამიტომ,
თუ გვინდა, რომ ციფრების შედარება შესაძლებელი იყოს,
საჭიროა ორისავე ბანკის არსებობის ერთი და იგივე ხანი ავი-
ლოთ, სახელდობრ 19 წელიწადი; ტფილისის ბანკისათვის მე-19
წელიწადი იქნება 1893 წელი; მაშასადამე, თუ გვინდა შევეუ-
დაროთ ერთმანერთს შედეგი ორისავე ბანკის მოქმედებისა,
უნდა ავილოთ ტფილისის ბანკისათვის 1893 წლის ციფრები,
ხოლო ქუთაისის ბანკის ციფრები 1895 წლისა უნდა იყოს.

19 წლის განმავლობაში ტფილისის ბანკმა გადასდო სა-
ზოგადო საჭიროებისათვის 394.432 მან. 84 კაპ.; ამავე ხნის
განმავლობაში ექსტრაორდინარ თანხად, რომელიც იმავე სა-
ზოგადო საჭიროების დასაკმაყოფილებლად მიდის და, მაშასა-
ღამე, ზემორე თანხას უნდა მიემატოს, გადაიღო 54.264 მან.
58 კაპ., ხოლო სულ შესდგა 448.694 მან. 42 კაპ.

სხვა სიტყვებით რომ ვსთქვათ, გამოდის, რომ ტფილისის
ბანკმა ნაკლები მისცა 19 წელიწადში საზოგადო საჭიროების
დასაკმაყოფილებლად, ვიდრე ქუთაისისამ.

ქუთაისის ბანკმა გაიღო, როგორც ზემოდაც იყო მოხსე-
ნებული — — — — — 502.283 მ.

ტფილისისამ — — — — — 448.694 მ.

ე. ი. თითქმის 50 ათასის მანათით ნაკლები, ვიდრე ქუთაისისამ.

ასეთი შედეგი იმდენად მოულოდნელია, რომ მკითხველს,
რომელმაც იცის, შედარებით რა ვრცელია ოპერაციები ტფი-
ლისის ბანკისა, ძალიან გაუკვირდება ასეთი ამბავი. ეს ციფრ-

რები კი ყოველსავე ექვ გარეშეა, იმიტომ რომ ამოღებულა ტფილისის ბანკის გამგეობის მოხსენებიდან, რომელიც მან წარუდგინა კრებას ბანკის მოქმედების შესახებ 1894 წლის განმავლობაში (გვ. 4).

ამ საკვირველის ამბავის ასახსნელად უპირველეს ყოვლისა უნდა მიექცეს ყურადღება იმ გარემოებას, რასაკვირველია, რომ ტფილისის ბანკი იძლევა საზოგადო საჭიროებათათვის 35% წმინდა მოგებისას, ხოლო ქუთაისისა—60%-ს.

ხოლო საზოგადოება ნაკლებად დაეძებს იმას, თუ სად რამდენიმე პროცენტი გადაიდება ხოლმე, იმისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს თვით იმ ფულის რაოდენობას, რომელიც ჰხმარდება მის საზოგადო საჭიროებას. ხოლო ამ მხრივ ქუთაისის ბანკი არა თუ უკან არა რჩებოდა თავის უფროს ძმას, არამედ კადნიერობდა ცოტათი იმაზედ წინაც ევლო.

იქნება ამ, პირველ შეხედვით, ფრიად საოცარის ამბის მიზეზი ის გარემოებაა, რომ ბანკის დასაარსებლად ერთნაირად არ გაისარჯნენ ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობანი? ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობამ ბევრად მეტი გაიმეტა ამ საქმისათვის, ვიდრე ტფილისის გუბერნიისამ. მან შედარებით ბევრად მეტი კეთილშობილება და შორს-მჭურვტელობა გამოიჩინა, ბევრად მეტი გულ-უხვობა და ხელ-გაშლილობა იტვირთა. ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობა ძუნწობდა და სიხარბეს მიეცა: ენანებოდა დაეთმო ნაწილი იმ ფულითა, რომელიც მიიღო გლეხთა განთავისუფლებისათვის, და ამიტომ ამ თავად-აზნაურობამ გამოიღო მხოლოდ 80 ათასი მანეთი. ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობა კი, გატაცებული და აღფრთოვანებული თვისთა მოწინავე კაცთა მაგალითითა, უხვად სწირავდა თავის ფულს საზოგადო საქმისათვის; ამიტომ მან მოაგროვა 400 ათასი მანეთი, ესე იგი გაიღო ხუთჯერ მეტი, ვიდრე ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობამა.

ამ ჟამად ორისავე ბანკის თანხები გათანაბრდა, ხოლო საზოგადო რაოდენობა მოგებისა ბევრად და ბევრად მეტი აქვს ტფილისის ბანკს, ვიდრე ქუთაისისას. მაგრამ ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურნი აქ არაფერ შუაში არიან. ასეთს შედეგს მიაღწია ბანკმა იმათ მეცადინეობის გარეშე და მიზეზად ამისთანა შედეგისა უნდა დავსახოთ საზოგადო ვითარება ორისავე ბანკის არსებობისა და აი ამ ვითარების განხილვას შევუდგებით ჩვენც შემდეგ წერილში.

გ. მააშვილა

რედაქტორი
ალექსანდრე ჭყონია.

გამომცემელი
ალექსანდრე ჯანაღარი.

1897

„მოსამბე“

თვიური ჟურნალი

(წელიწადი მეოთხე)

გ ა მ ო ვ ა ი მ ა ვ ე პ რ ო ბ რ ა მ ი თ

ფასი ჟურნალისა გაზაფხვით:

	1 წლით	6 თვით	3 თვით
რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში.	10 მან.	6 მან.	4 მან.
სასჯელად გარეჯ	13 მან.	7 მან.	5 მან.

ვისაც წლიური ფასის ერთად შემოტანა ეძნელება, შეუძლიან შემოიტანოს: 1 იანვრამდე—4 მან., 1 აპრილამდე—3 მან. და 1 სექტემბრამდე—3 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ჟურნალ «მოამბის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ლორის-მედიკოვის ქუჩასე № 13.

წიგნას მადანაებს, რომელნიც იკისრებენ ჟურნალ „მოამბე“-ზე ხელის-მოწერის მიღებას, შეუძლიანთ აიღონ მთელის წლის შემოსატანიდან კამისიისა და ფულის გამოგზავნისთვის ათა შაურა, ხოლო თუ ფულს ნაწილ-ნაწილ შემოიტანენ, ანაფერა დაეთმობათ.

შენიშვნა: 1) ჟურნალის თავის დროზე მიღებისათვის რედაქცია პასუხს აგებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ფული გამოგზავნილ ან შემოტანილ იქნება რედაქციის კანტორაში. 2) ქალაქ გარეშე ხელის-მოწერით ფულის მიღების კვიტანცია გავგზავნებათ მხოლოდ იმათ, ვინც ჟურნალის ფასთან ერთად წარმოადგენს 7 კაპ. ფოსტის მარკას ყოველ კვიტანციაზე.

ქალაქ გარეჯ მცხოვრებთათვის ადრესი: *Тифлис, Редакция „Моамбе“.*

რედაქციამ მოსახერხებლად სცნო სოფლის მღვდლებს, სოფლის მასწავლებლებს, ხელოსნებს და მოწაფეებს ჟურნალი. დაუთმოს რვა მანეთად წელიწადში. ვისაც 8 მანეთის ერთად შემოტანა ეძნელება, შეუძლიან პირველში ოთხი მანეთი შემოიტანოს და ორ-ორი მანეთი მარტში და აგვისტოში.

„ივერია“

გამოვა 1897 წელსაც

იმავე პროგრამით, როგორც წინად.

გამოვა მსოფლიდ 17 იანვრიდან, ყოველ დღე, გარდა იმ დღეებისა, რომელაც ზედ მოსდევს კვირა-უქმეებს.

ფასი კაჲეთისა:

11	თვით და 13 დღ.	9 მ.	60 კ.	6	თვით	6 მ.	—	კ.
11	"	9 "	50 "	5	"	5 "	50	"
10	"	8 "	75 "	4	"	4 "	75	"
9	"	8 "	—	3	"	3 "	50	"
8	"	7 "	25 "	2	"	2 "	75	"
7	"	6 "	50 "	1	"	1 "	50	"

სახდვარ-გარეთ დაბარებული 1898 წლის 1 იანვრამდე ეღირება 17 მან.

ტფილისს გარეთ მცხოვრებთ უნდა დაიბარონ გაზეთი შემდეგის ადრესით:

ТИФЛИСЪ. Редакція „ИВЕРІА.“

ტფილისში ხელის-მოწერა მიიღება „ივერიის“ რედაქციაში, ნიკოლოზის ქუჩა № 21. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარ. სასახლის ქუჩ., ქართველთა თავად-აზნაურთა ქარეზსლაში.

თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე ადრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანეთი; ხოლო თუ ქალაქის გარეთიდან სხვა ადგილს გადავიდა სადმე, ქალაქს გარედვე—ორი აბაზი. თუ თვის განმავლობაში დაიბარა ვინმე გაზეთი არა მთელის წლით, მას გაეგზავნება გაზეთი პირველ იმ თვიდან, რომელსაც დამბარებელი აღნიშნავს.

1896 წლის ხელის-მომწერთა საყურადღებოდ.

ვისაც გაზეთი დაბარებული ჰქონდა 1896 წელს მთელის წლით, თუ ჰსურთ 1898 წლის პირველ იანვრამდე მიიღონ გაზეთი, უნდა წარმოადგინონ ოთხი თვის ფასი—3 მან. და 33 კაპ. (კაპეიკების მაგიერ შეიძლება ფოსტის მარკები გამოიგზავნოს). ხოლო ვისაც არა ჰსურს, იმას მიუვა გაზეთი შეიღის თვისა და ცამეტის დღის განმავლობაში 17 იანვრიდან.

ვისაც 1896 წელში დაბარებული ჰქონდა გაზეთი რამდენისამე თვით, იმათ შეუძსრულდებათ დანაკლისი ნომრები 17 იანვრიდან.

რედაქტორ-გამომცემელი **ილია ჭავჭავაძე.**

ყოველ დღიური გაზეთი

„ცნობის ფურცელი“

გამოვა 1897 წელსაც ყოველ დღე კვირა-უქმეების შემდეგაც უფრო დიდის სომისა და უფრო ვრცელის პროგრამით და მრავალის სხვა-და-სხვა ცნობებით.

წლიურ ხელის-მოშვებით გაზეთთან ერთად გაეგზავნებათ უსასყიდლოდ

საქართველოს კალენდარი 1897 წლისა

ფასი გაზეთისა:

ერთის წლით . . . . 6 მან. || ერთის თვით . . . . 1 მან.
ნახევარის წლით . . . 4 მან. || ცალკე ნომერი . . . „ 3 კ.

(სხვა ვადით გაზეთის დაბარება არ შეიძლება)

საფლას მასწავლებელთ გაზეთი დაეთმობათ 5 მანეთად.

ვისაც ერთბაშად შემოტანა ეძნელება, რედაქცია აძლევს შედგავას: ხელის-მოწერის დროს შეუძლიანთ შემოიტანონ 2 მანეთი, ხოლო დანარჩენი 4 მანეთი შემდეგ ოთხ თვეში თვე და თვე.

ხელის-მოწერა მაილება:

ტფილისში წერა-კითხვის წიგნის მალაზიაში, ქუთაისში ვ. ბეჟანიშვილთან, ბათუმში მ. ნიკოლაძესთან, ოზურგეთში და ახალ-სენაკში კ. თავართქილაძესთან, სახუმში თედო სახოკიასთან, თელავში ილია იმერლიშვილთან, სადნადში დ. მაჩხანელთან (ნადირაძე), გორში არსენ კალანდაძესთან, კვკვგში ლუარსაბ ბოცვაძესთან.

განცხადებას ფასა: პირველ გვერდზედ სტრიქონი 10 კაპ. მეოთხეზედ 5 კაპეიკი.

ადრესი რედაქციისა: Тифлисъ, въ редакцію газеты „Цнобисъ-Пурцели“, Фрейлинская ул. д. Мирзоева.

რედაქტორ-გამომცემელი ვალერან გუნია.

საპოლიტიკო, სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახატიანი გამატი

„კ ვ ა ლ ი“

გამოვა 1897 წ. ყოველს კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თაბახამდე

ფასი გზაჯანათ:	მან. კაპ.	ფასი გზაჯანელად:	მან. კაპ.
ერთის წლით	8	ერთის წლით	7
ნახევარის წლით	4	ნახევარის წლით	3—50
სამის თვით	2—50	სამის თვით	2

თითო ნომერი—15 კაპ.—ხელის-მომწერლებს წლის ფული შეუძლიათ ნაწილ-ნაწილად გამოგზავნონ.

ხელის მოწერა მიადება: ტფილისში—არწრუნისეულ ქარვასლაში: „ქართულ სახალხო სამკითხველოში“, „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“ და თვით „კვალის“ და „ჯეჯილის“ რედაქციაში. (Артиллер. ул. д. Тамамшева, воєнн Кадетскаго корпуса).

ქალაქ გარეშე ხელის-მომწერთა შეუძლიათ მიმართონ: ქუთაისში ვარლამ ჭილაძის, ვ. ბეჟანეიშვილის, ხეთერლის წიგნის მაღაზიებში და ბ-ნ ლალიძესთან ზელტერის წყლის ქარხანაში.—ბათუმში: მათე ნიკოლაძის ჟურნალ-გაზეთის სააგენტოში.—განჯაში: ალ. მიქაბერიძეს.—ფოთში: მიხეილ თურქიას და ი. კობრიძეს.—მიხაილოვში (ხაშურში): იოსებ ფანცულაიას.—თიონეთში: ივ. ჩიბალაიშვილს.—გორში: არსენ კალანდაძეს,—ყვირილაში: ბ-ნ არაბიძის წიგნის მაღაზიაში.—საჩხერეში: ყარ. ჩხეიძეს.

რედაქციისაკენ: ყველა ჩვენი ჟურნალ-გაზეთები ახალ წლისათვის ხელის მოწერის წინეთ ჰპირდებიან გამოცემის გაუმჯობესობას გარეგნივ და შინაარსით, ზოგი კი საჩუქარსაც (პრემიას) აღუთქვამს, მაგრამ ზოგჯერ თავიანთ ხელთ არ არის მისი ასრულება სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო. ჩვენ ვაუწყებთ „კვალის“ მკითხველებს, რომ რედაქციას მართალია წრეულს დაუგვიანდება პრემიის დარიგება, მაგრამ ყოველ ღონის-ძიებას იხმარს პირნათლად გამოვიდეს ხელის მომწერლებთა წინაშე.

გახვთ „კვალის“ პროგრამის გაფართოვებაზე უკვე დართულია ნება და ამით გაზეთის უფლება და საშუალება მიეცა, სრული ყოველ დღიურ საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთის მგზავნათ, მსჯელობა იქონიოს როგორც რუსეთსა და საზღვარ-გარეთის ცხოვრების და პოლიტიკის შესახებ, აგრეთვე ჩვენი ცხოვრების დღიურ საქირ-ბოროტო ვარამხედაც.

წელსაც ყველა თანამშრომლებმა აღვითქვეს თავისი კალმის ნაწარმოების მოწოდება. რაც შეეხება გარეგნივ გაუმჯობესობას, რედაქცია ღონისძიებისამებრ აქცევს ყურადღებას: ჩვენ ვიბარებთ კლიშეებს ყოველთვის ღონღონიდან, პეტერბურგიდან და ახლაც დაბარებული გვაქვს მტუტ-გარდიდან, ხოლო თბილისში შეუძლებელია ხეირიანი ნახატების დაბეჭვდა, რადგან ჩვენი ცხოვრების მცოდნე მხატვრები თითქმის არა გვყავს და ლიტერატორთადაც ხშირად უფუჭდება სურათები.

შომავალი 1897 წ. კვალის ხელის მომწერლებს დაურიგდებთ პრემიით ისტორიული აღბოში (სურათები ჩვენი მფევებისა, ისტორიულ პირთა, ძველი მონასტრებისა და ციხეების,—აღწერით.)

მომავალ 1897 წელს

სასოფლო მკურნეობის კონომიის, და ჭიკიენის

ყოველ კვირეული ჟურნალი

„მ მ უ რ ნ მ“

გამოვა იმავე პროგრამით, როგორც აქამდე გამოდიოდა.

ჟურნალის გამოწერის მსურველმა უნდა მიმართოს: ქუთაისში «მეურნის» რედაქციას, გეგუთის ქუჩის გადასასვლელში, ჭყონიას სახლში, № 10; «მეურნის» რედაქციის სტამბას, ტკილისის ქუჩაზე ს. სვიმონიას შენობაში, გუბერნატორის სახლას პირდაპირ და ეველას წიგნის ძაღაზე; ზუგდიდში ბ-ნს ირაკლი ქანოსროს ძეს კალანდრაძეძეს; ოჩამჩირეში ბ-ნს სპირიდონ ნორაკიძეს; ოქტომბრი ივანე კ. გეგას; სურამში ბ-ნს იოსებ მესხს; საჩხერეში ბ-ნს ყარაძან ჩხეიძეს; ხილისთავში ბ-ნს სია გიორგის ძეს ბერიძეს; კიწაში აზნ. დავით ჩაჩაბაძეს და ხონში თქდს ილია ალექსის ძეს წულუკიძეს.

ჟურნალი ღირს: წლით 5 მან., ნახევარა წლით 3 მან.

სოფლის მსწავლებელთ, მღვდლებს, სკოლებს და ეველას სასწავლებელთა მოწაფეებს ჟურნალი დაეთმობათ წელაწადში ოთხ მანეთად.

ვინც ჟურნალზე საგაისოთ წრეულს მოაწერს სელს და სკედრ ფულსაც გადასდის, მას ფულის შემოტანის დღიდან გამოსული წლებანდელი ნომრები გაკვზავნებათ უსასყიდლოთ.

ფოსტის ადრესი: Кутаисъ. Редакція „Меурнэ“.

რედაქტორი და გამომცემელი ილია ჭყონია

საქმაწვილო ნახსატებიანი ჟურნალი

ჯეჯილი

წელიწადი მეგრე

გამოვა 1897 წელს თვეში ერთხელ იმავე პროგრამით როგორათაც აქამდის.

ქურნალში მონაწილეობის მიღება აღვეთქვეს ყველა ჩვენში საუკეთესო მწერლებმა.

ქურნალი „ჯეჯილი“ ტფილისში დატარებით ღირს—4 მ. ტფილისს გარეშე გავზავნით 5 მან.

ცალკე ნომრის ფასი ტფილისში არის 50 კაპ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარ წლით.

ხელის-მოწერა მთავრები

1) ტფილისში—„წერა-კითხვის საზოგადოების“ კანცელარიაში, (Дворцовая ул., д. Зем. Банка, № 102), ქართულ სახალხო სამკითხველოში (д. Зем. Банка № 32) და თვით „ჯეჯილის“ რედაქციაში (Артиллер. ул. д. Тамаш ва, возлѣ Кадет. корпуса).

2) ქუთაისში—3. ბეჟანეიშვილთან, და თ. მთაგრიშვილთან.

3) გორში—პრ. კალანდაძესთან.

4) ბათუმში—მ. ნიკოლაძის სააგენტოში.

5) თელავში—მ. სისკარაშვილის აფთიაქში.

6) სახხერში—ქარამან ჩხეიძესთან.

7) ელისავეტოპოლში—ა. მიქაბერიძესთან.

8) თიონეთში—ივ. ჩიბალაიშვილთან.

9) ყვირილაში—არაბიძის წიგნის მაღაზიაში.

10) მიხაილოვში—ი. ფანცულაისთან.

ზოსტის ადრესი: *Въ Тифлисъ, въ редакцію грузинскаго мѣсячнаго журнала „Джеджили“.*

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა

„მწყემს“^{-ზე}

და

რუსულ „ПАСТЫРЬ“-ზედ

ფასი ჟურნალისა:

12 თვით „მწყემსი“	3 მ.	6 თვით „მწყემსი“	2 მ.
— „ ორივე გამოცემა	5 „	— „ ორივე გამოცემა	3 მ.
— „ რუსული	3 მ.	— „ რუსული	2 მ.

გაზეთზე ხელის მოწერა შეიძლება როგორც **ევანაღაში**, აგრეთვე **ქუთაისში** და **ტფილისში** წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში, ბ. შიო ქუჩუკაშვილთან. **ფოთში**—დეკანოზ მ. გრიგოლ მაჭაროვთან; **სახსკერქში**—მ. ყარამან ჩხეიძესთან; **ახალციხეში**—დეკანოზ დ. ხახუტოვთან. **ახალსენაკში**—სასულიერო სასწავლებლის მასწავლებელ სპირდონ ან. მატარაძესთან.

1897 წლის „მწყემსი“-ს ხელის-მომწერთათვის საჩუქრად დანიშნულია რედაქციისაგან

გ უ ჯ რ ე ბ ი

შედგენილი პროფესორის ალ. ხახანაშვილისა და გამოცემული „მწყემსის“ რედაქციისაგან.

სოფლის მასწავლებელთ და ღარიბთ გაზეთები დაეხმობათ მთელის წლით ორივე გამოცემა **სამ მანეთად**.

რედაქციას აქვს კანტორები: **ქუთაისში** ხახანაშვილების სახლებში და **ევანაღაში** რედაქტორის საკუთარ სახლებში.

გარეშე მცხოვრებთა ჟურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ აღრესით: **Въ Квирилы, въ редакцію газеты и журнала „МЦКЕМСИ“ и „ПАСТЫРЬ“.**

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1897 ГОДЪ НА
ЕЖЕМЯСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ, НАУЧНЫЙ И ПОЛИТИЧЕСКІЙ ЖУРНАЛЬ

„СЪВѢРНЫЙ ВѢСТНИКЪ“

(Годъ изданія XII).

Въ 1896 г. въ „СЪВ. ВѢСТН.“ было, между проч., напечатано: „КАРЬЕРА СТРУКОВА“ Пов. А. Эртеля. „О РАЗВИТИИ РУССКАГО НАРОДНАГО ХОЗЯЙСТВА“ Проф. А. Исаева. „ТРИЛБИ“ Ром. Ж.-дю-Морье. „ИЗЪ ПИСЕМЪ Т. Н. ГРАНОВСКАГО“. „ЛЮБОВЬ И РЕВНОСТЬ У ДѢТЕЙ“ Д-ра В. Янубовича. „ВЪ ДУДКѢ“ Пов. Вас. Немировича-Данченко. „О НАПРАВЛЕНІЯХЪ СОВРЕМЕННОЙ ЭСТЕТИКИ“ Э. Радлова. „QUO VADIS“ Ром. Ген. Сенкевича. „ВОСПОМИНАНІЯ О А. И. ГЕРЦЕНѢ“ Тучковой-Огаревой. „ЛЮБОВЬ“ Ром. О. Шапирь. „НАСЛѢДСТВЕННОСТЬ ПОЛА“ Е. Чижова. „ВЪ КАШКАНѢ“ Пов. П. Боборыкина. „ДѢТСТВО И ОТРОЧЕСТВО П. И. ЧАЙКОВСКАГО“ М. Чайковского. „Двѣ новеллы“: а) „НАУКА ЛЮБВИ“ и б) „ЛЮБОВЬ СИЛЬНѢЕ СМЕРТИ“ Д. Мережковского. „НОВѢЙШАЯ ИСПАНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА“ Проф. А. Шепелевича. „ЗЕРКАЛА“ Пов. З. Гипціусъ. „СЪВЕРНЫЙ ПОЛЮСЪ И ПУТЕШЕСТВІЕ НАНСЕНА“ М. Венюкова. „ФРИДРИХЪ НИЦШЕ“ Оч. Л. А. Саломэ. „ЖИЛИЩНАЯ НУЖДА РАБОЧИХЪ КЛАССОВЪ“ Д. Герценштейна. „ГОГОЛЬ И А. О. СМЕРНОВА ВЪ 1842—44 ГГ.“ В. Шенрока. „НОВАЯ ФРАНЦУЗСКАЯ ШКОЛА ВЪ МУЗЫКѢ“ и „НОВО-ГЕРМАНСКАЯ МУЗЫКА“ А. Коптяева. „АЛЕКСАНДРЪ ДЮМА“ и „НОВЫЯ ТЕЧЕНІЯ ВО ФРАНЦУЗСКОМЪ РОМАНѢ“ З. Венгеровой. „НОВАЯ ПОВѢДА НАУКИ“ А. Гершуна. „БОГЪ ТЕАТРА“ Разск. Я. Крюковского. „ИДЕЯ ИЛЛАДЫ“ Н. Минскаго. „ТАМОЖЕННОЕ РАЗОРУЖЕНІЕ“ В. Бирюковича. „ИСТОРИЯ ОДНОГО ИДЕЙНАГО ПРЕСТУПЛЕНІЯ“ Проф. И. Оршанскаго. „ПИСЬМА М-те ВІАРДО И Г. ФЛОБЕРУ“ И. С. Тургенева. „ИСКУССТВО И ДѢЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ“ Изъ соч. Дж. Рескина. „РЕОРГАНИЗАЦІЯ С.-ПЕТЕРБУРГСКАГО Д. МОСКОВСКАГО КОМИТЕТОВЪ ГРАМОТНОСТИ“ н. Арефьева. „КЪ ЗВѢЗДАМЪ“ Раз. Ѳ. Сологуба. „МОСКВА РИМЪ“ Проф. А. Брикнера. „ПОЛЬСКІЙ ПУБЛИЦИСТЪ-ХУДОЖНИКЪ“ К. Льдова. „ТУРГЕНЕВЪ И ТОЛСТОЙ“ Проф. Д. Овсяннико-Куликовскаго. „НОВАЯ ЖЕНЩИНА И РАЗВОДЪ“ П. Тверскаго. „ЖЕНСКІЕ ТИПЫ ВЪ ТРАГЕДІЯХЪ РАСИНА“ Проф. Ѳ. Батюшкова. „СЕЛЬСКО-ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ОТХОЖІЕ ПРОМЫСЛЫ“ В. Бирюковича. „ПЛОСКОГОГЪЕ“ Ром. Л. Гуревичъ. „НѢМЕЦКІЙ СТУДЕНТЪ КОНЦА ВѢКА“ Проф. А. Трачевскаго. „АТОМИЗМЪ И ЭНЕРГЕТИЗМЪ“

Проф. А. Введенскаго. „НА КОНКУРСЪ“. Раз. А. Стерна, и
мн. друг.

СТИХИ: Н. Минскаго, Д. Мережковскаго, З. Гиппиусъ, К. Льдова.
К. Фофанова, К. Бальмонта, Ф. Сологуба, О. Чюминой и др.

Постоянные отдѣлы въ журналѣ:

I. „ВОПРОСЫ САМООБРАЗОВАНІЯ“ (Статьи проф.
И. Боргмана, проф. А. Козлова, проф. В. Шимкевича, проф. К.
Поссе, проф. Л. Шепелевича, Н. Усова, проф. А. Брикнера, и др.)
II. „ОБЛАСТНОЙ ОТДѢЛЪ“. III. „ЗЕМСКОЙ ОТДѢЛЪ“
(Статьи: „Земское и городское самоуправленіе“ М. Стивала,
„Земскія финансы“ В. Бирюковича, „Взаимное земское страхо-
ваніе“ П. Ск—скаго, „Земское и городское самоуправленіе“ П.-
Кузнецова и др.). IV. „ПРОВИНЦІАЛЬНАЯ ПЕЧАТЬ“ Л. Го-
рева. V. „ВНУТРЕННЕЕ ОБОЗРѢНІЕ“. VI. „ЗА ПРЕДѢ-
ЛАМИ ЕВРОПЕЙСКОЙ РОССИИ“ (Статьи: „Въ Сибири“.
„Кому просвѣщать Сибирь?“ „Земство въ Сибири“, „Ссылка
въ отдаленныя мѣста Сибири“, „Земская школа въ Сибири“
и др. Н. Арефьева. „Кавказ“ М. П., „Прибалтійскій край“ П.
К., „Привислянскій край“ М. П., „Финляндскія дѣла“ П. Куз-
нецова). VII. КОРРЕСПОНДЕНЦІЯ ИЗЪ-ЗАГРАНИЦЫ“. VIII. ИЗЪ ЖИЗНИ И ЛИТЕРАТУРЫ“. IX. „КРИТИКА“. X. БИБЛОГРАФІЯ“. XI. „ЛИТЕРАТУРНЫЯ ЗАМѢТКИ“. А. Вольнскаго (Статьи: „Власть тьмы“, „Современная русская беллетристика“, „Философскія теченія въ русской поэзій“, „Книга Куно-фишера о Шопенгауэрѣ“, „Два послѣднихъ романа Золя“, „Польскій романистъ Сенкевичъ“ и др.).

Подписная цѣна на журналъ понижена (безъ
измѣненія объема и состава книжекъ).

Разрочка для иногородныхъ приспособлена къ
удобствамъ почтовой пересылки денегъ:

Условія подписки:

	Годъ.	1/2 г.	1/4 г.	1 мѣс.
Для иногородныхъ.	12 р.	6 р.	3 р.	1 р.
„ городскихъ (съ дост.).	11 „	5 „	2 р. 75 к.	90 к.
„ заграничныхъ	14 „	7 „	4	

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ: въ Гл. Конторѣ, Спб., Тро-
ицкая, 9; въ Москвѣ, въ Отдѣл. Конг. книжн. магаз. К. Ти-
хомирова, Кузнецкій мостъ; въ кн. маг. Барбасникова, „Но-
ваго Времени“, Печковской и др.

Редакторъ-Издательница Л. Я. Гуревичъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1897 ГОДЪ,

(Пятьдесятъ второй годъ изданія)

НА ГАЗЕТУ

„КАВКАЗЪ“.

Съ 1-го января 1897 года газета „КАВКАЗЪ“ будетъ издаваться подъ редакціей

В. Л. Величко,

по значительно-расширенной программѣ.

Газета поставитъ себѣ задачей усиленное содѣйствіе духовному и экономическому развитію Кавказскаго края, культурное сближеніе его съ основными, созидательными началами русской жизни и служеніе отечественнымъ интересамъ на Востокаѣ.

Къ развитію существующихъ отдѣловъ газеты будутъ прежде всего приняты слѣдующія мѣры:

1) Районъ мѣстныхъ корреспонденцій будетъ увеличенъ вѣстями изъ отдаленнѣйшихъ уголковъ Кавказа;

2) Для передовыхъ статей и фельетоновъ будутъ приглашены новые сотрудники, мѣстные и столичные;

3) Особое вниманіе будетъ обращено на кавказовѣдніе въ широкомъ смыслѣ этого слова;

4) На обзоръ мѣстной русской и туземной печати и

5) На художественные переводы съ мѣстныхъ языковъ;

6) Столичные вѣсти и телеграммы о разнородныхъ дѣлахъ, интересующихъ кавказское общество, а также очерки русской жизни, будутъ получаться отъ нѣсколькихъ корреспондентовъ, близкихъ къ разнымъ сферамъ;

7) Беллетристическій и научный отдѣлы восполнятся произведеніями извѣстныхъ авторовъ.

Сверхъ того, редакція озаботитъ япостепеннымъ расширеніемъ отдѣловъ заграничныхъ корреспонденцій и торговопромышленнаго, требующихъ большой подготовительной работы.

Подписная цѣна остается безъ измѣненія, а именно:

Съ доставкою въ Тифлисъ.	Съ пересылкою иногороднымъ.	По почтовому союзу:
На годъ . . . 11 р. 50 к.	На годъ . . . 13 р. —	На годъ . . . 18 р. 40 к.
„ 1/2 года . . . 6 р. — к.	„ 1/2 года . . . 7 р. —	„ 1/2 года . . . 10 р. —
„ 3 мѣс. . . . 3 р. 50 к.	„ 3 мѣс. . . . 4 р. —	„ 3 мѣс. . . . 6 р. —
„ 1 мѣс. . . . 1 р. 50 к.	„ 1 мѣс. . . . 1 р. 75 к.	„ 1 мѣс. . . . 2 р. —

Разсрочка допускается для годовыхъ подписчиковъ по соглашенію съ редакціей, при чемъ иногородными вносятся по 3 руб. при подпискѣ, 1-го марта и 1-го мая и по 2 руб.—1-го июля и 1-го сентября; городскими въ тѣ же сроки: 3 р., 3 р., 2 р., 2 р., и 1 р. 50 к.

НВ Подписка и объявленія на 1897 годъ принимаются по нижеслѣдующему **НОВОМУ АДРЕСУ:**

Г. Тифлисъ, Эриванская площадь, домъ Харазовой, бюро подписки на газету „Кавказъ“ на 1897 годъ.

Бюро открыто отъ 9-ти до 3-хъ часовъ дня.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на 1897 г.

на газету

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“.

(ДВАДЦАТЫЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ).

Программа газеты: I. Правительственныя распоряженія. II. Телеграммы собственных корреспондентовъ и „Россійскаго агентства“. III. Статьи по внутреннимъ вопросамъ. IV. Обзорніе иностранной политической жизни. V. Мѣстная хроника: засѣданія думы, общество и желѣзнодорожныя новости. VI. Корреспонденціи. VII. Общая хроника—внутренняя и иностранная. VIII. Фельетонъ литературный, научный, повѣсти, рассказы и др. IX. Судебная хроника. X. Смѣсь. XI. Театръ и музыка, XII. Справочный отдѣлъ.

Въ январѣ 1897 года истекаетъ *десять лѣтъ* со времени выхода „Тифлискаго Листка“ къ настоящему издателю. Въ теченіе десяти лѣтъ „Тифлисскій Листокъ“ съ каждымъ годомъ прогрессировалъ: увеличенъ форматъ газеты, введены все отдѣлы литературныхъ, политическихъ и общественныхъ газетъ, расширенъ отдѣлъ корреспонденцій и руководящихъ статей по мѣстнымъ вопросамъ, съ октября же мѣсяца настоящаго года мы получаемъ *ежедневно спеціальныя телеграммы изъ Петербурга, редактируемыя И. Ф. Васильевскимъ („Буква“)*.

Оставаясь вѣрной своей задачѣ служить интересамъ Кавказа, редакція и впредь будетъ заботиться о расширеніи какъ формата газеты, такъ и отдѣловъ ея, чтобы читатели „Тифлискаго Листка“ имѣли возможность быть въ курсѣ общественной жизни нашей окраины, всей Россіи и иностранныхъ государствъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Городская съ доставкой.	Иногородная съ пересылкой.
На годъ . . . . . 5 р.	На годъ . . . . . 7 р.
„ 6 мѣсяцевъ . . . . . 3 р.	„ 6 мѣсяцевъ . . . 3 р. 50 к.
„ 1 мѣсяць . . . . . 57 к.	„ 1 мѣсяць . . . 1 „ — „

Подписка принимается **ИСКЛЮЧИТЕЛЬНО** въ конторѣ изданія. Тифлисъ, Головинскій проспектъ, д. №3, въ Баку, съ 15 декабря, въ „Справочной конторѣ“ на Паранетъ, въ Батумѣ—въ газетномъ агентствѣ М. Николадзе.

Открыта подписка на 1897 годъ

НА ЕЖЕНЕДѢЛЬНУЮ ГАЗЕТУ

„КАВКАЗСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО“

органъ Императорскаго Кавказскаго Общества Сельскаго Хозяйства. Газета выходитъ по четвергамъ, безъ предварительной цензуры,
ПО СЛѢДУЮЩЕЙ ПРОГРАММѢ:

1. Руководящія статьи по техническимъ и экономическимъ вопросамъ сельскаго хозяйства Кавказа. 2. Популярная статья (оригинальная и переводная) по полеводству, молочному хозяйству, садоводству, виноградарству и виводѣлю, шелководству, лѣсоводству, техническимъ производствамъ и проч. 3. Хроника и корреспонденціи. 4. Отчеты хозяевъ о произведенныхъ ими въ своихъ хозяйствахъ опытахъ и наблюденіяхъ. 5. Обзоръ литературы русской и иностранной по вопросамъ, относящимся къ Кавказу. 6. Сельско-хозяйственныя статистическія и рыночныя свѣдѣнія о производствѣ и потребленіи сельско-хоз. продуктовъ, о видахъ на урожай, о цѣнахъ на продукты; тарифы. 7. Правительственныя распоряженія. 8. Протоколы, доклады и отчеты общества и его органовъ. 9. Критика и библиографія. 10. Вопросы и отвѣты. 11. Сельско-хозяйственный календарь. 12. Домоводство. 13. Справочный указатель. 14. Смѣсь. 15. Метеорологическія наблюденія. 16. Объявленія.

ЗАДАЧА ГАЗЕТЫ заключается въ установленіи болѣе тѣсной связи между Обществомъ и хозяевами Кавказа, съ цѣлью, во первыхъ, совмѣстной разработки сельско-хозяйственныхъ вопросовъ Кавказа и, во вторыхъ, распространения среди населенія необходимыхъ сельско-хозяйственныхъ знаний.

Въ отдѣлѣ „Вопросы и отвѣты“ газета, при содѣйствіи специалистовъ, будетъ своевременно давать хозяевамъ отвѣты на тѣ вопросы, съ которыми они будутъ обращаться въ редакцію или Общество сельскаго хозяйства.

Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой: на годъ—4 руб., полгода—2 руб., $\frac{1}{2}$ года—1 руб. и 1 мѣсяць—40 к.

Подписка принимается въ Тифлисѣ въ бюро Импер. Кавк. Общ. сел. хоз., Барятинская ул., собственный домъ и въ С. Петербургѣ при книжномъ магазинѣ журнала „Деревня“; уг. Большой Морской и Кирпичнаго переулка, домъ 3—13
Отвѣтственный редакторъ *А. А. Калантаръ*.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

на 1897 годъ.

(четырнадцатый годъ изданія).

У С Л О В І Я П О Д П И С К И

съ доставкой и пересылкой:

На 6 мѣсяцевъ 6 р. — к., на 3 мѣсяца 3 р. 50 к., на 2 мѣсяца 2 р. 75 к. и на 1 мѣсяць 1 р. 50 к.

За границу: на годъ—17 р., на полгода 9 р., на три мѣсяца—5 р. Подписка принимается не иначе, какъ считая съ 1-го числа любого мѣсяца.

Для годовыхъ подписчиковъ какъ городскихъ, такъ и иногородныхъ, обращающихся непосредственно въ контору редакціи, допускается разсрочка на слѣдующихъ условіяхъ при подпискѣ вносится—3 р., къ 1-му марта—2 р. къ 1-му мая—3 р. и къ 1-му сентября—2 р. Для сел. учителей и благотв. учреждений пониженная плата, а именно 7 р. въ годъ. 4 р. въ полгода. Также плата устанавливается въ войсковыхъ частяхъ, въ которыя выписывается не менѣе 10 экз.

О Т Ъ Р Е Д А К Ц І И.

Открывая подписку на будущій годъ, редакція „Нов. Об.“ считаетъ нелишнимъ заявить, что всѣ сотрудники (за немногими исключ.), которые принимали участіе въ нашей газетѣ до сихъ поръ, примутъ участіе въ ней и въ будущемъ году. Кромѣ того, намъ обѣщали сотрудничество нѣкоторые петербургскіе литераторы: **Д. Н. Маминъ, М. А. Протопоновъ** (критикъ), **В. Вересаевъ** (сотрудникъ „Русскаго Богатства“) и др. Нашъ лондонскій корреспондентъ **Л.—вичъ**, временно прекратившій участіе въ «Нов. Обозр.», въ скоромъ времени возобновитъ печатаніе у насъ своихъ политическихъ писемъ. Печатаніе **спеціальныхъ телеграммъ** изъ Петербурга и отчасти изъ главнѣйшихъ центровъ Закавказья будетъ продолжаться круглый годъ.

Но улучшеніе литературнаго и политическаго отдѣловъ нашей газеты не отвлечетъ насъ отъ главнѣйшей нашей задачи—отъ обсужденія **мѣстныхъ, кавказскихъ, во-**

просовъ, стоящихъ на очереди, и отъ сообщенія возможно полныхъ свѣдѣнй о событйяхъ мѣстной жизни. Мы заручились постоянными корреспондентами не только въ главныхъ городахъ Кавказскаго края, но и въ нѣкоторыхъ второстепенныхъ его пунктахъ. Многое завититъ въ данномъ ключаѣ, конечно, отъ содѣйствйя мѣстныхъ дѣятелей, голосъ которыхъ мы будемъ продолжать выслушивать съ особеннымъ вниманйемъ. Пользуясь ихъ сочувствйемъ, мы съ своей стороны ни минуты не будемъ забывать, что газета должна совершенствоваться съ каждымъ днемъ; мы будемъ стремиться къ тому, чтобы читающая публика получала возможно болѣе матеріала, обработаннаго и правильно освѣщеннаго, при чемъ никогда не перестанемъ руководствоваться той основной точкой зрѣнйя, которая ясна для всякаго, кто внимательно слѣдитъ за нашей газетой. (3—2)

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1897 ГОДЪ

на политическую, общественную и литературную газету

„КАЗБЕКЪ“

Газета будетъ выходить во Владикавказѣ три раза въ недѣлю по воскресеньямъ, вторникамъ и четвергамъ,

ПО СЛѢДУЮЩЕЙ ПРОГРАММѢ:

- 1) Дѣйствйя и распоряженйя Правительства.
- 2) Статьи по экономическимъ, этнографическимъ, бытовымъ и другимъ вопросамъ, касающимся Кавказа вообще и Терской области по преимуществу.
- 3) Хроника: мѣстные происшествйя, извѣстйя внутрення и внѣшнйя, съ указанйемъ ихъ источниковъ.
- 4) Корреспонденцйи изъ разныхъ мѣстъ и телеграммы.
- 5) Судебная хроника безъ обсуждения рѣшенйя.
- 6) Фельетонъ: новости изъ области наукъ и искусствъ, ловѣсти, рассказы, очерки оригинальные и переводные, статьи популярно-научнаго содержания.
- 7) Смѣсь, справочныя свѣдѣнйя и объявленйя.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: съ доставкой во Владикавказѣ на годъ 6 руб., на 6 м. 3 р. 50 к., на 3 м. 2 р. и на й1 м. 75 к., съ пересылкою по почтѣ на годъ 7 р., на 6и 4 р., на 3 м. 2 р. 50 к., на 1 м. 1 р. Отдѣльны-номеръ 5 коп.

◆ Въ Тифлисъ подписка на газету „Казбекъ“ принимается въ табачномъ магазинѣ „ИВЕРИЯ“, на Головинскомъ проспектѣ, домъ Мдивани. (3—2).

ВЪ ТИФЛИСЬ ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА 1897 ГОДЪ
НА АРМЯНСКУЮ ЕЖЕДНЕВНУЮ
ПОЛИТИКО-ЛИТЕРАТУРНУЮ ГАЗЕТУ
„НОРЪ-ДАРЪ“

(четирнадцатый годъ изданія)

Газета „НОРЪ-ДАРЪ“ въ 1897 году будетъ выходить по прежней программѣ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: съ пересылкою и доставкою по Россійской имперіи: на годъ 10 руб., на полгода—6 руб., на три мѣсяца 3 руб. 50 к.; за границу на годъ 40 франковъ.

Подписка принимается только съ 1 числа каждаго мѣсяца и не далѣе конца года.

ПОДПИСКА принимается исключительно въ конторѣ газеты „Норъ-Даръ“ въ Тифлисъ, на Лорисъ Меликовской улицѣ, домъ № 19.

ОБЪЯВЛЕНІЯ принимаются на всѣхъ языкахъ по умѣренной платѣ въ Тифлисъ—въ конторѣ газеты, и въ Москвѣ—въ Центральной конторѣ объявленій Л. и Э. Метцль и К^о., Мясницкая, д. Спиридонова. Адресъ: *Т и ф л и с ь в ь р е д а к ц і ю „Норъ-Даръ“*

И. Д. РЕДАКТОРА Минасъ Берберянъ
ИЗДАТЕЛЬ Спандаръ Спандарянъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1897 ГОДЪ.

НА АРМЯНСКУЮ ГАЗЕТУ

„МШАКЪ“

(двадцать пятый годъ изданія).

Въ 1897 году „МШАКЪ“, газета политическая и литературная, какъ и въ прошлые годы, будетъ издаваться въ Тифлисъ, по прежней программѣ.

Подписная цѣна съ пересылкою и доставкой: на годъ—10 рублей: на 11 и 10 мѣсяцевъ—9 рублей; на 9 и 8 мѣсяцевъ—8 руб.; на 7 мѣсяцевъ—7 руб.; на полгода—6 рублей; на 5 мѣсяц.—5 руб.; на 4 мѣсяца—4 руб.;

на 3 мѣсяца—3 руб.; на 2 мѣсяца—2 руб.; на одинъ мѣсяць—1 рубль.

Подписка и объявленія принимаются въ Тифлисъ, въ конторѣ редакціи (уголъ Баронской и Базарной ул.).

Объявленія принимаются на армянскомъ, русскомъ и иностранныхъ языкахъ. Цѣна за объявленія—2 к. со слова. Адресъ для всей имперіи: Тифлисъ редакц. „МШАКЪ“.

Адресъ для заграничныхъ подписчиковъ: Tiflis, Redaction du journal arménien «Mschak.»

(3—2).

Годъ ХІІІ

1897

Годъ ХІІІ

ВЪ ГОРОДѢ КАРСѢ, КАРССКОЙ ОБЛАСТИ,

**ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА ГАЗЕТУ**

„КАРСЪ“

НА БУДУЩІЙ 1897 ГОДЪ.

Газета «Карсъ» въ 1897 году будетъ издаваться на тѣхъ же основаніяхъ, какъ и въ текущемъ 1896 году, по той же программѣ и подъ тою же редакціею.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

съ доставкою и пересылкою ТРИ рубля въ годъ.

Подписка принимается въ редакціи газеты «Карсъ», въ городѣ Карсѣ, куда адресуютъ свои требованія и иногородные.

Газета «Карсъ» имѣетъ ближайшею цѣлью всестороннее изученіе Карсской области и распространеніе въ обществѣ вѣрныхъ и точныхъ свѣдѣній, какъ о нынѣшнемъ ея состояніи, такъ и о мѣропріятіяхъ, направленныхъ къ ея благоустройству.

(3—2).

XI	თღი ნიკოლოზ ტარიელის-ქე დაღიანი.—(ნეკრ 2. ლოგი) დუტუ შეგრელისა	77
XII	უცნაური საწამლაღი.— ი. შ—ანისა	85
XIII	ახალი წელიწადი (ქალანდა) სამეგრელოში.—(ეღ-ნოგრაფიული სურათი) თ. სახოკიასი	91
XIV	ქუთაისის სათავად აწნაურო ბანკი და მისი მოქ-მეღება.— გ. შაჰვიღისა	111
XV	ბანცხაღებაღი	

„მ რ ა მ ბ მ“

წელიწადი მეოთხე

გამოდის ყოველ თვის პირველ რიცხვებში

7—10 თაბახი (224—320 გვ.)

ფასი ჟურნალისა გაგზავნით:

1 წლით 6 თვით 3 თვით

რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში 10 მან. 6 მან. 4 მან.
საზღვარ-გარედ . . . . . 13 მან. 7 მან. 5 მან.

ვისაც წლიური ფასის ერთად შემოტანა ეძნელება, შეუძლიან შემოიტანოს: პირველად—4 მან., 1 აპრილამდე—3 მ., და 1 სექტემბრამდე—3 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ჟურნალი „მოამბის“ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე, № 13.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერმა აღრესის გამოცვლისათვის ათი შაური უნდა წარმოადგინოს.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთათვის აღრესი: Тифлисъ, Редакция „Моамбе“

ჟურნალში დასაბეჭდი წერილები და სტატიები რედაქციის სახელობაზე უნდა გამოიგზავნოს. მიღებული ხელნაწერები, თუ საჭიროება მოითხოვს, ან შემოკლებულ და ან შესწორებულ იქმნება. ხელნაწერები, რომლებიც არ დაიბეჭდება, პატრონებმა რედაქციაში უნდა მოიკითხონ ერთის თვის განმავლობაში,—მერმე ველარ მოსთხოვენ რედაქციას; არავითარ მიწერ-მოწერა, დაუბეჭდელ ხელნაწერების შესახებ რედაქცია არა კისრულობს.

ხელ-ნაწერები, რომლებზედაც არავითარი პირობა არ იქმნება აღნიშნული, რედაქციისაგან მიღებულ იქმნებიან როგორც უფასოანი.

დასაბეჭდად წარმოგზავნილ თარგმანზე აღნიშნული უნდა იყოს შექველად ყველა ის წყაროები, საიდანაც არის თარგმნილი ხელ-ნაწერი.

რომელ ავტორსაც ან გამომცემელს ჰსურს, რომ ახალი წიგნის შესახებ ჟურნალმა თავისი აზრი წარმოთქვას, მათ ორ-ოლი ეგზემპლარი უნდა გამოგზავნონ რედაქციაში.

პირისპირ მოლაპარაკება რედაქციასთან შეიძლება ყოველ დღე, კვირა-უქმეებს გარდა, პირველ საათიდან სამ საათამდინ ნაშუადღევს.

რედაქცია უმოწინაღობადა სთხოვს ყველა ხელის მომწერთ, რომელთაც კი ჟურნალის ნომერი არ მიუვათ, განცხადებასთან ერთად რედაქციას წარმოუგზავნონ აგრედვე მოწმობა იმ ფოსტის კანტორისა, რომლიდანაც იღებენ ნომრებს, რომ ამ კანტორას ესა და ეს ნომერი არ მიუღია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხელ-მეორედ ნომერი არავის გაეგზავნება.

რედაქტორი
ალექსანდრე ჭეჟანია

გამომცემელი
ალექსანდრე ჯაბაძანა